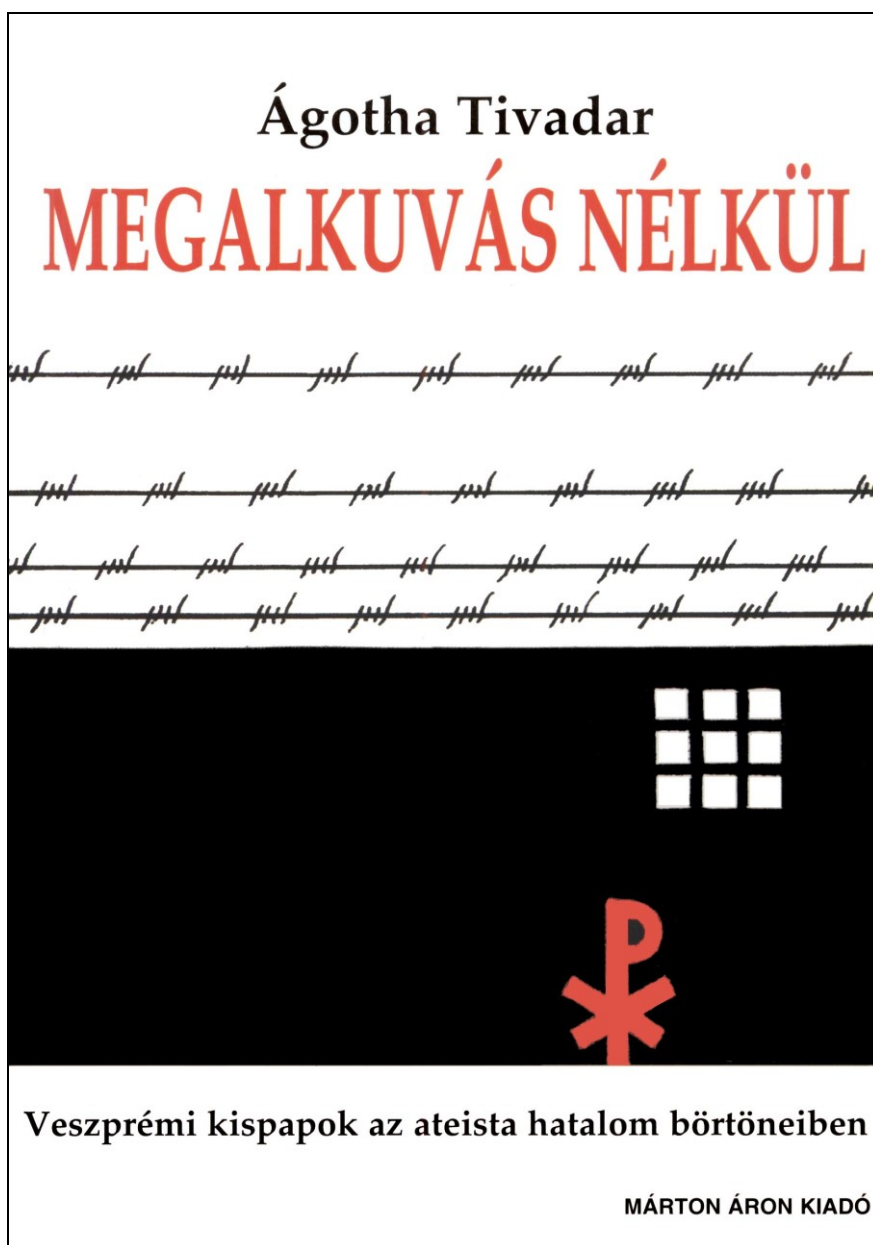

Ágotha Tivadar Megalkuvás nélkül Veszprémi kispapok az ateista hatalom börtöneiben

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Ágotha Tivadar
Megalkuvás nélkül
Veszprémi kispapok az ateista hatalom börtöneiben

Szerkesztette: Arató László

Ezt az írást MAJOR KÁLMÁN – a veszprémi püspöki szeminárium utolsó spirituálisa –
emlékének ajánlom, a legnagyobb szeretettel és a legmélyebb tisztelettel:
Ágotha Tivadar

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1995-ban jelent meg a Márton Áron Kiadó gondozásában, az ISBN 963 7947 98 1 azonosítóval. Az elektronikus változat Arató László, a Márton Áron Kiadó igazgatójának engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Márton Áron Kiadó tulajdonában van.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Ajánlás helyett	4
Bevezetés	6
Előszó.....	9
AVH.....	11
A Markóban	34
Hat hónap fegyelmi.....	67
A Veszprémi Püspöki Szeminárium	76
A Budapesti Megyei Bíróság	86
A 15-ös zárka	102
Márianosztra, Országos Börtön	108
Várpalota.....	135
A bánya	167
Szökések	188
Ahogy én láttam.....	194
Szabadulás.....	210
Utószó	217
A „Különös házasság” 1951-ből nézve.....	218
A nagy építők.....	226
A szerző	231

Ajánlás helyett

Kit érdekel ma már?

Nem hátra kell néznünk, hanem előre – halljuk napjainkban gyakran.

Kit érdekel ma már, hogy mi történt harminc-negyven évvel ezelőtt, mikor a mai élet gondjai itt vannak a nyakunkon.

Falbontásos betörés hatósági asszisztenciával a Dabas-Sári katolikus iskolába. A tollvonással elrabolt egyházi intézmények törvényes visszaadásának mesterséges akadályoztatása. Az iskolai hittantanítás kiszorítása a kontraszelektált pedagógusok közül kiválasztott ateista igazgatók háttérből történő bátorításával. Az egyházi iskolát törvényes intézkedéssel átadni kívánó önkormányzatok elleni hisztériakeltés a tények tudatos csúsztatásával és a tömegkommunikációs eszközökben való fondorlatos tájékoztatással.

Folyik a közvélemény manipulálása suttogó propagandával az egyházi középiskolákba beiratkozni kívánó diákok elrettentésére. Sorra jelennek meg ill. hangzanak el az egyházat, papjait, intézményeit hamisan beállító riportok és cikkek rádióban, tévében, sajtóban a vallás és a hitélet lejáratására. Politikai hadjárat korszakát éljük az egyház társadalomból való kiszorítására.

Ki nem mondott cél a vagyonától teljesen megfosztott egyház költségvetési támogatásának reálértékben folyamatosan nagymértékű csökkentése, és ily módon intézményeinek és lelképásztori munkájának ellehetetlenítése.

Még folytathatnánk a sort napjaink egyházellenes gondjairól. Minek akkor nosztalgiázni a múlt szenvedéseiről?

Ismeretes, hogy gyökér nélkül nincs sem fa, sem virág. Ha megfedkeznenk Jézus keresztfájáról, akkor nem reménykedhetnénk a feltámadás dicsőségében. A jelen ereje a múlt helytálló szenvedéseire épül.

Erről a szenvedésről tesz tanúságot *Ágotha Tivadar*, aki egész életében széllel szemben vitorlázott egy olyan korban, amikor a szél gyűlöletet és hazugságot fújt.

Ágotha Tivadar 1931. január 4-én született Nova-Topolán (a mai Boszniában). Apja Temesvárról származott és katonatiszt volt. Édesanyja boszniai horvát katolikus család sarja. Gyermekkorát ideális körülmények között Keszthelyen majd Pesten élte. 10 éves korában a kőszegi katonaiskola növendéke lett. A kemény fegyelmet sokszor nehezen tűrte. Az oroszok beözönlése előtt 1945-ben az iskolával Németországba menekült. 1946-ban visszatért Magyarországra. Mostoha viszonyok között Pápára került és az ottani állami tanítóképzőben tanult. Hamarosan nézeteltérések sorozatára került sor:

- Május 1-jén nem jelent meg a felvonuláson.
- Egy másik tüntetésen ugyan részt vett, de megtagadta a kommunista reklámtábla hordását.

- Mindszenty bíboros elítélésekor (1949. febr.) az iskola teljes tanári kara és ifjúsága előtt tiltakozott a kirakatper ellen. Ezért a tettéért az iskolából eltanácsolták (ennek ellenére ősszel mégis sikerült tanulmányait folytatni).

- 1949 végén, Sztálin 70. születése napjára 1/4 kg hulladékpapírt ajánlott fel. Emiatt az iskolából kizárták.

Középiskolai tanulmányait a veszprémi (akkor még létező) küsszemináriumban fejezte be (1950). 1950 szeptemberétől 1952. február 27-ig a veszprémi nagyszeminárium növendéke. Innen hurcolták el 4 seminarista társával és spirituálisukkal, *dr. Major Kálmánnal* a budai ÁVÓ-ra, s koncepció perben ítélték el hat évre.

A szerző ebben a könyvében a letartóztatásáról, az ÁVÓ-ról, a vizsgálati fogságáról (a Markóban), a tárgyalásáról, a márianosztrai börtönéletről és a várpalotai „K.Ö.M.I.”-bányában embertelen körülmények között eltöltött éveiről nyújt hiteles tájékoztatást, a börtönben írt és kicsempészett jegyzetei alapján.

Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök a művet így méltányolta: „Valóban tényfeltáró és lebilincselő olvasmányoknak találtam. A szemtanú visszaemlékezése szinte dokumentumjelleggel bír. Több hasonló témával foglalkozó könyv volt a kezemben, de ennyire *életszerű* és az eseményeket lefolyásuk precíz leírásában, valamint *történelmi hűségében* bemutató művel még nem találkoztam. Szeretném, ha valóban Magyarországon nyomtatásban mindaz kézhez vehetné, aki kíváncsi akár az akkori egyházüldözésre, akár az akkori módszerekre, akár Major Kálmán volt spirituális csodálatos egyéniségére.”

Ágotha Tivadar az 56-os forradalom eltiprása után Belgiumba került. Történelemből és hittanból szerzett oklevelet a leuveni katolikus egyetemen. Felesége belga. Három gyermek apja. Aktív – civil – hittanár egy technikai középiskola felső tagozatán Antwerpen mellett.

Egy életen át az ár ellen úszott. Még most is. Elhajlás és megalkuvás nélkül.

Ágotha Tivadar a börtönben, mikor mindenki elpihent, napról napra lejegyezte a történeteket. Kiváló emlékezőtehetségével hitelességre törekedett. E naponta készülő krónikát sikerül a látogatások alkalmával apránként kijuttatni. Szabadulása után pedig nyomban véglegesíti a kint összegyűjtött anyagot, mindenkor a tárgyilagos igazság szem előtt tartásával. S most mint színes forgatókönyv áll előttünk e tanúságtétel. Korunk „vértanú” aktája. „*Gyökér*”, mely olvasása során életerőt termel. Keresztút és kálvária, melynek megismerését követheti a vele való azonosulás és sorsvállalás, ami nélkül nincs meg a feltámadás és a reménység bizonyossága, melyre annyira vágyakozunk jelen gondterhelt hazánkban. Legyen lomb és virág, amelyre oly nagy szükség van e környezetszennyezett, semmit sem tanuló, bűnös világban.

Arató László

Bevezetés

1944. november 29-én dr. Schiberna Ferenc nyilas polgármester parancsára tizenhat kispapot tartóztattak le a szemináriumnak átmenetileg otthont adó veszprémi püspökségen. A kispapok két nappal korábban erőszakkal megakadályozták, hogy a rendőrség autóval szállítsa be az őrizetbe vett Mindszenty József püspököt a városi fogházba. Az ünnepi díszbe öltözött főpásztort a kispapok erélyes föllépése következtében gyalog kellett végigkísérni lakásától a börtönig, a járókelők szeme láttára és nem kis megrökönyödésére. A tizenhat kispap és főpásztoruk csak hónapok múlva szabadult a nyilasok fogságából. A letartóztatásukkor kiadott véghatározat szerint „szembehelyezkedtek a hatóság rendelkezéseivel, és megkísérelték a lakosság fellázítását”.

Nyolc évvel később, 1952. február 27-én éjszaka öt kispapot tartóztatott le a kommunista államrendőrség a veszprémi szemináriumban. „Bűnük” többek között az volt, hogy a faliújságon kifüggesztették az azóta ismét bebörtönzött Mindszenty bíboros arcképét, és kritikai tartalmú önképzőkori előadást tartottak Mikszáth Kálmán: *Különös házasság* című regényéről, valamint az abból készült filmről. Az öt kispap és lelki vezetőjük bíróság elé került, súlyos börtönbüntetést szabtak rájuk, és csak hosszú évek múlva szabadultak. Vádiratuk szerint „lázítottak a fennálló társadalmi rend ellen, s ezáltal szembehelyezkedtek a demokrácia törvényeivel”.

Az 1944-ben elhurcolt tizenhat kispap hányattatásairól az elmúlt negyven esztendő folyamán csupán egyetlen alaposabb tanulmány látott napvilágot. A veszprémi Szent Anna szeminárium 1948-as évkönyvében az akkor ötödéves teológiai hallgató, *Koronczi László* állított emléket társai és tanárai internálásának. Pedig az akkor őrizetbe vettek közül még ma is többen élnek, akik az utóbbi évtizedekben számolhattak volna megpróbáltatásaik részleteiről. A vallást a társadalmi életből mielőbb száműzni akaró kommunista diktatúrának azonban nem állt érdekében, hogy az egyház papjairól, kispapjairól kiderüljön, miszerint elegendő bátorságuk volt ahhoz, hogy szembeszálljanak a nyilas hatalommal is.

Még mélyebb hallgatás kísérte a veszprémi kispapok 1952-es letartóztatását. Ezt a csöndet természetesen nem lehet számonkérni senkitől egy olyan társadalomban, amelyben harsogni kellett a vallásszabadságról, miközben a börtönök és az internáló táborok tele voltak nemcsak papokkal, szerzetesekkel, de olyan világi hívőkkel is, akik éppen vallásos meggyőződésükből kifolyólag kerültek szembe a fennálló terrorgépezettel.

Ha azonban még napjainkban is hallgatunk róluk, ha még ma sem beszélünk bátor kiállásukról, ha nem engedjük őket szóhoz jutni, ezzel elhomályosítjuk tanúságtételük példaértékű emlékét. Ha úgy teszünk, mintha üldöztetésük meg sem történt volna, akarva-akaratlan azoknak a – ma is jelenlevő – alvilági erőknél segítünk, akik annak idején meghurcolták, börtönök mélyére juttatták őket.

1952. február 27-én dr. Major Kálmán szemináriumi lelkivezető és öt kispapja várta az ítéletet Olti Vilmos tanácsvezető bíró szájából. A per negyedrendű vádlottja, Ágotha Tivadar, akkor másodéves teológus, jelen könyvünk szerzője. A véreskező bíró előtt kell felelniük a semmiért, egy csekélységért, amelyhez hasonló „csekélységet” azonban annak idején mégis oly kevesen mertek közülünk megtenni, „elkövetni”. Többnyire inkább hallgattunk, egy kicsit morogtunk magunkban, de sorsunkkal megalkudtunk, és némán viseltük a megaláztatások sorozatát évtizedeken keresztül.

A veszprémi kispapok nem alkudtak meg. Sem negyvennégyben, sem ötvenkettőben. Cselekedtek. Értünk és helyettünk.

Ágotha Tivadar megmenti könyvével a jövő számára egy teológiai tanár és öt tanítványa megpróbáltatásainak, börtönelményeinek részleteit. Az 1944-es elhurcolással együtt ez is

dicsőséges fejezete lesz a veszprémi papnevelde történetének. Ágotha föltárja előttünk az akkori börtönök, munkatáborok belső világát, megismertet bennünket papokkal, politikai foglyokkal, közbüntényes csavargókkal. Kiváló keresztmetszetét adja az akkori magyar társadalom életének börtönön belül és kívül. Ágotha könyvéből értesülhetünk arról a ma már történelmi jelentőségű, a börtönből kicsempészett és sokáig csak titokban terjesztett beszédről, amelyet az első rendű vádlott, dr. Major Kálmán mondott el a per végén, az utolsó szó jogán. A könyv forrásértékű dokumentum marad a holnap egyháztörténet írói számára.

De van-e Ágotha Tivadar visszaemlékezéseinek mondanivalója a jelen emberének is? Vajon felébred-e bennünk, mai olvasókban a könyv nyomán egy szemernyi hála az egykor üldözöttek, Ágotháék csoportja és a több száz pap és világi apostol iránt mindazért, amit ők annak idején magukra vállaltak Isten egyházáért, hitünkért, értünk, hittestvéreikért? Az ősegyházban különös tisztelettel öveztek azokat, *akik szenvedtek Krisztus földi országáért*, akik élve kerültek vissza vallatóik kezéből. A vallás- és egyházüldöző kommunizmus szégyenteljes korszakában végigszenvedett hosszú rabévek után a mai tanúságtevőt alig-alig veszik észre. Sorsa az ismeretlenség, a névtelenség. Vajon hányan ismerjük többek között például Lénárd Ödön piarista szerzetestanár nevét, aki súlyos 19 esztendő szenvedett (kimondani is nehéz!) kommunista börtönökben? Hányan hallottunk *Szigeti József* domonkos szerzetesről, aki 15 évet, *Tabódy István* fehérvári egyházmegyes lelkésről, aki felszentelt papként 12 évet, s azt megelőzően „politikai bűnösként” 6 évet raboskodott? Kik tudnak *Szabó József* győri egyházmegyes papról, aki 9 évet, *Pálos Antal* jezsuitáról, aki 8 évet, *Kuklay Antal* kassai egyházmegyes lelkésről, aki 6 évig szenvedett a „nép ellenségeként” az egyedül üdvözítő szocializmus fegyintézeteiben? Lénárd atya és az itt felsoroltak, de rajtuk kívül igen sok börtönviselt pap szerzetes és hajdan volt kispap még itt él közöttünk. Nemzeti hősknek és hitvallóknak kijáró tisztelettel kellene ünnepelnünk őket.

Mintha kissé megfélekedtünk volna róluk. Az elmúlt időszakban számos kitüntetést, érdemrendet osztottak ki különböző szolgálatokért. Arra azonban a mai napig kevés példa akad, hogy köszönetet mondjunk azoknak, akik a legtöbbet – életüket, szabadságukat, egészségüket – áldozták értünk. (*Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért.* Jn 15,13-14) Vajon éppen ezért nem ők érdemelnék-e meg a legnagyobb megbecsülést? Nem éppen ők, akik vállalták, hogy állandóan félelemben éljenek a letartóztatástól, a hamis vádaktól, és az igazságtalan ítélettől? A dachau haláltábor poklát megjáró papoknak évtizedekig állandó lapjuk (*Stimmen von Dachau*) jelent meg, hogy meghurcoltatásuk tényét és részleteit a világegyház számára föltárják, megörökítsék. Nálunk a katolikus sajtó talán még 0,5%-nyi terjedelemben sem foglalkozik mártírjainkkal.

Ők azonban sokkal szerényebbek annál, minthogy szenvedésükért valakitől valaha is nyilvános elégtételt, elismerést várjanak. Ezzel az elismeréssel ugyanis – bármily paradoxonnak tűnik –, *nem nekik, hanem önmagunknak* tartozunk. A mai korban megvalósításra váró erények elvesztik értelmüket és értéküket, ha a tökéletességre törekvő hívő úgy tapasztalja, hogy nem azoknak emlékét ápoljuk, akik tegnap ezeket az erényeket megalkuvás nélkül, hősi fokon gyakorolták, hanem azokat méltatjuk, akik mindig minden diktatúrában a kompromisszumokat keresték, és a mindenáron való túlélésre törekedtek. Minden lemondásom, áldozatvállalásom, megaláztatásom Krisztus szenvedésében nyeri el értelmét és értékét. És kiteljesedik mindazok szenvedésében, akik Krisztushoz hasonlóan felvették a keresztet, és továbbhordozták azt a római arénától kezdve Dachauig és a budapesti Gyűjtőfogházig. Ha a tegnap mártírjait nem értékelem, nem tisztelem minden másnál jobban, ha példájukat nem tartom szüntelenül szem előtt, akkor semmi értelme például annak, hogy szent akarjak lenni.

De hát ki akar itt még szent lenni? – vetődik fel a kérdés. Higgyünk a mai magyar katolikus ifjúságban, azokban, akik diszkók helyett cserkész táborba mennek, akik Rolling Stones helyett gregoriánt énekelnek, és a vakációra nem felejtik el magukkal vinni a Bibliát.

És higgyünk mindazokban, akik a közepszerűség helyett ideálokat keresnek, akik nemcsak szüntelen magukra gondolnak, hanem észreveszik a mellettük segítségre szoruló elesettet, és akkor boldogok, ha fölemelhetnek, ha adhatnak, ha letörölhetik a könnyet a sírók szeméből.

Nekik szól elsősorban az ilyen könyv, mint Ágotha Tivadar könyve. Ők, ötven fiatalok és spirituálisuk, hittek abban, amiért szenvedtek. Később sem bánták meg, hogy megalkuvás nélkül ragaszkodtak elveikhez. Erősen hitték és remélték, hogy szenvedésüknek, az éhezésnek, a gúzsbakötésnek, az emberséget megszegyenítő bánásmódnak van értelme, és egyszer meghozza gyümölcsét. Hogy lesz egyszer kibontakozás, és eljön az idő, amikor nem kell már félve körülnéznie annak, aki vasárnap az Isten házába indul.

A bilincsek azóta lehullottak, s ezt elsősorban nekik, a gonosszal semmiféle egyezkedést nem ismerő helytállóknak köszönhetjük. Azokért a gondolatokért, eszmékért, amelyekért őket elítélték, azokat ma már mindenki nyíltan és büntetlenül vallhatja. A gonoszság előbb pusztította el önmagát, mint azt, akire és amire gyűlölete irányult. Az ateista kommunizmust túléltek. Miért feledkeznénk meg azokról, és miért ne tanulnánk azoktól, akik megmutatták, hogyan kell leverni kezünkről a bilincseket?!

Pécsvárad, 1995. július 30.

Hetényi Varga Károly

Előszó

Vannak dolgok, melyek éles *nyomot hagynak* lelkünkben, adódnak események, amelyekre nem tudunk emlékezni. Léteznek személyek, akiknek egyénisége *örök példa*, fenséges, szinte csodálatos esemény marad számunkra. Az élet folyamán ugyanis nem naponként jönnek létre rendkívüli események, hiszen az többnyire egyhangú, szürke. De előfordulhat, hogy a különlegességek láncolatot alkotnak és hosszan tartó napszakként maradnak emlékezetünkben.

Azt hisszük, hogy érdekes vagy nagy dolgokat csinálunk, esetleg akarunk csinálni, de rájövünk erőlködésünk nevetséges voltára. Úgy járunk, mint *Theodás*, aki azt mondta magáról, hogy ő valaki. Aztán őt megölték, és azok, akik hittek neki, semmivé lettek.

Nevetségesek vagyunk és nevetségesek cselekedeteink, tetteink, gondolatvilágunk. – Másokon nevetünk, holott saját magunkon kellene mosolyognunk. Hiúsággal vagyunk telítve, gőg irányítja cselekedeteinket. Gyerekes sértődöttség nyilvánul meg legtöbb tevékenységünkben.

*Hol vagyunk mi a nagy céltól?
Hová sodródtunk az eredettől?
Szemünk alig-alig néz már felfelé.
A csupasz, sáros talaj vonz.
Vanitatum vanitas.
Hatalmas tévedésben ringatódzunk.
Pedig nem is érezzük jól magunkat.
Minden erőnket Istentől kaptuk.
Az összes lehetőség, nagyság, tökéletesség,
minden ajándék.
Mi azonban úgy teszünk,
mintha a mi érdemünk lenne
az adomány.*

Az idő bámulatos gyorsasággal halad. Nincs gondolkodó ember, akit meg ne döbbsentene a változások egymás utáni irtózatossá forogtága. Adódnak évek, mikor a 10-15 évre szóló bírói ítéletek úgy hullanak mint az őszi falevelek, mikor az ártatlanul elítélt rabok büntetlenül hordozzák súlyos éveiket, mikor kitelepített családok alig látnak kiutat rettenetes helyzetükből.

A történelem viharában mit is akarhat az egyes ember? Számítunk mi egyáltalán? Hát jogos-e bármiféle követelése nyomorult létünknek?

Az ember az Istené. Szavainkban akarjuk is Őt Urunknak. De a gyakorlat mást mutat. Nem tudunk győzni hitvány akaratuson. Érezzük, hogy ingó talajon mozgunk. Nem a mi városunk ez az itteni.

Ha magunkat kiüresítjük, ha teljesen átadjuk magunkat Urunknak, Jézus Krisztusnak, ha akarunk és képesek vagyunk Isten gyermekei lenni a szó valódi értelmében, akkor kezdjük megtalálni életünk igazi célját.

Mi Isten szolgái szeretnénk lenni. S mégis többnyire csak magunkat keressük. De a kapott fenyegetések arra készítetnek bennünket, hogy Mesterünk után menjünk, Neki ajánljuk lényünket:

„Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.”

Valóban, „ne nekünk, Uram, ne nekünk, Uram, hanem a Te nevednek legyen dicsőség!”

Várpalota, Cseri-akna, 1953. február 27.

AVH

– Hogy hívják?

Semmi válasz.

– Na, hogy hívják magát, nem érti?

Mintha valahonnan a pincéből szóltak volna hozzám, olyan messzinek tűnt a hang, mely a fülemet megütötte. Álmosan, félig öntudatlanul ültem fel az ágyban, és nagyon ostobán nézhettem magam elé. Körülöttem idegen férfiak vagy öten, morc alakok, közöttük egy ávós alezredes. Ismét megszólítottak:

– Hogy hívják?

– Ágotha Tivadar – szóltam nagy nehezen. Annyira kábult voltam, olyan váratlanul ért az egész eset, hogy szinte megállt az eszem. De még magamhoz sem tértem egészen, máris nevetséges vád ért:

– Miért rúgott mellbe? – szólt hozzám az egyenruhás.

Erre az ostoba kérdésre magamhoz tértem. Mármint, hogy én mellbe rúgtam volna bárkit? Csodálkozva néztem az ávósra. Majd nagyjából így védekeztem:

Kérem, én most ébredtem fel. Még mindig álmos vagyok. Amit pedig álomban vagy félálomban cselekszik valaki, azért nem felel. De egyébként sem emlékszem, hogy bárkit is megrúgtam volna.

– No, szép kis nevelés – vágott szavamba az alezredes. – Mondja, a rektorát is mellbe rúgta volna?

– Ha álomban háborgat, bizonyára – válaszoltam –, de nem szokott ilyesmit csinálni.

– Na, gyerünk öltözni. Aztán velünk jön – pattogott.

Kibújtam az ágyból. Öltözni kezdtem gyors ütemben, mert nagyon nógattak.

– Civilbe vagy reverendába öltözzem? – kérdeztem.

– Civilbe – mondták nyersen.

Míg öltözködtem, a fiúk felültek az ágyukban. Az idegeneket nézegették. Erre durván utasították őket, hogy forduljanak a fal felé és húzzák fejükre a takarót.

Elkészültem. Kiskabátom azonban a szekrényben volt kint, míg nagykabátom fenn a studiumban. Engedélyt kértem tehát, hogy e ruhadarabokat magamhoz vegyem. Két civilruhás szegődött mellém és kikísért előbb a szekrényhez, majd a studiumba. Mikor a lakatot becsuktam és a kulcsot el akartam tenni, az egyik elvette ezt tőlem.

Felmentünk a 2. emeletre. Az óra előtt elhaladva láttam, hogy pontosan éjfél mutat. 1952. február 27. Aznap rektorunk éppen 40. születésnapját ülte. Szép kis ünnep, ez a nap legalábbis emlékezetes.

Még a hálóban voltam, mikor bejött a rektor. Az alezredes gúnyosan végigmérte és felém mutatott:

– Szép kis nevelés. Mellbe rúgni egy államvédelmi alezredest.

Megint védekezni szerettem volna, de az egyenruhás nem engedett szóhoz jutni.

Rektorunk megdöbbenve állt. Látszott rajta, hogy akarata ellenére tuszkolták a szobába. Nem szólhattunk egymáshoz. Siettetek.

Az ávósnek hirtelen jókedve támadt.

Minduntalan azt akarta velem elhitetni, hogy sportolok, és kitűnő futballista vagyok. Nem győztem eleget tiltakozni. Majd a mozira tért át:

– Szokott moziba járni?

– Nem!

– De a „Különös házasság”-ot látta?

– Azt igen.

Két kísérőm magával ragadott. Mentünk a szekrényekhez. Rektorunk ottmaradt a hálóban. A pribékek hurcoltak. A folyosón polgári ruhás férfiak ácsorogtak, zseblámpákkal és pisztolyokkal felfegyverkezve. A szemináriumot teljesen megszállták. Lehettek vagy húszan.

Mikor ide-oda járkáltunk, éreztem, hogy nagyon gyenge vagyok. Erőltetnem kellett magamat, nehogy azt gondolják rólam, hogy félek. Nem féltem, de annyira ijesztő volt a helyzet számomra, hogy remegett a lábam.

Rajtam volt már a nagykabát. Készen voltam. Őrzőim hónom alá nyúltak és gyors ütemben húzni kezdtek lefelé a lépcsőkön.

Fogaimat összeszorítottam és fohászkodtam a jó Istenhez erőért. Lassan-lassan éreztem, hogy megnyugszanak zaklatott idegeim.

Csattant mögöttünk az ajtó. Csikordult a kapu. Elhagytuk a szemináriumot.

Szinte futva mentünk. Elhaladtunk a székesegyház, a ferences rendház és a templom mellett. Odasandítottam a püspöki palota felé. Ott alszanak osztálytársaim – gondoltam. Hirtelen befordultunk egy kapualjba. Azt hiszem a Böjthy-házba. Begyújtott luxuskocsi állt ott. Begyömöszöltek. Két oldalt mellém ültek. Az autó zajtalanul kigördült.

Kényelmetlen társaságom mereven ült és „éberen” őrködött felettem. Nem tudtam hová megyünk. Találgattam.

Kocsink elsiklott a rendőrség épülete mellett. Végighajtottunk a Fő téren, majd jobbra fordultunk. Az ávóra visznek – gondoltam. S valóban, már oda is érkeztünk. Az autó dudált. Kinyitották a kaput.

Az udvaron kirángattak a kényelmesnek nem nevezhető helyemről. Megragadtak. Amilyen gyorsan csak tudtak, felvittek az emeletre. Az egész másodpercek alatt játszódott le. Folyosón mentünk végig, majd balra fordultunk. Félig nyitott ajtón keresztül láttam Dervenkár Gyurkát, önképzőkörünk elnökét. De máris arrébb rántottak. Betuszkoltak egy szobába. Kis irodaféle lehetett.

Bent jó meleg fogadott és két barátságtalan férfi. Egyiken egyenruha volt, a másik civilben üldögélt.

Eleinte alig hederítettek rám. Csupán egy székre ültettek, arccal a fal felé. Később úgy látszik unták magukat, mert velem kezdtek szórakozni. Az egyik kezdte:

- Szegény papok.
- Nem szegények – válaszoltam.
- Én sajnálom ám a papokat.
- Nem kell őket sajnálni.
- Hát akkor nem sajnálom.
- Most a másik folytatta:
- Szépen megnyírták a haját.
- Igen, mert ma hamvazószerda van.
- Persze misén voltak.
- Igen, sőt a püspök úr is ott volt.
- Mit úr, mit püspök úr? Berci!
- Nem Berci, hanem Badalik Bertalan püspök úr.
- Dehogyan, csak Berci az.

Hirtelen ötlettől vezettetve így oktattam ki őket:

– Ahogy maguknak Rákosi Mátyás nem Matyi, hanem Rákosi elvtárs, úgy nekem a megyéspüspök nem Berci, hanem Bertalan püspök úr.

Ez használt. Elhallgattak. Nem förmedtek rám, amitől joggal tartottam, de nem is szóltak hozzám egy ideig. Egymás között beszélgettek.

A szomszéd szobában valami zaj hallatszott. Tisztán hallottam egy hangot:

– Ha megakarja őrizni testi épségét, akkor... Tovább nem értettem. A hang halkabb lett. Dervenkár szavait véltem még hallani, de nem értettem.

Abban a pillanatban a két öröm ott termett mellettem. Ujjamat fülembe dugták és rám parancsoltak, hogy fogjam be a hallószervemet, mert különben így meg úgy lesz.

Gorombaságuk váratlanul ért, hiszen eddig egész tűrhetően viselkedtek.

Úgy csináltam, mintha nagyon befogtam volna füleimet. A hozzám intézett szavakat – melyekről tudtam, hogy csalétek – úgy tettem, mintha nem hallanám.

De hiába figyeltem, csak hangfoszlányokat tudtam felfogni. Majd azok is elmaradtak.

Ekkor egy polgári ruhás férfi lépett be. Nevemen szólított. Úgy tettem, mint aki nem hallja. Egyik öröm hozzám jött és kivette ujjamat a fülemből.

A belépő idegen hozzám fordult:

– Azonnal vetközzék le teljesen. A cipőit is húzza le.

Teljesítettem a kívánságát.

Még egy ávos jött és négyen gondosan átvizsgálták a holmimat. Zsebeim tartalmát külön tették. Ruháimat visszaadták. Felöltözhettem.

Elszedett dolgaimról leltárt vettek. Pénzemet megszámlálták. Egyiknek nagyon megtetszett a zsebkésem. Láttam rajta, mennyire szeretné zsebrevágni. Ezért nagyon figyeltem a bicskámat, míg be nem vette a leltárba.

Nézeteltérés csupán aranynyakláncom körül keletkezett:

– Miből van ez a nyaklánc? – kérdezte az egyik.

– Aranyból.

– Azt csak maga mondja.

– Igen, mert aranyból van.

– Ne beszéljen.

Nem beszéltem. De örömmel vettem tudomásul, hogy mégiscsak elismerték aranynak a láncomat. A motozás és a leltározás után ismét visszaültettek a helyemre. Talán negyedóráig ülhettem, mikor nyílt az ajtó és szólítottak.

Megint megragadott a két pribék és vitt végig a folyosón, valami előszobába. Itt egy csomó marcona alak állt. Egyik felém sziszegett:

– Pizskos csavargó.

Egy másik elém tette a lábát. Megbotlottam. Így kissé megrúgtam a cipőjét.

Vezetőim szerencsére gyorsan hurcoltak. Így megszabadultam a többiek megjegyzéseitől, illetőleg bántalmaitól.

Nagy szobában álltam. Szép íróasztal mögött ült az alezredes. A szobában rajta kívül civilruhás férfiak ültek székeken még vagy nyolcan. Az alezredes rámutatott egy székre, hogy üljek le.

Leültem. Az égvilágon nem éreztem semmi elfogódottságot. Nem izgultam. Arra gondoltam, hogy egy-egy filozófia scabellum sokkal veszélyesebb ennél. Kezdeti riadalmamat rég levetkőztem, de igyekeztem magamat nem elbízni. Nyugodtan néztem szembe az alezredessel, aki így szólt hozzám:

– Mondja meg, hogyan akarták az államegyházügyi megbízottat leütni, és tőle az iratokat visszaszerezni.

Annyira nevetségesnek tűnt ez a kérdés – melyről biztos voltam, hogy alaptalan (később kitűnt tévedésem) –, hogy hirtelen csak mosolyogni tudtam.

Az alezredesnek feltűnt, hogy egyáltalán nem idegeskedtem és nem félek. Ezt szóvá is tette:

– Nagyon jó kedve van.

– Igen, mert nincs mitől tartanom – válaszoltam.

– Na-na. – Elhúzta a száját és ismét rám nézett:

– Azelőtt hol járt iskolába?

– Pápán.
 – Befejezte ott tanulmányait?
 – Nem.
 – Miért nem?
 – Eltávolítottak az iskolából.
 – Miért?
 – Sztálin 70. születésnapján olyan felajánlást tettem, ami nem tetszett egyeseknek.
 – Na látja, mi mindent tudunk.
 – Látom – mondtam. De nem értettem, hogy valóban ostoba-e az alezredes, vagy engem tart csupán annak. Hát hol van itt az ő mindentudásuk? Hiszen idáig én mondtam mindent.
 Az alezredes felemelte a vonalzóját. Ennek végére radírt helyezett. Ezt szememnek irányította és így játszadozva kérdezgetett.
 Nem tudtam szabadulni attól az érzéstől, hogy vagy ő bolondult meg hirtelenjében vagy én.
 – Na gondolkozzék – kezdte megint –, hogyan akarták visszaszerezni az iratokat?
 Gondolkoztam, de mivel fogalmam sem volt erről a dologról, megint csak elutasító választ adtam.
 – Gondolkozzék! Ha megmondja, elengedjük. Különben jön Pestre.
 – Nem tudok ilyesmiről semmit – szögeztem le végérvényesen.
 – Maga igen nagy averzióval viselkedik az államvédelmi hatóságokkal szemben – kezdte megint a piszkálódást.
 Ekkor úgy láttam jónak, hogy nem válaszolok. Nem is firtatott már sokáig. Hirtelen rámförmedt:
 – Szóval nem akar válaszolni?
 – Nem tudok válaszolni.
 – Akkor jön Pestre.
 Intett embereinek. Ketten megragadtak. Gyors ütemben kivezettek a szobából. Az előszobában és végig a folyosón ott álltak az előbbi pribékek. Gúnyos hangokat hallattak. Szerencsére gyorsan húztunk el mellettük. Levágtattak velem a lépcsőkön. Az udvarra értünk.
 Sötét éjszaka volt. Fél kettő lehetett. Hatalmas fekete autó állt előttem, ún. rabomobil. Hátsó részén kellett fellépnem. Az autó közepén kis folyosó volt. Két oldalt öt-öt fülke volt. Az egyik fülke ajtaját kinyitották. Benyomtak. Az ajtót rám csukták.
 Koromsötét, levegőtlen, kényelmetlen kalitkába kerültem. Ülni lehetett, de megmozdulni már nem. A hely pontosan akkora volt, hogy elfértem. Ha kissé kövérebb vagyok, nem tudom mi történik. Később beszéltem egy 186 cm magas és kb. 100 kg-os rabbal (aki szintén ilyen szállítóeszközön utazott). Sem ülni, sem állni nem tudott. Görnyedt testtartásban szenvedte végig az utat.
 A sötétség és a kényelmetlenség még csak tűrhető volt, de a levegő hiánya elviselhetetlen súllyal nehezedett rám. Ezenkívül fogalmam sem volt, hová is megyünk? Vagyis meddig kell ebben a szűk ketrecben kuksolnom?
 Időnként újabb áldozatokat hoztak a rabomobilba. Koppanás hallatszott a kis folyosón. Majd az egyik ajtó megnyílt és becsukódott. Vagy 4-5 alkalommal ismétlődött ez meg. Ekkor kalitkámban hirtelen világosság támadt. Kívülről felgyújtották a villanyt. Az ajtón kis reteszt toltak félre. Egy gyilkos szempár kukkantott be. A reteszt visszatolták. A villany elaludt. A gyilkoszemű cipőjének kopogása hallatszott. Majd újabb kattanás, csoszogás. Nyilván a többi foglyot is ellenőrizték.
 Lassan megindult velünk a koci. Eleinte még megpróbáltam tájékozódni, de rájöttem ennek teljes lehetetlenségére.
 Soha még ilyen kényelmetlen utazásban nem volt részem. Kardas páter szavai jutottak eszembe: „Mindegy, hogy hol vagyunk, ha Jézus velünk van, a börtön mélyén is

menyországban vagyunk.” Aztán az esti pontán hallottak is az eszembe jutottak, meg sok egyéb.

Időérzékemet teljesen elvesztettem. Fogalmam sem volt, hány órája visz már a „meseautó”. Nem tudtam, hol járhatunk? Az ávós azt mondta, Pestre megyünk. De vajon el lehet-e ezt hinni?

Robogott az autó. Aztán megállt. Megint elindult. Már egészen fásult voltam. Egyszer csak azt éreztem, hogy az autó különböző fordulatokat csinál. Valami városba érkezhettünk. Bizonyára Pestre. Még sokáig zötyögött a kocsi. Végül is megálltunk.

Zörgés, kopogás, hangfoszlány lett hallható. Nyílt az ajtó. Kihúztak.

Kint világosodott. Hatalmas épület udvarán találtam magam. Nem nagyon értem rá nézegetni. Már vittek is be az épületbe. Nem tudtam rájönni, hol vagyok.

Alagsor folyosóján vezettek végig. Különböző ajtókon haladtunk át. Majd valami fürdőfélébe értünk. Itt egy sarokba állítottak, arccal a fal felé és magamra hagytak. Talán 1/2 órát állhattam így. Akkor értem jött egy ávós és elvitt a felvevő irodába.

Tágas helyiségbe értünk. Egy rangnélküli, barátságtalan, nyurga jampec vette fel adataimat. Elejtett szavaiból kivettem, hogy Budapesten vagyok.

– Vetkőzzék le – mordult rám.

Gyorsan levetkőztem.

Kincstári fehérneműt adtak. A sajátomat elvették. A kalapomat úgyszintén. Alsóruháimat papírba csomagolták, miután leltárba vették. Ruhámat felvehettem. Megint megmotoztak igen nagy gonddal. Cipőmről leszakították a sarkát. Ezt két okból cselekedték: egyrészt, hogy az esetleges elrejtett holmit megtalálják; másrészt ne egyem meg a vasszeget és így ne tudjak öngyilkosságot elkövetni. Az persze nem számított, hogy a cipő így tönkrement.

Miután bejegyeztek a törzskönyvbe, mellém adtak egy kísérő pribéket, aki a lifthez vezetett. Az első emeleten kiszálltunk. Erős vasrácsos válaszfal előtt álltunk. Kísérőm csöngetett. Míg a kapu nyitását vártuk, arccal a fal felé fordulva kellett állnom.

Az ajtó megnyílt. Ávós állt mögöttem. Kísérőm átadott neki és utasítást adott:

– Egyes zárkába.

– A 113-as üres.

– Tegye oda.

Megindultam tehát a 113-as felé. – A zárkában csikordult a kulcs. Beléptem. Új öröm utánam lépett és megmotozott. Közben kérdezősködött:

– Honnan hozták?

– Veszprémből.

– Mikor vették őrizetbe?

– Tegnap este.

– Mi a foglalkozása?

– Papnövendék.

– Úgy – mért végig félig gúnyosan, félig csodálkozva –, akkor tegnap reggel még misézett.

– Nem miséztem. Azt csak felszentelt pap teheti. De hallgatni hallgattam misét.

– Hm. Idehallgasson. A zárkában csak ülni szabad. Feküdni csak éjjel lehet. Ha valamire szüksége van, az ajtón kopogtat. Mikor kihallgatásra viszik, semerre sem néz, hanem lehajtott fejjel megy gyors ütemben előre. Mikor útközben megállnak, rögtön a fal felé fordul.

Végigmért és megkérdezte:

– Érti?

– Értem.

Ezzel magamra hagyott. Hallottam a kulcs zörgését, nyikorgását a zárban. Majd irtózatosságot nyomásként nehezedett rám a csend és a magány.

Leültem a priccsre és gondolkoztam. Majd imába merültem és főleg arra kértem a jó Istent, ne engedje, hogy bennem az Egyház megszégyenüljön.

Körülnéztem a zárkában. Nincs az a szerzetesi cella, mely vetekedett volna vele egyszerűségben. Nagysága 2x4 méteres. Két fapriccs a teljes bútorzat. Asztal vagy szék? Ugyan hol vagyunk?

A sarokban angol WC. Magasan fenn a víztartó láda. Húzószerszemet helyett pedál van. Talán, hogy a rab ne tudja magát felakasztani.

Az ablak teljesen be van építve, duplán recés üveggel. Kilátni nem lehet, de még a világosság is alig szűrődik be. Az ablak mellett kis szellőztető van, szintén pedállal kezelhető. Hihetetlen, mekkora gondot fordítanak az öngyilkosság elkerülésére.

A villanykörte fenn van elhelyezve, jóval az ajtó felett, kis fülkében, elzárva ráccsal. Állandó fény árasztja el a zárkát. Éjjel-nappal ég az erős villanyégő. Ha valaki hónapokig kénytelen ilyen helyen tartózkodni, annak kivétel nélkül elromlik a szeme.

A priccs alatt fűtőtest van. Ami legjobban meglepett, ez volt. Fűtenek az áván? Valaha én úgy képzeltem el a börtönt, mint hideg, vizes, férges odút. Most meglepődve tapasztaltam, hogy tévedtem.

A zárka ajtaja vasból készült. Kis ajtócska volt a közepén. Ez étel beadására szolgált. Szemmagasságban van a kémlelőlyuk, börtönnyelven: cirkli. Kívülről ezen kukucskálnak be az örök. Az ajtón fehér lap: „Háziszabályok”. Annyiszor elolvastam, hogy meg is untam. De örültem, ha betűket láthattam.

A háziszabály két részre oszlott: az őrizeteseink kötelességeire és az őrizeteseink jogaira.

Kötelességeim lettek: reggel 5-kor felkelni. Adott jelre mosakodni és söpörni. Aztán ülni a priccsen, arccal az ajtó felé. 7 és 8 óra között sétálnom kellett le és fel a zárkában. Éjjel nem feküdhettem arccal a fal felé. Kezeimnek a pokróc felett kellett lenniük.

Jogaim: orvosi vizsgálatra kérhettem engedélyt és kihallgatásra jelentkezhettem előadómnál.

Mikor már jól áttanulmányoztam az írást, leültem a priccsre. Ezen egy pokróc volt összehajtogatva. Télikabátomat is nálam hagyták. Kényelmesen elhelyezkedtem és átadtam magamat a búsulásnak. Rossz hangulat kezdett rajtam erőt venni. Nem tudtam, meddig kell itt lennem? Mit akarnak tőlem tulajdonképpen? Elmélkedni próbáltam, de nem sikerült.

Ahogy ülök a pokrócon, mélyen gondolatokba merülve, durva hang riaszt fel:

– Hát maga min ül?

A cirklin förmedt rám az egyik ávos. Nem értettem hirtelen, mit akar?

– Nem száll le rögtön a pokrócra? Hát mit gondol maga? Azt az... kerítette el rettenetesen.

Szóhoz sem jutottam. Csak úgy szórt rám a borzasztó ocsmányságokat. Gyorsan lecsúsztam jó helyemről és a csupasz deszkára ültem. Fejemet tenyerembe hajtottam. Így próbáltam enyhíteni kényelmetlen helyzetemen.

Alig ültem így 5 percig, máris hang csattant felém a cirklin keresztül:

– Ne takarja el az arcát! Üljön egyenesen, mert mindjárt megtanítom magát.

Nem tudtam már mit csináljak? Minden baj volt. Egyetlen nyugodt percem sem akadt. Soha nem tudhattam, mikor figyelnek. Ha álltam, az volt a baj. Ha járkáltam, még nagyobb hibának számított. Ha ültem, szintén találtak valami kifogást.

Leginkább a durva hang esett rosszul. Soha azelőtt, de még utána sem hallottam olyan ocsmány, trágár szövegeket és káromkodásokat.

Talán könnyebben viseltem volna el a nehézségeket, ha valamennyire ismertem volna az ávo belső életét. De annyira újonc voltam, hogy még azon rágódtam, vajon elengednek-e a héten vagy hetekig kell még itt tartózkodnom? Mostani szemmel nézve *naivságom* határtalan volt.

Olyan lassan ment az idő, hogy az kétségbeejtő volt.

9 óra lehetett, mikor nyílt a kisajtó és egy darab kenyeret nyújtottak be.

– Reggeli – kiáltotta egy hang.

Átvettem az ételt. 15 dkg-os kenyérdarab lehetett. Megnéztem minden oldalról. Boldog voltam, hogy látok valamit. Nem voltam éhes. Meg se kóstoltam. Csak néztem, figyeltem.

Szép darab kenyér – gondoltam. Valami gyerekes elgondolás élt bennem, hogy a börtönben csak száraz kenyeret és vizet adnak. Ezért módfelett csodálkoztam, mikor hamarosan újra nyílt a kisajtó, és egy csajkában rántottlevest adtak be.

Ez már ízlett. Megettem. A csajkát a kanállal együtt hamarosan kikérték. Megint csak tétlenül ültem. Csak ültem és nagyon rosszul éreztem magam. Szégyen ide vagy oda, szerettem volna sírni. Éreztem, hogy ezáltal megkönnyebbülök. De nem tudtam sírni. Csak valami gombócszerűt éreztem a torkomban.

Tudtam én azt nagyon jól, hogy ostobaság búsulni. De nem sokat ér ilyenkor az okoskodás. Bántott volna, ha ebből az ügyből kimaradok, de mikor bent vagyunk a bajban, mégiscsak bánjuk vágyainkat.

Sejtettem, hogy rajtam kívül még mások is vannak itt. De nem tudtam biztosan, kik lehetnek ezek? Major úrra, Dervenkár-ra, Balogh Sanyira gondoltam. Később tudtam csak meg – annyira elővigyázatosak voltak (más esetekben is) –, hogy az ügyben szereplőket mindig különböző emeletekre tették.

Talán 3 óra volt, mikor – sokszoros zaklatás után – ebédet adtak. Egész kitűnőnek lehetett volna nevezni, ha nem az ávon adják.

Félig sem fogyasztottam még el az ennivalót, máris jöttek a csajkáért. Kiadtam és megint leültem. Ültem és még mindig bús voltam. Mondtam a rózsafüzért. Persze csak az ujjaimon számolgattam az üdvözlégeket.

Este lett. Talán 7 óra volt, mikor nyílt az ajtó. Belépett egy egyenruhás. Felém intett:

– Gyerünk – mondta.

Kiléptem az ajtón. Az utasításhoz hűen arccal a fal felé fordultam, míg emberem az ajtót becsukta.

Megbökött:

– Induljon!

Megindultam végig a folyóson. A rácsos kapunál megálltunk. Arccal a fal felé néztem, míg vezetőm a kapuőrrel diskurált valamit. Átengedtek az ajtón. Liftbe léptünk. Felfelé indult a gép. Ajtón, folyosón, lépcsőn kellett keresztülhaladni. Megint ajtó, megint folyosó következett. Végül egy széles folyosóra értünk. Megálltunk a 338-as szoba előtt. Kísérőm kopogtatott. Majd betuszkolt engem.

Beléptem. Egy szép kis helyiségbe kerültem. Az íróasztal mögött egy civilruhás ember ült nagyon komoly ábrázattal.

– Jó estét – köszöntem.

– Jó estét – válaszolt. – Üljön le – mutatott egy székre.

Leültem. Egy ideig hallgatott. Addig én körülnéztem. Főleg maga az előadó volt figyelmem tárgya. Nagyon ismerősnek tűnt. Valakire hasonlított. Talán 24 éves lehetett vagy még annyi sem. Intelligens arca és gonosznak egyáltalán nem nevezhető szeme teljesen megnyugtató. Valahogy így kezdte:

– Tudja maga miért van itt?

– Sejttem – válaszoltam.

– Na miért?

– A „Különös házasság”-ért.

– Nagyon jól sejti.

– Maga az államot vádolta, rágalmazta és ezért vették őrizetbe.

– Bocsánat előadó úr, én vádoltam ugyan, de elsősorban nem az államot, hanem Mikszáthot. Rágalmazni azonban nem rágalmaztam.

– Hát dehogynem. Maga mindenféle bírálatot ír egy filmről és ezen keresztül az államról. Holott a film témáját egy regényből veszi.

– Ez igaz. Csakhogy a regény, de főleg a film kihangsúlyozza, hogy nem mesét, hanem igaz történetet ad elő. Ezért tartottam fontosnak cáfolni a valótlanosságokat.

Lassan-lassan belemelegedtünk. Míg a „Különös házasság”-ról volt szó, rendjén volt a dolog. De akkor az „előadó úr” meg akart engem „agitálni”. Mindenféle zöldséget kezdett mesélni Sztálinvárosról meg a munkáról, és elvárta, hogy én is lelkesedjem.

Persze ennek nem tudtam örülni. Sőt a dolgot annyira untam, hogy csak ültem és fásultan hallgattam szavait, melyeket meg-megnyomott:

– Ez így van! Ugye?

– Hát nem egészen – böktém rá.

– De ez így van – erősködött.

Nem akartam vitába elegyedni, mert nagyon untam a szöveget. Ekkor megint a Különös házassággal hozakodott elő:

Miért pont a Különös házasságot akarta megcáfolni?

– Azért, mert ez az Egyházat próbálja gyalázni alaptalanul, de nagy hatással. Fontos, hogy legalább a papok lássanak tisztán ebben az ügyben.

– De azért van is benne valami igazság.

– Éppenséggel semmi.

– De kell benne lenni valaminek.

– Előadó úr olvasta a könyvet?

– Nem.

– Én olvastam. Láttam a filmet is. De ismerem a cáfolatát is.

Akkor megint másról kezdett beszélni. Tagoltan, kissé nehézkesen ejtette ki a szavakat. Lentről felhallatszott az utca zaja. Autóbusz dudálását véltem felfedezni. – Vajon hol lehetek? Az ablak hatalmas függönyfélével volt elfedve. Így semmi fény nem jött kintől. Pedig szerettem volna tudni, hol vagyok. – Megkérdezzem az előadótól? – Mért ne?

Éppen befejezte mondókáját és ismét megnyomta:

– Ez így van! Ugye?

– Igen – hagytam rá –, szabad lesz egy kérdést feltennem?

– Tessék – válaszolt készséggel.

– Hol vagyok én most tulajdonképpen?

Gúnyos mosoly futott át arcán és kitért a felelet elől:

– Maga nagyon kíváncsi.

Már vagy 2 órája ülhettem ott. Ekkor telefonált kísérőért és az első kihallgatás véget ért.

Ugyanazon az úton tértem vissza – természetesen egy kísérővel –, melyen jöttem. Zárkamban megmotoztak. Ezt egyébként mindig megtették, bárholnan jöttem vissza.

Vacsorám – lencse egy csajkában – hidegen ott hevert a priccsen.

– Egye meg, aztán feküdjék le – mordult rám az őr.

Teljesítettem a parancsát. Kellemetlen éjszaka következett.

Nagykabátomat magam alá terítettem. A pokróccal takaróztam. Kiskabátom volt a váncosom. – A hely keménynek bizonyult. Ez még hagyján lett volna. Mikor álmomban a fal felé fordultam, rögtön felébresztettek az állandóan cirkáló és a kémlelőlyukon gyakran betekintő ávós pribékek.

Reggel kurtán beszóltak:

– Ébresztő! Keljen fel!

Gyorsan felugrottam kényelmetlen helyemről. Öltözködnöm nem kellett, hiszen ruhástól aludtam. A pokrócot összehajtogattam, a kabátot is. Vártam a fejleményeket.

Hamarosan csikordult a zár. Kinyílt az ajtó.

– Vegye be a lavórt! – szólt a pribék.

Lent az ajtó előtt lavór volt, benne víz. A törülközőt kézbe adták. Szappant a vízben találtam egy csipetnyit.

Alig vizeztem be magamat, már vitték is el a mosdótálat. Utána kaptam egy foghíjas fésűt. Megfésülködtem. Egyúttal csodálkoztam is, hogy még ilyesmi is van ezen a helyen.

Ajtónyitás következett. A fésűt elvették. Söprűt adtak be. Felsepertem zárkám. Újabb ajtónyitáskor szemeteslapátot kaptam, melyre rásepertem az összegyűlt port. Ezután kiadtam a szerszámokat.

Mikor elkészültem, kedvetlenül ültem le a priccsem végére. Újabb nap, újabb nehézségek. A lassúnak tűnő idő zord valósága megint a már említett gombócot juttatta a torkomba.

Az imán keresztül Istenhez futottam segítségért. Elmélkedtem. Ment is jobban, mint az előző nap. Utána rózsafüzért kezdtem. Bizonyos idő után lanygulni kezdtem. Hiába, nem tudtam egész nap imádkozni. A lélek ugyan késznek bizonyult, de a test erőtlen volt.

Lassanként – ha meg nem is szoktam – belejöttem az ülésbe. Hallásom kezdett hozzáidomulni az új környezethez.

Rengeteg csengetést figyeltem meg. Kétféle berregést lehetett megkülönböztetni. Egyik telefon volt, a másik az ajtó csengője. Az utóbbi mélyen bűgött. Utána kopogás hallatszott. Nagyon halkan. Valakiért jöttek. Talán kihallgatásra vitték.

Nemcsak belső hangokat fedeztem fel, de külsők is megütötték fületem. Naponta úgy dél felé, valahol az udvaron katonák gyakorlatoztak. Menet, futás, hátra arc és ezekhez hasonló figurákat csináltak. A vezényszavakat tisztán lehetett érteni. Úgyszintén a kopogást is, ami a lábak verődéséből adódott. A futás úgy hangzott, mint valami záporosó.

A gyakorlatozás hozzávetőleg 2 óra hosszát tartott. Gyenge kis multság. De jobb híján nagyon elégedett voltam vele. Naponként már vártam a katonák zaját. Ez volt talán az egyetlen, meg a reggeli tevékenység, amit stabilnak lehetett mondani. A többi mind bizonytalan volt. Főleg az időpont.

Pénteken, február 29-én már a vacsorát is beadták, mikor a bűgó csengő megszólalt. Ezúttal értem jöttek.

Ajtó – folyosó – rácsoskapu. Be a liftbe. A lift felfelé indult. Tehát kihallgatás. Állunk a 338-as ajtó előtt. Vezetőm kopogtat. Belépünk.

Előadóm civilben ül íróasztala mögött. A székre mutat. Leülök. Néhány pillanat múlva nyílik az ajtó. Ávós hadnagy lép be. Leül egy székre.

Tegnapi előadóm kezd el beszélni:

– Hogy ízlett az ebéd?

– Köszönöm. Meghaladta minden elképzelésemet.

– Miért, mi volt a koszt?

– Gombaleves és mákostéshta.

– Érdekes, Major Kálmánnak is nagyon kedvező véleménye volt az itteni táplálékról – kapcsolódott a beszélgetésbe harmadiknak az utólag érkezett hadnagy.

Módomban állt jól megfigyelni az illető fickót. Talán 30 éves lehetett. Szigorú arckifejezésű, barna legény. Régebben lakatos lehetett becslésem szerint. Határozottan értelmes benyomást keltett, de annál kevésbé volt művelt. Ez utóbbi beszédjéből tűnt ki. Nagyon ellenszenvenné tette roppant beképzeltsége és gögje. Ez beszéd közben még ábrázatára is kiült.

– Bántotta magát valaki? – kérdezte minden átmenet nélkül.

– Nem.

– Nem is fogják bántani.

– Kint bizonyára sok rémhírt hallott az államvédelmi hatóságokról? – szólt civilruhás előadóm.

– Többé-kevésbé igen – válaszoltam.

– Most látja, hogy ez nem felel meg a valóságnak – vette át megint a hadnagy a szót. – Mi, kommunisták, a nép javát akarjuk, és megvédjük jogainkat az ellenséggel szemben. Az Egyház támadja a kommunizmust. Tehát mi ellene vagyunk az ilyen Egyháznak. Miért támad minket az Egyház? – fordult felém.

– Mert a kommunizmus előbb támadja az Egyházat – válaszoltam.

– Nem lenne baj, ha az Egyház megmaradna a vitánál, de gyakorlatban is ellene van a kommunistáknak.

– Igen, mert a kommunisták is a gyakorlatban az Egyház ellen vannak.

– Persze, de az Egyház kezdte.

Hagytam, hadd beszéljen. Mindenféle ostobaságot mondott. Ezek azt gondolták, hogy mindenkit meg tudnak győzni. Hadnagyom hamarosan rátért a jezsuiták szidalmazására. Ugyanakkor érezhető volt szavaiból valami akaratlan elismerés és csodálat is. Egyik történetét így mondta el:

– Itt megfordultak már jezsuiták is. Méghozzá a rend vezetői. Az egyik felhozta példának a jezsuiták fegyelmét. Az újoncok valami sétán voltak egy bizonyos víz mellett. Akkor érkezett meg a rend generálisa vagy valami ilyesféle, aki a fiatalokat meglátogatta. Az újoncmester köszöntötte. Ekkor a látogató megkérte a mestert, hogy számoljon be az újoncok fegyelméről. Az újoncmester felelet és magyarázat helyett bedobta a kalapját a vízbe. Bár hűvös volt az idő, a fiatal jezsuitáknak megparancsolta, hogy hozzák ki a kalapját. Azok ledobták ruhájukat, valamennyien beleugrottak a vízbe és teljesítették a kapott parancsot.

– Na mit szól hozzá? – fejezte be történetét a hadnagy.

Nem szóltam semmit. Mit lehet ilyen hülyeségre válaszolni?

Mikor a jezsuiták gyalázása nem tette meg a kellő hatást, egyéb dolgokat szedett elő. Így a földbirtokot, a rossz papok destruktív hatását és más hasonlókat.

Láttam, hogy mire megy a dolog. Ezért egyáltalán nem izgattam magam és nem heveskedtem. Hagytam magamról a szavakat lepattogni.

Egy órányi egyoldalú beszélgetés után – főleg ő beszélt – elhagyta a szobát a nagyképű hadnagyom.

Most előadóm vette át a szót:

– A „Különös házasság”-ot azért rendezték filmre, mert most nagyon aktuális, Mindszenty és Grösz ügye miatt.

– De a cél nem szentesíti az eszközt – vágtam vissza.

– Hogy érti ezt?

– Úgy, hogy a Különös házasság akkor is hazugság marad. És ha azt használják fel mások kipellengérezésére, helytelen eszközt használnak.

– Igen, de itt tulajdonképpen arról van szó, hogy mostani történetet helyezzünk a múltba.

– Ezzel azonban nincs elintézve a dolog. A mostani események nincsenek az Egyház szégyenére, míg a Mikszáth-féle mese be akarja az Egyházat mocskolni.

– Azért ez mégis így helyes, ahogy mondom – nyakaskodott előadóm.

No, csak hadd gondoljon magában akármit, vélekedtem magamban. Hiszen úgysem tudjuk egymást meggyőzni.

– Miért nem írt maga az illetékes helyre a Különös házassággal kapcsolatosan? Miért így járt el? – tette fel a kérdést. – Azt hiszi, nem hallgatták volna meg?

– Azt – válaszoltam. Magamban még egyebeket is gondoltam.

Még sok idevágó kérdést tett fel előadóm. Aztán elkezdett írni. A kihallgatás anyagát, illetve az én „vallomásomat” vetette papírra. Mikor végzett, felolvasta.

Természetesen azt írt a papírra, amit ő akart, nem azt, amit én mondtam. Így aztán egészen furcsa dolgok jöttek létre.

Nagyon későre járt, mikor végre elmehettem.

Másnap – szombaton – vártam, hogy újra kihallgatásra visznek, de nem jöttek értem. Vasárnap megint magamra hagytak. Pedig már vágyakoztam egy kis beszélgetésre. A csend és a magány nagyon nehezemre esett. Főleg az, hogy nem volt mivel foglalkoznom.

A két nap kihallgatásmentesség azonban nem volt egészen zavartalan.

A nap megszokott jelenségei úgy mentek mint máskor. De közben elvittek fürdeni. Életemben nem volt részem ilyen kellemetlen fürdésben.

Mikor megindult velem a lift, meglepődve vettem tudomásul, hogy lefelé és nem felfelé megy a tákolmány.

– Mi lesz vajon ebből? – gondoltam.

Ismerős helyen kötöttem ki, a fürdőben. Két ávos ült egy lócán. Mikor kísézőmmel megérkeztem, durván rám förmedtek:

– Gyorsan vetközzék le, és egy perc alatt fürödjön meg.

Míg vetköztem, már elkezdtek szidni. Fürdés közben meg csak úgy zúdították fejemre az áldást:

– Élénkebben mozogjon! Még mindig nem fürdött meg? – Aztán a többi trágár szózuhatag leírhatatlan.

Talán egy percig állhattam a csap alatt, máris rám ordítottak:

– Törülközzék!

Törülköztem volna, de nem volt mibe. Láttam ugyan ott egy hosszú vízszintes rúdon kétszínű vizes lepedőket. Ezekről az volt az elképzelésem, hogy csak szárítani helyezték oda. Tanácstalanul álltam.

– Mit bámul? – bődült rám az egyik morc alak.

– Nincs törülközőm.

– Hát nem látja, ott a rúdon lóg – vicsorított felém.

Odaléptem a vizes lepedőkhöz. Miután azoktól még nedvesebb lettem, elkezdtem öltözködni. Nem tudom, hányan használták már előttem ezeket a lepedőket. De nem értem rá ezen rágódni. Nadrágom egyik szára valamibe beleakadt. Míg ki tudtam szabadítani, ugráló mozdulatokat kellett tennem. Ez azonban úgy kihozta sodrúkból őreimet, hogy közösen kezdtek el szidni:

– Mit ugrál mint egy bakkecske? Nem a színházban van. Öltözzék gyorsabban. – Meg a többi, ami a stílusokból kitellett.

Úgy örültem, mikor végre megszabadultam a fürdőtől, hogy szinte jólesett visszatérni a zárkába.

Egy másik alkalommal – ez már később történt – megint lefelé indult velem a lift. Ezt rémülten vettem tudomásul. Attól tartottam, megint fürdeni visznek. Ezúttal azonban tévedtem. Az alagsorban valami kis fényképező helyiség volt. Ide vitt kísézőm, egy ávos viszonylatban barátságosnak nevezhető fickó. Barátságossága abban nyilvánult meg, hogy beszélt. Ez pedig akkor nagy öröömre szolgált. Többnyire csak morogtak rám és parancsokat osztogattak. Az ávos arca amúgy nem volt bizalomgerjesztő. Barna és piszkos volt. Szemei ravaszul csillogtak.

– Mi a maga foglalkozása? – kérdezte.

– Papnövendék – válaszoltam.

– Katolikus?

– Igen.

– Római?

– Igen.

– Na végre, hogy találtam már ilyen valakit – mondta örömmel. – Mondja, mit jelent, hogy Dominus vobiscum?

– Az Úr legyen veletek.

– És mit válaszol erre a ministráns?

– Et cum spiritu tuo.

– És ez mit jelent?

– És a te lelkeddel.

– Na, ezt legalább tudni fogom, ha legközelebb misére megyek – örvendezett. – Még arra feleljen nekem, mit énekel a pap olyan hosszú a nagymise végén?

– Ite missa est.

– És erre mit válaszolnak?

– Deo gratias.

– Maga is énekelte már?

– Igen, de csak a Deo gratiast, az énekkarral.

Míg közöttünk ez a beszélgetés folyt, egy ávósnő ujjlenyomatokat vett tőlem. Mikor az ávós kérdéseit hallotta, csodálkozva nézett rá:

– Jó hogy tudom, mi iránt érdeklődik maga – mondta tréfásan.

Majd egyéb dolgokról beszélgettek egymás között. Valami harmadikat szidtak. Csak úgy tréfásan, nem gyűlölettel.

Az ávósnő minden ujjamat kék festékbe nyomta és egy papírlapra külön-külön rányomta. Ezután felvette a személyi adataimat.

Utána következett a fényképezés. Két felvételt csináltak rólam. Mivel már vagy 10 napja nem voltam megborotválva, úgy néztem ki, mint valami betörő.

Ujjlenyomat és fényképezés után barnaképű kísérőm visszavitt a zárkába. Most már nyilvántartásba voltam. Nem téveszthettek össze senkivel.

Egyik délelőtt megint szomorúan ültem a zárkában, mikor elvittek orvosi vizsgálatra.

Idősebb orvos állt a rendelőben, őrnagyi rendfokozattal és egy nyurga fiatalember, fehér köpönyegben.

Derékig kellett levetkőznöm. Kopogtatni kezdett. A nyelvemet is megnézte. Ezzel vége volt a vizitnek.

Ezen a helyen legalább nem durváskodtak. Ha nem is szóltak hozzám semmit, örültem, hogy nem gorombák.

Megint más alkalommal nyílik az ajtó. Belép egy tizedes és rám szól:

– Szedje össze a ruháit. Elviszem fertőtleníteni.

– A cipőket is? – kérdeztem.

– Ruha az magának? – bődült rám bambán a pribék. – Hát hallott már maga cipőt fertőtleníteni?

– Nem hallottam, de azt gondoltam...

– Hát ne gondoljon semmit, hanem siessen.

Nagykabátba tettem a nadrágot és a kiskabátot. Az ór türelmetlensége miatt az összekötözést már nem tudtam teljesíteni. Csodálkozásomra alig kiabált. Lassú mozgással segíteni kezdett. Mikor megvolt a batyu, hátára vette és kiballagott a cellából.

Ezen a jelenségen még sokáig csodálkoztam. Közben felvettem a számomra hátrahagyott csereruhát. Valami szörnyűséget kaptam. Nagy is volt, szakadt is, vékony is. Egy napig ki lehetett bírni. Csupán az alvás volt kellemetlen. Hiába edződtem már a fa keménységéhez. Hiányzott alólam a nagykabát.

Másnap belökték hozzám a ruháimat. Szegények olyan benyomást tettek, mintha téhen szájából rángatták volna ki őket. Kifertőtlenítették! Inkább tönkretették. Később mikor a Markóba kerültem, sok ilyen gyűrött ruhás és kabátos rabot láttam a reggeli sétákon. – Ezek mind az ávóról jöttek, tudták az öregebb börtönlakók.

Hétfőn, március 3-án aztán folytatódtak a kihallgatások.

Délelőtt értem jöttek. Már arra gondoltam, hogy megint az alagsorba visznek valamiért. Ezúttal felfelé indult a lift. Ezen csodálkoztam, hiszen idáig mindig este, sötétben vittek az előadóhoz.

Kísérőm kopogtatott a 338-as ajtaján.

– Igen – hallatszott.

Le akartam nyomni a kilincset. Ezúttal nagyon melléfogtam. Öröm úgy ellökött, hogy majdnem elestem.

Ő nyomta le a kilincset, majd betuszkolt engem.

Előadóm ezúttal egyenruhában ült. Vállapján egy csillag tündökölt, tehát alhadnagy. A szoba világos volt. Az ablakot nem fedte el függöny. Ki lehetett látni.

Házak sokaságát figyeltem meg. Különösképpen egy kis templom kötötte le érdeklődésemet. Ez tehát az a templom – gondoltam magamban –, melynek harangszava behatol zárkámba.

– Na hol van, tudja-e már? – nézett rám előadóm.

– Sajnos nem.

– Nem tudja? – csodálkozott az alhadnagy. – Hát hiszen itt van a templom is. Maga pesti, és nem ismeri ezt a templomot?

– Bizony nem. Sajnos nem ismerem az összes pesti templomot. S ez az ismeretlenek közé tartozik. Bár ismerném. Akkor tudnám, hogy hol vagyok.

– Hát még mindig nem tudja?

– Nem. De szeretném tudni legalább, hogy melyik kerületben vagyok?

– A másodikban – válaszolta.

Közben bejött a múltkori hadnagy. A változatosság kedvéért most ő volt civilben. Leült az egyik székre és felém fordult:

– Mondja, milyen embernek tartják maguk ott Veszprémben Majort?

– Milyennek? – ismételtem a kérdést. – Hogy érti ezt, hadnagy úr?

– Hát milyen a jelleme? Hogyan viselkedett magukkal szemben és általában milyen ember volt?

– Nagyon egyenes ember – válaszoltam. – Elveihez ragaszkodik. Bátor és szigorú.

– Na, azt mi is észrevettük, hogy elvhű és szigorú. Ő a demokráciának nagy ellensége. Ezt persze nem mondja ki nyíltan, de szavaiból ki lehet venni.

– Szerették őt Veszprémben? – tette fel kérdését.

– Szerettük is, de főleg tiszteltük igazságossága és gerinccessége miatt.

Ezután – azt hiszem – hibát követtem el. Elmeséltem azt a vizsgát, mikor Major Kálmán 11 seminarista közül nyolcat megbuktatott morálisból. – Ezt azért tartottam szükségesnek megemlíteni, hogy lássák ezek a kopók, nem gyenge emberrel állnak szemben. Másrészt vegyék tudomásul azt is, hogy a mi szemináriumunk komoly tudást követel meg növendékeitől.

Szándékom jó volt, de balul sült el a dolog. Mint később megtudtam, az ávós visszamondta az esetet Major úrnak. De olyan formában, hogy szegény spirituálisunk nem tudta elképzelni, honnan tudja előadóm ezt az esetet.

Általában nagy hiba volt, hogy túlzottan lebecsültem az ávósokat és nagyon magabiztos voltam. Erre aztán jól rá is fizettem.

– Na most azt mondja meg nekem – fordult megint hozzám a hadnagy –, kik voltak a maguk tanárai között még olyanok mint Major?

– Hogy értsem ezt? – kérdeztem.

– Hát úgy, hogy kik uszítottak a demokrácia ellen és milyen formában?

– A demokrácia ellen senki sem uszított – válaszoltam. Major úr sem. Mindenki a maga tárgyát adta elő. Aminek semmi köze a demokráciához.

– Na és a szociológia, meg annak tanára, Weisz György?

– Ő sem uszított egyáltalán. Csupán a Marx-féle elméletet ismertette. Egyúttal az Egyház álláspontját is közölte. Ez pedig megengedett dolog.

Még tett fel néhány kérdést a hadnagy. De belátta, hogy nem sok eredményt ér el. El is hagyta a szobát.

Ekkor előadóm vett munkába:

– Mondja el nekem, milyen demokráciaellenes előadások hangzottak el az önképzőkörben?

– Ott nem hangzott el semmilyen demokráciaellenes előadás – válaszoltam kurtán.

– Úgy – mosolygott az alhadnagy –, hát Szabó István előadása az állam és az Egyház viszonyáról, az micsoda?

– Az éppenséggel nem demokráciaellenes. Tényeket állapított meg.

– Hát pedig tudja, mi volt az? – nézett rám hidegen az alhadnagy. – Nagymérvű uszítás.

– Mit mondott Szabó ebben az előadásban? – tette fel a kérdést.

– Adatokat és tényeket ismertetett.

– Hát a Szovjetunióról mit mondott?

– Nem tudom, én nem nagyon figyeltem Szabó előadását.

– Gondolkozzék csak.

– Hiába gondolkozom.

– Hát tudja meg – förmedt rám –, az mind uszítás, amit Szabó a Szovjetunióról az előadásában mondott. Na most mondja tovább, milyen politikai előadások hangzottak még el?

– Nem tudok ilyenekről.

– Na és Molnár miről tartott előadást?

– Molnár a technika szerepéről beszélt a lelkipásztor életében.

– Úgy? – És mivel kezdte az előadást?

– Mivel kezdte? – kérdeztem. – Hát mindenre nem emlékezhet az ember.

– Na gondolkozzék csak. Mit idéz Molnár a Szózatból?

– Mit is idéz? – mormogtam magam elé.

– Még jönni kell, ha jönni fog... – Ugye így kezd?

– Igen, valahogy így. De hát ebben semmi politika nincs, mert az ötéves terv végére – mint mondják – tényleg jobb kor következik.

– Na, mondja csak tovább – szakított félbe –, kinek volt még ilyen tárgyú előadása?

Valami pápai enciklikáról is szó volt. Nem?

– Igen, szó volt. Az előadó ismertette XI. Pius pápa körlevelét, mely a kommunizmusról szól.

– Na és mit mondott?

– Semmi különöset. Csupán ismertette a körlevelet.

– Mondjon még előadásokat, gondolkozzék.

– Ha az előadó úr úgy kívánja, elsorolom én az önképzőkörben elhangzott előadásokat.

De előre is mondhatom, csupa dogmatikai témák hangzottak el.

– Na, mondja csak el azért.

Elsoroltam, ahogy eszembe jutottak. Az alhadnagy arcán láttam a csalódottságot tükröződni.

– De volt az önképzőkörnek faliújsága is. Ugye?

– Volt.

– Na és ezen a faliújságon is jelentek meg demokráciaellenes cikkek?

– Ezt nem hiszem. De egyébként is, én a faliújság cikkeit nem nagyon olvastam. Így nem is tudom, mi a tartalmuk.

– És miért nem olvasta?

– Egyrészt mert nem értem rá olvasni; másrészt mert a faliújság táblája nagyon rossz helyen függött. Ahol csak kevés fény érte. És egyébként is rossz szemeimet nem akartam még jobban rontani.

– De arról csak tud, hogy kitették Mindszenty képét a faliújságra?
 – Erről tudok.
 – Miért tették ki?
 – Mert így hívták fel figyelmünket, hogy a hercegprímás urat 3 éve elítélték.
 – És erre miért volt szükség?
 – Hogy imádkozzunk érte.
 – Nem találja maga azt furcsának, hogy az állam által elítélt valutaüzér arcképét kiteszik a faliújságra?

– Egyáltalán nem. Mert ő Magyarország hercegprímása.
 – Na most arra válaszoljon, hogy maga írt e a faliújságba?
 – Írtam.
 – Mit? Kiről?
 – Boldog Kunigunda életét írtam. De csak egy rész jelent meg.
 – Mást nem írt? – hangzott az újabb kérdés.

A válaszoknál nagyon kellett vigyáznom. Szívesen használtam volna a restrictió mentalist. De óvatosnak kellett lennem. Nem tudhattam, hogy ők mit tudnak és mit akarnak tőlem megtudni? Ha pedig használok a restrictiót, ez úgy tűnhet mint valami hazugság. Így könnyen rám mondhatják: „Szép kis papnövendék, hazudik.”

– De igen – mondtam lassan.
 – Mit?
 – A Regnum templom lebontásáról írtam.
 – Na és mit írt benne?
 – Leírtam röviden a templom történetét. Az utolsó misét és a bontás kezdetét.
 – És nem tett valami különös megjegyzést?
 – Mire gondol az előadó úr?
 – Hát valami zsidó fejesekről is írt. Nem?
 – Igen.
 – Mi volt az?
 – Mikor a templomot már átadták az államnak, azt körülkerítették fakerítéssel. Az egyik munkást, aki ott dolgozott, vagy hatan-heten körülállták. Az egyik asszony megkérdezte:

– Maga hol dolgozott azelőtt?
 – A vállalatnál – nézett fel a munkás.
 – Mondja – kérdezte tovább az asszony –, maguk mind zsidók?
 A munkás roppant zavarban volt. Szégyenlősen mosolygott. Majd kibökte:
 – Nem, csak a fejések.
 – Amikor ezt leírtam, csupán a munkást idéztem – fejeztem be mondókámat.
 – Úgy, szóval csak a munkást idézte – nézett rám előadóm –, de miért kellett ezt a jelenetet belevenni?

– Mert ez visszatükrözi a megfelelő helyzetet – válaszoltam.
 – És még mi volt sértő ebben a cikkben?
 – Semmi sértő nem volt benne.
 – Na akkor folytassa csak. Mi jelent még meg a faliújságban?
 – Nem tudom – ismételtam –, hiszen említettem, hogy nem olvastam a faliújságot.
 – Arról a portugál cikkről mit tud, amit Szabó írt?
 – Csak hallottam róla. Olvasni nem olvastam.
 – Hát az nyílt uszítás. Érti?
 – Értem. De nem ismerem a cikket.

Ezek után még sok kérdést tett fel az alhadnagy, melyekre felelnem kellett. De lényegtelen dolgokról volt szó. Végül megint nagy agitációval fejezte be a kihallgatást; a munka dicsőségéről és egyéb maszlagról.

Hétfőtől kezdve aztán minden nap legalább egyszer vittek előadómhoz a 338-asba. Volt arra is eset, hogy kétszer kellett nála megjelennem.

Többször csak rövid időre hívtak. De ez is jó volt. Addig is mentes voltam a zárkától.

Egyik alkalommal a kihallgatások gépelt tartalmát kellett aláírnom, miután elolvastam. Máskor csak valami adat hiányzott. Megint máskor a „Különös házasság” lefénnyképezett lapjait kellett aláírnom külön-külön, hogy azok tőlem származnak. A keltezt megnéztem rajta. 1951. november 22-ről szólt. Tehát olyan valakinek a birtokából került az ávó kezébe, aki a későbbi gépelésből kapott.

A zárkától való út az előadó szobáig végig titokzatos volt, míg az ávó vendége voltam.

A folyosón egyszerre csak egy őrizetes lehetett. Erre nagyon vigyáztak. Míg ott voltam, egyetlen letartóztatottat nem láttam, a későbbi zárkatársamon kívül. A kísérők állandóan piszegettek egymásnak. Így adtak jelt, hogy szabad-e az út? Negatív válasz esetén, rögtön meg kellett állnom, s arccal a fal felé fordulnom. Ez a piszegetés idegesítő és bántó volt. Még később is borzongva gondoltam rá vissza.

Egyszer hajszálon múltott, hogy a nagy elővigyázatosság ellenére mégis majdnem beleütköztem egy másik rabba. Öröm akkor úgy elrángatott, hogy nem értem rá körülnézni. Örültem, hogy ennyivel megúsztam.

Ezalatt, ha lassan is, csak múltak a napok. Bár nagyon kényelmetlen volt az egyedüllét, kezdtem hozzáedződni.

Szerdán – március 5-én – délután lehetett, mikor nyílik az ajtó. Fehérhajú, sötétkék ruhás férfi lép be. Hóna alatt pokróc és nagykabát. Mögötte egy ávós.

– Idefigyeljen – szól hozzám az őr –, maga az egyes. Maga pedig – fordul az újhoz – a kettes. Értik?

– Igen – válaszoljuk.

Ezzel az ürge visszalépett. Az ajtót becsukta. Mi pedig ketten maradtunk a szűk cellában.

– Gyula vagyok – mutatkozik be új társam. Én is megmondom a nevemet.

Szinte mindketten újjászülettünk. Hiszen úgy szerettünk volna már emberi lénnel beszélgetni. Rögtön neki is estünk egymást kérdezgetni. Főleg én kérdezek.

Az elővigyázatosság sohasem árt. Ezt természetesen szem előtt tartottam. Lakótársam is. De a kezdeti tapogatózások után kezdjük úgy vélni, hogy egyikünk sem besúgó. Egyébként is mit mondhatnánk egymásról? Ő épp olyan ártatlan mint én. Legalábbis abban a dologban, amivel vádolnak bennünket.

– Mióta van itt? – kérdezem.

– 5 hete – válaszolja – és maga?

– 1 hete. De mondja csak kedves Haraszi úr, hol is vagyunk mi most tulajdonképpen?

– Az ávón – mondja – méghozzá a P.V.-n.

– Mi az, hogy P.V.?

– Ennek az épületnek a régi neve. Pestvidéki, ti. törvényszék. Ezt az épületet az ávó jó egy éve vette át.

– Na és mi van az Andrássy út 60. alatt lévő emeletes épületben?

– Szintén fogház, de főleg irodák. Az a központ.

– És ez a P.V. hol van tulajdonképpen? – akarok tisztába jönni teljesen a kérdéssel, hogy hol is vagyunk.

– A Fő utcában.

– És miféle kis templom van itt a közelben?

– A görögkatolikus. Ez a P.V. valójában két részből áll. Csak egyik fele az ávóé. A másik része *katonai fegyház*. Azért lehet az udvaron annyi gyakorlatozást hallani.

– Na és a *Margit körúton* lévő katonafegyházból mi lett?

– Azt valami gyár vette át. Csak így tudtak terjeszkedni.

Sokat kérdezősködtünk egymástól. A beszélgetéssel az idő múlását gyorsabbnak véltük.

Megtudtam, hogy 52 éves és tisztviselő. 5 héttel ezelőtt szintén az ágyából hurcolták el. Szegény feleségének fogalma sincs, hová lehetett. A vád pedig, amiért elvitték, a következő:

1925-ben rendőrgyakornok volt. Az állástalan időszakban örült, ha itt felvették. Ekkoriban történt, hogy Rákosi és Vas Zoltán visszajöttek Magyarországra, hogy illegálisan szervezzék a kommunista pártot. Valaki – állítólag Vas Zoltán szeretője – feljelentette őket, vagy legalábbis jelezték búvóhelyüket. A rendőrség rajtaütéssel elfogta a két kommunistát. Az elfogatáskor az a parancs érkezett, hogy minden gyakornok – lehetnek vagy negyvenen – vonuljon ki az elfogáshoz. Ki is vonultak. Szétosztották őket a környező utcákba. Ő egy sarokra került. Azt a parancsot kapták, ha valakit vagy valakit futni látnak, azt el kell fogni.

Ők álltak a számukra kijelölt helyen. Senki sem futott arra, még csak nem is ment. Estére tudták meg, hogy akik miatt ki kellett vonulniuk, már régen lakat mögé kerültek.

Ezenkívül semmi sem történt. De 27 évvel az eset után éjjel kirángatják ágyából és viszik egyenesen az ávára. Gyakornok társai szintén így jártak. Akiket el tudtak kapni. Hiszen azóta néhányan meghaltak, mások pedig külföldön élnek.

– Furcsa eset – mondom –, bizonyára Rákosi 60. születése napjára akarnak valamit csinálni, ami most lesz március 9-én.

– Ez lehet – vág a szavamba. – Tényleg most lesz 60 éves Matyi?

– Természetesen.

– No akkor ezért kell nekem itt ülnöm.

Látszik rajta, hogy előnti a méreg. Egyébként máskor olyan nyugodt és vidám. Sokat tanulhatok tőle. De most még káromkodik is.

– Haraszti úr – szólok rá –, ennek meg mi értelme van?

– Hát tudja, mikor az ember mérges, akkor meggondolatlan. Pedig higgye el, ritkán szoktam káromkodni. De itt egyébként is nagyon hozzászokik az ember. – Mondja csak, magának mi egyébként a foglalkozása?

– Teológus vagyok.

– És hogy kerül ide? – kérdi a legparányibb csodálkozás nélkül.

Most én mesélem el nagyjából, hogy miként lett a Mindszenty-képből és a „Különös házasság”-ból ává.

– Na ez nem komoly ügy – mondja megnyugtatólag szomszédom. – Ezért legfeljebb 6 hónapot kap.

– Úgy gondolja? – kérdezem és nem mutatom csodálkozásomat. – Egyáltalán meddig tartják itt az embert, és mi következik ezután?

A lassan továbbmászó napok alatt volt időm azon is elgondolkozni, hogy mik lesznek a fejlemények.

Kezdett bennem derengeni, hogy ebből tárgyalás lesz és ítélet. De azt hittem, hogy ez az ávón fog megtörténni. Fogalmam sem volt, hogy miként bonyolódik le egy ilyen eset. Ezért tanácsosnak tartottam a kérdezősködést.

Sorstársam elmesélte, hogy itt az embert csupán kihallgatják. Vád-iratot és kísérőszöveget adnak róla az ügyészségnek. Ott újra jegyzőkönyvet vesznek majd fel: de az ávós a döntő. Majd a kitűzött időben megtartják a *tárgyalást*. Itt *ítéletet* hoznak. Ezt valamelyik börtönben leüli az ember. Utána szabadlábra helyezik, hacsak közben nem találunk ki újabb változatokat. Mert ez is előfordulhat.

A dolog kezd tetszeni. A vidámabbik oldalról tekintem az eseményeket. – 6 hónap börtön nem elviselhetetlen. De valahogy igen hosszúnak tűnik.

– Na és az ügyészség hol van? – kérdem kíváncsian.

– Hát a Markó utcában.

– Tényleg – kapcsolok csodálkozva – a Markóban van.

– És ott milyen a helyzet?

– Nem tudom – felelte nevetve Haraszti –, még nem voltam ott, de az biztos, hogy a fekhely nem priccs, hanem szalmazsák.

– És egy zárkában hozzávetőleg hányan vannak?

– Úgy négyen-öten.

– Na akkor az legalább nem unalmas.

– Valóban nem. Mostanában börtönben lehet a legtöbb rendes emberrel találkozni. De a csövesek között is vannak érdekes fickók.

– Mi az, hogy *csöves*?

– Közbüntényes. Például, aki betör vagy sikkaszt, öl és ehhez hasonlókat követ el.

– És miért *csöves*?

– Régi kifejezés ez. Annyit tesz tulajdonképpen, hogy csőlakó, akinek nincs állandó lakása. Csak itt is, ott is meghúzza magát. Egyszóval *csavargó*.

Beszélgetéseink során kiderült, hogy katolikus. De már régen nem gyónt. Pedig szokott templomba járni. Sőt a plébánosát nagyon kedveli.

– Hát miért nem gyónt?

– Kényelemből.

De nemcsak kényelemről volt szó. Már másodszor házasodott. Első feleségétől, aki katolikus volt, elvált. A mostani asszony evangélikus. Mindkettővel azonban csak polgári házasságot kötött. Megmagyaráztam, hogy milyen könnyen rendezhetné házasságát. A végén még az is kisült, hogy felesége nagyon vonzódik a katolikus valláshoz.

Abban egyeztünk meg, hogy a nyáron – mert addigra úgyis kikerülünk – elintézzük a házasság rendezését. Az egyházi esküvőre engem is meghívott.

Erre a témára még többször visszatértünk. Aztán felváltva beszélgettünk, hol vallási, hol pedig világi dolgokról.

Krisztusról és a kereszténységről beszéltem neki. Ő utazásairól, főleg Párizsról számolt be.

Szinte megfedkeztek, hol is vagyunk, annyira megjött a jókedvünk. Ekkor beszóltak a cirklin át:

– Csendesebben legyenek, mert mindjárt bemegyek.

Halkabba fogtuk a szót és így beszélgettünk tovább.

Harasztinak két pokróca volt. Reumájára való tekintettel kapott egy pót pokrócot. Az a zárka, amelyből jött, nagyon hideg volt. Ezért örömmel vette tudomásul az én meleg cellámat. Az orvostól engedélyt kért és kapott, hogy ne a puszta fán, hanem a pokrócon üljön. Kalapját nála hagyták, mert valami fejbetegsége hivatkozott. Ez a kalap rendkívül jó szolgálatot tett nappal is, éjjel is. A kalapot ugyanis jól behúzta a fejébe. Így szemeit nappal nem láthatták. Vagyis ülve alhatott. Éjjel pedig nem kellett belebámulnia a villanykörtébe.

Élelmes ember volt. Jól feltalálta magát minden helyzetben. Igaz 5 hét volt már a háta mögött és módjában volt sok dologra rájönnie.

Így megfigyelte, mikor vannak az őrsváltások. Reggel 6-kor, délben 2-kor és este 10-kor váltakoztak az őrök. Így az időt is tudtuk. Főleg pedig azt, hogy mikor, milyen vérmérsékletű pribékek vigyáztak ránk.

Ha egy kinyitotta a kisajtót – bármiféle okból is –, Haraszti rögtön kért valamit. Hol orvosságot, hol WC-papírt vagy egyebet.

Mikor szerdán délután belépett zárkamba, úgy nézett ki, mint valami nagyapó. Erős, ezüstösen fénylő szakáll vette körül az egész képét. Panaszkodott is nagyon, hogy már két hete volt borotválás és igen viszket az álla. Minden lehető alkalmat megragadott az érdeklődésre, hogy mikor jön a borbély.

Pénteken aztán a kisajtón keresztül téglyet adtak be kevés vízzel és egy pamacsot, meg egy szappant.

– Borotválkozáshoz előkészülni – hallatszott a zord utasítás.

Először szomszédom ecsetelte be magát, majd én. Közben kérdezősködött:

– Volt már a fürdőben mióta itt van?

– Voltam, de szívesen lemondanám az ilyen fürdőt.

– Azt elhiszem. De ők így szórakoznak.

– Milyen időközökben van itt fürdés? – kérdeztem.

– Ahogy rákerül az emberre. Ha éjjel, akkor éjjel. Engem már vittek ilyenkor is. De a borotválás sem sokkal különb, azt elhiheti.

– Hogyan, hát nem borbély borotvál?

– De igen. Csakhogy ávósborbély. Rém goromba, és helyenként az ember arcán hagyja a szőrt.

Nyílt az ajtó.

– Egyik gyერünk – szólt az őr.

Haraszi nekilódult. Míg odavolt, én pamacsoltam. A szappan azonban nem bizonyult valami nagyon jónak, és az idő is kevés volt. Mikor mennem kellett, alig volt szappan a képeimen.

A folyosó végén egy kis előhelyiségben folyt a borotválás. Szörnyű durva pribék volt a borbély. Mikor odaértem és köszöntem, végigmért:

– Hát maga pamacsolt?

– Igen.

– Hát ez nem pamacsolás. Ha legközelebb így jön, nem borotválom meg. – Csak úgy tajtékozott a dühtől.

– Hajtsa hátra a nyakát, mert rálépek – ordított.

Ezután néhány begyakorolt húzással megszabadított a szakállamtól.

A zárkában vidáman nevtünk össze Harasziival. Megegyeztünk abban, hogy az ávós borbély egy szörnyszülött, és örültünk, hogy jó időre mentesek voltunk a borotválkozás rémségétől.

Haraszi Gyula szomszédsága jó hatással volt rám. Akkor azonban jó lett volna bárki társnak, csak a magány szűnjön meg.

Úgy gondoltam, hogy most sokáig együtt leszünk. Tévedtem. Hamarosan odább tettek egy házzal, és a *Markóba* kerültem. De ezt megelőzően még történt valami.

Előadóm, az alhadnagy, már többször tett említést arról, hogy nem sokáig maradok. De ezt nem vettem komolyan. Kezdttem ugyanis belátni, hogy amilyen könnyű az út befelé, annyira nehéz visszalépni és kitérni.

Csütörtökön, március 6-án este, talán fél 8 lehetett, mikor értem jöttek.

Nem a 338-ba mentünk, hanem egy emelettel feljebb. Már azt hittem tévedésről van szó, rossz helyre vittek (mert közben a fal mellett kellett állnom vagy egy fél órát). De nem volt tévedés.

Alacsony, fekete alhadnagy ült velem szemben. Nagyon ostoba, de jóindulatú fickónak bizonyult.

– Maga az Ágotha Tivadar? – kérdezte.

– Igen – válaszoltam.

– Felolvasom a vádiratát. Ezt aláírja. S azzal vége.

Kezdte is már az olvasást:

Az írásban az állt, hogy én 1. a demokrácia ellen uszítottam, 2. antiszemita kijelentést tettem, 3. rágalmaztam a demokrácia törvényeit.

A két első vádat még csak elfogadtam volna. Nem mintha valóban uszítottam vagy antiszemita kijelentést tettem volna. De tudtam, hogy az ő értelmezésük szerint így tűnik igaznak. A 3. pont ellen azonban minden idegszálam tiltakozott. Rágalmaztam a demokrácia törvényeit? Ezt hol és mikor találták ki?

– Írja alá – fejezte be felolvasását új alhadnagyom.

Ránéztem és tagoltan mondtam:

- Nem írom alá.
- És miért nem? – csodálkozott.
- Mert én senkit és semmit nem rágalmaztam. Valótlant pedig nem írok alá.
- Rendben van, nem írja alá.

Azzal csengetni kezdett a telefonon. Valamit belebeszélt. Majd hozzám fordult és az Egyház viselt dolgairól, főleg az egyházfejedelmek kényelmes életéről kezdett velem vitatkozni. De ezt nem sokáig tette, mert nem tetszettek neki a válaszaim.

Talán 10 perc telhetett el. Belépett szobánkba a régi előadóm.

- Na mi a baj? – kérdezte.
- Nem akarja aláírni az iratot – mutatott rám a fekete alhadnagy.
- Úgy – húzta fel szemét előadóm –, és miért nem?
- Mert nem felel meg a valóságnak – válaszoltam kurtán.
- Nézze, ne beszéljen ostobaságokat – akart rábeszélni az alhadnagy –, írja alá.
- Nem tehetem – mondtam szilárdan.
- Na rendben van.

Ezzel már el is ment, magunkra hagyva kettőnket.

A kis fekete valami írásba merült el. Többet rám sem hederített. Tudtam, hogy ennyivel még nincs vége a dolognak és vártam a fejleményeket.

Hamarosan nyílt az ajtó. Előadóm jelent meg a küszöbön és felém intett:

- Jöjjön – szólt.

Megindultunk. Széles, hosszú folyosón mentünk végig. A végén beléptünk egy előszobafélébe. Innen egy irodába kerültünk. Ávós gépirókisasszony rendezte éppen az iratokat. Egyenruhában volt. Innen még egy szobán kellett áthaladni. Tágas sarokhelyiségbe kerültünk. Süppedő szőnyegek. Pazar bútorok. Képek a falakon. Az íróasztal mögött egy főhadnagy ült. Arca intelligens és ravasz volt.

- Miért nem írja alá az iratokat? – kérdezte csaknem barátságosan.
- Mert nem felelnek meg a tényeknek.
- Mi nem felel meg a tényeknek? – csap le rám hirtelen.
- Az, hogy rágalmaztam a demokrácia törvényeit.
- Szóval ez nem felel meg a valóságnak?
- Nem. Én esetleg gúnyoltam a törvényeket, de nem rágalmaztam.
- Az mindegy – néz rám a főhadnagy –, írja csak alá.
- Nem írhatom alá, mert ez nem mindegy.
- Nézze, lehet, hogy ez magának nem mindegy. De nekünk mindegy. Írja alá.
- Nem tehetem – ismételt meg –, mert ez lényeges dolog.
- Ugyan, csak más kifejezés – akar rábeszélni a főhadnagy.
- Sokszor egy betű más világot jelent. Például igaz és gaz között csak az i betű van.

Mégis lényegesen más.

– Nézze – mosolyog rám gúnyosan a főhadnagy –, ha akarja, vitatkozhatunk az igazság relatív voltáról. De most nem érek rá.

– Azt azonban el kell a főhadnagy úrnak ismernie – makacskodtam –, hogy a gaz és az igaz lényegesen elütnek egymástól.

- Jól van, elismerem. De most írja alá az iratokat.

- Nem írom alá – mondtam ki kereken.

– Úgy, nem akarja aláírni. Maga is bizakodik, mint a többi ostoba, hogy majd jönnek és felszabadítják magukat nyugatról. Pedig ezt várhatják.

– Mi nem várunk semmit – válaszoltam higgadtan –, de azt főhadnagy úr sem állíthatja biztosan, hogy a helyzet mindig így marad, amint most van.

– De én ebben egész biztos vagyok – pöffeszkedik a főhadnagy. Arcán gőg és elbizakodottság egyszerre volt észlelhető.

Közben előadóm egy díványon ült és figyelmesen hallgatta beszélgetésünket.

Nyílik az ajtó. Egy hadnagy lép be. Odamegy a főhadnagyhöz. Valamit súgnak-búgnak. Majd a főhadnagy hangosan így szól:

– El kell fogatni.

– Még ma? – kérdezi hadnagy.

– Azonnal.

Kiről, miről van szó? Nem tudom. A hadnagy elment. A főhadnagy megint velem kezdett foglalkozni.

– Nézze, én kijavíthatnám a rágalmazást gúnyolódásra. De ez magán nem segít. Írja alá az iratokat. Majd az ügyészségen elmondhatja, mit óhajt helyesbíteni.

Tudom, érzem, amit a főhadnagy mond, csak maszlag. Egyúttal érzem, hogyan gyengül elhatározásom a nem aláírásról.

Rágalmaztam a demokrácia törvényeit – gondolom magamban. – De én ezt nem tettem, és most mégis aláírom? – De az ügyészségen kijavíthatom a szót, kapaszkodom bele az ostoba kijelentésbe. Nem vagyok már ura cselekedeteimnek.

– Ide figyeljen – kezdi ismét a főhadnagy, de most már emeltebb hangon –, immár félórája foglalkozom magával. Maga csökönyösen ragaszkodik elgondolásához. Nézze, maga egyoldalúan nézi a dolgot. Igaz, mi kommunisták is elfogultak vagyunk. De mégsem annyira, mint maguk. Még egyszer felszólítom, írja alá az iratokat.

– Nem írhatom alá – válaszolom, de érzem, hogy meginogtam.

– Tíz perc gondolkodási időt adok – néz órájára a főhadnagy –, döntsön. De aztán magára vessen, ha rosszul választott.

Fontolgatni kezdtem a helyzetet. Hiába lebeg a szemem előtt, hogy nem én szégyenülök meg itt az ávón, hanem egy kispap. Érzem, hogy kicsúszik lábam alól a talaj. Nem tudok állhatatos maradni. Elkérem a tollat.

Aláírtam azt is, hogy rágalmaztam a demokrácia törvényeit.

Vagy öt helyen kellett aláírnom. Ennek végeztével előadóm kivezetett a főhadnagytól. Én pedig ballagtam büntudatosan.

Zárkamba visszatérve, Harasztit fekvé találtam.

– Hol volt ilyen sokáig? – nézett fel rám.

– Hagyja csak Haraszi úr – legyintettem lemondóan –, nagy utat jártam meg.

– Na mi történt? – érdeklődött szomszédom.

– Semmi különös, csak gyáva voltam – vallottam be nagy őszinteséggel. Majd elmeséltem az egész esetet.

Ah, ez semmi – akart megnyugtatni –, hiszen semmi rosszat nem tett vagy mondott.

De nem tudta, hogy ami számára esetleg semmi volt, az nekem lényeges és fontos, nagyon fontos volt.

Még sokáig beszélgettünk, míg el nem aludtunk.

Másnap, 1952. március 7-én, éppen kilenc nappal őrizetbe vétele után, semmi különös nem történt. Már azt hittem, kilencedem, melyet *Bódi Magdihoz* végeztem, nem talált meghallgatásra. De estefelé megszólalt a bűgő csengő.

– Biztosan kihallgatásra visznek valakit – szóltam a szomszédomhoz.

– Valószínű – válaszolt.

Az, hogy valamelyikünket elvihetnék, megfordult ugyan a fejükben, de ezt távolabbi dolognak véltük. – Még régebben megbeszéltük, hogy egyikünk szabadulása esetén értesíti a másik hozzátartozóit. Minden lehetőt megtárgyaltunk.

Csikordult a kulcs a zárban. Hozzánk jönnek. Vajon kit visznek?

– Egyes, az összes holmijával jöjjön – szólt be egy hang.

– Vízontlításra – köszöntöttem Haraszi Gyulát. Elhagytam a 113-as zárkát. Remélem örökre.

Az alagsorba vittek. Valószínűleg sokan kerültek kezelés alá. Még várakoznom kellett egy kis odúban. Rettenetes hideg volt. Fogaim összeverődtek. A hideg rázott. Végre szólítottak.

Abba a helyiségbe vittek, ahol legelőször voltam. Az a nyurga fickó teljesített ismét szolgálatot.

– Vetközzön gyorsan – nézett rám álmosan. – Most leadja a kincstári holmiját és visszakapja a saját dolgait. De nagyon siessen.

Gyorsan nekiláttam a feladat elvégzéséhez. Persze közben nőgatásokban sem volt hiány.

Nyurga pribékemen kívül még egy ávos hadnagy volt a helyiségben.

Aláíraták velem, hogy mindent átvettem. Oda is adtak mindent hiánytalanul. Amint a hosszú jampec felém nyújtotta csomagomat és én érte nyúltam, baj történt. Hosszú körmeim a nyurga kézfejjével találkoztak. A következmény: ávosom kezéből kiserkent a vér.

A hosszú borzasztó haragra gerjedt. Szidott mint a záporosó. Már kezét is felemelte, hogy rám sújtsa. De mérsékelte magát. Talán az ávos hadnagy jelenléte volt rá befolyással?

– Bocsánat, nem akartam – mondtam komolyan. De magamban azért örültem az esetnek.

– Gyerünk – szólt be az ajtón az őr. Már rohant is ki velem a szobából.

Végigfutottunk a folyósón. Kiértünk az udvarra. Lábaik alatt megcsikordult a hó. Minden fehér volt. A hideg kellemetlenül csapott meg.

Az udvaron nagy autó állt. Rabszállító kocsis. Kísérőm megállított.

– Van zsebkendője? – kérdezte.

– Van. Akár három is.

– A legnagyobbat adja ide.

Kutatni kezdtem a holmim között és egyik zsebkendőt kihúztam. Nyújtottam pribékemnek.

– Hajtogassa össze hosszúra – förmedt rám mogorván.

Gémberedett ujjaimmal csak nehezen tudtam a parancsát teljesíteni. Kikapta a kezemből a zsebkendőt. Rettenetes káromkodásokkal vegyítette tettét, a kendőt összehajtogatta és a szememre kötötte. Kalapomat mélyen a fejembe nyomta. Majd magával húzott.

– Lépjen fel. A hátát húzza le – vezényelte. – Üljön le ide. – Ezzel lenyomott valami padfélére. – Szeméről a kendőt le ne merje venni. Fejét lehajtva tartsa – pattogott tovább.

Ültem. Öröm leszállt az autóból. Kint hangokat sodort a szél. Újabb áldozatot hoztak.

Éreztem, hogy valaki ül mellettem. Mocorgás hallatszott a sarokból. Valaki papírral zörgetett.

Kopogás. Új embert hoztak.

– Fejét hajtsa le. Húzza be a nyakát – hallatszott ismét az előbbi parancsoló hang. Egy test mellém helyezkedett.

Még néhányszor megismétlődött az újabb rabok hozása. Majd az őr is leült a kocsiba.

Látni nem láttam semmit. Mégis tudtam tájékozódni. A rabomobil nem rekeszes volt, mint a veszprémi, hanem egyszerű csukott autó. Két oldalt padok voltak, azon üldögéltünk, mint a baglyok.

Szörnyű őrzőt kaptunk. Állandóan kiabált. Pedig senki semmit sem csinált.

Valaki a sarokban mocorogni kezdett. Az ávos odament és jó erősen fejbevágtá. Hirtelen csend lett.

Az őr szónokolni kezdett:

– Aki legközelebb vakarózni fog, azt kupán vágom, vegyék tudomásul.

Alig fejezte be szavait, ő kezdett el vakarózni. Nagyon közel ült hozzám. Így jól kivehettem minden mozdulatát.

Nyugtalan ürgének bizonyult. Folyton izgett-mozgott a helyén. Majd füttyüreszni és dalolni kezdett:

– Rettegjetek reakciólok, hamarosan sor kerül rátok... – harsogta.

Kívülről ránták az autó kapuját. Lassan megindult velünk a kocs.

Míg a rabomobil gyors ütemben vitt bennünket és különböző fordulatokat csinált, nem voltam benne biztos, hová megyünk. Hiszen lehet-e az ember biztos valamiről, mikor az AVH kezében van?

Jó ideig utaztunk. Volt idő gondolkozni az elmúlt napokon.

Megállapítottam, hogy velem aránylag jól bántak. Egész idő alatt hozzám sem nyúltak. Igaz, erre nem is volt szükségük. Hiszen nem voltam tagadásban. De tagadásban nem is lehettem, mert minden a kezükben volt. Mindent összevéve úgy gondoltam, hogy jól megúsztam a kényszervendégséget. A főhadnagy előtti kudarcot persze nagyon szégyelltem. Nem is tudtam felette napirendre térni. Rájöttem a magam kárán, hogy nem szabad senkit lebecsülni, ha teljes világossággal látszik is a fölény.

Kocsink megállt.

Az ajtót kívülről kinyitották.

– Egyenként kiszállni – kiáltottak be. Az ór külön-külön leszállított bennünket.

Mikor lent álltam, nem ragadta meg senki a karomat. Vártam.

– Induljon meg – kiáltottak rám többen is –, ne ácsorogjon.

Lassan, tapogatózva megindultam. Szememen még rajta volt a zsebkendő.

Irtózatok kiabálás, zörgés, hangzavar hallatszott. Hátam mögött is csoszogás, kopogás volt kivehető.

Az autó szállítmánya tehát jön velem – gondoltam –, és csoszogtam tovább.

A Markóban

– Vegyék le szemükről a kötést – hallatszott egy harsány hang.

Gyorsan lehúztam a zsebkendőt. Valami nagy kapualjban álltam. A talaj fokozatosan lejtett. Látó állapotban már gyorsabban lehet lépkedni. Mentem, amerre irányítottak.

Elöttem is, mögöttem is egyesével jöttek a letartóztatottak. Két oldalt fegyőrök álltak. Szinte jó volt őket látni az ávósok után.

Különböző folyosókon és ajtókon áthaladva egy érdekes szobafélébe kerültünk.

A helyiség közepén asztal állt. Körben rekeszek helyezkedtek el fülkeszerűen. Lehetett vagy 25-30 fülke. Egyikbe beállítottak, arccal a fal felé.

Álltam és vártam. Közben rájöttem, hogy lehet kifelé pislogni. Eleinte nehezen ment. Aztán egyre inkább belejöttem.

Az újabb áldozatok egyre jöttek. Megpillantottam *Dervenkár Gyurkát*, *Balogh Sanyit*, majd *Szabó Pistát*. Egyszer csak *Domschitz Jóskát* vettem észre, nagy csodálkozásomra. – Hát ez meg hogy kerül ide? – elmélkedtem. Nem emlékeztem semmire, hogy bármit is csinált volna.

Tovább figyeltem. A spirituálist vártam. De hiába. Újabbak már nem érkeztek. Hol maradhatott? – spekuláltam. – Talán nem is hozták volna el Veszprémből? Ez nem látszott valószínűnek.

Közben egymás után hívogatták az embereket.

Érdekes arcokat lehetett megfigyelni. Egyik sem volt gonosztevő. Hiszen közbüntényes nem is akadt köztünk.

Egy kopasz, zömök férfi hatalmas bőröndöt cipelve lépett elő a hívószóra. Mások csak kisebb csomagokat szorongattak.

– Az összes cuccal jöjjön – hallatszott, mikor egy-egy nevet szólítottak.

Aztán én kerültem sorra.

Hosszú, pultszerű asztal elé álltam. Sovány hivatalnok ült mögötte. Gépszerűen kérdezgette:

– Neve?

– Fedő- vagy beceneve?

– Születési helye?

– Mikor született?

– Anyja neve?

Alig győztem válaszolni. Adataim felvétele után a hozott dolgokat – melyeket ott le kellett adnom – leltárba vették.

Zsebkendőt, kalapot és hasonlókat nálam hagyták. A pénztárcát pénzzel, zsebkést, nadrágszíjat és aranyláncomat itt is elvették.

Ennek végeztével már nem kellett visszalépnem a rekeszes szobába. A felvételi helyiségben várhattam. Persze arccal a fal felé.

Egyesek vizet kértek és kaptak is.

Mellettem Dervenkár Gyurka állt.

– Szervusz.

– Szervusz – suttoztuk egymásnak.

– Mi lehet Majorral? – kérdeztem.

– Nem tudom – hallottam Gyurka csodálkozó hangját –, őt is elhozták volna?

– Valószínű.

– Ne beszélgessenek – szólt ránk az egyik őr különösebb él nélkül.

Elhallgattunk.

Mikor már hatan álltunk együtt, mellénk szegődött egy fegyőr és elindított bennünket.

Folyosókon mentünk keresztül. Udvarra értünk. Sötéten nézett ránk a börtönépület két szárnya. Újra beértünk az épületbe. Megálltunk egy fal mellett. Domschitz József került mellém.

– Te miért vagy itt? – kérdeztem halkán.

– Le akartam Lévit ütni – válaszolta.

Most kezdett bennem derengeni, miért faggatott engem Veszprémben annyit az alezredes az iratok visszaszerzéséről.

További kérdésekre már nem kerülhetett sor. Megindítottak bennünket a fürdő felé. Dervenkár, József, Balogh és én együtt voltunk. Szabó Pista – lévén Sz betűs – későbbi csoportba került.

Az öltözőben három fehérruhás rabmunkás fogadott bennünket és egy fegyőr. Az utóbbi intézkedett:

– Levetkőzzenek és megfürdenek. Utána fertőtlenítik magukat. Beszélni ne próbáljanak.

Aki megszegi a tilalmat, azt hideg vízbe dugjuk.

A fürdőben 5 zuhany volt. Aláálltunk. Most valamivel jobb körülmények között fürödtünk meg, mint legutóbb az ávon.

Néhány mondatot azért sikerült váltanunk egymással.

– Bántottak benneteket?

– Nem – válaszoltuk –, hát téged?

– Engem sem.

– Fürdést befejezni – szólt ránk az egyik rabmunkás.

Törülközés után – itt is akadtak azok a már ismert „jófajta” lepedőtörülközők – az öltözőben fertőtlenítés következett. Pumpafélével ránk fecskendeztek valami fehér port. Megkérdezték, hogy vannak-e tetveink. Majd felszólítottak az öltözködésre.

Míg mi fürödtünk, az öltözőben tökéletes alapossággal megmotozták holmijainkat. A zsebeket kiforgatták. A béléseket felvagdalták. Mindenütt megnézték, nincs-e a dolgaink között tilos holmi: cigaretta, tűzkő, ceruza és hasonlók.

Felöltözködés után sorbaállítottak bennünket, és felfelé mentünk a lépcsőn.

Az idő hozzávetőlegesen éjfél lehetett.

A fürdő az alagsorban volt. Felfelé haladva a lépcsőn, beértünk a börtönrészlegbe.

Az épületet valahogy ilyennek képzeltem el. Furcsa módon még tetszett is némiképpen. A fogház négyemeletes volt. T-alakban nyúlt a magasba. A földszintről fel lehetett látni a negyedik emeletig. A börtön „trepnisen” volt építve. Ez annyit jelent, hogy az emeleteknél folyosók húzódtak végig, mint egy bérházban. Úgy nézett ki, mint egy pesti ház udvarrésze. A világosság felülről jött. A második emeletnél vasráccsal választották el egymástól a tagozódást.

A folyosón meleg volt. Fűtöttek.

Az egyik ajtó előtt megállítottak bennünket. Arccal a fal felé fordultunk. Elsőnek álltam.

– Lépjen be – szólt hozzám az őr.

Beléptem. Bent egy fegyőr ült. Felvette az adataimat. Majd a törzskönyvi szám jelentőségére hívta fel a figyelmemet:

– Száma: 8-A-863. Ezt jól jegyezze meg. E nélkül semmit sem tehet. Sem levelet nem írhat, sem mást nem csinálhat.

Jól megjegyeztem hát, hogy számom 8-A-863.

Az adatokat felvevő fegyőr odaszólt az örömnem:

– Viheti.

– Az egyesbe?

– Igen, az egyesbe.

Megindultunk a folyosón. Közben azon gondolkoztam, milyen lehet az egyes? Mit jelent az, hogy egyes? Vajon a zárka számát, vagy a benne lévő rab számát?

Az egyes zárkához értünk. Kinyílt az ajtó. Beléptem.

– Vetkőzzék le és feküdjön le – mondta az őr, és azzal becsukta az ajtót.

Ez a perc élénken van előttem.

Az ajtó előtt annyi hely volt, hogy éppen állni tudtam.

– Lefeküdni – mormogtam magam elé – de hová?

A földön végig testek heverték szalmazsákokon. Egyesek felültek. Rám bámultak. A zárka 4x5 méteres volt. Három ágy és öt szalmazsák helyezkedett el egymás mellett. Az öt zsákon nyolcan feküdtek.

Csak néztem. Sem szólni, sem mozdulni nem tudtam. Annyira meglepődtem.

– Honnan jött? – kérdezte az egyik rab.

– Az ávóról – válaszoltam.

– Mi a balhéja?

– Izgatás.

– Foglalkozása?

– Papnövendék.

– Melyik egyházmegyéből? – emelkedett fel a szalmazsák végéből egy 45 év körüli férfi.

– A veszprémiből.

Közben a legtöbben felébredtek. A szobagazda – az egyik rab, aki a zárka felelőse volt – rendelkezett. Mindenki eggyel feljebb húzódott. Így már volt helyem. Egy fél szalmazsák.

Egy zsámolyon vödörben víz állt. Mellette pohár.

– Szabad inni? – kérdeztem.

– Csak bátran – válaszolták.

A csésze meglehetősen piszkos volt, de azért jóízűen ittam.

Kérdésekkel ostromoltak:

– Mennyi ideig volt az ávón?

– Kilenc napig.

– Hiszen akkor tud egy csomó újságot.

– Nem éppen. Nem nagyon érdekelt a politika – válaszoltam.

– Az osztrák békét megkötötték?

– Nem tudok róla. De hallottak a lakástörvényről? Most jelent meg.

– Miféle lakástörvény?

– Elveszik a bérházakat és a házakat. Csak hat szobán aluliak maradhatnak meg.

Természetesen vannak kivételek.

– Micsoda pimaszság – méltatlankodott egy hang a sarokból.

– Mikor hozták ezt a rendelkezést? – kérdezte egy újabb hang.

– Úgy tudom 3-4 hete.

Az általános érdeklődés alábbhagyott. A legtöbben elaludtak. Bebújtam én is a pokróc alá.

Szomszédom a zalaegerszegi apátplébános volt.

– Hát már a szemináriumokra is sor került? – fordult felém az apát.

– Úgy látszik igen – válaszoltam.

– Még nem lehetett hallani, hogy kispapokat elvittek volna. Most ez is bekövetkezett. De mondja csak, hányan vannak itt és miért? Van maguk között felszentelt pap is?

Elmondtam röviden, hogy mi nálunk a helyzet. Majd én kezdtem el érdeklődni:

– Azt mondja apát úr, hogy a zalaegerszegi plébános. Így nyilván *Galambos Miklósról* van szó?

– Igen. Honnan tudja?

– Hogyne tudnám. Nagy híre volt annak, mikor elvitték a szombathelyi egyházmegye öt-hat papját.

– Mit mond, öt vagy hat papját? Másokat is elvittek?

– Januárban hallottam, hogy elvitték a zalaegerszegi apátot és még vagy négy-öt papot. De kiket, azt nem mondták.

– Szóval elterjedt a hír?

– Igen. Kár, hogy nem érdeklődtem jobban, kiket vittek el. De ki gondolta volna akkor, hogy erre még kíváncsian érdeklődne valaki?

Még több kérdést tettünk fel egymásnak. Majd lassan abbahagytuk a beszédet, másnapra halasztva azt.

Valahogy az volt az érzésem, hogy nem vagyok idegenek között, és körülöttem barátok fekszenek.

A többiek már mind aludtak.

A villany égett. Később tudtam meg, hogy minden éjjel világosságnak kell itt lennie. Ez szélső zárka. Mint ilyen, könnyen falat bonthatnak a zárka lakói. Falbontásra és ennek során szökésre már többször adódott eset.

Hamar elaludtam. Az utolsó órákban ugyancsak sok eseményen mentem át.

Másnap reggel harangszószerű csengetésre ébredtem. Álmos fejek emelkedtek ki a pokróc alól. Kint még sötét volt. Most jobban szemügyre vehettem lakótársaimat.

Akik az elmúlt éjjel még nem láttak – mert aludtak –, most néztek meg közelebbről. Bemutatkoztam. Ezután én is lakó lettem.

Itt már nem úgy ment mint az áván. Volt két lavór, vödör vízzel. Kezdődött a mosakodás. Adtak nekem is egy darabka szappant. Vígán nekiláttam a tisztálkodásnak.

Közben a napos – minden nap valaki más, de csak a 60 éven aluliak – felmosta a kövezetet.

A többiek odaálltak az ablakhoz – mely vagy két méter magasságban helyezkedett el –, és a reggeli imájukat mondták.

Erre az apát hívta fel a figyelmemet. Hozzájuk csatlakoztam én is. Köszönetet mondtam az Úrnak, hogy ilyen jó társak közé kerültem.

Csak kevesen maradtak távol a néma reggeli áhítattól. De ők is csendben voltak addig, míg mi imádkoztunk, vagy legfeljebb halkan beszélgettek.

Az ajtót kinyitották. Egy hang beszólt.

– Séta!

Négyen-ötten kimentek a cellából.

Engem még előzőleg figyelmeztetett a szobagazda, hogy nem mehetek sétálni addig, míg ügyészségi kihallgatáson nem voltam.

A szalmazsákokat közben igen ügyesen egymásra rakták. A zárka középütt egész üres lett. Három ágyon és három hokedlin helyezkedtünk el. Mivel többen sétára mentek, bőven volt hely.

Sok mindent meg kellett beszélnem Galambos atyával. Főleg gyónni akartam. Ezt meg is tettem.

Az apát elmesélte börtönéletét. Nem volt nagy idő, csak két hónap. De akkor igen soknak tűnt.

Január első napjainak egyikén felébresztették. Azt mondták, öltözködjék fel. El kell mennie valahová, de hamarosan visszajöhet. A dolog nagyon gyanús volt. Hallott már egyet-mást az áváról. Édesanyjától szeretett volna elbúcsúzni –, aki a másik szobában aludt. Nem engedték. Luxuskocsin vitték Zalaegerszegről Pestre. Itt a P.V. lett a lakhelye. Az ügye jól elhúzódott. Nemhogy nem engedték vissza, de még csak levelet sem írhatott. Ún. szigorú őrizetes lett. Az áván jó hat hétig faggatták mindenről és mindenkiről. Nem verték meg. Hozzá sem nyúltak. De ő is fellélegzett, mikor az ávót felcserélhette a Markóval.

Vádpontjai a következők voltak: valutaüzérkedés, tiltott nyomtatványok terjesztése, külföldi hírek és valótlan rémhírek továbbadása és hasonlók.

Valójában pedig úgy festettek a dolgok, hogy Mindszenty hercegprímás amerikai útjáról visszatérve, átadott neki 2 darab 50 dollárost. A pénzt két délzalai magyar családhoz kellett eljuttatnia. Ez volt tehát az üzérkedés. Galambos atya az egész országban terjesztette *Goretti Szent Mária* tiszteletét. Igen sok szentképet is szétosztott. Ehhez nem kért állami engedélyt. Tehát *tiltott nyomtatványokat* terjesztett. A külföldi hírek hallgatása és továbbadása pedig csak további nyomaték, hogy súlyosabbnak tűnjék vádja.

Az igazi ok pedig az volt, hogy a szombathelyi püspököt felszólították az állam részéről, hogy több papot, akik exponált helyen vannak – így a zalaegerszegi apátot is –, függessen fel. *A püspök erre nem volt hajlandó*. Mire működésbe lépett az ávó. Okot a letartóztatásra mindig könnyen lehetett találni.

Az apát azt gondolta, hogy 4-5 évet fog kapni. Sokat bántódott édesanyja miatt.

Míg én gyóntam, majd beszélgettünk, véget ért az első séta. Most a női rabok sétája következett. Sokáig hallatszott a cipők kopogása a lépcsőkön, majd az udvar kövezetén.

A Markó földszintje és négy emelete zsúfoltan tele volt rabokkal. A földszint, az első és a harmadik emelet férfiakkal, a negyedik nőekkel volt tele. A második emelet fenntartott hely volt a „nagy” bűnösöknek. Itt az ávó őrködött.

A nők sétája után következett a szigorú őrzeteselek csoportja. Ezek annyiban különböztek a nem szigorúaktól, hogy egyáltalán nem tarthattak kapcsolatot semmiféle hozzátartozóval. Ezek a szerencsétlenek, akikről sokszor lehetett hallani, hogy elvitte őket az ávó vagy a rendőrség, és azóta semmi hír nincs róluk. Egyébként együtt voltak a többi letartóztatottal. Sétájukon kétszeres őrszemélyzet ügyelt a fegyelemre.

A „szigorúk” sétájára megint kiment 4-5 ember a cellánkból. Az egyik odaszólt a szobagazdához:

– Nem jön, Weith úr?

– Nem megyek – válaszolt az szomorkásan –, majd ha esik a hó vagy süt a nap, akkor igen. Most nincs kedvem.

Galambos atya is a szigorúakhoz tartozott. Ő is elment a sétára. Közben azon gondolkoztam, hogy lehet az, hogy csak az megy sétálni, aki akar. Meg is kérdeztem:

– Mondja csak Weith úr, nem kötelező a séta?

– Dehogynem – válaszolt. – Ha kiszúrnak, hogy nem mentem le, esetleg bajom lehet belőle. De nem izgat a dolog.

Érdekes ember volt ez a *szobagazda*. Később nagyon jól megismertem. Nem túl régen volt a Markóban. Talán 3 hónapja. Két nappal előbb még más volt a szobagazda. Úgy lett szobafelelős, hogy egyik reggel apáturunk a sétáról feljövet véletlenül felrúgott az ajtóban egy vízesvödröt. A felboruló vödör nagy zajt csapott. A főosztályvezető lekapta lábáról az első emelet osztályvezetőjét. Ez meg a zaj közelében lévő szobák gazdáit leváltotta, és másokat tett a helyükbe. Így lett Weithből szobagazda.

Ez a tisztség főleg azért érdemel említést, mert mint a szobáért felelős rab, dupla kosztot kapott. Börtönben ez legalább annyit jelent, mintha valaki kint kétszeres fizetést kapna.

Weith József egyénisége különleges volt. Erre egyre inkább figyeltem. Éleseszű, az igazságot szerető embernek bizonyult.

Eleinte nagyon tartózkodó volt. Mit tudhatja ő, hogy kiben mi rejlik? Később felengedett.

Volt a szobában egy 32 év körüli fiatalember. Gimnáziumi tanulmányait Ausztriában, a jezsuitáknál végezte. Később egyetemi tanulmányait befejezve, történész lett. Vagy 4-5 társával írtak valami történelmi könyvet. Erre rájöttek. Lefogták őket. De a többiek mindent erre a fiúra kentek. Ő közben megőrült. Az is lehet, hogy előzőleg sem volt egészen normális. Lehetséges, hogy csak tettette magát. Bár ezt nehéz elhinni. Mindent magára vállalt, semmire

sem adott választ. Egy évig volt megfigyelés alatt a Lipótmezőn. Olty mégis elítélte három és fél évre. Azt mondták, jól megúsza. – Lehet.

Bárhogy állt is a dolog, ezen a *Lacin* – mert így hívták –, annyit mulatott nemcsak a szoba, de az egész emelet és a fegyőrök is, hogy az egy kisebbfajta cirkusszal felért.

Lacinak több mániája közül volt a „Márta”. Volt-e valaha ilyen nevű ismerőse vagy nem, senki nem tudta. De Laci mindig és mindenkinek Mártával hozakodott elő.

Márta volt a menyasszonya. Ő hamarosan kiviszi ebből a házból, mely amúgy a saját tulajdona. A fegyőrök Márta rabszolgái. Márta dúsgazdag hölgy. Övé a pozsonyi vár is. Rengeteg középület, egyszóval hatalmasság.

Az egyik sétán Laci barátunk kiállt az udvar közepére. Nem törődött semmiféle őrrrel. Hangosan a következőket kezdte kiabálni:

– Emberek, mindannyian szabadulni fogtok. Beszéltem Mártával. Mindent elintéz. Hamarosan mentek!

Aztán megint visszalépett a sorba. Nyugodtan lépkedett tovább.

Foglyok és fegyőrök együtt nevettek rajta. De senki nem bántotta.

Zárkánkhoz gyakran jöttek örök. Lacit keresték. Mindenki viccelt vele. Ő meg vissza. A többnyire durva beszédre igen értelmesen és szellemesen válaszolt. Többnyire Mártáról folyt az eszmecsere.

Voltak napszakok, amikor elméje teljesen tiszta volt. Ilyenkor értelmesen nyilatkozott, mint bárki más a szobában. Történelmi dolgokról nagyszerűen tudott beszélni. Élvezet volt hallgatni.

Érdekes volt nála ezt a betegségéből adódó kettősséget megfigyelni. Az értelem fénye és az örület homálya küzdött benne.

Rettenetesen bosszantotta és foglalkoztatta a püspöki kar kikényszerített állami fogadalma és megalkuvónak tűnő viselkedése.

– Mondja – fordult naponta többször is hozzám –, hogyan lehet ilyesmit csinálni? Nem megmondta a hercegprímás úr, mi a teendő?

– Szerintem is helytelenül tették – válaszoltam. – Bár nekik tudniuk kell, mit tesznek. Egyébként volt egy püspök, aki nem vett részt az állami fogadalomtételen.

– Ki volt az? – csillant fel a szeme.

– *Kisberk Imre*, székesfehérvári segédpüspök.

– Kisberk – mormogott maga elé –, még nem hallottam ezt a nevet.

– Mikor lett ő püspök?

– Tavaly, 1951 májusában.

– Így persze, hogy nem ismerhetem. De látja, ha ez a Kisberk meg tudta csinálni, a többi is megtehetné volna.

– Megtehetnék volna – bólogattam szomorúan –, de ők tudják.

Laci után még sokan érdeklődtek a püspöki kar fogadalma és főleg a békepapság mibenléte felől. Ilyenkor csak nehezen tudtam megtalálni a helyes kifejezéseket.

Legtöbbüknél valószínű nem is tudtam a feltornyosuló nehézségeket eloszlatni.

Laci furcsa egyénisége – mely többnyire kedvességet árasztott magából – nyomot hagyott bennem. Szívesen emlékszem rá vissza.

Laci mindenkit tegezett. Nem számított nála, hogy fegyőr vagy rab, mindenki te volt. Még a dühösebb fajtájú őrzők is megenyhültek vele szemben. Mindenkiel szembe mert szállni.

Annyira girhes bőrben volt, hogy az orvos dupla kosztot írt elő neki. Étvágya mérhetetlennek bizonyult, de a sovány koszt nagyon keveset fogott rajta.

A szigorú őrizetesei sétája rendszerint rövidebb volt a többiekénél. Embereink hamarosan megjöttek.

– Na mi újság van? – fordultak most a bent levők a szigorú őrizeteselekhez. – Nyolc évet kapott.

A beszélgetés további fejleményéből megértettem, hogy egy, a szobában többek által ismert személyről van szó, akinek előző nap volt a tárgyalása.

– És a szigorú őrizet alól nem oldották fel? – hangzott az újabb kérdés.

– Nem, pedig az ügyész megígérte.

Aztán több apró dolog került megbeszélésre. Eleinte nagyon furcsának találtam, hogy 3-5-8 évesekről beszéltek. Ilyeneket mondtak:

– Az a feketehajú 8 éves. Aki mögötte ment, az a hosszú, 5 éves.

Csak később jöttem rá, hogy nem az életkorukról beszélnek, hanem az ítéletük nagyságáról.

– Látták azt a fiút – fordult egyik szigorú őrizetes a többihez –, aki olyan emelt fővel járkált? Azt mondták, röpcédulát szórt több társával.

– Nem lehet több 15 évesnél – jegyezte meg az egyik szigorú.

– Ez is a „demokrácia” szégyene, hogy ilyen gyerekeket is bebörtönöz – szólalt meg kesernyésen valaki.

A sétán felszedett hírek megbeszélése nem tartott tovább 10 percnél. Utána többnyire mindenki letelepedett. Csak Laci járt fel-alá, jobb mutatójával haját csavargatva. Ilyenkor senkit nem ismert meg. Időnként nagyokat nevetett. Majd megint sokáig bambán maga elé meredt.

– Mindig ilyen csend van itt? – fordultam a mellettem ülő apáthoz.

– Dehogy – válaszolt –, csak így reggelenként. Hamarosan megjön a kenyér. Akkor mindenki eszik belőle egy darabkát, és ezzel megérkezik a jókedv is.

Így is lett. Talán fél órát ülhattünk hallgatásba burkolózva. Akkor nyílt a kis etetőajtó és egy hang beszólt:

– Mennyi a létszám?

– Tizenkettő – válaszolt a szobagazda.

Azzal már adták is be a *kenyereket*. A létszám ott volt az ő kezében is. Csalásról szó sem lehetett. A jelenlévők száma inkább az osztó házimunkások számára volt fontos.

A kenyér súlya 40 dkg volt. Ha adtak volna valami elfogadhatónak nevezhető ételt, nem is lett volna kevés. De ilyen ételről szó sem volt.

Korán reggel, még a séták előtt adtak be *feketekávét*, három és fél decit fejenként.

A 40 dkg kenyér a legritkább esetben volt valóban annyi. 4-5 deka többnyire hiányzott belőle. Egyszer – akkor én még nem voltam a zárka lakója – a rabok megcsinálták, hogy meghagyták a kenyeret. Senki nem evett belőle. Panaszt emeltek. A létszám akkor 13 volt. A kenyér hiánya pedig kereken 55 deka. Fejenként mintegy négy és fél deka.

Reggelenként a beadott kenyeret a szobagazda sorbarakta az asztalon. Mivel 2 kg-os kenyeret vágta 5 részre, 4 sarokhoz egy közép jutott. Középet senki sem akart. Ezért sorrendet állapítottak meg. Ez a rend pedig a szobában lakók idejéhez mérten alakult. Így én lettem az utolsó és középet kaptam. Másnap már fordult egyet a sor és nekem is sarok jutott. Akkoriban még nem voltam éhes. Az ávón jó koszt volt. De az az undorító emlék, ami ott körülvett, még bennem élt.

Azért én is kezembe vettem a kenyeret és nézegettem.

A szobának volt egy rossz, tompított hegyű bugylibicskája. Ez törvényes szerszám volt. Ezzel mindenki annyi szeletet vágthatott kenyéréből, amennyit tudott.

Érdekes siti (börtön) szokást vettem észre. Többen egyrészt időtöltésből, másrészt, hogy magukat becsapják, kenyéradagjukat egészen apró darabkákra vagdalták. Ez már annyira hozzátartozott a napi teendőjükhöz, hogy nélküle létezni sem tudtak volna.

Lekanyarítottam én is egy darabkát. Megkóstoltam. Egész jó kenyér, állapítottam meg.

A kenyérmaradék részét elhelyeztem a falon függő szekrénybe, ahová a többiek is kis motyójukat rakták.

Ezután tényleg felengedett a nyomott hangulat és megkezdődött a beszélgetés. Ez nem volt sem folyamatos, sem érdekes. Egyik-másik sóhajtozott. Megint mások azt számolgatták, mennyi idejük van még hátra. Némelyek azt latolgatták, hány évet fognak kapni?

Aztán az egyik is, másik is felállt a helyéről és a zárkában kezdett körbe sétálni. Beálltam én is a menetelők közé. Hiszen úgysem mehettem sétára. Bandukoltam. Az apát úr is velünk tartott.

Szobagazdánk rákezdett egy böjti énekre:

– *Buzgó szívvel ünnepeljünk...*

A többiek is átvették az éneket és erővel fújtuk. Olyan jóleső érzés volt így, énekelve járni. Mintha körmenetben lépkedtünk volna.

A szoba 12 lakója közül 11 katolikus volt és 1 görögkeleti. Így még tekintettel sem kellett lennünk, hogy egyesek talán bosszankodnak énekünkön.

Böjti énekek után miseénekek és Szűz Máriás szövegek következtek. Ezek fogytán világi dalok következtek. Közben legyalogoltunk néhány kilométert. Aki megunta a dolgot, kiállt. Leült. Helyébe esetleg más állt be.

Így az idő is szépen múlt. Nagyjából tudtuk, hány óra van. Mégis sokszor kérdezte egyik a másikat:

– Hány óra lehet?

– Nincs több tíznél.

– Még csak tíz? Csaknem három óra van ebédig.

– Bizony-bizony.

Éneklés, unalmas sóhajtozások és beszélgetések közben nyílt az ajtó és értem jöttek.

A folyosón már több rab állt. Elvittek bennünket abba a helyiségbe, ahol előző este felvették adatainkat.

Most ismét sok kérdésre kellett válaszolni. Egymás után két hivatalnok elé kellett állnom és adatokat bemondani. Aztán aláírtak velem valamit. 1952. március 6-a estéjétől lakója lettem a Markó utca hírhedt épületének.

Régebben téves elgondolásaim voltak erről a fogházzal. Nem tudtam, hogy körül van fogva hatalmas épületszárnyakkal. Arra jártamban más épületet néztem fegyháznak.

Az adatok felvétele és aláírása után még jócskán vártattak, míg mindenkivel végeztek. Majd újra visszavittek a zárkámba.

Útközben átmentünk az egyik udvaron. Itt beöltöztetett rabok szalmazsákokat tömködtek. Örök sündörögtek körülöttük. Kíváncsian sandítottunk arrafelé. De hamarosan ismét az épületbe értünk.

Alig léptem be a szobába, máris több hang csendült felém:

– Hány óra van?

– Nem látta lent az órát?

– Mi az ebéd?

– Milyen szagok terjengenek?

A sok kérdésből nem tudtam mire feleljek. Nem is tudtam válaszolni. Sem órát nem néztem, sem szagok után nem kémleltem.

– Nem tudom mennyi az idő – vallottam be. Az irodahelyiségben láttam ugyan órát. De elfelejtettem az időt megfigyelni.

– Kár – mondta az egyik szemrehányóan –, hiszen ahol volt, fenn az ajtó felett függ az óra.

– Nagyon fontos az időt megnézni – oktatott ki jóindulatúan egy fekete hajú férfi.

Mikor az idő kérdését már jól megvitatták, az étellel hozakodtak elő.

– Mit főznek a konyhán?

– Hát honnan tudjam én azt? – válaszoltam csodálkozva.
 – Persze még újonc – engesztelődtek meg megértőleg.
 – Mikor kiviszik valahova, könnyen megtudhatja, mi van lent a konyhán, az étel szagáról. Mikor nincsen szag, akkor többnyire gépzümmögést lehet hallani. Ez a krumplihámozógép zaja.

Tudomásul vettem e „fontos” közleményeket. A későbbiek során tartottam is magamat hozzájuk.

A zárkában ilyenkor kisebb csoportok alakultak és többnyire beszélgettek. Semmiféle társasjáték nem volt engedélyezve. Így sokszor nagyon unatkoztunk. Időnként túltettük magunkat a nehézségeken és a szabályokon is.

A zárkában két könyv volt. Ezt a börtön vezetősége adta. Egyik az Ifjú Gárda, a másik pedig állatokról szóló tudományos munka.

Az állatok nem nagyon érdekeltek. Az Ifjú Gárdát megpróbáltam elolvasni. A könyv lapjai teljesen külön álltak. Ez még hagyján lett volna. De igen foghíjasan következtek egymásután. Helyenként 4-5 lap is hiányzott. Még így sem tudtam a könyvet kiolvasni. Másnap a művet ugyanis elvitték. Megígérték, hogy kapunk más könyveket. Az állatokról szóló mű sem maradhatott.

Az első napokban még csak türelemmel vártunk. Aztán szobagazdánk naponta többször is kért új könyveket. Csak 5 héttel később jutott végre az egyik kegyes örnek eszébe, hogy van könyv is a világon.

A könyvekkel kapcsolatos érdekesség az volt, hogy legnagyobb részük még a múltból származott. Így közkezen forgott XIII. Leó pápa enciklikája és emlékirata a millenniumi Magyarországhoz.

Akik megbízottak voltak a könyvek kezelésében és szétosztásában, ennyire figyelmen kívül hagyták a kommunista „demokrácia” követelményeit.

Közben, ha lassan is, csak múlt az idő. Talán fél egy lehetett, mikor kinyílt az etetőnyílás ajtócskája és következett az ebédosztás.

A szobagazda 12 egymásba rakott csajkát dugott ki az etetőn. Majd egyenként kapta befelé a levessel súlyosbított edényeket. Nem emlékszem, hogy milyen leves volt. Ez nem is lényeges. Ha a neve talán változott is napról napra, az íze és minősége állandóan azonos fokon mozgott. Üres meleg víz volt. Három és fél deci. Rabnak ez is jó.

A leves minőségét beleaprított kenyérkéssel javítottuk. Mikor a nemes folyadékot lenyeltük, hozzávetőleges számítás szerint 1 óra szünet következett. Ez nem tudom miért volt jó, de rendszeresen így történt. Ha csak fél órát kellett várni, az rövid időnek számított.

Egyszer – ki tudja miért – a szünet 4 óráig tartott.

A leves után mindenki elmosta a csajkáját. A gazda megint egymásba rakta a 12 edényt. Vártunk hol türelemmel, hol anélkül. Ez a tény a zordságán nem sokat változtatott.

Végre megjött a főzelék. Borsó volt. Ebből fejenként fél litert adtak. Mindenki ujjongott. A borsó elsőrangú ételnek számít a sitten. A nagyobbik adag apróra szeletelt kenyérke – amit sokan oly gondosan vagdaltak a délelőtti folyamán – most belekerült a főzelékbe. Rövid időre csend borult a zárkára. Csak a csajkák és a kanalak zörgése volt hallható.

Elsőnek az öreg Imre bácsi végzett és megszólalt:

Visszajöhetnek. – Ezt pedig arra értette, hogy az ételosztók érkezhetnének vissza és beadhatnának még legalább egy adagot.

– Imre bácsi, csak nem éhes – húzták az öreget –, hiszen olyan bőséges ebédet adtak.

– Bizony lelkem, jó volna még egy tállal – válaszolt szegény szomorú ábrázattal.

Imre bácsi földműves volt, középparaszt. Vas megyéből. Ha másra nem is nagyon tellett, a jó konyha biztosítva volt otthon. Rengeteget szenvedett az éhségtől és nagyon lefogyott.

2 évet „speizolt be” (kapott) Oltytól. Ennél a hóhérnál ez kis ítéletnek számított. Ez is bizonyíték arra, hogy még az ávó sem talált nála vétket.

Szegény öregnek a következő esete volt:

Egyik szomszédja hozott neki Ausztriából származó brosrákat. Falujuk közel feküdt a határhoz. Ezekben a brosrákban semmi különleges nem állt. A szomszéd azonban Imre bácsit rávette arra, hogy *ássa el* a kertjében a lapokat. Hogyan, hogyan nem, a dolog kitudódott. Több embert elkaptak ott a határon. Egyikre ráfogták, hogy kém, a másikra, hogy csempész. Imre bácsira meg, hogy rémhírterjesztő.

Az ávón nyolc hónapig üldögélt öregünk, mielőtt áttették volna az ügyészségre.

Csöndes természetű ember volt. Alig lehetett a hangját hallani. Csak az étkezések után hangzott el ajkáról a jól ismert mondás:

– Visszajöhetnének.

Ilyenkor élcelődtek az öreggel. Ő ezt a legnagyobb türelemmel hagyta, gondolván, így legalább hamarabb abbahagyjuk a húzást.

– Na, Imre bácsi, hát miért ásta el azokat a brosrákat – gonoszkodtak vele –, most nem kellene éheznie.

Egy másik tovább élcelődött:

– Adj a nyolc méter hosszú kocsiját. Akkor vehet rajta élelmet.

Talán egyetlen dolog volt, amire kissé indulatba jött, ha a nyolc méteres kocsiját emlegették.

Erősen állította, hogy neki igenis van ilyen kocsija. A többiek meg ennek a lehetetlenségét bizonygatták. Az ilyen összeszólalkozás mulatságnak jó volt. Aztán így az idő is gyorsabban telt.

Ebéd után hamarosan zárás következett. Szombat lévén, előbb került erre sor, mint a többi hétköznapi napokon. Ez abból állt, hogy a cellába két sorba felálltunk. Belépett az ügyeletes osztályvezető. A szobagazda vigyázzt vezényelt és jelentette a létszámot. Az ór ezután megszámlolt bennünket, majd kilépett. Ekkor harsány hangon „jó éjszakát” kívántunk. Az nem zavart senkit, hogy még csak fél három volt. Most az ajtót nemcsak kulccsal zárták be. A „kutyákat” is feltették. Kutyáknak azért hívják a biztosító pántvasakat, mert úgy őrzik a zárkát, mint az ebek.

Zárás után szabad lett a vásár. Addig ugyanis nem lehetett lefeküdni az ágyra. A „lekutyázás” után már ezt is megtehettük. A szalmazsákok éjjeli elhelyezésére azonban csak később került sor. Hiszen a vacsora még hátra volt.

Mivel ezen a napon nem a „kiabálás” volt szolgálatban, különböző játékok lebonyolítására került sor. Az egyébként nyomott és kissé unalmas hangulat teljesen felengedett. Játékukat én csak mint külső szemlélő követtem. Így is mulattató volt.

Mihelyt sötétedni kezdett, kintről felgyújtották a villanyt. Lassan a vacsora ideje is elérkezett. 7 óra lehetett, mikor kinyitották az etető ajtót. A déli jelenet ismétlődött meg, 12 csajka egyszerre ki, egyenként be.

– Mi a vacsora?

– Egész délután nem lehetett szagot érezni – jelentette ki egy szagszakértő.

– Nem ám, mert buríz a vacsora – ujjongott Marci, egy fiatalember, akinek már megvolt a tárgyalása, és 8 évet kapott.

Emiatt roppant nagy tisztelettel és egyúttal sajnálattal néztem fel rá. De ő most a buríz nagyszerűségével volt elfoglalva.

A csajkák egymás után kerültek az asztalra. Úgy látszik, az utolsó zárka lehattunk a vacsoraosztásnál, mert dupla adagot adtak. Bizonyára maradt a kondérban.

Ezt az ujjongást soha életemben nem fogom elfelejteni. Mint apró gyerekek az óvodában a cukorkának, úgy örültek szegény rabok a dupla burízsnak.

Megkaptam én is a magam adagját duplán. Csúnya, ragadós massa volt az öröm tárgya. Megkóstoltam. Nem volt annak semmi íze. A csirizre hasonlított.

Még nem voltam éhes. Még szükségem volt 2 hónapi Markóra, míg meg tudtam enni a burízst. De akkor is csak azért, mert nem volt egyéb. A „flamó” (éhség) meg erősen dühöngött.

Erőszakolni próbáltam magamba az ételt. A harmadik kanálnál cserbenhagyott buzgóságom.

A zárkában *áhitatosnak* nevezhető táplálkozás folyt. A csillogó szemek jobban beszéltek a buríz éhségcsillapító voltáról, mint bármi más dicshimnusz.

– Kinek adhatnám a vacsorámat? – gondolkoztam. Aztán Marcira esett választásom.

– Kéri ezt a burízst? – szóltam hozzá.

– Ó, hogyne – nézett rám örömmel.

Ugyanakkor Imre bácsi is olyan sóvárogva sandított felém, hogy felét neki adtam és csak a másik felét Marcinak. De így is örült mindkettő.

– Imre bácsi – hangzott fel az élcelődő kérdés –, visszajöhetnének?

– Hát nem mondom, jöhetnének. De azért inkább máskor. Mikor vékonyabb a koszt.

Vacsora után még sokáig dicsérték a jó és bőséges kosztot. Aztán letették egymás mellé a szalmazsákokat. Éjjelre mindent előkészítettek. Hamarosan lefeküdtünk.

Megint az apát úr mellé kerültem. A helyek csak akkor változtak, ha valaki jött vagy ment. Ezen az éjjelen senki sem jött. Az ávo rendszerint pénteken szállított és mindig *éjjel*.

Eleinte az apáttal társalogtam. Ő hamar elaludt. Így Lacival folytattam a beszélgetést. Az esti órákban teljesen élmémjűnek látszott. A téma természetesen a békepapok és a püspöki kar viselt dolgai körül mozgott. Lacit csak nehezen tudtam megnyugtatni.

Másnap reggel – vasárnap lévén – fél hatkor szólalt meg a csengettyű. A szokott reggeli tevékenykedés után ismét séták következtek.

A séták végeztével, mikor a kenyereket is megkaptuk és meg is kóstoltuk, elkezdtük a szokásos körsétánkat. Egyházi énekeket énekeltünk nagy buzgósággal. Főleg böjtieket. Mikor lelkiekben már kissé felemelkedtünk, valamennyien letelepedtünk az ágyakra.

Ekkor következett a tulajdonképpeni istentisztelet, mely apát urunk prédikációjából állt.

A szentbeszéd tartama alatt mindnyájan figyelemmel hallgattuk a biztató igéket, mely a bűnösöket úgy meg tudja ragadni.

A beszéd alatt kinyílt az ajtó:

– *Link István* – szólt be egy hang.

– Igen – pattant fel a szólított és eltávozott a szobából.

– Hová ment Link úr? – kérdeztem halkán a mellettem ülőtől.

– Beszélőre – válaszolt a kérdező.

Mire Link visszaérkezett, már véget ért a vasárnapi elmélkedés és így körülfogták a visszaérkezőt:

– Na, mi újság, Link úr?

– Hát megvannak szegényeim valahogy.

– Mennyi ideig beszélhetett?

– Ma jó beszélő volt. Több mint 10 percig.

Érdeklődésemre megtudtam, hogy miképpen is történik itt a beszélő. Csak egy személy jöhet látogatóba az elítélthez vagy őrizeteshöz. Míg a letartóztatott személy őrizetes, vagyis ítélet előtt áll, havonta jár neki beszélő. Mikor ítélet után van, három fajta csoport adódik: 1 éven aluliak – ilyen volt Link is – havonta beszélhetnek egyszer. 1 és 5 év közötti ítéletesek 2 havonta beszélhetnek. Végül az 5 éven felüliek 6 havonta fogadhatnak egyszer látogatót. A beszélő időtartama minden magyarországi börtönben 10 perc. A Markóban nagy vasrács választotta el a látogatót a bezárttól. Kézfogás vagy akár apróbb holmik átadása teljesen lehetetlennek bizonyult. Minden rab mellett állt egy fegyőr, aki ügyelt arra, hogy csak a szigorúan személyes jellegű dolgokról folyjék a beszélgetés. A torlódások elkerülése érdekében behozták a betű szerinti beszélőt. A hónap négy vasárnapján ábécé szerinti

csoportokban lehetett csupán beszélőre jönni. Ha egy hónapban öt vasárnap volt, az ötödik nem jött számításba.

A levélírás is hasonló körülmények között történt. Már ami a szigorú határokat illeti. 1 éven aluli elítélt havonta, 1 és 5 év közötti ítéletes 2 havonta, 5 éven felüliek pedig 3 havonta írhattak egyszer 1 levelet vagy levelezőlapot. A sorok számát 32-ben adták meg. Kevesebb lehetett, több nem. Amennyiben mégis többet írt valaki – akár menő, akár érkező levélről volt szó –, a 32. sor alatt a levelet egyszerűen ollóval levágták. Nem egy ilyen levelet láttam. Szomorúan festett. A levél tulajdonosa meg dühösen fogadta a csapást. Többnyire éppen a legérdekesebb rész hiányzott.

Még előző nap, szombaton volt levélírás. Én nem írhattam. Egyrészt még nem voltam az ügyésznél, másrészt mert nem az én betűmnél tartottak.

A vasárnap délelőttök egyik fő eseménye a szennyes ruhák kiadása, illetve a tisztának a bevétele.

A Markó, mint vizsgálati fogház, nem látta el a lakóit kincstári ruhával és fehérneművel. Csak azokat, akiknek egyáltalán nem volt ruhájuk és a házi munkásokat. Így a mosást is teljesen a hozzátartozók végezték. Minden vasárnap be lehetett adni a kapunál a tiszta ruhát egy batyuba, névvel ellátva, és rögtön a szennyes fehérneműt is át lehetett venni.

Egy-egy zárkában mindig újság volt, ha megérkezett a *tisztasági*. Fehérneműn kívül ugyanis lehetett cipőpasztát, fanyelű fogkefét, fogport és ami a legfontosabb, szappant beküldeni. A szappannak nagy becsülete volt. Sokan – így a szigorú őrizetesek – maguk voltak kénytelenek mosni hideg vízben, lavórban. Az óvatos örök annyira elővigyázatosak voltak, hogy még a szappant is eltörték. Így láthatták, nincs-e benne valami tilos holmi.

Ha vasárnaponként zárkánkat nem is háborgatták gyakran, kintről állandó zaj, kiabálás, ajtócsapkodás és káromkodás hallatszott be, hol halkan, hol erősebben.

Délelőtt rendszerint már megkaptuk a vacsorát. Ez többnyire lekvár volt. Fejenként 8-10 dkg lekvárt adtak. Ezt elnevezték vacsorának.

Vasárnaponként az ebéd valamivel előbb érkezett. A rabok egyik vasárnap arról beszélgettek egymás között, hogy ma bizonyára jó ebéd lesz, mert ma van Rákosi 60. születésnapja. De ezt a Markóban igazán nem lehetett észrevenni.

Leves, tarhonyának csúfolt apró dolgok és pörkölt volt az ünnepi ebéd. Rossznak éppenséggel nem lehetett nevezni. De kevés volt. Imre bácsi rá is kezdett:

– Visszajöhetnének!

Ebéd után mégiscsak elégedett hangulat uralkodott. Nagyjából csend lett. Csak egymás közt, kis csoportokban beszélgettek.

– Zárás, zárás – nógatott bennünket a szobagazda felállásra.

Már nyílt is az ajtó. Vasárnap 1 órakor történt meg a létszámmellenőrzés és a bekutyázás, egyúttal a „jó éjszakát” köszöntés.

Ugyan bezártak bennünket, de így legalább azon a kis helyen szabadon lélegezhettünk.

Marci mellé telepedtem. Nagyon kedvesnek találtam. Szerettem volna tudni, mi az, amiért behozták és 8 évet nyomtak rá.

Kiderült, hogy nem is olyan fiatal, mint amilyennek kinéz. Már 28 éves. A KALOT-nak volt a tagja. Mint ilyen, sokat tevékenykedett katolikus vonalon. Néhány hónapos házasság volt, amikor lefoglalták. Felesége áldott állapotban maradt vissza. Azóta a gyerek minden valószínűség szerint megszületett. De nem tudja, hogy fia vagy lánya van-e? Mint szigorú őrizetes, nem küldhet levelet és nem is kaphat.

A 8 év meg úgy keletkezett, hogy egyik barátja, aki Jugoszláviába szökött, onnan valamiért visszajött. Nyíltan nem mutatkozhatott. Marcinál húzódott meg. Nem volt elővigyázatos, mert valaki észrevette. Ez a valaki spicli volt. A bujdosót és Marcit feljelentette. Marci csak akkor eszmélt fel, mikor az ávo autója vitte. Szép darabig az államvédelmi fogságában tartották. Itt kisült, hogy Marci önként jelentkezett a háború alatt

páncélgránátosnak. Ez a „vétkét” csak növelte. Mikor a bíró, a Magyar Népköztársaság nevében ítéletet hirdetett, nyolc kemény esztendővel jutalmazta. Nekem nyolc esztendő valami bámulatos nagynak tűnt. Főleg ha meggondoljuk, ilyen semmiségért?

Mikor ezt Marcinak megjegyeztem, mosolyogva mutatott a kis Feri gyerekre. Ez a fiatalember 18 éves volt, de sokkal fiatalabbnak látszott. Feri volt a szoba állandóan mozgó, mindig viháncoló és életkedvét elrejtteni nem tudó, de nem is akaró tagja.

– Nézze csak Ferkót. Hinné valaki is róla, hogy 18 éves?

– Nem – válaszoltam csodálkozva.

– Pedig annyi. De természetéhez képest mégis nagy büntetése van.

– Mennyi?

– 1 év.

– Ez aránylag nem sok – mondtam –, persze tudni kellene mit csinált?

– Az Ikarus gyárban dolgozott valami külön munkán. Mások is részt vettek ebben a munkában. Megígérték nekik, hogy a különdíjazást megkapják. Mikor erre sor került volna, egyszerűen nem fizettek. A munkások erre követelő hangon kérték a pénzüket. Így sem volt foganatjuk. Erre a tömeg – vagy százan – betódult az irodába. Mindent összezúztak. A párttitkárt pedig alaposan megverték.

Feri a tömeggel tartott. Ő is kiabált, handabandázott. Állítólag vonalzóval verte volna a titkár fejét. Elképzelni éppen nem volt lehetetlen.

Golyószórós ávós gépkocsik lepték meg a gyárban a tett színhelyét. Vagy 80 munkást letartóztattak. Feri gyerek is köztük volt. Most gyerekes meggondolatlanságnak nem nevezhető tettéért – hiszen jogosan követelte a pénzét – 1 évet kapott.

Ferin azonban egyáltalán nem látszott, hogy bánatná az 1 év. Dalolt, fütyült, szemtelenkedett, de alapjában véve rendesen viselkedett.

Volt a szobában Ferin kívül egy másik fiatalkorú is. 17 éves lehetett. Sokkal erősebb és fejlettebb volt a kis vézna Ferkónál.

– Ház ez a másik gyerek meg mit követelt el? – kérdeztem Marcit.

– Pista?

– Igen Pista.

– Az ő ügye sokkal homályosabb. Vádiratát, amit kézhez kapott, nem mutatta meg senkinek. Állítólag lopott.

– Igen? – néztem Marcira. – És mit, kitől, mikor, miért?

– Valami olyasmi történt, hogy Pista és még egy csomó hasonlókorú társa rádiót meg egyéb használható tárgyakat – gramofont és lemezeket – loptak el a kultúrházból. Több holmit állítólag már el is adtak. Végül valaki leleplezte őket. A tárgyalásuk egyébként a napokban lesz. Pista nagyon reménykedik, hogy hazaengedik.

Weith úr véleménye – aki jogász volt – úgy hangzott, hogy az ítéletet a fiatalkorúak bírósága majd bizonyára meghozza, de próbaidőre felfüggesztik.

Pista egészen másként viselkedett mint Ferkó. Szófogadó és illedelmes volt. Mégis Feri egyénisége tetszett inkább. Nagy hangja ellenére valahogy egyenesebbnek tűnt.

Pista gyereken különösen visszatetsző volt éneklés közben a túl érzelgős hangja. Egyébként kitűnő hallása volt.

Fél három felé kinyitották az etető ajtaját és feketekávét adtak be. Ez, és a már délelőtti folyamán beadott lekvár képezte a vasárnapi vacsorát. Ha valaki eltette 40 dekás kenyéradagját, nem volt ez rossz étel. De a kenyér eltevését kevesen tudják megvalósítani, legalábbis a 40 deka sértetlenségét.

Vacsora után – ami már három órákor megtörtént – „kérdőzködősdit” játszottunk. Ennek meguntával sorra került egy kis rögtönzött bírósági ítélet. A szenvedő alany V. úr lett.

Ki volt ez a V. és miért volt valójában bent, senki sem tudta. Általános volt a felfogás, hogy sikkasztott. Ő maga beszélt is valami pénzről, de csak valami csekélyeségről és a saját tulajdonáról.

Az ügyész szerepét *Weith*, a bírót *Rockó Miklós* – egy délvidéki tanító – a védőjét *Link* úr – aranyműves –, a két ülnökét pedig Imre bácsi és Miska bácsi töltötte be.

Szobagazdánk ügyészi minőségben olyan vádbeszédet szegezett a némán maga elé néző V.-nek, hogy az nevetett is, mérges is volt.

Ilyesmiket mondott:

– Felhívom a Tisztelt Bíróság figyelmét, hogy egy közveszélyes munkakerülővel állunk szemben, aki a legnagyobb ridegséggel zsákmányolja ki horgára akadt áldozatait. Ezért a Bíróságot kérem, hogy sújtson a törvény teljes szigorával.

Most *Link* úr – az ügyvéd szerepét viselő – állt fel és tartott védőbeszédet. Ennek az volt a lényege, bármilyen nagy szélhámos is legyen V., mégis enyhe ítéletet kér.

Most visszavonult a bíróság és tanácskoztak. Majd meghozták az ítéletet. Ennek értelmében V. összbüntetésül 6 havi börtönt kapott.

Az egész játékot olyan komolyan csinálták és annyira nevetés nélkül, hogy V. szinte már el is könyvelte 6 hónapját:

- Hát azt gondolja *Weith* úr, hogy ilyen sokat fogok kapni?
- Valahogy így saccolom – válaszolt a szobagazda.
- Na, jól nézek ki – búsult V.

Február elején, mikor egyik éjjel betették V.-t a zárkába, támoltyogva botladozott a szalmazsákig.

Arra a kérdésre, hogy miért hozták be, csak mormogott és valami olyasmit mondott, hogy őt úgyis elengedik másnap, mert tévedés van a dologban. Azóta elmúlt ugyan már több mint egy hónap, de V. még mindig lakója volt az egyes zárkának. S még a tárgyalása sem volt meg.

V. nem volt rossz ember, de jó sem. Pesten minden kocsmát ismert és őt is ismerték. Feleségétől elvált. Vagy inkább az vált el tőle. 5 éves kislányáról és szüleiről azonban igen szépen beszélt.

Roppant bosszantotta az a tény, hogy bent kell lennie. Pedig kint annyi dolga lenne. Mindenben csodálkozott, és időnként olyan naiv kérdéseket tett fel, hogy nem győztünk bámulni.

Húzták is együgyű kérdéseikért. Különösen az aranyműves, aki mestere volt mások bosszantásának.

Lacival azért V. is kötekedett. Nagyokat köszöntek egymásnak, s V. kérte Lacit, hogy szóljon érdekében Mártánál.

Sok szellemes és még több ostoba dologgal töltve ki időnket, lassan besötétedett. A vacsorán már túl voltunk. Mire várjunk még? Leraktuk hát sorjába a szalmazsákokat és lefeküdtünk. Még nem aludtunk. Beszélgettünk.

A szobagazdával társalogtam. Szerettem volna tudni, miért van bent és milyen ítéletre számít?

- Mióta van maga letartóztatva, *Weith* úr? – tettem fel a szokásos kérdést.
- Csaknem két éve. De itt a Markóban csak december óta.
- Azelőtt hol volt?
- Romániában. Mint erdélyi, ott laktam.
- Tulajdonképpen miért fogták le?
- Ha én azt tudtam volna akkor, amikor elvittek, nem lennék most itt. De az ember gyakran nagyon naiv. Pedig keménynek és okosnak kellene lennünk.
- Na és Romániában milyen volt a rabok helyzete?

– Azelőtt nagyon rossz. 1945 óta lényegesen javultak az állapotok és össze sem lehet hasonlítani az ittenivel. – Akkor 1952-t írtunk.

– Ez miben nyilvánul meg?

– Egyrészt a bánásmódban. Ott a foglyokat inkább embernek nézik mint Magyarországon. Főleg a két kosztellátásban van igen nagy különbség a román javára. Továbbá havonta lehet csomagot küldeni és látogatni. Látogatás alkalmával is szabad dolgokat átadni.

– Vannak ott is szigorú őrizeteselek?

– Ha vannak is, aránylag kevesen.

– A kedvezmények mindenkire állnak?

– Elméletileg mindenkire. Gyakorlatban ott is sok visszaélés van. Így nekem sem akarták megengedni, hogy látogatókat fogadjak.

– Aztán mégis megengedték?

– Meg. Mert éhségsztrájkot kezdtem.

– Ezt miként csinálta?

– Egyszerűen. Jelenttem, hogy éhségsztrájkot kezdek, mivel olyan dolgoktól tartanak vissza, melyekre jogom lenne. Sztrájkomat eleinte nem is akarták figyelembe venni. Az ételt rendesen beadták. A kapott ételmezt érintetlenül visszaadtam. A 3. napon felszólítottak, hogy egyem. Az utasítást megtagadtam. Orvos jött és megvizsgált. Később az intézetvezető keresett fel. Megígérte, hogy teljesíti kívánságomat, ha abbahagyom az éhségsztrájkot. Ígéretére azonban nem voltam hajlandó bedőlni. Továbbfolytattam a megkezdett utat. Kerek 10 napig tartottam ki. Semmit nem ettem. Inni naponta 4 dl vizet ittam. Végre megtört a jég. Beengedték édesanyámat és a kislányomat.

– És nem volt nehéz 10 napon át koplalni?

– Az elején nehezen ment. A legrosszabb úgy a 3.-4. nap fordulóján volt. Később már szinte megszoktam.

– A végfelé nem érezte magát túl gyengének?

– Erősnek nem éreztem magamat, de gyengének sem, mert egész nap feküdtem.

– Mit csinált volna, ha mégsem teljesítik a kívánságát?

– Nem tudom, mert, hála Istennek, teljesítették. De voltak olyanok is, akiknek nem teljesítették az óhaját. Olyasmit kértek, ami nem járt nekik. Így egy nő 17 napig tartott éhségsztrájkot. Vágya betöltetlen maradt. A szegény meghalt.

Utána még sokat beszélgettünk több mindenről. A 10 napos éhségsztrájjal a gazda mindenesetre még jobban emelkedett szememben. Együttal az egész dolog rendkívüli mivolta elgondolkosztatott.

Ha jól emlékszem, ügyészi kihallgatásunk hétfőn, március 10-én történt. Nem tudom mivel foglalkoztam éppen. Valószínűleg róttam a többiekkel körbe a szobát. A zárban csikordult a kulcs és engem hívtak.

– Időt nézni, szagot kémlelni, fülelni – ötlöttek eszembe az utasítások – és kiléptem a folyosóra.

Kissé távolabb, a fal mellett, Sándor állt. Természetesen arccal a fal felé.

Összeláncolták kezeinket olyan formán, hogy Sándor jobbjára és az én bal csuklómra kaptak vasat, míg a két ellentétes kéz szabadon maradt.

Puskás-szuronyos „smasszer” (őr) kísért bennünket. Nekünk előtte kellett mennünk. Ő jött utánunk.

A fogházfolyosó végén lévő vaskapun kellett kilépni. Ezt mögöttünk belülről ismét bezárták.

Az ügyészség épületszárnyába jutottunk. Előbb még néhány lépcsőfokot kellett felfelé tennünk. Mikor a 2. emeletre értünk, széles és hosszú folyosón mentünk végig. Az egyik nagy ajtó mellett megálltunk:

– Államügyészség – volt feltüntetve.

Beléptünk. Csúnya, barátságtalan, sötét, kopár és főleg hideg előhelyiségbe kerültünk. Örünk – aki idáig nagyon előzékenyen kísért bennünket – kopogtatott az ajtón és valamit jelentett. Női hang hallatszott ki:

– Az egyiket engedje be.

Örönk levette csuklónkról a láncot. Engem beküldött. Ő Sándorral kívül maradt.

– Jó napot kívánok – köszöntem és beléptem az ügyészi irodahelyiségbe.

Tágas, világos, meleg, de kopár és barátságosnak egyáltalán nem nevezhető szobában találtam magamat. Középpont nagy asztal állt. Mellette egy kisebb. A sarokban zöld cserépkálya ontotta a meleget. Két gépirónő eszeveszetten kopogtatott. Egy harmadik nő – akiről kiderült, hogy ő az ügyésznő – valami asztalterítőfélét horgolt. Egy negyedik személy – egy férfi – iratcsomót nézegetett hihetetlen unalommal. Fel sem figyelt, mikor az ajtó kinyílt.

– Jöjjön ide hozzám – szólt felém a horgoló nő.

Odaléptem és vártam a kérdéseit.

– Hogy hívják?

– Hol született?

– Mikor született?

– Anyja neve? – A megszokott kérdések sorozata tódult felém.

Utána a jegyzőkönyv felvételére került sor.

– Most felolvasom az államvédelmi hatóságon tett tanúvallomását. Jól figyeljen.

Amennyiben valamit módosítani akar, azt jelezze.

Míg az ügyésznő az ávós jegyzőkönyvet – amit én úgyis jól ismertem – olvasta, jobban szemügyre vettem. Megállapítottam, hogy akkor végezte el rendes úton a jogot, mikor én Tiszántúlon voltam református püspök. Bizonyára holmi esti tanfolyamon nyerte el e nő ügyészi tudományát. Becslésem szerint kofa vagy legfeljebb házmesternő volt régebben. Kabátja hajtókáján – az elfogulatlanság nagyobb dicsőségére – hatalmas pártjelvény virított.

– Akar valami módosítást tenni? – kérdezte a felolvasás után.

– Igen, akarok – válaszoltam.

– Hadd halljam – nézett rám.

– Az ávón azt mondták – kezdtem el –, hogy az ügyészségen szólhatok, hogy azt a bizonyos „demokrácia törvényeinek rágalmazását” kijavíttathatom.

– Miért? Mit akar helyette írni?

– Mondjuk, hogy a törvényeket gúnyoltam.

– Úgy, gúnyolta? Hát az jogilag mindegy, ha gúnyolta, ha rágalmazta.

– Ha jogilag mindegy is – válaszoltam ironikusan – szeretném, ha a valósághoz hűen felvett jegyzőkönyv kerülne a bíróság elé.

– Ahogy akarja – rándította meg a vállát az ügyésznő sértődötten.

Azzal diktálni kezdett egy ügyészségi jegyzőkönyvet az egyik kopogtató gépirónőnek.

Mikor a szöveg elkészült, elém tette. Tollat adott és felszólított, hogy írjam alá.

Odabiggyesztettem a nevemet. Amúgy jól tudtam, hogy az ávós jegyzőkönyv számít. Az itteni csak formáság.

– Ügyésznő, azt szeretném még kérdezni – erre még a zárkában figyelmeztettek –, hogy szigorú vagy enyhe őrizetes leszek-e?

– Akit az államvédelmi hatóság ad át az ügyészségnek, az mind szigorú őrizetes. De maguk öten, bár nem érdemlik meg, fel lettek oldva a szigorúság alól.

– Köszönöm – feleltem, és hátrahúzódtam, mert úgy gondoltam, hogy a kihallgatás végét ért.

Az ügyésznő kiszólt a smasszernak:

– Jöhet a másik.

Sándor belépett. Mögötte a fegyőr betette az ajtót.

Az előbbihez hasonló kérdések hangzottak el. Az ő ott állt a kályha mellett és engem is magához intett. Azt gondoltam, most vagy ki kell mennem a szobából vagy pedig arccal a fal felé kell fordulnom. Mivel az utóbbi látszott valószínűbbnek, már akartam is fordulni. Ekkor az ő nagyon kedvesen eltérített eredeti elképzelésemtől, mert a kályha melletti melegedésre bízottatott.

Közben Sándor viaskodott az ügyésznővel. Majd sok szóbeszéd után az ő jegyzőkönyve is elkészült. Ezt ő is aláírta.

Az ügyésznő ismét kezébe vette a horgolását – amit időközben félretett –, a fegyőrnek meg intett, hogy mehet velünk.

Az előszobában ismét csuklónkra került a lánc. Ballagva tértünk vissza zárkáinkba.

Útközben néhány jelentéktelen mondatot váltottunk egymással. Ilyenkor örünk igen kedvesen figyelmeztetett bennünket, hogy hallgassunk. Ilyen barátságos embert se előtte se utána nem láttam a fegyőrök között.

Mire zárkamba visszatértem, már kiosztották a levest. Így nem jelentettem különösebb újságot visszatérésemmel.

Azt megkérdezték, hogy mi volt, mit kérdeztek tőlem, mit válaszoltam és ki volt az ügyész?

A dolgokat nagyjából elmeséltem. Azzal én is hozzáfogtam a levesevéshez.

Másnap már nagyon vártam a sétát. Valakivel esetleg sikerül beszélnem is. Tegnap az ügyésznőnél ugyan csak Sándort láttam, de bizonyos voltam abban, hogy a többiek is átestek az ügyességi kihallgatáson. Csak Major úr helyzete volt előttem bizonytalan.

Mikor reggel az ajtót sétára kinyitották, most már én is kiléphettem az enyhékkel. Az emelet minden irányából tódultak a letartóztatottak. A lépcsőház előtti kereszteződésnél olyanformán sorakoztak, hogy három csoport alakult.

Középuött egy fontoskodó alhadnagy állt. Körülötte még vagy 4-5 smasszer. Az alhadnagy volt a sétafelelős. Magunk között csak Okos Gyurinak neveztük.

Csoportonként mentünk le a lépcsőn. Az udvarra kiérve kettes csoportokra fejlődünk fel, s ellentétes mozgást végeztünk. Tehát a másik sorral mindig szembe találkoztunk.

Az udvar teljesen zárt volt. Mindenütt hatalmas épületszárnyak fogták körül. Két, kb. 4 méteres kökerítés gyakorlatilag 3 udvart alkotott. Egyikben sétált a földszint. A másikban az első emelet. A harmadikban a harmadik emelet enyhe őrizetes tagozata. A negyedik emelet sétatája – a női szakasz – más időpontban történt. A második emelet lakói – ha egyáltalán mentek sétálni – ezt éjjel tették, nagy ritkán, egyesével.

Az egyik ilyen 1/3-os udvarban vígan lépkedtem. Jól esett a mozgás és főleg a friss levegő.

Az udvar közepén virágágyak helyezkedtek el olyan módon, hogy középuött kereszt alakú út szelte át a földes részt. Ezen az útszakaszon sétáltak az öregek, akik a gyorsabb tempót már nem bírták. Továbbá a vakok, sánták és betegek.

A virágágyak körül haladt a tulajdonképpeni igazi sétaút. Sárga keramit talaj.

Az udvar minden sarkában őr állt, fegyver nélkül. Közelükben azonban ott volt a vészcsengő. Baj esetén a csengő megnyomása riasztja az egész házat. Az egyik első emeleti, félig nyitott ablakból két géppisztoly csöve néz le mereven a sétálókra. Esetleges lázadásnál bizonyára megszólalnának.

Érdekes arcokat látok. De ezek most nem érdekelnek. A többieket kutatom. Éppen most ment el mellettem *Dervenkár Gyurka*.

– Szervusz Gyurka – suttogom.

– Szervusz Tibi – válaszol.

Hamarosan követi őt Sándor és Jozsó. Örömmel pislogunk egymás felé, hiszen a beszéd itt is tilos.

Most már mindenkit láttam. Csak *Szabó Pista* hiányzik. Hol lehet ez a Pista? Még nem lett volna az ügyésznél? Amint így morfondírozok magamban, eszembe jut, hogy bizonyára abban a sorban lépked, amelyikben én is vagyok.

Hátrasandítok. Tényleg ott jön Pista is. Ő is meglát engem. Felém nevet. Ezek szerint együtt lennénk. De hol van Major Kálmán?

Közben azt nézegetem, hogy tudnék átlépni egyik sorból a másikba olyankor, mikor valamelyik társam van ott éppen. Persze az ürge (őr) nem vehet észre.

Addig-addig határozgatom magamat, míg a sétának vége van. Senkivel sem sikerült beszélnem. Majd legközelebb átlépek – határozom el magamat –, hiszen nem lehet rögtön az első alkalommal mindent megtenni.

Másnap már több bátorságom van. Egyik óvatlan pillanatban soromból átlépek a másikba. Pontosan Sándor mögé.

– Szervusz Sanyi – köszöntöm.

– Szervusz.

– Hogy vagy? Milyenek a zárkatársaid? – kérdezem szaporán.

– Hát megvagyok. Elég jó cellába kerültem. Na és te?

– Nálam minden rendben van. Tudod ki van a mi zárkánkban?

– Ki?

– A zalaegerszegi apát-plébános. Bizonyára hallottál róla. Galambos Miklós.

– Persze, hogy hallottam róla. Itt van ő is a sétán, vagy szigorú őrizetes?

– Sajnos szigorú.

– A múlton most ne búsuljunk. Inkább azt mondd el, hogyan vittek el Veszprémből? – teszi fel a kérdést Sándor.

– Felébresztettek. Megkérdezték, miért rúgtam mellbe az államvédelmi alezredest? Mikor ezt az ostoba vádat visszautasítottam, gyors öltözésre nógattak. Aztán autón elvittek a veszprémi ávóra. Itt az alezredes azt kérdezte tőlem, miért akartuk leütni az államegyházügyi hivatalnokot? Mondtam, hogy ilyesmiről nem tudok. Valami rettenetes hullakocsihoz hasonló autón Pestre hoztak az ávóra. 9 nappal később átadtak az ügyészségnek. És nálad mi volt a helyzet? – kérdeztem Sanyitól.

Alig találtak meg a cellában. *Végh Imrével* laktam együtt. Kérdeztem, hogy mennyi időre kell eltávoznom? Azt válaszolták, hamarosan visszajöhetek. Erre elvittem Imre sapkáját. Most mérges vagyok, hogy nem tudom neki visszaadni.

– Hát Majorral mi lehet? – kérdeztem.

– Biztosra veszem, hogy elhozták Veszprémből. De nem tudom, hogy most hol van.

A valóságban nem lehetett ilyen folyamatosan beszélni. Hol az öröktől kellett tartani, hol az esetleges besúgóktól. Azért sok mindent sikerült egymással közölni.

A következő nap Sanyi leírta, hogy őt mivel vádolják és átadta nekem. A zárkában kibetűztem az írását.

Csaknem mindennap valaki mögé álltam. Többnyire Sándorral és Jozsóval beszélgettem.

– Szervusz Jozsó – szóltam halkan, mikor nyomába szegődtem. – Tudod-e, hogy Veszprémben veled tévesztettek össze. Minden áron azt akarta az alezredes velem elhitetni, hogy le akartam ütni az államegyházügyi megbízottat, Lévit.

– Na ezt sajnálom. Te egyáltalán nem is tudtál erről a dologról semmit?

– Nem. Majd mondd el!

A sétákon való átállásból rendszert csináltam. Csaknem minden alkalommal sikerült átlépnem. Sok dologról beszélgettünk. Különösen a *besúgó* személyét próbáltuk alapos gyanú alapján, mindenféle elhamarkodottságtól mentesen megállapítani. Ez nagyjából sikerült is. – Hol egyikünk, hol a másik tudott valamit. Így a beszédhez volt elegendő anyagunk.

Amikor képtelenség volt a másik sorba átállni – mivel az örök nagyon figyeltek bennünket –, a rabok arcát és ruháját vizsgáltam. Mivel kevés közbüntényes volt közöttünk –

az első emelet a politikaiak részére volt fenntartva –, kevés morc arcot láttam. Persze ilyenek is akadtak. Többnyire bús tekintetekkel találkoztam. Egyik-másik rab ábrázatán néha vidámság is utat talált. A ruhát pedig a gyűrődöttségi szempontból vizsgáltam. Majdnem minden második ruhája gyűrött volt. Ez az ávon tett „vendégeskedés” biztos jelének számított.

A séta a lassan tovább mászó napoknak egyik legfontosabb szakasza volt. Egyre bátrabb lettem. Így csaknem szükségszerűséggel ért utol április 5-én reggel a végzet.

A napok nem múltak el egészen eseménytelenül. A régen elítélteket lassanként elszállították vidéki börtönökbe vagy munkahelyekre.

Aki szobánkból elsőnek távozott, a kis Feri gyerek volt. Őt nyilván munkára vitték. Teljes felszerelést kapott. Orvosi vizsgán esett át. Miután alkalmasnak találták munkára, el is vitték.

A gyerek igen boldog volt. Hiszen a Markóból való szabadulás a legnagyobb ösztönös vágy minden Markó-lakónak. Az nem is kifejezés, hogy madarat lehetett volna fogatni Ferivel. Hamarjában rávettem arra, hogy gyónják meg. Nem tudhatja, mikor lesz megint módjában a szentséggel élnie. Feri be is látta a dolog szükségét és fontos voltát. Ezért lelkiileg megtisztálkodott az apát úrnál.

Ezekben a napokban történt V. úr tárgyalása is. Valamelyik nap hívatják. Nagy lendülettel tör ki a zárkából. Negyed órával később visszatér.

– Na, mi van – fogják körül a szoba lakói –, hol járt, mit csinált?

– Itt volt az ügyvédem – ragyog a kérdezett arca –, azt mondja, minden a lehető legjobban van. A tárgyaláson nekem hallgatnom kell, nehogy valami olyasmit találjak mondani, ami a helyzetet rontaná. Ő majd mindent elintéz.

Másnap viszik V.-t a tárgyalásra. Talán 9 óra van, mikor érte jönnek. Fél tízkor már vissza is hozzák.

– Na, mennyit kapott? – fordulunk feléje valamennyien.

– Egyelőre semmit. Itt kint kellett ácsorognom a folyosón. A tárgyalásra később kerül sor. 11 óra felé megint elviszik V.-t. Most sokáig van távol.

– Na, most mondják meg neki, hogy közveszélyes munkakerülő – gúnyolódik az aranyműves.

Végre visszatér a fontos személy. A szoba minden tagja kérdőleg tekint rá.

– Weith úr honnan tudta? – néz a szobagazdánkra V. dühvel és csodálattal.

– Micsodát?

– Hát, hogy mennyi ítéletet kapok?

– Miért? Mennyit kapott?

– Egy hónappal kevesebbet, mint amit maga mondott.

– 5 hónapot?

– Igen.

– Belevették, hogy közveszélyes munkakerülő?

– Ettől féltem leginkább. Hála Istennek, nem kérdezték.

– Akkor sokat kapott. 3 hónap is elég lett volna. De ezen már ne múljék. Fellebbezett legalább?

– Nem én. Annyira izgatott voltam. Egyébként is némaságra voltam ítélve. Így nem fellebbeztem. Az ügyvédem meg azt mondta, örüljek, hogy ennyivel megúsztam.

A nap hőse, vagy legalábbis érdekessége V. volt. Állandóan újabb fordulatokat tudott mesélni és ügyvédje bátorságát hangoztatni, aki szembe mert szállni a bíróval.

A tárgyalást követő napokban én számoltam hátralévő napjait (július 2-ig, amikor is hazamehet). Minden reggel bemondtam neki:

– Na, V. úr, még ennyi és ennyi napja van.

Ő sem maradt sokáig nálunk. Néhány nappal a tárgyalás után elszállították munkára. Kincstári holmit kapott, ami ennek biztos jele.

V. távozásával felszabadult a szoba legkényelmesebb ülőhelye a kabátok mellett. Ezt én vettem birtokomba.

A távozók helyett újak érkeztek. Így március 11-én délelőtt belöktek egy öregembert. Haja csapzott, kabátja falas, szeme ijedt. Kérdéseinkkel rávetjük magunkat szegény öregre:

– Mikor tartóztatták le?

– Most egy fél órája.

– És hol?

– Itt a bíróságon. Tanú voltam – kezdi el kissé vontatottan az öregúr –, de a tárgyalás folyamán Jónás rögtön vádlottat csinált belőlem és lefogott. Egyébként, ha megengedik, bemutatkozom: *Kiss Endre* vagyok. Szeretném, ha valamennyien Bandi bácsinak szólítanának.

– Tud-e friss híreket Bandi bácsi – kérdezi valaki –, hiszen ma még mint szabad ember volt kint?

– Nem igen tudom én az újságokat. Kint laktam a falun kívül. Ott nem láttam, nem hallottam semmit.

– Na és mivel foglalkozott ott kint?

– Kertészkedtem.

– Az szép mesterség – állapítja meg valaki.

A kezdeti kérdéssorozaton áteső Bandi bácsit hagyjuk pihenni. Láthatóan elfáradt az újdonságok hatására. Összeségünk. Nem is kertész az öreg. Valami más. Sokkal másabb.

A dolog nem maradhatott sokáig titok. Két nappal később már mindenki tudta, hogy Bandi bácsi 1944-ben államtitkár volt. Előtte pedig kecskeméti főispán. Azt megelőzően meg kecskeméti polgármester.

Bandi bácsi egyáltalán nem volt beképzelt, fontoskodó, kellemetlen ember. Ellenkezőleg a legegyszerűbb, legszerényebb és talán legérdekesebb egyén.

Mindenhez hozzá tudott szólni és nagyon okosan, nem műkedvelő módjára. Mikor a szoba lakóinak társaságába már jól beilleszkedett, sokat mesélt. Akadtak ugyan dolgok, melyeket háromszor, sőt négyszer is elmondott anélkül, hogy emlékezett volna arra, hogy ismétli magát.

66 éves korához képest nagyon jól tartotta magát az öregúr. A séták alkalmával mindig a nagy kör meneten vett részt. Véletlenül sem állt a lassan bandukolókhöz.

Tulajdonképpen vétke az volt, hogy 1944-ben államtitkári minőségben teljesített hivatalt a földművelésügyi minisztériumnál. Az oroszok már 45-ben elfogták. Néhány hónapig fogva tartották. Majd elengedték. Bandi bácsi jónak tartotta álnevet felvenni és így élt. A tárgyaláson – ahol mint tanúnak kellett szerepelnie – kisült államtitkári múltja. Ez elég volt ahhoz, hogy letartóztassák.

Az április közepén lezajló tárgyaláson Jónástól a szegény öreg 4 évet kapott.

Az apát úr egyébként rájött, hogy ő ismeri is Kecskemétről Bandi bácsit, még a 44-es világból. Egyszer ugyanis ott járt a szombathelyi püspökkel, aki régebben kecskeméti plébános volt. Nagy ebéden vettek részt. Itt a főispán is megjelent.

Mások is, de főleg Bandi bácsi sokat szenvedett a cigarettahiány miatt. A baj abban mutatkozott meg, hogy a nikotinhány az éhségérzetét még jobban fokozta. Ez ellen pedig nem lehetett a Markóban védekezni. Le is fogyott szegény öregünk alaposan. De azért nem tört meg egészen.

Bandi bácsi után hamarosan még mások is jöttek.

Egyik éjjel betuszkolnak egy öreg bácsit. Mogorván körülnézett. Többen felébredtek. Felülnek. Szemlélik az újonnan jöttet.

– Honnan jön, öreg? – szólítja meg szobagazdánk.

– Az italtól – válaszol fátyolos hangon –, adjanak egy kis helyet, mert fáradt vagyok.

– Hát aztán mit csinált maga abban az italboltban, hogy idehozták? – kérdezi tovább a gazda.

– Ittam néhány fröccsöt. Aztán beszélgettem. Szó került több dologról. Sztálin is szóba került. Mondtam, hogy több mint 20 millió embert ölt meg a háború alatt. Mindenki tudott valamit hozzáadni. Aztán egy taknyos kölyök, talán 20 éves lehetett, meghallotta, amiket mondtam. Észre sem vettem. Elhagyta az italboltot. Gyorsan felvette rendőri ruháját és visszajött értem. Aztán a pimasz csibész elvitt az „óberhére” (főkapitányságra). Az esetről jegyzőkönyvet vettek fel. Most itt vagyok.

– Aztán hogy hívják magát, öreg?

– K.-nak.

– Na jól van. Feküdjön le. Utána még beszélgethetünk – fordult felé jóindulatúan a szobagazda –, de legjobb holnapra hagyni a szöveget. Igaz, K. bácsi?

– Igaza van. Hát hova feküdjek?

– Oda a szalmazsákra.

Közben már helyet készítettem az öregnek. Egyik oldalamon Bandi bácsi feküdt, a másikon K. kapott fekhelyet. Nagy szuszogás közben kezdett vetkőzni. Időnként köhögési rohamok fogták el. A dolog egyáltalán nem tetszett. Amennyire lehetett, elhúzódtam K.-tól. Egyébként sem tetszett nekem az öreg, mert sokat morgott és még többet káromkodott.

Később jól megértettük egymást K. bácsival. Sok dolgot mesélt a szakmájáról – fűszeres volt – és a lóversenyről. Időnként olyan kiváló bementései voltak, hogy az egész zárka derült rajta.

Az öreg hitt Istenben. Reggelenként, mikor látta, hogy mi imádkozunk az ablak alatt, odajött, és nagy taglejtésekkel keresztet vetett. Kisült azonban, hogy a halál utáni életet nem tartja valóságnak. Mikor megkérdeztem tőle, hogy akkor miért imádkozik, azt válaszolta, hogy hamar szabaduljon és hátralévő napjaiban jól élhessen.

K. tárgyalása valamikor április elején történt. Nagyon reménykedett, hogy vagy elengedik, vagy legalábbis enyhe büntetéssel megússza. Tévedett. Hat hónapot adagoltak vén fejére.

Az italboltban egyébként nemcsak az öreg K. volt az áldozata. A kocsmából többen érkeztek zárkánkba.

Egyik délután aszkéta külsejű férfit tettek be hozzánk. Már azt gondoltam, hogy valami szerzetesféle. Cifrán elkáromkodta magát, hogy milyen borzasztóan járt.

Ő a Szent János kórház prospektúráján alkalmazott. A boncolás utáni alantasabb munkák végzője. Ezt a munkát már 8 éve csinálja. Ehhez aztán gyomor kell. Az erős gyomorhoz pedig sokat kell inni. Egyik alkalommal többet ivott, mint amit elbírt volna. Nyilvánosan mindenféle számárságot mondott. Többek között, hogy német tábornok és majd elintézi az oroszokat.

Öt perccel a fennhangon elhangzott szavak után már le is tartóztatták. Éppen most – micsoda szörnyűség –, pedig holnaputánra beszélte meg egy budai hölgygel a randevút.

Prospektúrák barátunk tárgyalása nagyon gyorsan történt. Összesen 3 hónapot kapott. Ez az aránylag kis ítélet rettenetesen bántotta.

Érdekes volt egyébként megfigyelni, hogy azok az egyének, akik kis ítéletet kaptak, általában jobban összetörtek testileg-lelkileg, mint a nagy ítéletesek. Igaz, hogy aki 3 hónapot kap, annak az a sok. Hiába hívtuk fel a figyelmét az ilyenek, hogy nézze, másokat súlyos évekkel terheltek. A „proszi” sem tudott megnyugodni. Saját baja bántotta a legjobban.

Az újonnan jöttek mindegyikét orvosi vizsgálatnak vetették alá. Ez abból állt, hogy mikor a börtönorvos körbejárta a zárkákat – ahol betegek vagy újak voltak –, mindegyiktől megkérdezte, mi a panasz. Legtöbbször nem panaszkodtak. Sok segítségre nem számíthattak.

Az intézeti (börtön) orvost *Lengyelnek* hívták. Alezredesi minőségben teljesített szolgálatot. A rabok csak *Mengerlének* csúfolták. Ez talán túlzás. Tény, hogy voltak szadista

hajlamai. Mesélik, hogy az új rabokat megkérdezi, honnan hozták. Ha a letartóztatott az ávót jelenti, következő kérdése, hogy bántották-e? Igenlő válasz esetén azt mondja, jól tették; tagadáskor pedig, hogy kár.

Egy alkalommal nekem is bajom lett a doktorral. Megfáztam. Lázasnak éreztem magamat. Feliratkoztam betegnek. Másnap jött az orvos.

– Mi baja van? – kérdezte barátságosan.

– Fájt a fejem. Lázasnak érzem magam. Szeretnék nappal feküdni. Ha lehetne, kérek valami savanyúságot – vágtam rá gyorsan.

– Mai nap fekvé maradhat. Később majd kap szódabikarbónát.

A fekvésnek örültem. Szódabikarbónát azonban nem kaptam.

Amint a napok egyre jobban múltak és kezdtem hozzászokni a Markó utcai levegőhöz, több dologra lettem figyelmes. Leginkább a letartóztatott személyek érdekelték. Igyekeztem köztük ismerősöket felfedezni.

Ez aztán sikerült is. Amikor sétára mentünk, a zárkák ajtajai nyitva voltak, míg a sétálók feljöttek. Valaki nagyon ismerősnek tűnt nekem, én meg nyilván neki.

Kiderült, hogy egyik volt kőszegi évfolyamtársam az illető. Egy alkalommal azt a zárkát, melyben az illető volt, kirendelték folyosót takarítani. Ő odajött a zárkánkhoz. A circlin át nevémen szólított. Most már nyilvánvaló lett, hogy kivel is állok szemben.

Gyorsan el tudta mesélni, hogy rajta kívül még kik vannak bent és mit csináltak. Jóformán semmit. Feljelentés kötelezettségének elmulasztásáért két és fél évet kapott. Szigorú őrizetes, és mint ilyen, már 5 hónapja nem adhatott magáról életjelt, és hazulról sem kapott értesítést.

A szobabeliek elbeszéléséből tudtam, hogy előttem volt már a zárkának lakója egyik volt kőszegi évfolyamtársam. Mindenki nagyon kedvelte. Igen jól ki lehetett vele jönni.

Az is kiderült, hogy ebben a zárkában volt egy hónapig Csávossy páter is, a magyar jezsuita tartomány főnöke.

Sok embert dicsértek már előttem, de még senkit sem annyira mint őt. Lacitól kezdve a szobagazdán és Imre bácsin keresztül egészen az aranyművesig, mindenki csodálattal és lelkesedéssel szólt róla:

– Micsoda ember, micsoda pap! – áradozott Imre bácsi. – Ó, ha mindenki ilyen lenne!

Voltak időszakok – mesélték, akik együtt voltak vele –, mikor egészen magába szállt. Ilyenkor imádkozott vagy elmélkedett. Mikor befejezte ilyen irányú kötelességét, órák hosszat tudott beszélni, anélkül, hogy bárki is megunt volna.

Többek között elmondta, hogyan járt az egyik ávós pribékkal, mikor az ávón tartották őrizetben csaknem 8 hónapig.

Egy alkalommal éppen imáját végezte. Benéz hozzá az ör. Megkérdi, mit csinál. A páter felel, imádkozik. Az ör kineveti és gúnyolja. Újabb kérdést tesz fel: kiért szokott imádkozni? A páter megmondja: mindenkiért, az örért is. A legény nem szól semmit. Utána még többször szolgálatban van. De Csávossy pátert többé nem gúnyolja. Teljesen megváltozott. Nem is káromkodott a jelenlétében többet.

– Na és mennyire ítélték el az atyát? – kérdezem.

– Hét és fél évet kapott – válaszol az aranyműves –, de a legnagyobb nyugalommal fogadta, és azt mondta, hogy nyolcra számított.

Egyesek úgy vélik tudni, hogy a Markóból a Gyűjtő-fogházba („ávós ház”) vitték a Maglódi útra.

Akkor már több mint egy hete éltem a Markó „magas színvonalú” kosztján, mikor végre megengedték, hogy lapot írhattak. Írtam is pontosan 32 sort. Az otthoniakat megnyugtattam, hogy egyáltalán nincs rossz dolgom. Pontosán megjelöltem a tisztasági dolgokra való utasítást. Végül a beszélőt jeleztem. Ez április első vasárnapján, vagyis 6-án aktuális.

A lapot és a ceruzát úgy adták be. Ilyesminek a zárkában való tartása tilos volt. Mellékes körülmény az, hogy a ceruza csak akkora volt, hogy képtelenség volt rendesen megfogni.

Lapom elküldése után vártam a választ. Hiába vártam. Vasárnaponként már én is kaptam tisztasági holmit. Ebből láthattam, hogy lapom hazaérkezett. A választ nem kaptam kézhez. A cenzúrán veszett el vagy az osztályvezető egyszerűen nem adta oda. Miért? Később tapasztaltam, hogy nagyon haragudott rám. Nyilván mert kispap vagyok.

A Markó képének teljességéhez okvetlenül hozzátartozik az ún. *hipis*. Ez köznyelven motozást jelent. A hipis szó azonban sokkal inkább kifejezi a lényegét, az egész légkört, ahogy egy kutatási folyamat – többnyire hetente egyszer – lezajlik.

– Hipis, hipis – hallatszik az ingerült mormogás. Kint nagy a mozgolódás. Egészen bizonyos a hipis.

Régi tapasztalt raboknak jó szimatjuk van. Tényleg hipis következik. Akinek tilos holmija van, gyorsan *makéba vágja* (elrejt) és várakozunk a *hippelőkre* (motozókra).

Sokáig nem kell türelmetlenkednünk. Hamarosan kivágódik az ajtó és két fegyőr jön be. Az egyik elordítja magát:

– Szobagazda és helyettese bent maradnak. A többiek nyomás ki a folyosóra.

Kitódulunk. Egymás mellett, arccal a fal felé fordulva kell állnunk. Ezalatt odabent két, esetleg három, sokszor négy fegyőr is vizsgálja holminkat. Nem marad egyetlen dolog a szobában, amit meg ne mozgatnának. A szalmazsákokat a gazdával és a helyettesével dobatták szét. A legkisebb zugba is betekintenek. A legjelentéktlenebb holmit is tüzetesen megvizsgálják. Saját szemszögből nézve lelkiismeretesen járnak el.

Aztán mi következünk. Ruhánkat végigtapogatják. Zsebeinket kiforgatják. Mindent megnéznék.

Mikor velünk végeztek, bemehetünk a zárkába. Itt elképesztő felfordulás vár ránk. Jó időbe telik, mire ismét a régi arculatát visszanyeri a szoba.

Ha aztán találnak valamit – cigarettát, tűzszerszámot, ceruzát és hasonlót – kihallgatásra megy a szerencsétlen áldozat. Ott pedig súlyos fegyelmit osztogat az intézet vezetője, Tóth elvtárs.

A hipis mellékzenéje a rettenetes kiabálás, mely a földszinttől a 4. emeletig átjárja a házat. Káromkodások. Ocsmány szavak tömkelege. Dühös szitkok és veszekedések bábeli hangzavara ilyenkor a Markó.

Több hipist átszenvedtem. Tilos holmim nem volt. Ebből nem is volt bajom. Akadtak többen, akiknél cigarettát vagy hasonlót találtak. Ezek az úgynevezett kedvezmények élvezete alól 3-6 hónapig terjedő időre fel lettek függesztve.

Egyhangú zárkai életünket időnként mesterségesen felélénkítették. Időszakonként voltak még más elfoglaltságok is. Így kéthetenként ránk került a fürdés. Gyorsan kellett kapkodnunk, ha azt akartuk, hogy kellőképpen tudjunk tisztálkodni. Amennyire szerettük a fürdést fontossága miatt, úgy féltünk is tőle. Az időtartam ijesztően szűkre volt szabva.

A tisztaságra nagyon ügyeltek a Markóban. A zárkákat többször meszelték és gezarolhoz hasonló porral fertőtlenítették, illetőleg féregtelenítették. El is érték azt, hogy tetű egyáltalán nem, poloska pedig csak módjával örvendeztetett meg bennünket.

Minden csütörtökön, a reggeli órákban, megjelent a borbély. Rab volt az illető.

Ha az emeleten akadt hivatásos borbély, az borotválta a szakállakat hetente és nyírta meg a haját 6 hetente. Ha nem akadt igazi borbély, előráncigáltak egy bármilyen fickót, aki azt állította magáról, hogy tud borotválni.

Mikor a Markóba kerültem, vagy négy hétig valódi borbély működött. Könnyedén húzta le a szakállat. Ami még fontosabb volt, mindig tudott valami újat, akár rossz volt, akár jó.

A borbély révén tudtuk meg, hogy mikorra várhatók a szállítások és hová. Ez persze csak a már elítélteket érintette. Tőle értesültünk, ha valami szigorítás – esetleg enyhítés – lógott a

levegőben. Ő közvetített egyes zárkák között, ha egyesek a sétán nem találkozhattak. Egyszóval a borbélynak nagy tisztelet járt mindenki részéről.

Jó borbélyunk, miután átesett a tárgyaláson – ahol három és fél évet kapott dollár-ügyért –, hamarosan elkerült a Markóból. Utóda valami kazánkovács volt. Mindenhez értett, csak a borotváláshoz és a hajnyíráshoz nem. Ujjai mintha szafaládéból lettek volna. Annyira esetlenek és merevek voltak.

Az új borbély egyáltalán nem volt olyan közlékeny mint elődje. Sokat veszekedett. De a dolgokhoz való nem értését így sem sikerült palástolnia.

Szerencsére ez a „borbély” is hamarosan eltűnt a láthatárról. Kitudódott róla, hogy kint kommunista volt, ezért kedveztek neki. Később ismét rendes szakborbélyt kaptunk.

A hónap kiemelkedő eseménye a *spejzolás* volt. Speizolás szóra hivatalosan a kiétkezés szót használták. A köztudatban csak spejzolásnak ismerték. A speizolás (vagy spejzolás) tényénél csak egy nagyobb dolog van a sitten, ha valaki *póter megy* (szabadul).

A Markóban 10 forintig spejzolhatott az, akinek a letétben volt pénze. Akadt olyan, akinek nem volt pénze. Főleg a szigorúak között. Ezeknek nem írhattunk át semmiféle összeget.

A 10 forintból lehetett 1 kg fehér kenyeret (ez akkor 2,60-ba került) és 1/4 kg cukrot venni (3,15-ért). A maradék pénzen fanyelű fogkefét, cipőpasztát, levelezőlapot és hasonló dolgokat állt módjában a letartóztatottnak vásárolnia. A levelezőlapot nem kaptuk kézhez. Letétbe került. Mikor sorosak lettünk az írásra, akkor adták oda.

A lényeg persze a 1/4 kg cukron és az 1 kg fehér kenyéren volt. Aki hosszabb ideig van börtönben, annyi koplalásnak akaratlan szenvedője, hogy végül egy cél lebeg előtte – mely sokszor mindent legyőz – egyszer jóllakni. A kilós kenyér nem sokáig lapul meg a szekrényben. Egy-kettőre belénkpusztul. Világos, hogy a cukor élettartama sem hosszabb.

A speizolást egyébként egy borzalmas női smasszer bonyolította le. Egyetlen jó az volt benne, hogy rikácsoló hanggal lett megáldva. Így, ha a földszinten osztotta javait, már tudtuk, hogy hamarosan ránk kerül a sor.

Úgy emlékszem, március 19-én történt. A Józsefeket – így szobagazdáinkat is – már felköszöntöttük. A nap nehézségein túltéve magunkat, már lefeküdtünk. Arról beszélgettünk, hogyan fog másnap B. M. tárgyalása lezajlani. Sokan már aludtak, mikor nagy robajjal ajtónkról leszedték a kutyákat. Egy smasszer belépett és hangosan ránk förmedt:

– Dr. Galambos Miklós!

Apát urunk éppen első álmából riadt fel, és kábultan fordult az őrhöz:

– Én vagyok. Tessék – válaszolt.

– Azonnal felöltözik – esett neki –, minden cuccát magához veszi és velem jön.

Az atya gyors ütemben öltözködni kezdett. Hamar elkészült. Búcsút intett mindenkinek. Mi meg visszaköszöntünk. Azzal már nem is volt a zárka lakója.

– Hová viszik? – kérdeztem a gazdát. – Hiszen már túl volt minden tárgyalást megelőző dolgon. Az ávón csaknem 2 hónapot töltött.

– Pedig valószínű, hogy az ávóra vitték vissza – magyarázta Weith úr –, bizonyára *felplankoltak* (felderítettek) az ügyében újabb fejleményeket.

Még sokáig sajnálkoztunk atyánk felett. Hiszen annyira undorodott az ávótól. Úgy örült, hogy megszabadult tőle. Most meg újra kezdheti a dolgokat előlről.

Másnap jött a borbély – mert a tárgyalásra induló Mihály bát még meg kellett borotválni. – Ő is megerősítette, hogy az apátot az ávóra vitték vissza.

Míg én a Markóban voltam, többé nem láttam, nem is hallottam róla. Vagy 8 hónappal később találkoztam egy rabbal, aki együtt volt Galambos atyával, tárgyalása után. Szerinte az apát úr 13 évet kapott össz- illetve főbüntetésül. Még később rájöttem, hogy nem szabad kósza híreket csak úgy elfogadni.

A tapasztalat mindenesetre világosan bebizonyította, hogy nem azt ítélik el, aki valamit csinál, hanem akinek *személye* szálla a szemükben.

Ami meg B. Miska bácsit illeti, vádirata azt tartalmazta, hogy egyik nála dolgozó ember előtt sok izgató kijelentést tett. Ez az illető ember Gödöllőn az italboltban (ital mellett) az izgató szöveget tovább kotyogta. Arról is szó volt, hogy mit akarnak ezek itt a szomszéd asztalnál ülő orosz katonák. Hiszen 3 hónap múlva jönnek az amerikaiak és majd adnak nekik.

Az italboltban két „demokratikus” érzelmű fiatalember is jelen volt. Ezek rendőrt hívtak. A hangosan szónoklót átadták neki, hogy kísérje be az őrszobába. A vallatásnál meggondolatlan emberünk azt a kijelentést tette, hogy ő az italboltban elmondott híreket B. Mihálytól hallotta, akinél napokon át dolgozott.

Így került az ügybe B. Mihály is. Ez a szerencsétlen ember 50 napig ült a Markóban, mikor végre tárgyalására került a sor. Szobagazdánk – mint jogász – megmagyarázta neki, amennyiben munkása továbbra is fenntartja vallomását, úgy őt – Miska bácsit – okvetlenül elítélik. Ha embere azt mondja, hogy magától mondta elszólásait, akkor Mihály bát nem ítélik el. Az az illető munkás pedig mindenhogyan ítéletet kap. Függetlenül attól, hogy egy másik személyt az ügybe belesodor-e vagy sem.

Miska bácsin látszott, hogy érti, miről van szó. Értelmes, szinte ravasz szemeiben nyoma sem volt az ostobaságnak.

Sokáig vártuk a dolog végét. Ilyenkor az egész szoba együtt érzett a soron levővel. Aztán Miska bá visszaérkezett.

– Hát mi van, Miska bá? Mi van? – fogtuk körül.

– Hát nem vallott rám az emberem – nézett ránk diadalmasan –, megyek póter (szabadulok). Csak a cuccomat kell még összeszednem.

Szabadulása feletti örömeiben adakozó lett az öreg magyar. Lacinak adott egy törülközőt, másoknak szappant és hasonló dolgokat.

Néhány perc múlva elvitték a szabaduló zárkába. Estefelé, mire elkészítették iratait, ebből a helyiségből vitték ki. Másnap már úgy beszéltünk róla, mint aki otthon fogyasztja a jobbnál jobb falatokat. *Szabadulását tehát mint biztosat* könyveltük el.

Vagy két héttel az eset után érkezett zárkánkba egy B. nevű fiatalember. Valahogy előkerült B. Mihály neve. B. nagyon fülel. Megkérdezi ismét a nevet. Aztán érdeklődik, hogy nem gumicsizmában, sárga kabátban és ördögbőr nadrágban tartózkodott-e itt a zárkában? Az adatok tökéletesen megegyeznek. Most B. nyilatkozott:

– Maguk azt mondják, hogy ez a B. Mihály már régen szabadult?

– Azt – nézünk rá csodálkozva.

– Hát együtt voltam vele a vidéki kapitányságon a Bajza utcában. A Markóból odavitték.

– Micsoda? – bámultunk valamennyien. – Hát ezt meg hogy csinálta?

– Nem tudom – vonja meg B. a vállát –, csak az biztos, hogy már vagy 10 napig ott volt, mikor én bekerültem, néhány napja.

– Nem is engedték el? – kérdi az aranyműves. – Talán újabb dolgot akarnak a nyakába varrni?

– De tegnap aztán elengedték – fejezi be mondókáját B. Mi meg elmélkedünk a bizonytalanság és látszat dolgairól.

Egyrészt a gyakran változó személyek, másrészt a szobának értelmi szempontból eléggé jó helyzete lehetővé tette, hogy csak ritkán unatkozzék az ember.

Link úr, az aranyműves, rengeteg dolgot tudott mesélni. Oroszországi eseteiről, erdélyi élményeiről, szakmai dolgairól bő felvilágosítást adott. Nekem már maga a neve is tetszett: Link. Pedig maga az ember nem volt link. Becsületes, józangdolkodású férfinak néztem, s az, hogy nagy mókamesternek bizonyult, nem von le értékéből semmit. Azt inkább emeli.

Vétke egyébként az volt, hogy át akart menni a nyugati határon. Még el sem indult. Csak tervezte a dolgot, máris letartóztatták. Valamelyik kedves ismerőse működött nyilván közre.

Egyik nap maga az intézetvezető alezredes, Tóth elvtárs úr járta végig a zárkákat. Miután nagyjából megvizsgálta a tisztaság fokát, feltette a kérdést, van-e valami kérelmünk, panaszunk?

Laci jelentkezett. Kapkodva hadart valamit, aminek az volt a lényege, hogy szeretne már innen elkerülni, mert ez kezd számára unalmas lenni.

Az alezredes lekicsinylőleg legyintett Lacinak, akit ő is jól ismert, és csak ennyit mondott:

– Na majd meglátjuk.

A szemle délelőtt történt. Délután már vitték is Laci urat. Körülményesen búcsúztunk. Laci elemében volt. Utoljára még táncolt nekünk valami balettot, aztán jöttek érte. Hová vihették? Senki nem tudta. Nagyon szeretett volna a töpörtyűgyárba menni. Erről beszéltek neki állandóan. Azt hitte, hogy tényleg létezik ilyesmi. Ott aztán válogathatja a töpörtyűket.

Laci is szörnyű áldozata volt ennek a bomlasztó rendszernek.

Fontos még megemlíteni R. Miklós távozását. Akkor már 14 hónapja ült a zárkában. Előtte Szegeden tartották zárva. Ezt megelőzően meg a kecskeméti ávón.

Miklós 33 év körüli komoly férfinak bizonyult, a déli határról. Tanító volt. A gyerekeket szívből szerette. Olyan lelkesen tudott beszélni tanítványairól, főleg pedig két kis gyermekéről, hogy megható volt.

7 évet kapott azért, mert állítólag levelet vitt Pestre egy idősebb férfinak. Miklós soha nem is látta azt a levelet, mellyel vádolták. Az illető, akinek állítólag a szöveget vitte, mégis ellene vallott. Nem rosszakaratból, hanem félelemből. Ennek az idős bácsinak azt mondták az ávón, ha nem vallja azt, amit mondanak neki, vödört tesznek a fejére és addig verik, míg bele nem örvül. Attól ijedt meg az öreg, hogy vödört húznak a fejére. Ismert valakit, akivel ezt a módszert valóban megtették. Az illető bele is örvült.

Miklós mióta a Markóban tartózkodott, semmi értesítést nem kapott a családjától. Ő sem küldhetett levelet. Szigorú őrizetes volt.

Néha elviselhetetlen erővel nehezedett rá az elhagyatottság érzése. Ilyenkor szótlánul járt órák hosszat a zárkában fel s alá.

Magába rejtette fájdalmát. Ez tetszett benne leginkább.

7 éves ítéletét úgy szemléltem, mint valami elviselhetetlen szörnyűséget.

A Markóból nagyon szeretett volna már elkerülni. Ebből az idegölő épületből. Vágya végre teljesedett. Úgy április elején elvitték. Új lakhelye *Márianosztra* lett. Csöbörből vödörbe esett. De legalább változott vele egyet a szín. S a börtön egyhangúságában ez is jelentős.

A sétákra továbbra is úgy jártunk, mint valami felüdülési és felfrissülési helyre. A napi eseményeket itt szedtük fel. Ha valamelyik zárkába érdekes személyt hoztak, azt az egész ház rögtön tudta. A külvilág eseményeit maximum 1 héten belül biztosan megtudtuk. Az egyik sorból a másikba való átállás még mindig dívott. Már ritkábban tettem meg, mert a veszély egyre fokozódott.

Egyik alkalommal Jozsó mögé kerültem, aki nagy újsággal fogadott:

– Megjött Major *spiri*.

– Micsoda? – derültem fel. – Hol van, hol volt, miért csak most jött? – Csak úgy tódultak belőlem a kérdések. Jozsó alig győzött válaszolni.

– Úgy történt, hogy már többször is gondolkoztam azon – kezdte el Jozsó a részletezést –, mi lenne, ha egyszer csak belépne zárkámba a *spiri*. Abban a pillanatban ugyan nem gondoltam rá, mikor betuszkolták hozzánk; de előzetes érzéseim és gondolataim mind a felszínre jutottak. Csodálkozásunk kölcsönös volt. *Spiri* azon tűnődött, miként kerülök én a zárkába, én pedig azon, hogy Major úr hogyan jutott ide. A meglepetésünkből magunkhoz

térve elmeséltük egymásnak a viselt dolgokat. Az atyát főleg az érdekelte, mi van a többiekkel és hogyan viselkedtünk az ávón. Megnyugtattam, hogy bár nagyon tapasztalatlanok voltunk, nagyjából mégis megálltuk a helyünket.

– Aztán még arra kíváncsi a spiri, hogy aláírtad-e az ávós jegyzőkönyvet?

– Hát igen is meg nem is – válaszoltam szégyenkezve, és éreztem, hogy nem adhatok kitérő választ.

– Hogy érted azt, hogy igen is meg nem is?

– Úgy, hogy aláírtam én nagyjából mindent, de csak bizonyos tusakodás után. Majd egyszer elmesélem.

Így hát előkerült Major Kálmán spirituálisunk. 3 héttel tovább tartották az ávón, mint bennünket. Aztán mégiscsak áttették. Pedig ő aztán csak azt írta alá, amit ő akart, nem pedig amit úgy parancsoltak meg neki.

Mivel nekem már többször érkezett tisztasági csomagom és szappanban nem volt hiányom, Jozsóval egyet küldtem atyánknak. – A híreket meg adtuk egymásnak tovább. Március 28-tól kezdve már egységesebbnek éreztük magunkat. Volt fejünk. Itt volt a spirituálisunk.

Még ezt megelőzően történt, hogy Jozsó és Dervenkár Gyuri egymás mögött lépkedtek felfelé a lépcsőn, séta végeztével. Jozsó tisztában volt azzal, hogy a lépcsőházban nem érdemes beszélgetni, mert felülről valamelyik smasszer kiszúrhatja. De Gyurka abban a pillanatban nem gondolt a veszélyre. Még akkor is magyarázott valamit Jozsónak, mikor egészen közel értek a fegyőrökhöz.

Fent pedig Dobrócsi állt, egy igazi szadista smasszer.

– Álljanak félre – szólt Gyurkáékra.

Azok félreléptek. Mikor a többiek a zárkáikba már beléptek, a két tetten kapottat durván leszidta. Neveiket feljegyezte, majd kihallgatásra kerültek.

Nem kevesebb mint 6 hónap kedvezményelvonást és 6 nap sötétzárkát kaptak fejenként.

A sötét még csak hagyján lett volna. A kedvezményelvonás azonban a legtöbb fegyelmet kellemetlenül érintette. Az ilyen ugyanis nem kaphatott levelet. Nem is írhatott. Nem kaphatta meg a 6 havonkénti – öt megillető – 3 kg-os csomagot. Végül látogatót sem fogadhatott.

Ha szabad valakit egyáltalán megbírálni – ám de ez néha egyenesen szükséges –, úgy leginkább azokról szabad ítéletet mondani, akiknek foglalkozása az ártatlanul bebörtönzött emberek nyomorgatása. Aki még 1952-ben is fegyőri minőségben működött – nagyon kis százaléktól eltekintve –, az tudatában volt annak, hogy nem gonosztevők felett kell örködni, hanem szerencsétlen, vagy legalábbis szerencsétlennek látszó embereken. Ezt figyelembe véve Dobrócsi egyénisége aljasul sötét színű.

Ki ez a Dobrócsi? 30 év körüli, gonosz tekintetű pribék. Ha száját kinyitja – ez pedig ritkán van csukva –, a legocsmányabb káromkodások, trágárságok és büzlő, szennyes méreg fröcsköl ki belőle. A rab, a letartóztatott, vagyis akinek parancsolója, az nem ember előtte. A kor nem számít nála. 70 éves emberre éppen olyan durván ordít, éppen olyan kegyetlenséggel szidja és mocskolja, mint a 14 éves gyereket, aki talán köszönés nélkül megy el mellette a sorban. Állandóan papucsban jár – ez ugyan szokásos a fegyházakban, de kevesen tartják be a legnagyobb odaadással –, hogy így a zárkában bent lévők ne tudják, mikor jár körül, mint valami ordító oroszlán, hogy kémlelődjék. A cirklin ilyenkor be-benéz. Ha valami szabálytalanságot lát – valaki varr vagy fekszik –, azonnal lecsap a gyanútlan áldozatra. Rögtön kihallgatásra jegyzi fel az illetőt. Soha nem kegyelmez. Minden alkalmat megragad, hogy árthasson. Így alapos gyanú van arra, hogy a bejövő levelek kézbesítését ő akadályozza meg a legtöbb esetben. Hivatali beosztását szívvel-lélekkel teljesíti, helyesebben „túllépi”. Ebben éli ki magát. Világos, hogy *kommunista*. Így gyorsabban előléptetik. 1952. április 4-én

már őrmester. Ami rossz, azt mind megteszi. Ami kegyetlenség, azt ő élvezi. Ami lealjasító, az tetszik neki. Ez röviden Dobrócsi.

Vagy 10 hónappal Markóbeli tartózkodásom után hallottam olyanoktól, akik Pestről jöttek, hogy Dobrócsiból ávós alhadnagy lett. Vácra került a börtönhöz.

Dobrócsin kívül még két osztályvezetője volt az emeletnek. Ezek külön-külön 36 órai szolgálatot teljesítettek olyan módon, hogy két napot és egy éjszakát tartózkodtak a fegyházban, 1 napot és két éjszakát pedig otthon. Nappal tehát mindig ketten voltak. Éjjel csak egy őrködött. Az osztályvezetőkön kívül természetesen akadtak még másféle őrkök is, akik a letartóztatottakat ide-oda kísérték. Ezek állandóan változtak. Csak ritkán volt velük bajunk. A két említett osztályvezető lényegesen más volt Dobrócsinál. Ezek is káromkodtak, dühöngtek, esetleg kihallgatásra is rendelték embereket. De ebből nem csináltak kultuszt.

Balogh őrmestert csak Hosszúnak neveztük. Tényleg nem volt rövid legény. Ez a smasszer csak azzal törődött, amit szigorúan meg kellett tennie. Nem kémlelődött. Ritkán szidott. Csak néhányszor láttam dühösnek. Annyira flegmatikus volt, hogy nem izgatta semmi. Így másokat sem izgatott. Azt nem lehet állítani azonban róla, hogy jó ember lett volna. Ennek semmi tanújelét nem adta. Nekünk azonban így is jó volt.

Kancsáj tizedes volt hármuk közül a legemberibb. Ő a rabban is meglátta az embert. Időnként még a kedélyességig is elment, mindenféle leereszkedőnek tűnő magatartás nélkül. Bár dolgát ő is elvégezte, csak ritkán gorombáskodott. Állandóan sok dolga volt – és ez igaz is lehet, mert mindenféle adminisztratív munkát kellett végeznie, ami számára kínos volt –, ezt hangoztatta mindig, mikor valamit kértek tőle. Az is igaz, hogy a kérelmekkel többnyire hozzá fordultak. Sem Baloghot, sem Dobrócsit nem volt tanácsos kérésekkel zavarni.

Közelebbi érintkezésbe még két fegyőrrel álltunk: egyik Vak Bottyán, másik a főosztályvezető és szolgálatvezető Büki volt.

Vak Bottyánnak egyébként csak a rabok nevezték a *Német* névre hallgató főtörzsőrmestert, ezt a régi időkből visszamaradt selejtanyagot. Főfoglalkozása – a raktárságon kívül – a sétánkra való felügyelet volt. Főleg, ha Okos Gyuri alhadnagy nem volt jelen. Néha mindketten ott feszítettek. Ez a Vak Bottyán irgalmatlanul rossz ember volt. Azt mesélték róla – és ez könnyen hihető –, hogy vakságát (innen csúfneve) is így szerezte. Nagyon régen, talán még a 45-ös idők előtt történt, hogy az egyik cirklin át *hesszelt* (kémkedett). A zárkában egy cigánylegény állt. Az illető nagyon haragudott Bottyánra. Észrevette, hogy a gyűlölt felettese figyeli. Hirtelen megragadta az *elmakézott* kötötűjét – hogy ezt miként csempészte be, kérdés, de ennél nagyobb dolgok is voltak a zárkában –, és a cirkli egyik apró lyukán át kinyomta. Mi következett ezután? Erről a regélők nem tudnak. Sem azt nem mesélik, mi lett a cigánnyal? Sem azt, hogyan fogadta Bottyán az esetet? Sem azt, hogy miért kellett a legénynek kötötű? Tény, hogy most egyik szemére vak Bottyán; akár tű által lett azzá, akár másfajta úton.

Büki törzsőrmester úr egyáltalán nem maradt le sem Dobrócsi, sem Vak Bottyán mögött. Hihetetlenül nagy szájából csak úgy dőlt a förtelem. Gazságát leginkább mint szolgálatvezető tudta velünk éreztetni. Viszont feltűnően csendes volt akkor, ha nálánál magasabb rangú egyén is jelen volt.

Március vége felé aztán megtörtént a *vádközlésünk*.

Szabó Pistával láncoltak egybe. Később még Sándor jött. Őt egy ismeretlen férfival kapcsolták össze. Ezt nem tudtam mire vélni. Viszont a bennünket vivő őrkök nem nagyon törődtek csodálkozással.

A börtönből átérve az ügyészégi szárnyhoz, nem kellett sokat mennünk. Célnál voltunk. Rettenetesen poros előhelyiségbe értünk. A piszok ujjnyi vastagon terjengett szekrényen, padon, asztalon. Hónapok óta nem takarítottak itt. Leülhettünk. Egyesével hívtak be bennünket egy irodaféle helyiségbe. Két fegyőr a kintmaradottakkal várakozott. Egyik

bement a behívottakkal. – Érdekes volt megfigyelni, hogy ezek a pribékek egymásban sem bíztak meg. Nemcsak ránk vigyáztak, de egymásra is.

Az irodában – ahol por már kevesebb, de barátságatlanság annál több volt – kis emberke tett fel kérdéseket. Utána felolvasta a vádiratot. Lényegében az ávón hallott szöveg volt. Tudomásul vettem és ezt alá is írtam. Úgy gondoltam, hogy kézhez kapom az iratot (ahogy ezt eddig a többiek meg is kapták). De nekem nem adtak oda semmit. Ez a kis emberke volt egyébként tárgyalásunkon a szakbíró.

Együttal azt is megtudtuk, hogy tárgyalásunk április 23-án lesz. Azt is közölték, hogy ügyünkben két kirendelt ügyvédet is kapunk. Az egyik neve *Gottesmann* volt. A másikra már nem emlékszem.

A csoportunkhoz negyediknek csatolt illető csak azért volt velünk, mert az ő tárgyalása is április 23-ára volt kitűzve. Egyébként semmi összefüggésben nem volt velünk.

Másnap a sétán megtudtuk, hogy Gyurka és Jozsó is átestek a vádközlésen. – Így már ismertük „bűneinket”, melyeket a „nép államával” szemben *izgatás* formájában követtünk el.

A zárkánkat fokozatosan elhagyó bajtársak helyébe mások érkeztek. Kit a rendőrségről, kit az ávóról hoztak. Akadtak olyanok is, akiket munkahelyükről szállítottak ide.

Egyik délután két embert tettek be zárkánkba. A várban voltak. Ott mint rabmunkások dolgoztak. Azért hozták be őket, mert szimuláltak és nem akartak dolgozni.

Mesélték, hogy milyen nagyirányú munka folyik a várban, és mennyivel jobb ott, mint a Markóban. Jelenleg még csak a romok eltakarítása folyik. Idővel az építkezések is megkezdődnek.

Fizetésük azonos volt a civilekével. Ez persze csak elméletileg volt így. Bérükből 20 % igazságügyi jutalékot levontak. A kosztra ugyancsak 3-400 Ft-ot utaltak át. Ami a levonások után még megmaradt, az éppen elég volt a spejzolásra. A munkahelyen mégis lényegesen jobb. Szabad újságot rendelni és könyveket is lehet olvasni.

– Hát aztán miért hozták be magukat? – kérdezi a két újat a szobagazda.

– Igen hideg volt. Kint fáztunk volna. Beteget jelentettünk – magyarázta az egyik. – Az őrparancsnoknak feltűnt, hogy aznap túl sokan bent maradtak. Rettenetesen kiabált. Akikről kiderült, hogy csak szimuláltak, átkerültek a Markóba.

– Szóval így csinálták meg a saját maguk sorsát – csapott rájuk az aranyműves. – Itt majd ehetik a jó karalábét meg a sárgarépa főzeléket.

– Milyen koszt van a Várban? – kérdezte most Bandi bácsi.

– Nagyon jó. A raboknak is az, ami a civileknek – mondták egyszerre. – Hús csaknem naponta akadt, és sülttészta is hetente volt.

– Ez igen – bólogattunk elismerőleg –, hús meg sülttészta is.

– Kenyeret mennyit adtak? – hangzik az újabb kérdés.

– 75 dekát és fehétet.

Ezekben a napokban érkezett zárkánkba egy *Szekeres* nevű férfi. Tévedésből került a Markóba. Sztálinvárosban dolgozott valami szerelésen. Régebben már ült egy bizonyos időt. Ekkor büntetését letöltötte. Most mégis ebből lett a baj. A nagy szocialista városban gyakori az ellenőrzés. Egy ilyen felülvizsgálat folytán úgy találták, hogy Szekeresnek ülnie kellene. Hiába tiltakozott, hogy ő már leülte a büntetését. Csak beszállították a börtönbe. – Útközben megkért egy megbízható külsejű egyént, 100 Ft melléklésével, hogy értesítse a feleségét. Ez az illető férfi valóban értesítette is a megadott címet. Hirtelen jött társunkat hirtelen el is vitték. Ügyvédje valószínűleg gyorsan tudott segíteni.

Szekeressel mégis jól jártunk. Ugyanis hozott magával sok finom élelmet. Többek között szalonnát, fehér kenyeret, hagymát és hasonló finomságokat. Mivel tudta, hogy ő úgysem marad sokáig, mindent szétosztott közöttünk. Így egyszer legalább valami jót is ettünk.

Egyik délután fehérhajú férfit tettek a zárkánkba. Az ávóról jött. Mivel az ávón sokáig volt őrizetben, azt hittem, hogy ott őszült meg. Tévedtem. Régebben alezredes volt. A dülás

után alkalmi munkát végzett. Legutóbb a nagytétényi sertéshizlaldában volt hizlaló. Egyébként kecskét tartott és gyümölcsfáit gondozta.

Találtak nála egy pisztolyt. Ez volt az ok, amiért behozták. Ez persze csak ürügy volt. Az igazi ok a szép kis háza volt. Ez valószínűleg megtetszett valakinek.

Fehérhajú alezredesünk ügye igen gyorsan befejeződött. Egykettőre közölték vele, hogy mivel vádolják. Tárgyalása másnap estére volt kitűzve.

Szobagazdánk megmagyarázta, hogy bizonyára statáriális bíróság tárgyalja ezt az ügyet. Erre utalt a nagy sietség és a körülmény, hogy az orvosszakértő is behatóan foglalkozott vele.

Tárgyalása jól elhúzódtott. A gazdának is és Bandi bácsinak is az volt a véleménye, hogy könnyen halálos ítéletet kaphat. Csupán az orvosszakértő álláspontja mentheti meg az alezredest.

Már régen lefeküdtünk. Aludni még nem tudtunk. Közben imádkoztunk.

Aztán kinyílt az ajtó és belépett várakozásunk alanya: az ősz hajú alezredes.

Egyikünk sem kérdezett semmit. Arcunkra kiült a feszült kérdés:

– Mi történt?

Az alezredes most igen rossz tréfát követett el. Nem szólt semmit, csak kezével hurkoló mozgást mutatott a nyaka körül, kifejezve ezzel, hogy kötelet kapott. Megdöbbenve és dermedten fogadtuk a hírt. Ekkor aztán megnyugtató bennünket, hogy csak „viccelt”. Ítélete 12 év.

Erre aztán nekiesett a gazda is, Bandi bácsi is, meg az aranyműves. Együtt erővel szidták ostoba tréfájáért. Fehérhajú bajtársunk kissé meg is szeppent. Végül is együtt örültünk, hogy még sem lett az az eredmény, amitől joggal tartottunk.

Az alezredest amúgy hamarosan elszállították.

Szobánk azonban sohasem ürült ki. A létszám egyszer ugyan lecsökkent egészen 7-re. Aztán gyorsan felszaporodtunk.

Valamelyik éjjel mogorva, durva hangú 45 év körüli férfit hoztak be.

– Mi a balhéja? – kérdeztem tőle, amint az ilyen esetekben mindig szokásos volt. A válasz azonban elhallgattatott.

– Mi köze magának ahhoz? Érdekelje a saját dolga.

Még sokat morgott, káromkodott, míg végre elaludt. Másnap aztán már jobb hangulatban volt. Annyira jóba lettünk, hogy törött karjára való tekintettel, ép kezét velem mosatta meg.

Elmesélte, hogy az italboltban, a pult mellett állt és ivott. Bejött két rendőr. Az egyik félretolta őt a helyéről. Ő felháborodásában a rendőrt kidobta a kocsmából. Hirtelen verekedés keletkezett. Ennek végén ő már az őrszobán kötött ki. Közben eltörték az egyik karját, és most bizonyára kap majd két hónapot.

Verekedős barátunk *kommunista* volt. Mint ilyen, könnyen megúsza a dolgot. Nem tartóztatták le. A tárgyalásig szabadlábra helyezték.

A more ember már megfordult a Markóban. Igaz, ez 1935-ben volt. De így még sokkal érdekesebbnek tűnt a dolog. Kérdezősködésünkre vázolta az akkori helyzetet.

Sokkal kevesebben voltak. Egy-egy zárkában csak annyian lehettek, ahány ágy volt. A koszt is lényegesen jobb volt. Csomag jöhetett be. Míg valaki csak őrizetes volt és még nem volt meg az ítélete, önkosztozhatott. A zárkaajtók nappal nem voltak lezárva. Az emeleten egyik szobából a másikba szabadon közlekedhettek. Cigaretta az akkor sem lehetett. Erre erősen vadásztak.

Később öreg rabok mesélték, hogy a „demokráciában” is másképp kezdődtek a börtönviszonyok. Csak ’49 és ’50 felé lettek a dolgok ilyen szigorúak.

Egyik vasárnap nyurga, fiatal gyerek került zárkánkba. Ő is a Várban dolgozott. A tüdejével bajlódott. Bevitték a rabkórházba. Itt vagy 3 hetet töltött. Közölték vele, hogy semmi baja sincs. Kérte, hogy vigyék vissza a Várba. Vár helyett azonban a Markóba került.

– Mi a helyzet most a kórházban? – kérdezte tőle Bandi bácsi.

– Semmi különbség nincs a kórház és a Markó között – válaszolt sápadt gyerekünk. – Igaz, hogy ott egész nap fehetnek az emberek, hiszen kórház. Viszont sem a koszt nem jó és nem bőséges, sem a bánásmód nem kielégítő. Aztán nincs könyv. Nincs semmi lehetőség az unalom elűzésére. Legbotrányosabb az elhelyezés. Nincs mindenkinek ágya. Sőt olyan is előfordul, hogy még szalmazsák sem jut külön. Közösön fekszenek. Egy-egy nagyobb szoba lakóinak a száma meghaladja a *hatvan-hetvenet* is.

Kórházból közénk cseppent barátunk Laci helyét töltötte be. Annyi ostobaságot tudott összebeszélni, hogy időnként bosszantó volt. Időnként derülni is lehetett rajta. Elneveztük Pottasinak. Egy alkalommal azt a merész kijelentést tette, hogy a cirkuszban egyetlen külföldi mostanában csak Pottasi bűvész. Az aranyműves rögtön közölte is, hogy ez a bűvész sem külföldi, hanem a Dob utcában lakik. A gyerek más téren is sok zöldséget összehadart. A szobagazda meg is ígérte neki, hogy meg fogja verni, ha nem változik meg. De ez sem használt.

Mikor megtudta, hogy én kispap vagyok, a dolognak nagy feneket kerítve elmondta, hogy ő most sokat imádkozik. Szent Antalkának már ígéretet tett, ha büntetését 1 évre leszállítják, 100 Ft-ot tesz a perselybe.

Megmagyaráztam neki, hogy a dolognak ilyen formájú megoldása teljesen értelmetlen. Ezzel szemben viselkedjék rendesen. Ne káromkodjék. Ne gyűlölködjön. Ne csak magát szeresse, hanem főleg az Istent és embertársait. Vagyis lényegét változtassa meg. Akkor majd meghallgatja kérését a jó Isten. A gépies ima és 100 vagy akár 1000 forint beadása a perselybe pedig nem ér semmit. Csak külsőséggé fajul. Belső tartalom nélkül. Isten pedig nem kereskedő, aki 100 Ft-ért szabadságot ad vagy nem ad.

A gyerek talán 21 éves lehetett. Nős volt és egy kislány apja. Ennek valóságában nem kételkedtünk. Szavai valahogy őszintének tündek, mikor családjáról beszélt. Ezt pedig gyakran tette.

A börtönbe meg azért került, mert egy bálon valami kommunistával összeverekedett. Néhány barátja támogatta. Tett néhány kijelentést. Aztán elfutott a bekísérni akaró rendőr elől. Éjjel berontott egy magános házba. A lakókat kérte, kössék be vérző kezét. Közben a rendőr utolérte. Az őrszobán jól megverték és átadták az ügyészségnek. Itt még régebről volt valami ítélete szénlopásról, melyet akkor felfüggesztettek.

Április elején aztán jött egy nagyon rendes szobataag, akitől hírt hallottam Veszprémről is. Ez a tudósítás nemcsak nekem, de valamennyi veszprémi társamnak nagy megdöbbenést jelentett.

Délután van. Kinyílik az ajtó. Magas, kissé dundi képű, pirospozsgás fiatalember lép be. Arcán riadtság ül. Szemei könnybe lábadva. Köszön. Majd körülmegy:

– Simor Alajos vagyok – mutatkozik be.

Kezet rázunk. Egyikünk sem tudja elképzelni, mi baja lehet. Azon csak nem sírhat egy felnőtt fiatalember, hogy becsukták. Meg is kérdezzük:

– Mi történt, bántották?

– Nem, nem bántottak – szepegi.

– Hát akkor mi baja?

– Elvették a rózsafüzéremet – tör ki belőle most már a zokogás –, pedig emlék volt bátyámtól, a papbátyámtól.

Most többen is körülfogjuk és vigasztaljuk. Emiatt nem szabad elkeserednie. Nem maga a rózsafüzér mint tárgy az érték, még ha kedvenc emlék is. Az imádságos lelkület a fontos. Ezt meg senki nem veheti el tőlünk.

A fiú lassan megnyugszik. Már mosolyogni is tud.

– Melyik egyházmegyéből való a bátyja? – kérdezem.

– Veszprémből – válaszol.

– És mikor szentelték?

- Tavalý előtt, 1950-ben.
- Hogy is hívják? – csillan fel a szemem. Látom, itt valami érdekes fog kisülni.
- A bátyám neve Simor Gyula.
- Na, akkor én ismerem a bátyját. Sőt a szentelésén én is jelen voltam.
- Igazán, hogyhogy? – csodálkozik és oldódik fel egyszerre Alajos.
- Úgy, hogy veszprémi kispap vagyok.

Ettől kezdve aztán jóba lettünk. De Alajos – akit később Pepinek meg Öcsinek neveztünk el – nem volt rosszban senkivel sem.

Szép kis csomag volt nála. Ebben vajaskenyér, tészta, szalonna és hasonlók.

Mindenét szétszította közöttünk. A gazda figyelmeztette is:

- Tartson meg magának is valamit. Később éhes lesz az itteni sovány koszt mellett.

Pepi azonban nem tűrt ellenmondást.

- Csak fogadják el. Most úgysem tudnék enni. Nincs hozzá erőm.

Engedünk hát a kísértésnek. Nekilátunk a kiváló tápláléknak.

Pepi este már olyan jó étvággal fogyasztja velünk a karalábét, mintha ez lett volna otthon az ünnepi csemegéje.

- Aztán milyen újságot tud? – kérdelem tőle.

- Hát én nem nagyon foglalkoztam politikával – válaszolja.

– Az engem sem érdekel túlságosan – mondom. – De hallott-e valamit a veszprémi esetről.

- Hogyne hallottam volna – élénkül meg Öcsi –, a szemináriumot az állam elvette.

- Micsoda? – szisszenek fel. – Mit vettek el?

- Hát a szemináriumot az állam – válaszolja.

- Nincs ebben valami félreértés?

- Nem hiszem. Úgy hallottam, hogy miután többeket elvittek, becsukták az iskolát.

- És még mit lehetett hallani?

- Mást nem hallottam, csak ennyit.

De kár, hogy ezt már az ávón nem tudtam. Ezért vittek hát el bennünket, hogy legyen jogalap az iskola becsukására és elvételére.

- Más szemináriumot nem vettek el? – kérdezem Pepit.

- Nem lehetett hallani – válaszolja.

- Na és magát miért hozták be?

– Az úgy volt – kezdi el a történetét –, hogy megkaptuk a fizetésünket. A többiek nagyon hívogattak, hogy tartsak velük az italtól. Mivel nem szoktam az italtól menni, nagyon húzódoztam. Végül is engedtem és a társaimmal mentem. Mindenféle itallal traktáltak. A nyelvem megoldódott. Olyan kijelentéseket tettem, hogy a kommunista vezetőket ki kell irtani. Meg hogy úgyis hamar vége lesz ennek a rendszernek. Szerencsétlenségemre velünk volt a párttitkárunk is. Ő feljelentett. Így kerültem először a rendőrségre, majd ide.

Később, mikor vádiratát kézhez kapta, abban érdekes dolgokat lehetett olvasni. Ilyeneket:

– Simor Alajos szülei befolyása alatt élt. Atyja a miskolci népbíróság előtt vádolva volt. – Szidta a magyar nép vezetőit és fenyegetődző kijelentéseket tett.

Ennyi hülyeség és gonoszkodó gyűlölködés felett nem győztünk eleget nevetni.

Másnap a sétán a szomorú hírt tovább adom:

- Becsukták a veszprémi szemináriumot.

- Honnan tudod? – kérdi csodálkozva a megdöbbszent Sándor.

Elmondom, mi a helyzet. Miként érkezett zárkánkba Simor Gyula öccse, akitől a tudósítás érkezett.

Jozsónak is átszólók a másik sorba. Csak nehezen érti meg a szavaimat:

– Majornak mondd meg, Simor Gyula öccse – ő tudni fogja, ki az –, aki az én zárkában van, közli, hogy becsukták az iskolánkat. A hír nem egészen bizonyos, de igen valószínű.

Következő nap Jozsó mögött lépkedek. Azóta már közölte a hírt a spirituálisunkkal.

– A spiri azt mondja – sustorog felém –, nem hiszi el a szeminárium becsukását. Inkább arra gondol, hogy a mi elvitelünket ferdítették el ilyen formában.

– Erre már én is gondoltam – húzódok szorosabban Jozsó mögé –, de ez mégsem olyan bizonyos.

– Mit mondott még ez a Simor? – kérdi Jozsó.

– Ügyünkkel kapcsolatban nem tudott bővebbet.

– Ez elég baj.

– Az hát. Már megígértettem vele, mihamarabb beszélője lesz, burkolt formában érdeklődjék. Ezt meg is ígérte.

Hat hónap fegyelmi

Az állandóan változó arcok, emberek, a folyton ránk zúduló fegyőri durvaságok, a zárka időnként súlyos teherként ránk nehezedő nyomása alatt szinte közönyössé kezdtem válni.

A sétákon néha elfelejtettem a veszélyt felmérni. Arra mindig figyeltem, hogy a lent álló smasszerok észre ne vegyenek. Arra nem számítottam, hogy valaki felülről is észreveheti mesterkedésemet.

Meg kell még jegyeznem, hogy Dobrócsi – ez a szadista vadember – bennünket, kispapokat, jól ismert. Ere azonban én csak akkor eszméltem rá, mikor már késő volt.

Április 5-én reggel Sándor mögé álltam. Nem volt ugyan különösebb újságolni valónk. Arról beszéltünk, hogy ma látogatónk lesz és mi a legfontosabb közölni való. Sándor még egyebeket is tudott:

– Tegnap Dunapenteléről hoztak vagy nyolcvan összeesküvőt – mondta. – Lehet, hogy nem voltak annyian, de az a tag, aki mesélte, ennyit jelzett.

– Aztán mit akartak ezek? – érdeklődtem.

– Valami szabotálásra készülődtek – válaszolta.

Ebben a pillanatban Dobrócsi állt meg az udvar kapujában. Gonosz tekintetével sunyin nézett körül. Nem tudtam elgondolni, miért jött le? Ezt még soha nem tette meg.

Mikor a sornak az a része ért a kapuhoz, melyben Sanyi és én álltunk, felénk intett:

– Álljon félre – szólt Sándorra.

Közben én nyugodtan tovább mentem, mintha nem is tudnám, miről van szó.

– Maga is álljon ki – ordít utánam Dobrócsi.

Kilépek én is a sorból. Sándor mellé állok. Arccal a fal felé.

– Na gyerünk felfelé – mordul ránk mogorva osztályvezetőnk –, majd adok én maguknak a sétán beszélni. Mit gondolnak, szórakozóhely ez?

Hallgatva lépkedünk felfelé. Az osztályvezetői iroda elé érünk. Először nekem kell belépnem. Sándor addig kint támasztja a falat.

– Miért beszélgettek? – teszi fel a kérdést Dobrócsi.

Részemről mély hallgatás a válasz. Mit lehet erre a kérdésre válaszolni? Semmit.

– Tudták, hogy a sétán tilos a beszéd?

– Tudtuk – nézek Dobrócsi szemébe.

– És mégis beszéltek – jegyzi meg.

– Igen.

– Miről beszéltek? – csattan fel ismét kegyetlenül hangja.

Hirtelen nem tudom, mit mondjak? Igaz is legyen. Ne is ártson nagyon. Végül Sándor – aki nem hallja szavaimat, mert kint áll – se kerüljön ellentmondásba vele.

– Arról beszéltünk, hogy ma lesz beszélőnk.

– Úgy? – mér végig gúnyosan Dobrócsi. – Hát ez nem is olyan biztos. Maguk túl sokat mernek. Most menjen a zárkája elé.

Elindulok végig a folyosón. Az 1-es ajtó előtt megállok. Dobrócsi most Sándort hallgatja ki.

Az osztályvezető hamarosan hozzám jön és kinyitja a zárkát.

Az udvaron még nagyban folyik a séta. Az egyhangú kopogás felhallatszik. A bent lévő szigorú őrzetesekek csodálkozva néznek rám:

– Mi az, hogy kerül ilyen gyorsan vissza? – kérdi a szobagazda –, hiszen a séta még nagyban tart.

– Beküldött a kiabálós – válaszoltam.

– És miért?

– Észrevette, hogy az egyik sorból a másikba átálltam.

– Az más – mondja a gazda. – Látja, meggondolatlan volt. Dobrócsi sokkal rosszabb ember annál, semhogy sétáról való beküldéssel megelégné a dolgot. Ennek még lesz folytatása.

– Most már mindegy. Máskor jobban fogok vigyázni. De honnan tudhattam volna, hogy ez a pribék engem felülről is láthat? A nagyobb baj az, hogy Dobrócsi tett egy megjegyzést. Ennek értelmében a mára esedékes beszélőmet nem biztos, hogy engedélyezi.

– Ez ugyan nem tartozik a hatáskörébe – vigasztal Weith úr –, de kitelhet tőle.

Vége lett a sétának. Feljöttek az udvarról. Megkezdődött a vasárnap (azaz a vasárnapra nyilvánított szombat). Állandóan ajtónyikorgás, csapkodás, kiabálás hallatszott.

Tőlünk is megy valaki beszélőre. Aztán ebéd következik. Utána zárás.

Dobrócsi tehát tényleg megakadályozta a beszélőmet.

Másnap a sétán nem állok át a másik sorba. Csak úgy váltunk néhány szót Sándorral, mikor a sorok találkoznak:

– Volt beszélőd?

– Nem.

Dobrócsi tehát Sanyit is megrövidítette. Mi következik még ezután? Kihallgatás? Ez következett.

Kedden délelőtt értem jött a kiabálás. Vagy négyen már a lépcsőház előtt álltak, arccal a fal felé fordulva. Sanyi is köztük volt.

Kettesével álltunk fel. Dobrócsi így rendelte. Levonultunk a földszintre. Itt várt már ránk a főosztályvezető és szolgálatvezető Büki.

Sándorral néhány szót váltottunk. Büki észrevette. Rettenetesen elkezdett ordítani.

Egymástól 1 méter távolságnyira álltunk arccal a fal felé. Cipőnk orra és valódi orrunk a falat súrolta. Büki hozzánk jött. Sándorral kezdett kiabálni, hogy mit gondolunk mi stb.

– Mi a foglalkozása? – kérdi kissé halkabban Büki törzsőrmester.

– Papnövendék – válaszol Sanyi.

– Úgy – dühösödik fel Büki –, elbutították a népet, mást mondtak az embereknek, maguk meg mást cselekedtek.

– Ez nem igaz – próbálkozik az ostoba vád ellen védekezni Sándor. Hamar belátja, hogy ennek semmi értelme sincs.

Büki közben felemeli a kezét. Kupán szeretné Sanyit vágni, aki még vele szemben is konok mer lenni. Aztán meggondolja magát. Ökölrázással is beéri. Sándor óvatosságból behúzza a fejét. Az esetleges ütés ne érje váratlanul.

Így állunk arccal a fal felé. Roppant kellemetlen. Kezünket hátra kell raknunk. Ez még rosszabb. Talán egy órája álldogálunk már. Csak legalább ne lennénk olyan közel a falhoz. 1 óra is kellemetlen a fallal szemben. Az ávó sok rabot 36 órán át állított így. Lábuk egészen megdagadt. Aki nem próbálta, el sem tudja képzelni, mennyire fárasztó és főleg idegölő büntetés ez.

Míg állunk, zajlik a börtönélet.

Női csoportok csoszogó léptekkel ballagnak el mögöttünk. Fürdeni mennek. Smasszernők kiabálnak. Egyik-másik női fegyőr ocsmányabb szöveget használ, mint a fegyőrök.

Pihenj állásban bámuljuk a falat. Léptek hallatszanak. Büki vigyázott vezénnyel. Tóth alezredes elvtárs úr, a Markó fegyintézet parancsnoka megérkezett. Nem látjuk – hiszen háttal vagyunk –, de halljuk Büki jelentését:

– Alezredes elvtárs, tisztelettel jelentem, a kihallgatás együtt áll.

Tóth bemegy az irodába. Mi ismét kényelmesebben állunk a nagy kényelmetlenségben.

Az ajtótól két oldalt állnak a kihallgatás áldozatai. Elöttem hárman vannak. Balra férfiak, jobbra nők. Egy idősebb asszony támaszkodik közvetlenül az ajtó mellett. Arrébb tőle, fiatal

lány búsul maga elé szomorúan. A női osztályon – mint mondják – aránylag még több a fegyelmi, mint nálunk.

Rám kerül a sor. Büki nevemen szólít.

Belépek az irodává alakított börtöncellába. Délelőtt van. De itt olyan nagy a homály, hogy az íróasztalon ég a lámpa.

Tóth alezredes elvtárs úr ott ül egy széken az íróasztal mögött.

– Jó napot kívánok – köszöntöm.

Nem is figyel rám. Valamit ír.

Dolgaival végezve, felém sem fordul. Adataimat kérdezi:

– Neve, születése helye, születésének ideje, apja neve, foglalkozása stb. – De sokszor végigkérdezték már ezt.

Az intézetvezető végre rám néz. Nem mintha hiányzott volna mogorva képének rám függesztése. De érdekelt, vajon milyen indulat tükröződik le róla? A legnagyobb közömbösség. Arcán sem gyűlölet, sem bátorítás nem ült.

– Miért lépett át egyik sorból a másikba? – kezdi a kérdések feltevését Tóth.

– Mert csak így tudtam társam mögé kerülni – válaszolom. Kitérő feleletek adása teljesen felesleges. Az alezredes mindent tud. Az itt lejátszódó dolgok csak formaságok.

– Miért akart a társa mögé állni?

– Hogy beszélgessek vele.

– Miről beszélgettek?

– Az osztályvezető úr még az elején észrevett bennünket. Így nem nagyon tudtunk beszélgetni.

– Tudatában volt annak, hogy tilos a sétán való beszélgetés?

– Igen. Tudatában voltam.

– És mégis beszélt? – húzta össze száját mérgesen az intézetparancsnok.

– Igen.

Az alezredes többet már rám sem hederített. Egy könyvbe írkált valamit. Hamarosan megtudom a tartalmát:

– Fegyelmi vétségéért 6 nap sötétzárkát kap kemény fekhellyel. 3x6 óra kurtavasat, vagyis másodnaponként 6 órát. 6 hónap kedvezményelvonást.

Gyors hadarását első pillanatban szinte át sem láttam. Fenn a zárkában – ahol a szobalakók kíváncsi kérdésekkel körülvettek – fogtam csak fel, hogy súlyos fenyítést kaptam.

Most 6 hónapig nem jöhet hozzám látogató. Nem kaphatok és nem írhatok leveleket. Nem kaphatok csomagot.

A dolog túlságosan nem keserített el. Sőt időnként mulatságosnak is találom. Attól függ, milyen szemmel nézem az ügyet.

Sanyitól a sétán megtudom, hogy ugyanazt a fenyítést kapta, amit én. Csupán 12 órával kevesebb kurtavasat. Mivel nem ő állt mögém, hanem én ömögéje.

Azt mondják a kurtavas elviselhetetlenül kegyetlen kínzóeszköz. Majd hamarosan tapasztalni fogom magam is.

Sötétbe csukásom előtt még egy kellemetlenségem volt Dobrócsival.

Az unalom elűzésére gyakran malomjátékkal töltöttük az időt. Ennél ártalmatlanabb dolgot elképzelni sem lehet. Asztalunk lapján be volt vésve a malom rajza. Színes és fehér papírdarabkákból készítettünk figurákat. Igaz, hogy a háziszabály tilt mindenféle társasjátékot. De vajon nevezhető ez annak?

Dobrócsi mindenesetre üldözi a malmozást. Főleg, ha én vagyok az, aki játszom.

Az aranyművessel mértük össze éppen erőinket. Gyanús neszre lettünk figyelmesek. Rögtön tisztában voltunk azzal, hogy ki leskelődik. Azért abba sem hagytuk a játékot. Ne gondolja, hogy félünk tőle.

Az ajtó nagy csendben felnyílt és a maga kegyetlen valóságában Dobrócsi állt a színen.

– Vigyázz! – vezényelt a szobagazda.

Mindenki felpattant.

Dobrócsi lassú léptekkel az asztalhoz jött. Száját gúnyosan formálva Linkhez intézte szavait:

– Mit csinálnak itt?

– Malmoztunk – vallotta be az aranyműves.

– Nem tudta, hogy tilos a társasjáték?

– Azt tudtam. Csak azzal nem voltam tisztába, hogy a malom is annak számít.

– Hát persze, hogy annak számít. Ezt is ketten játsszák. Miért nem olvasnak könyveket?

– Nincs könyvünk.

– Szobagazda – fordult Weith felé –, miért nem kért?

– Már nagyon sokszor kértem – méltatlankodik Weith –, de eredmény soha nem volt.

– Akkor is tilos a malmozás. Megértették?

– Igen. Mondtuk rá többen. Az én hangom azonban jobban kihallatszott. Ezt Dobrócsi sértőnek találta.

– Majd lesz magának „igen”, várjon csak. Gondom lesz magára. Még szemtelenkedik is. Nem elég, hogy malmozott.

Másnap délelőtt orvosi vizsgán voltam. Ilyesmiben mindenki részesül, aki fegyelmebe megy. Annyiból áll az egész, hogy Mengerle megkérdezte, van-e valami bajom vagy panaszom. Mikor mondtam, hogy nincs, vége is volt az orvosi vizsgának.

Dobrócsi április 10-én, csütörtökön értem jött.

– Na, Ágotha, szedjen össze mindent. Aztán szabadul.

Tudtam, hogy a sötétbe megyek. Csak azon csodálkoztam, hogy mindent magammal kell vinnem.

Beléptem a sötétzárkába. A villany égett. Körül tudtam nézni. A zárkában nem volt semmi. Priccs sem. Csak egy kis ülőke. Az ajtó mellett kis bemélyedés húzódott be a falba. Kevés holmim éppen hogy befért rajta.

Dobrócsi ismét felolvasta az ítéletet. Majd gúnyos vigyorral az arcán eltávozott.

A villany elaludt. Sötétség borult rám. Először semmit sem láttam. Hamar észrevettem, hogy az ajtó körül keskeny résen át világosság szűrődik be. Ez persze csak arra volt jó, hogy saját magamnak neki ne menjek. Legalább a világosságnak volt utánzata.

Az üldögélést meguntam. Le és fel kezdtem járkálni. Hol az egyik, hol a másik falba rúgtam bele, vagy mentem neki. Nem tudtam, hol húzódik a határ.

Elmondtam a rosariumot. Utána énekeltem. Először nagybőjti énekek kerültek sorra, hiszen nagycsütörtök volt. Aztán mások. Végül már a János vitézből zengtem, hogy az én nevem Kukorica János.

Az idő nem múlt. Vánszorgott. Egyszer csak világosság lesz a zárkában. Csoszogást hallok és kondérezörgést. A vacsorát osztják.

Hamarosan nyílik az etetőajtó. Csajkámát kérik. Kiadom. Dupla adag sárgarépa főzelékkel telten emelem be. Néhány kanállal eszem. Semmi íze. Az egész tiszta víz. Étvágyam egyáltalán nincs. Képtelen vagyok megenni. Kiöntöm a WC-be.

A villany még ég a zárkában. Most világos állapotban próbálom a cellát végigmérni, hogy legyen gyakorlatom.

Talán 7 óra lehet, vagy valamivel több. Az ajtót kinyitják. Hordágyhoz hasonló fapriccsot hoz be két házimunkás. Utána 2 pokrócot is kapok.

Már hosszú Balogh van szolgálatban. Belép. Körülnéz. Miután gyors lefekvéshez szólít fel, elhagyja a sötétet.

Gyorsan elrendezkedem. Nagykabátom magam alá terítem, két pokrócomat pedig magamra. Egész jól érzem magam. Az, hogy a fekvőhely kissé kemény, nem elviselhetetlen.

Az ávón sokkal rosszabb volt. Itt legalább nyugodtan forgolódhatom. Senki nem figyel árgus szemekkel.

Az éjszaka gyorsan tova suhan.

Az 5 órai csengetést már éber állapotban hallom. Fel még nem kelhetek. Körülöttem sötétség.

Néhány perccel később világos lesz a cellában. Felkelek. Felöltözködöm. Hamarosan mosdóvizet hoznak egy lavórnak nevezett pléhben. Ugyanebből a lavorból kell a kövezetet felmosnom. Másnap ugyanez a mosdótál szolgál tisztálkodásra és kövezetmosásra. Nem hiszem, hogy valaki is kimosná.

Sétára engem is leengednek. Közlöm társaimmal, hogy megkezdődött a fegyelmem. Jozsó meg arról tájékoztat, hogy a spiri mennyire mulatott azon, hogy sötétet kaptunk.

A séta gyorsan véget ér. Pedig milyen jó a világos. Megint be kell lépnem a feketeségbe. Közben szemtanúja vagyok annak, miként tol le hosszú Balogh egy szerencsétlen öregembert. Az öreg rab nem találja a zárkáját. A nagy házban eltévedt.

Bent sötét van. Az ajtó körüli réseken és az ajtó felett lévő bedeszkázott apró repedéseken és nyílásokon most még jobban beszökik a fény, mint tegnap a késő délutáni órákban.

Szinte a falakat is lehetett látni. Elkezdek járkálni. Egész nap várom, mikor jön valaki vasba verni. Ma nagypéntek van. A szenvedést sokkal könnyebben tudnám elviselni. Ma azonban senki sem háborgat. Rovom a lépteket. Előre hat, vissza hat. Közben a rózsafüzért mondom. Tavaly nagypénteken én voltam a Pilátus. Most az egész passiót magam próbálom énekelni. Ez csak hézagosan sikerül. Állandóan az mozog az agyamban, amit Veszprémben annyit próbálgattunk: „Ha nem lenne gonosztevő, nem adtuk volna kezedbe”, és még inkább: „nekünk senkit sem szabad megölnünk”.

Aztán elmúlik a nagypéntek. Nagyszombat sem hoz semmi különöset. Dobrócsi szombat reggel ugyan megérkezik szolgálattételre, de egész nap felém sem néz.

Másnap reggel – húsvét vasárnapján – hallom a nagy csoszogást. Sétára mennek. Ajtómat nem nyitják ki. Talán ma nem is mehetek le? Az első csoport már vissza is jött. A női osztály kopogása hallatszik. Utána csend van. Már belenyugszom, hogy éppen húsvét napján nem engednek ki a fényre. Ekkor mégis kinyílik zárkám ajtaja. A szigorú őrizetesek sétájára enged le Dobrócsi. Ezzel bizonyára rosszat akar nekem. Arra gondol, így nem tudok társaimmal szót váltani. Ez igaz, de helyettük Major urat láthatom.

A sorok valahogy úgy formálódtak, hogy éppen szobagazdám mögé kerültem. A spiri az ellenkező, velünk szembetartó sorban lépkedett.

Az első körnél csak barátságos fejbólintással köszöntöttük egymást Major atyával. Mikor már belemelegedtünk, szavakat dobáltunk egymás felé:

– Weisz itt van? – kérdezte a spiri.

– Nem tudok róla – válaszoltam.

Ez a probléma a borbélynak valami félreértésén alapult. Ebben az időszakban mindenesetre nagy bizonytalanságban voltunk.

– Köszönöm a szappant – szolt Major úr a következő körnél.

A Jozsóval küldött szappant említette.

– Tárgyalásunk április 23-án lesz – hangzott az újabb kijelentés.

– Tudok róla. Nem lesz hiba – válaszoltam vissza.

Ilyen és hasonló dolgokról dobáltunk szavakat. Egyrészt nagyon furcsa volt spirituálisunkat ilyen környezetben viszontlátni; másrészt nagyon örültem.

Szobagazdámval már bővebben tudtam beszélgetni, hiszen előttem ment.

Megtudtam, mióta sötétben vagyok, négy új lakója lett a szobának. Egyik már fegyelmet is kapott.

Nagyon sajnáltam, mikor az udvarról fel kellett menni. Fent ismét a sötét várt. Ami még rosszabb volt, a *magány*.

Kis számolymomra leültem, hogy elkezdjem a húsvét ünneplését. Sokat énekeltem. Utána elmélkedni próbáltam.

Egyszer csak világosság lesz a zárkában. Dobrócsi lép be. Kezében láncot tart.

– Últ már vasban? – kérdezi ördögi vigyorral.

– Még nem – válaszolok naivul.

– Na most majd fog ülni.

Bejelentését tudomásul veszem. Idáig is nagyon csodálkoztam, hogy még nem látogattak meg a vassal. Pedig már negyedik napja ülök a sötétben. Az ítélet szerint két naponta jár a csemege.

– Üljön le ide a földre – förmed rám durván.

Nem tehetek egyebet, leülök. A csupasz beton szolgál ülőhelyül. De ennek így kell lennie.

Két lábamat teljesen mellemhez kell szorítanom. Csuklóim ellentétes bokáimhoz helyezkednek. Most következik Dobrócsi kegyetlenkedése.

Előbb egyik lábamat köti meg, hozzá csuklómnál kezemet. Majd a másik következik. Leírva nehéz elképzelni, hogy ez olyan módfelett *kínos* valami. Ha az ember látja és főleg érzi, minden idegszála megborzad.

Most lábfejemre lép, hogy lábfejemet még szorosabban húzzam magamhoz.

Eddig még meg sem szisszentem. Talán ez bosszantja. Mert megkérdezi:

– Szoros?

– Igen szoros – mondom.

– Ne járjon a szája. Ez nem szoros.

Dobrócsi elmegy. Sötétben maradok. Azt a tanácsot adták, legjobb meg sem mozdulni, ha rajtam a vas. A mocorgással csak rosszabbodik a helyzet. Csakhogy elmélet és gyakorlat között nagy különbség van. Talán 20 percig bírtam moccanás nélkül. Ekkor fészkelődni kezdtem. Nagyon szerettem volna lábamat felemelni. Ez sehogy sem sikerült. Állapotom a mocorgással valóban súlyosbodott. Fájdalmam szinte elviselhetetlennek tűnt. A legrosszabb az volt, hogy folyton arra kellett gondolnom, a vas 6 óra hosszat rajtam marad.

Szégyen ide vagy oda, lassan elkezdtem nyöszörögni. Először csak halkán. Majd egyre erősebben. Azzal vigasztaltam magam, hogy – ha jól tudom – Szent Perpétua is jajgatott, mikor a börtönben gyermekét szülte. Az őt gúnyolódó szavaira, hogy miként fogja bírni a vadállatok okozta kínokat, ha a természetes szenvedést sem tudja elviselni, így válaszolt: „Most én szenvedek. Akkor pedig Krisztus fog bennem szenvedni”.

Ez a hasonlat persze erőltetett volt. De akkor mégis jól jött. Éppenséggel nem a legmagasztosabb dologért kellett vasban ülnöm. De itt most nem is ez forgott kockán. Hanem egy kispap magatartása.

Végül – mikor időnként a vas keménysége belém vágott – már ordítottam.

– Örmester úr! Osztályvezető úr! – Egyéb megszólításokat is alkalmaztam volna. De más nem jutott az eszembe.

Túl sokat nem kellett várnom. Dobrócsi bejött. Megvetőleg végigmért, majd rám förmedt:

– Na mi van? Mit akar tőlem?

– Nagyon szoros a lánc – válaszoltam.

Dobrócsi lehajolt. A láncot megrázta. Fájdalmamat ezáltal még inkább növelte. Elbődült:

– Ez nem is szoros!

– Pedig ez nagyon szoros – feleltem.

– Úgy, szoros? – nézett rám gúnyosan –, de szemtelenkedni azt tudott?

– Mikor szemtelenkedtem én az osztályvezető úrral? – adtam a csodálkozót.

– Ne tetesse magát – dühöngött Dobrócsi. – Korán kezdi a színészkedést. A malmozásnál nem emlékszik milyen szemtelen volt?

– Nem emlékszem, hogy szemtelen lettem volna.

– Én pedig emlékszem rá – zárta le a vitát az osztályvezető.

Láncomat ennek ellenére mégiscsak meglazította. Nem annyira nemesszívúségból cselekedett. Inkább attól tartott, hogy valami bajom történhet. Ez esetleg számára is kellemetlen lett volna.

A valamivel tágabb lánc fél órával később már annyira elviselhetetlennek tűnt, hogy ismét nyöszörögni kellett. Halkan nyögtem és közben képzeletem állandóan csapongott. Egy dologgal foglalkozni huzamos ideig képtelen voltam. A rózsafüzért próbáltam mondani. Már a harmadik üdvözlégnél abba kellett hagynom. Annyira nem tudtam koncentrálni. Két dolgot szerettem volna elérni. Vagy azt, hogy elaludjak, vagy azt, hogy elájuljak. Egyik sem következett be. Alváshoz nagyon fájdalmas volt a dolog. Ájuláshoz pedig, úgy látszik, mégis kevés volt. Az is lehet, hogy szervezetem jól bírta az erőpróbát.

Most minden dologra figyeltem és minden eszembe jutott. Milyen gyakran bírálgtam én másokat. Kezdve a püspöktől az utolsó teológusig. Elhatároztam, hogy a jövőben sokkal józanabb és megfontoltabb leszek.

Mikor már végtelen sok idő eltelt, Dobrócsi levette rólam a láncot. Kimondhatatlanul jólesett tagjaimat kinyújtani. Bokáimon és csuklóimon a lánc mély nyomai látszottak. Az ujjam félig belefért egy-egy mélyedésbe.

A vacsora ott állt a szokásos helyén. Rá sem néztem. Nem kívántam én akkor még a dióstortát sem. Örültem, hogy a közben behozott priccsen végigterülhettem. Úgy aludtam, mint egy félholt. Egy felejthetetlen húsvétvasárnap ért véget.

Másnap Kancsáj vette át a szolgálatot. Úgy látszik a kiabálós szólhatott neki. Ő is vasba vert. Persze ez jóval enyhébb volt, mint a tegnapi. Kellemesnek persze ezt sem lehetett minősíteni. Kancsáj kérésemre engedélyt adott arra, hogy kiskabátomat magam alá tegyem. Ez lényeges enyhülést jelentett. Kevesebb kínom ugyan csak kezdetben volt. Végül már mindenütt fáj, mint előző nap.

Kancsáj 3 óra hosszat tartotta rajtam a vasat.

Húsvéthétfőre való tekintettel hamar zártak. Ez fáradt tagjaimnak meghozta a kívánt priccszet. A kínos eseményeket csaknem elfelejtettem. De most érdekes változat történt.

Nyílik az ajtó. Kancsáj két suhancot tuszkol be egy másik tizedessel. Eszeveszett ordítás, kiabálás, feleselés.

A nagy hangzavarból nagyjából annyit értettem meg, hogy a fickók egy kincstári könyvet szétmargangoltak.

A két suhancot egy láncsal kötötték meg. Így fájdalmuk egyáltalán nem, vagy csak nagyon kevés volt. De a züllöttségtől bűzlő szöveg, amit rövid fél óra alatt – míg bent voltak – elmondtak, méltó tükrözése volt a mostani nevelésnek.

Kancsáj hamarosan értük jött. Igen nagy szidalmak között visszavitte őket a zárkájukba.

Talán egy óra nyugalom volt a kemény priccsen. Ekkor újabb áldozatot hoztak. Fiatal rab volt a vendég. A cirklin nézett kifelé. Észrevették és vasba verték.

Beszédbe elegyedtünk. Kitűnt, hogy a srác együtt van Sándorral. Üzentem is vele. Főleg azt igyekeztem megmagyarázni, mit kell tennie a vasban.

Szerencsétlen kényszervendégemnek minden második szava káromkodás volt. Erre szelíden figyelmeztettem. Éppen csak meghallgatott. Aztán mintha nem is szóltam volna, tovább káromkodott.

Az emlékezetes húsvéti ünnepek elteltével, megint békén hagytak. A vassal senki nem jött felém.

Egyik alkalommal az a fegyőr lépett be a zárkába, aki olyan emberségesen viselkedett, mikor az ügyészi kihallgatásra mentünk. Valami aláírásért jött. Sanyarú helyzetemet közben sajnálattal vette tudomásul. Szavaiban annyi őszinteséget fedeztem fel, hogy együttérzése egész jól esett.

Sötétzárkás büntetésem szerdán délután járt volna le. Már nagyon vágytam emberek közé. Meglepetésemre nemhogy kiengedtek volna, Dobrócsitól még vasat is kaptam.

Nem tudom, mennyi ideig tartott ez a kínzás. Már kezdtem hozzáedződni. Igaz, most Dobrócsi sem húzta meg olyan kegyetlenül a láncot mint legutóbb.

Mikor a piccset este behozták, szomorúan feküdtem le. Azt hittem, talán még 6 napig kell vakoskodnom.

Másnap reggel alig értem fel a sétáról, mikor lánccsörgést hallottam. Dobrócsi volt az. A láncot nekem szánta. A 6 órát szerencsére már nem kellett letöltenem benne.

10 és 11 óra között Kancsáj a láncot levette rólam. Még magyarázatot is kaptam, miért kellett egy nappal tovább maradnom. 1-2 órára többször áttettek a betegszobára. Ez akkor teljesen üresen állt. Csak később értettem meg, miért vittek ki néha a sötétből. Ilyenkor ott valakivel, esetleg valakikkel foglalkoztak. Verték-e a rabokat, vagy vasba verték? Nem tudom. Az bizonyos, hogy sok szabálytalanságot cselekedtek.

Végre felhangzott az annyira várt ige:

– Vegye magához minden cuccát, aztán menjen a zárkája elé.

Kancsáj kulcsa megfordult a zárban. Beléptem. Mögöttem az osztályvezető.

– Vigyázz! – vezényelt a szobaparancsnok. – Tizedes úr tisztelettel jelentem, a zárka létszáma 10 fő.

– Tovább – szólta Kancsáj. – Weith délben szóljon az ebédnél, hogy a szabadulás öröme duplát adjunk.

– Igenis – dörgött a szobagazda –, kérni fogom a duplát.

Az ajtó becsapódott. Magunkra maradtunk. Örömmel rázzuk egymás kezét. Ritkán éreztem magam olyan kitűnően, mint ebben az órában. Olyan szeretettel fogadtak, ami különösen jól esett. Mindenki kérdezősködött, érdeklődött, hogy milyen is volt a sötétben?

– Hát aztán a vas hogy ízlett? – kíváncsiskodott az egyik új tag.

– Büntetésem szerint 18 órát kellett volna lennem. Valójában 14-et töltöttem le. De a hiányt nem óhajtom.

Főleg az újak nem tudtak napirendre térni a kurtavas szörnyűségei felett.

A sötétből magammal hoztam vagy 5 adag kenyeret. Ott egyáltalán nem kívántam az ételt.

Főleg a kenyeret nem. Egy adagot odaadtam Weithnek. Kettőt szétszítottam. A maradék kettőt eltettem magamnak. Kezdem érezni, hogy régi étvágyam visszatérőben van.

A kenyérosztás miatt nagy volt az öröm. A nyelvek megoldódtak. Nekem állandóan azt járt az eszemben, hogy mennyivel szebb, barátságosabb is itt a légkör, mint a sötétben volt.

Az áprilisi nap szinte tikkasztó meleget árasztva sütött be. Igaz, az ablak magasan volt. De nekem pillanatnyilag minden nagyon tetszett.

Legjobban annak örültem, hogy végre beszélhetek és hozzám is szólnak, nemcsak rettenetes fegyőrök, de becsületes emberek is.

Mikor elmeséltem, hogy 7 napon keresztül mi is történt velem és kifogytam a szóból, zárkatársaim mesélték el az újságokat. Ezek leginkább az új szobatársak érkezésével voltak kapcsolatban.

A maga 100 kg-os személyében állt előttem Kázmér bácsi. Ő nem is annyira idős, mint inkább megviselt. Sok dolgon ment keresztül. Régebben földbirtokos volt és gazdasági felügyelő. Két autóval is rendelkezett. Most örülne, ha egy fél cigarettára rágyújthatna. Az utóbbi évek folyamán több helyen dolgozott. Végül Sztálinvárosban kötött ki. Az égvilágon semmit nem csinált. Egy szép napon mégis elvitte az ávo. Minden tette abban összpontosult, hogy valamelyik munkatársa lakásán többen beszélgettek. Ezt megtudták. Rájuk fogták, hogy összeesküvők.

Az öreg úr egész jelentéktelen ítéletet várt. Tisztában volt azzal, hogy származása, illetve osztályhelyezete nagyot nyom a mérlegen. Később hallottam, hogy 10 évvel sújtották. Ezt meg is indokolták: „Feltételezhető, ha tudott volna az összeesküvésről, benne lett volna”.

Kázmér bácsi kiváló szobatársnak bizonyult. Viselt dolgairól és az emberekről sokat tudott mesélni. A koszt soványsága nagyon aggasztotta. Főleg a cigarettahiány miatt panaszkodott sokat.

N. Sándor vékony, csontos ember volt. Ez az ember a repüléstől kezdve a rádiószerelésig mindenhez értett. Nagyon szeretett vitatkozni, de még inkább veszekedni.

Esetét, amiért behozták, senkivel sem közölte. Csak sejtetni engedte, hogy valami rádiókészülék miatt tartóztatták le. Később ő is Nosztrára került, 7 évvel a vállán.

K. Gy. László csendes, jó bajtárs volt. Egyik vasárnap nekem adta fele lekvárját. Először tiltakoztam. De olyan kedvesen és meggyőzően bizonyította, neki nem kell a lekvár, hogy végül elfogadtam és jó étvággal megettem.

B. Tibor vádiratából kitűnt, hogy az amerikai követségről szereztek röplapokat. Ebből következtek a fejlemények. Tiborra ráillett, hogy tipikus jampec. Ez büntetésére – aki más cellában volt – még jobban állt.

Tibor nem volt visszataszító vagy ellenszenves. Sőt fecsegésével az emberekből némi rokonszenvet váltott ki. Törvénytelen születésű volt. Ez sem őt, sem bennünket nem zavart.

Börtönben nem első alkalommal ült. Egyszer már becsukták kerítésért. Most fogadkozott, hogy milyen rendes ember lesz, ha a jó Isten kiszabadítja. Nem tudom, meddig tartott volna erős fogadása, ha kimehet.

Tiboron sokat lehetett derülni. Egyrészt szellemes volt. Másrészt a tolvajnyelvet nagyszerűen értette.

Addig is tudtam már, hogy mi a sitt (börtön), spangli (cigaretta), máró (kenyér), halef (kés), cirkli (kémlelőlyuk) és egyebek. De a kifejezésekkel dobálózni csak ekkor kezdtem el. Így módfelett tetszett a következő kifejezés: „Akremből jön és átráz a palánkon”. (Hátsó szándékkal jön és becsap.) „Almás ez az óhéber hadova”. (Átlátszó ez az ostoba beszéd.)

Az ilyen és hasonló kifejezéseknek sok értelmük ugyan nem volt. Viszont arra jó volt, hogy ne vessünk.

Ez az időszak, mely április 17-től (a sötétből való visszatérésemtől) április 23-ig (a tárgyalás napjáig) eltelt, a fogházban eltöltött időmnek legszebb szakasza volt.

Ritkán unatkoztunk. Valaki mindig beszélt. A legvégén még két könyvet is kaptunk. Ezek rettenetesen unalmasak voltak. Mégis örültünk. A könyveket felváltva olvastuk.

A tárgyalás napja pedig gyorsan közeledett.

A sötétzárkában nagyjából összeszedtem gondolataimat. Mit is mondjak, miként viselkedjem? Tárgyalásom különösebben nem érdekelt. Tudtam, hogy az ítéletet úgy is az ávó adja. Maga az ítélet sem érdekelt. 2 vagy 3 évre gondoltam. Tudom, hogy *hitemért* vagyok a börtönben. Hányan nincsenek tudatában, hogy miért is kell a fegyházban ülniük.

Mikor én a sötétből kijöttem, Sándor töltötte be helyemet. Reggelenként ott állt a büntető zárka előtt arccal a fal felé fordulva. Mikor Dobrócsi volt szolgálatban, Sanyit is a szigorúak sétájára küldte. Így neki is szerencséje volt Major úrral találkoznia. Mindketten nagyon örültek egymásnak. Ha sokat nem is beszélhettek, néhány szó is jól jött.

A sétákon továbbra is folyt a szó. Legjobban az foglalkoztatott bennünket, hogy fellebbezzünk-e vagy sem? Gyurka véleménye az volt, hogy ne fellebbezzünk. Én azt mondtam, igenis fellebbezzünk, még akkor is, ha nagyon keveset kapunk. Ezáltal is azt juttatjuk kifejezésre, hogy az egész eljárással nem értünk egyet.

Az én érvelésem helytelen volt. Hiszen a kommunista bíróságtól nem várhattunk tárgyilagosságot. De akkor még nem tudtam az ügyet teljes értékében megítélni.

Aztán – április 23-án – felvirradt a nap. Mi pedig elindultunk a tárgyalóterem felé. Ott maga a hercegprímás hóhérja – *Olty Vilmos* – ítélkezett felettünk.

A Veszprémi Püspöki Szeminárium

Az egyik őszi villanapon a 4. és 5. évesek szüretelni mentek. Estére hiába vártuk őket haza. Csak ketten érkeztek azzal a meglepő hírrel, hogy a többiek, mikor az állomáson leszálltak, detektívek fogadták. A seminaristák ugyan civilben voltak, de nem volt nehéz felismerni őket.

A hírnökök – miután a furcsa eseményről beszámoltak – elsiettek a rendőrségre, hogy a további fejleményről érdeklődjének. Az eredmény az lett, hogy őket is elfogták. Újabbat pedig nem tudtunk meg.

Ekkor az intézet rektora és vicerektora mentek tudakozódni. Őket ugyan nem tartották ott, de a legmerevebben elzárkóztak minden felvilágosítástól.

Nem tudtuk elképzelni, mit akarnak. Aggódva lestük, vajon hazaengedik-e testvéreinket, vagy huzamosabb ideig odatesznek?

Másnap reggel 5 óra felé mindannyian otthon voltak. Mivel éjjel nem hagyták őket aludni, kényszerű mulasztásukat nappal pótolták.

Azért fogták el őket, hogy képet nyerjenek a szeminárium belső életéről. Ezt ugyan más módon is megtudhatták volna. De így csinálták, ez az ő stílusuk.

A seminaristáknak különböző előadók különböző kérdéseket tettek fel. Az egyik mindenáron arra akarta a főductort rábeszélni, hogy jegyeztessen velünk békekölcsönt. De az ügyesen kitért.

A rendőrség emberei a kérdezősködések során sok olyan dologról nyilatkoztak, hogy testvéreink elcsodálkoztak. Hihetetlenül sok dolgot tudtak. Tisztában voltak azzal, melyik cellának ki a lakója. Melyik tanár mit és hogyan tanít. S egyebeket.

Aránylag elég udvariasan viselkedtek. Csak Jencit ütötték fejbe úgy, hogy a kalapja leesett. Ez még az állomáson történt, mielőtt az autóba kényszerítették. Máshoz nem nyúltak. De a beszédet egymás között megtiltották.

A fiúk egy szobában együtt voltak. Onnan hívták őket a különböző előadókhoz. Egyeseket rövidebb, másokat hosszabb ideig hallgattak ki. A leggyakrabban hívott egyén mindenestre *Borza László* volt.

Akkor ez senkinek sem tűnt fel. Csak később emlékeztek rá többen is vissza. Ekkor Borza személye már több volt a gyanúsnál.

Később azt beszélték róla, ekkor *építették* volna *be*. Másoknak eltérő véleményük volt. Azt állították, hogy Borza már akkor a rendőrség embere volt, mikor Veszprémbe jött.

A rendőrségi kalandot már másnap az egész város tudta. Csak azt fontolgatták az emberek, hogy mit is akarhattak a kispapoktól? Az egyetlen, aki talán válaszolni tudott volna, Borza volt.

Borzát tehát vádolja – vagy legalábbis erősen gyanúsítja – a veszprémi szeminárium közössége, hogy az intézetben a spicli szerepét töltötte be.

Borzát én 1946-ban a budapesti Szent István kórházban ismertem meg. Itt tudtam meg, hogy Pápán a református teológia növendéke volt. Nemrégén katolizált. Ez nekem nagyon tetszett. 1946-ban Pestről én is Pápára kerültem. Így a konvertitát csak nagyon ritkán láttam. Borza ugyanis a Központi Szeminárium első éves növendéke lett. Ezt megelőzően a domonkosoknál is próbálkozott, de sikertelenül.

Borzát az 1950/51-es tanév folyamán gyakran lehet látni Veszprémbe. Itt a domonkosrendű Tamás atyával sokat beszélgetett. Később megtudtuk, Veszprémbe akart jönni. A Központi Szemináriumból ugyanis elbocsátották. Miért? Néhány útjáról nem tudott számot adni. A Központi Szeminárium spirituálisa, prefektusa és rektora azt mondták róla,

hogy nem ismerik. Ez súlyos vád egy teológus ellen, aki négy évig tagja a szemináriumnak (talán az előjárókkal szemben is). Vagy csak ilyen finoman akarnak szabadulni tőle...

Az 1950/51-es év 2. felében – annak ellenére, hogy Veszprémben próbálkozik – Szegeden veszik fel. Itt az 5. évet befejezi. A vizsgákat azonban Pesten teszi le. Év végén elhagyja a szegedi szemináriumot (kényszerből vagy önkéntesen, nem egészen világos). Szegeden is bajok lehettek a folytonos utazgatással.

1951 szeptemberétől Borza Veszprémben van. Tanulmányait befejezte. A doktorátusra készül. Sok szabad ideje van. Mindenütt ott van. Mindent tud. Mindent lát.

Veszprémi évében Borza László 28 éves. Középmagasnál kissé nagyobb, jó húsban lévő, hízásra hajló egyén. Arcából sem jó, sem rossz nem olvasható le. Szemeit ugyan gyakran gyölködve villantja meg. Jelleme nem a legerősebb. Kisebb-nagyobb hazugságtól nem retten vissza. Mindenkiel barátságos. Nem szereti, ha ellensége akad. Akitől valamit remélhet, ahhoz hízelgő, szinte undorítóan nyájas.

Borza gyakran utazgat Pestre. Sokszor egy hétig is elmarad. Állítólag néhány elmaradt vizsgát kell pótolnia.

1952. február 4-e nevezetes dátum. Többen *Littére* megyünk kirándulni, *Bódi Magda* sírjához. Mikor visszaérünk, halljuk a hírt Lévi látogatásáról:

– Elvitte a faliújság cikkeit. Főleg a hercegprímás úr képe és az aláírt szöveg nem tetszett neki.

Az új faliújság talán 24 órája függött kint. Honnan tudta meg Lévi, hogy mi van rajta? Honnan tudta egyáltalán, hogy van faliújság?

Okos dolog volt-e ilyen kép és szöveg elhelyezése a faliújságon vagy sem? Sokat vitatott kérdés lett. A velejáró nehézségeket azonban szívesen vállaltuk.

A nagy kérdés, ami mindenkit foglalkoztatott, *honnan tudta meg Lévi*, hogy mi van a faliújságon?

A dolgot valaki nyilvánvalóan megmondta neki. Hiszen határozott céllal jött a szemináriumba. A portán határozott utasítást adott, hogy őt a faliújsághoz vezessék. Tehát nem csak úgy véletlenül vette észre a „szenzáció”-t.

Ki értesítette Lévit a faliújságról? Ezt bizonyosan tudni máig sem lehet. De nagyon valószínű, hogy Borza, akit állítólag láttak beszélgetni Lévível.

Borzán kívül még Sz. Pista, K. György és K. János neve került szóba a lehetséges beépítettek közül.

Sz. Pistáról már régen azt gondolták, hogy spicli. Ezt én nem merem állítani. Sokan mindenesetre gyanúsak találták.

K. György és K. János, Borzának a legjobb barátai voltak. Vagy az egyikkel, vagy a másikkal mindig együtt lehetett látni. Különösen K. Györggyel.

Egy alkalommal Borzát és K. Györgyöt nyomon követtük. Borza észrevett bennünket. Kérte, hogy K. Györgyöt vegyük magunkhoz. Neki sürgős megbeszélni valója van az egyik főtisztelendő úrral. Később az említett atyánál érdeklődtünk. Borzát nem is tudta volna fogadni, ugyanis nem is volt otthon.

Ha semmi egyéb, Jozsó esete bizonyíték Borza és K. György ellen.

Mikor Jozsó meghallotta, hogy Lévi a faliújság cikkeit elvitte, merész tervet agyalt ki. Elhatározta, hogy az iratokat vissza fogja szerezni a jogtalan eltulajdonítótól.

Ezt a lépést tudatta évfolyamtársaival. Ez hiba volt. De akkor még senki nem gondolt spiclikre.

Lévi még a szemináriumban tartózkodott. Jozsó úgy gondolta, hogy a kert hátsó falánál kimászik az útra. Megkerüli a székesegyházat. Ezen a területen lesben áll.

Téli este volt. Sötét és csend uralkodott. Csak Lévi hiányzott. Ha jön, megjárja. De nem jött. Jozsó úgy gondolta, gyors húzással elfut mellette. Kikapja zsebéből az iratokat. Ha ez a

kezeben van, nincs az a Lévi, aki utolérje. Az államegyházügyi megbízott azonban nem mutatkozott.

Jozsó, az örökké mozgó, unja magát. A szeminárium kapujához lépked. Ebben a pillanatban lép ki Lévi. A szépen elgondolt terv kútba esett. A kapuban világos van. Még csak le sem ütheti Lévit Jozsó. Elmennek egymás mellett. Az államegyházügyi megbízott viszi az iratokat.

Jozsó fejében új terv születik meg. El fog menni Lévihez. Megbízható embernek adja ki magát. Ha már kegyeibe férközött, alkalmas időben megkaparintja az iratokat. Ez a terv talán jobb az előzőnél, de veszélyesebb is. A dolgok azonban úgy alakultak, hogy erre nem kerülhetett sor.

Jozsó részéről valójában csak kísérletek történtek. Lévi még csak nem is sejtett semmit, ami őt, illetve papírjait veszélyeztetné. De erről is tudomást szerez. Miként lehet ez?

Jozsó esetét én a Markóban tudtam meg. Addig a dologról semmit nem hallottam. Az intézet belső híreit mindig jól ismertem. Erről azonban még nem is álmodtam. Ugyanakkor az intézettől független külső személy pedig tud a dologról. Itt egyéb nem történhetett, csak árulás. Jozsó a terveiről – évfolyamtársain kívül – csak a spirituálisnak szólt. Társai közül csak ketten árulhatták el: K. György vagy K. János. Az előbbi valószínűbb. K. György a hírt barátjának, Borzának továbbította. Borza pedig Lévit értesítette.

Így történt aztán, hogy február 27-én Jozsót is elvitte az ávó.

Azon az estén, mikor az államegyházügyi megbízott a cikkeket magával vitte, K. György annyira ideges volt, hogy többeknek szembe ötlött. Ettől kezdve mindenki fokozott mértékben vigyázott a gyanúsított személyekre. Főleg Borzára és K. Györgyre.

K. Györggyel kapcsolatban még meg kell jegyezni, hogy 1951. november vége felé ő is huzamosabb ideig Pesten volt. Mint hírelt, a rendőrség őt is kihallgatta.

A dolgok fő irányítója – Lévi – pedig így nyilatkozott:

– Vannak nekem a városban ismerőseim, akik mindent elmondanak.

Azalatt, hogy a „városban”, nyugodtan érthetjük, a szemináriumban. Hiszen az is a városban van.

Mozgalmas élet kezdődött meg. De a befejezéstől még messze voltunk. Lévi nagyszerű fogást csinált. Ezt nem is titkolta. Ujjongott. Csak az bosszantotta, hogy a szeminárium hangulatát nem tudta megtörni.

Lévi akkor államegyházügyi megbízott a veszprémi egyházmegyében, mikor ott Máté püspöki helynök. Ebből ugyan még nem sok derül ki. A helyzet valójában az, hogy *Lévi egyenlő Mátéval* és fordítva is igaz: *Máté egyenlő Lévível*.

1951 nyarán vezették be azt az Egyház számára annyira megalázó hivatalt, melynek neve Államegyházügyi Hivatal. Egyházmegyei képviselője egy beépített ávos kopó, ő a „megbízott”. Feladata, hogy kémkedjék, és lehetőleg minden komolyabb egyházi kezdeményezést megakadályozzon. Ott és úgy ártson, ahogy csak lehet. Az ország minden egyházmegyéjének székhelyén van államegyházügyi megbízott. Ezek közül kevés az olyan ügyes és ateista hivatásának élő ember, mint a mi Lévink.

1951 augusztusában még Moravec – egy vöröshajú pribék – a megbízott. Mivel nagyon engedékeny és komoly eredményeket nem tud felmutatni, leváltják. Az ő utódja Lévi. A népi demokrácia harcias lovagja. Az állami hatalom megszemélyesítője.

Lévi 45-50 év körüli, középmagas férfi. Rosszindulatú arcából gyanakvó szemek merednek a világba. Ravasz ember. Magáról azt állítja, hogy iskolai végzettsége 4 elemi. Lehet. Viszont jókora tapasztalattal, némi olvasottsággal rendelkezik. Fiatalabb korában több országot bebarangolt. Vagyis csavargó volt. Most is az. Ha tudná, félkézzel fojtaná meg a magyarországi Egyházat. De nem tudja. Ezért kisebb eredményekkel is beéri.

A faliújság cikkeivel Pestre utazik. Itt azonnal hozzáértő emberekkel átnézeti – nyilván az ávóval. Magáról ismételtelen állítja, hogy egyszerű, tanulatlan ember.

A faliújság akkori számában a legkiemelkedőbb jelentőségű, s egyben a lavina megindítója a Mindszenty kép. Nagy szála még Sz. Pistának Portugáliáról szóló cikke, mely Salazárt dicsóíti. Lévi a szerkesztői üzenetekben is talál kifogásolnivalót. Az egyik verset is erősen bírálja.

Közben Lévi különböző seminaristákat áthívat magához beszélgetésre.

Spirituálisunkkal folytatott beszélgetését atyánk közli velünk. Ez nagyjából a következő:

Lévi felteszi a kérdést:

– Mondja spirituális úr, nem találja furcsának, hogy amikor az Egyház vezetői az állammal megegyezésre jutottak, akkor ilyen cikkek jelennek meg az Önképzőkör faliújságján?

– Mely cikkeket kifogásolja a megbízott úr?

– A legtöbbet. Így a Portugáliáról szólót is. Főleg azonban a Mindszenty kép kitevését.

– Miért kifogásolja a megbízott úr a hercegrímás képének kitételét?

– Mert őt az állam elítélte. Aki tehát magát vele azonosítja, az az állam ellen van.

– Legyen szabad a megbízott urat arra figyelmeztetnem, hogy amikor az állam a hercegrímást elítélte, nem a főpapot sújtotta, hanem a törvénnyel állítólag szembekerülő egyént. A kép alá helyezett felírás felhívja a figyelmet a főpapra, aki a veszprémi egyházmegyének is püspöke volt.

– Ez a spirituális úr kibeszélése. A dolgok elkendőzése.

– A megbízott úr téved. Jogunkban van bárkiért imádkozni. Főleg jogunk és kötelességünk az egyházmegye egyik volt főpásztoráért imádkoznunk.

– Spirituális úr, én nem vitatkozom. Legyen szíves felvilágosítani, ki tette ki a képet? Talán az önképzőkör elnöke?

– Nem, kérem. Az elnöknek semmi köze a faliújsághoz. Van annak külön szerkesztője.

– Szóval a faliújság szerkesztője tette ki a képet?

– Igen. De végső fokon a faliújságért és az önképzőkörért is én vagyok a felelős, mint annak felelős tanára. Ha tehát a megbízott úr valamiben eljárni próbál, engem hívasson. Rendelkezésére állok.

– Köszönöm, spirituális úr. Még beszélgetünk. A fiúkkal is szeretnék néhány szót váltani.

– Ahogy megbízott úr kívánja.

Röviden így zajlott le az első beszélgetés kettőjük között. Néhány még következett.

Hamarosan Dervenkár Gyurka beszélgetésére került sor. Sok általános dologról folyt a szó. Lévi ezután az önképzőköri ügyek iránt érdeklődött.

Gyurka nagyon lekicsinylően bánt vele. Ez a megbízottat szemmel láthatóan bosszantotta is. Lévi szerette volna a félelmetes hatalmast megjátszani.

A megbízott minden áron arra akarta Gyurkát rábeszélni, hogy hagyja ott a papi pályát – melynek ugyanis nincs jövője – és menjen el műszerésznek. Lévi fenyegetőzésektől sem riadt vissza. Azzal ijesztgette áldozatát – aki azonban elfelejtett megrémülni –, hogy ellenkező esetben internáltatja 5 évre. Akkor dolgozhat kőbányában, s pap mégsem lesz.

Gyurka válaszában azt hangsúlyozta, hogy hisz egy isteni Gondviselésben, mely egyedül hivatott lényeges dolgokban az emberek ügyét irányítani. Ha a megbízott úrnak úgy tetszik, csukassa őt be. Akkor sem megy el műszerésznek. Ilyesmin csak nevetni tud.

Az ilyenfajta beszéd a megbízottat nagyon dühösítette. Hiúságát Gyurka vérig sértette. Ki is jelentette, hogy több tiszteletet követel meg magának, mint az állam képviselője.

Mikor Lévi Sándorral tartott beszélgetést, jelen volt Máté is (aki ezekben a napokban a távollévő püspököt helyettesítette). Tehát egyházi és világi hatóságok előtt folyt a kihallgatás.

Lévi a Mindszenty képpel kezdte. Sok érvet felsorolt, hogy miért volt ez a cselekedet helytelen. Sanyi saját álláspontját védte. Sorra cáfolta a Lévi által felhozott nehézségeket.

– Miért tették ki a Mindszenty képet? – tette fel Lévi az oly gyakran megismételt kérdést.

– Azért – válaszolt Sándor –, hogy ezáltal felhívjuk mindenki figyelmét arra, hogy évfordulóhoz értünk. Nem szabad elfelejtenünk hercegprímásunkat.

– Úgy – nézett fel Lévi –, hát a Portugáliáról szóló dicsőítő cikk, miért jelent meg a faliújságon?

– Mert megmutatja azt a jólétet, mely a katolikus Portugáliában van.

– Szóval itt nincs jólét?

– Azt én nem mondtam.

– De nemcsak a Portugáliáról szóló cikknek rossz a befolyása. Hanem csaknem valamennyinek. Még a szerkesztői üzenetek rovatában is van kivetnivaló. Így például azt írják, hogy az *erkölcstelen* Ady. Hát mondja, mi köze az erkölcsnek az irodalomhoz vagy a költészethez?

– Nagyon sok – válaszol Sanyi –, mert mennél emelkedettebb erkölcsi magaslaton áll egy író vagy költő, annál eszményibb műveket ír. Ady sok hamis értékről írt. Ami őt értékesé teszi, hogy időnként józan is tudott lenni, és belátta hibáit, melyek őt tönkre is tették.

Ej, kérem, ez nem egészen így van. A költő élete az más, mint amit megír. Legutóbb is kihúztam az egyik prédikációvázlatból, hogy Heine vérbajos volt. Minek egy prédikációban a vérbajról megemlékezni?

– Nyilvánvaló azért – szólal meg Sanyi –, hogy annak kerülésére hívjuk fel a figyelmet. Egyúttal az említett személy visszataszító mivoltára is lényeges rámutatni.

Lévi nyugtalankodott, míg ezekről a dolgokról volt szó. A beszélgetést ismét visszatereli a faliújságra és a Mindszenty képre.

– Nézze, maguk még nagyon fiatalok. Az a szerencséjük, hogy még a szeminárium falain belül csinálták ezt a meggondolatlanságot. Ha ilyesmi kint fordul elő, azért a népi demokrácia ökle keményen lesújt. Most még alkalmuk van feleszmélni és helyes útra térni. Még nem késő. A jövőre vonatkozóan szeretném megjegyezni – amennyiben jónak látja –, hozza át a kétes cikket hozzám, mielőtt a faliújságra kitenné. Átnézem. Utána észrevételeimet közlöm.

A kihallgatás ezzel be is fejeződött volna. De most a püspöki helynök Máté tett fel kérdéseket:

– Jár a szemináriumnak újság?

– Hogyne járna – válaszol készségesen Sándor. – Az Új Ember, a Vigília, sőt néha az Osservatore Romano egy-egy példánya is befut.

– Más újság nem is érkezik?

– Dehogynem. A „Kereszt”-et mindig elküldik. Néhány sportlapot is kapunk.

– Szabad Népet és politikai lapokat is olvasnak?

– Erre sajnos nagyon kevés időnk van. Sokszor még a tanulással sem tudunk elkészülni.

– Pedig én nagyon ajánlanám az újságok olvasását.

Ezen beszélgetés után néhány nappal Sándor valóban elvitt Lévihez néhány cikket felülvizsgálatra. A szövegben persze semmi érdekes nem akadt Lévi számára. Hiúsága mégis kielégülést nyert. Sándort ennek ellenére február 27-én éppen úgy elvitték, mint bennünket.

Február első felében olyan volt a szeminárium, mint a megbolygatott méhkas. Senki nem nevezhető ugyan idegesnek, és változás beállásától sem tartott senki, de valami különös mégis lóg a levegőben. Nyugalmunkra a faliújság körül történt furcsa helyzet nem a legjobb hatást gyakorolja.

Leghálásabb téma a faliújság és Lévi, meg a spiclik kiléte. Csoportok alakulnak. Mindenütt felvetődik a kérdés és a felelet:

– Lehetséges, hogy spicli van közöttünk?

– Egészen bizonyos.

– Tényleg Borza lenne az?

– A főspicli mindenesetre ő. K. György ellen is alapos gyanú áll fenn.

– Ki hitte volna ezt?

Egyik este Richa bácsi – intézetünk orvosa – jön fel a lépcsőn. Az első teológust, akit észrevesz, megkérdezi:

– Mondja tisztelendő úr, hol van az a faliújság?

A doktor bácsit a megszólított a kívánt helyre vezette.

Az addig alig olvasott faliújság egyszer csak olvasottá vált. Híre terjedt. De hiányoznak róla a cikkek, melyeket Lévi magával vitt.

A városban is sokan tudják már, hogy mi történt a faliújsággal. Egyesek elítélően nyilatkoznak a Mindszenty kép kitevéséről. Mások nagy tetszéssel fogadják.

Lévi közben visszatér Budapestről. Gyakran jár át a szemináriumba.

Egyik alkalommal éppen bent vagyok a spirituálisnál. Kopogtatás hallatszik. Az ajtóban megjelenik a Máté-Lévi pár. Köszönnek. Mi visszaköszönünk. Először Major úrral kezelnek le, majd velem.

Mikor az államegyházügyi megbízott felém nyújtja kezét, bemutatkozik:

– Lévi vagyok.

– Ágotha vagyok – válaszolom.

– Magával éppen beszélni szeretnék – csillan fel a szeme.

– Kérem, ennek semmi akadálya nincs.

– Majd legyen szíves kissé később hozzám átjönni.

– Rendben van. A viszontlátásra.

– Viszontlátásra.

Magukra hagyom őket. Hadd beszélgessenek. Bemegyek a tanterembe. A stúdium ügyis mindjárt kezdődik.

Alig tanulok fél órányit, benyit hozzák a spirituális. Felém int, hogy menjek ki.

Bemegyek Major úrhoz.

– Tudja ugye, hogy miért hívatja Lévi? – kérdi előljáróm.

– Biztos vagyok benne, hogy a Különös házasság dolgában kíván érdeklődni.

– Abban – bólint a spirituális.

– Nem félek tőle.

– Nem is kell. Csak bátran viselkedjék. Azért arra ügyeljen, hogy sértő hangot ne használjon. Lévi ugyanis nagyon ad arra, hogy ő az állam képviselője. Mint ilyen, csaknem XIV. Lajos módjára viselkedik.

– Azt hiszem nem lesz baj.

Átmentem a püspöki palotába. Nagyon csúnya idő volt. A püspöki palota földszintjén balra fordultam. A sötét folyosón alig találtam a megbízott szobájának az ajtaját.

Kopogtattam. Miután válasz érkezett, beléptem.

Nem is szobába, terembe értem. Öblös karosszékek, díványok, asztalok tették otthonossá a helyiséget.

Lévinek ilyen lakása vagy tartózkodási helye életében nem volt. Gondolom, nem is lesz. Úgy hatott az előkelő helyen, mint valami gubbasztó bagoly.

Kezet nyújtott és hellyel kínált. Elhatároztam, hogy nem leszek túl agresszív. Viszont amit kell, megteszek és megmondok.

– Tudja tisztelendő úr – kezdi el Lévi –, hogy miért is kérttem magamhoz?

– Legyen szíves tájékoztatni, megbízott úr.

– A tisztelendő úr tartott az önképzőkörben egy előadást a népi demokrácia egyik filmjéről, a Különös házasságról. Azt bírálta és elítélte. Legyen szíves erről a dologról a véleményét elmondani.

– Nem filmről tartottam én előadást – válaszoltam –, hanem a Mikszáth-féle Különös házasságról. Mivel a könyvet filmesítették, nyilván a filmet is érintettem.

– Mennyiben bírálta és ítélte el a filmet?

– Amennyiben ezt tennem kellett.

- Hogy értsem ezt?
- Ismétlem. Az én célom elsősorban nem a film cáfolása volt, hanem magának a Mikszáth-műnek. Ehhez a filmnek csak annyiban van köze, hogy az a könyv utánzata. Ha tehát a művet elvetem, magát a filmet sem tarthatom meg.
- Na és maga elveti a könyvet?
- Természetesen.
- És miért?
- Mert végig valótlant állít. Vagyis hazug. Az ilyet pedig nem lehet dicsérni.
- De itt csak egy regényről van szó.
- Viszont a regény úgy kezdődik, hogy amit az leír, az mind valóság. Erről tehát senki ne merjen kételkedni.
- Nem is a regényről van most szó, tisztelendő úr, hanem a filmről. Ezt a filmet az állam bocsátotta közre. Tehát nem tartalmazhat valótlanságot. Vagy maga nem így gondolja?
- Nem. Mert bárki tette is a filmet közzé, az lényegében a hazug könyv másolata. Vagyis szintén hazug.
- Vigyázzon a kitételekkel.
- Vigyázok, megbízott úr. Amit eddig mondtam, az mind áll.
- Tehát azt állítja, hogy a Különös házasságról szóló film nem felel meg a valóságnak?
- Nem állíthatok mást.
- Na és miért volt akkor az államnak szüksége egy ilyen filmet kibocsátani?
- Ezt ne tőlem tessék kérdezni. Azonban, ha a kérdésre felelhetek, véleményem szerint azért készítették a filmet, hogy így gyűlöletet keltsenek az emberekben a katolikus Egyházzal szemben. Semmi egyébért nem csinálták a filmet. Csak ezért. Ugyanakkor meg kell állapítanom, hogy eredményes munkát végeztek. A filmet rengetegen tekintették meg. A nézőkben sokat rombolt ez a szerencsétlen darab. Mert az kevés embernek jutott eszébe, hogy a film csak kitalált mese. Hiszen a mozik is azzal a bizonyos előszóval kezdték a film vetítését.
- Tisztelendő úr mikor tartotta előadását?
- Múlt év november 18-án.
- Sokan voltak jelen?
- Csaknem mindenki. Csupán néhányan hiányoztak. Egyesek Somogyban voltak templomszentelésen.
- Ezt az előadást leírta?
- Nem.
- A Különös házasságról szóló előadásom akkor mintegy 50 példányban volt meg, de valamennyit odaadtam másoknak. Joggal mondhattam, hogy nekem nincs leírva, mert pillanatnyilag nem is volt. Ha én akartam volna olvasni, úgy kértem volna kölcsön.
- Hát akkor hogyan tartott előadást?
- Jegyzetekből. S mivel szabad, nem kötött beszéd volt, nem volt szükségem írott szövegre.
- Ez valóban így történt. Lévi ettől kezdve bizonyára nagyobb fenntartással fogadta szavaimat, mint eddig. Tény, hogy beszédemből egy példány már a birtokában volt.
- Honnan szerezte? Könnyen, mikor olyan sok példányban közkézen forgott. Ezenkívül még novemberben adtam Borzának egy példányt. Ekkor még fogalmam sem volt, milyen veszélyes embernek adtam előadásomat.
- Mikor később az ávon aláírták velem beszédem litografált példányát, megnéztem a dátumát – mert kétfajta volt – s a Borzának juttatott dátumával egyezett meg.
- Lévi a tárgytól fokozatosan eltért. Sok dologról érdeklődött. Maga is beszélt.
- Mondja csak tisztelendő úr – kezdte –, micsoda az maguknál, hogy spirituális?

– Egyik legfontosabb nevelői tisztség a szemináriumban. Ő végzi a tulajdonképpeni lelki nevelést a kispapoknak. Tehát helyes a megállapítás, amilyen a spirituális, olyanok lesznek az eljövendő papok is. A spirituális szerepe nálunk olyan, mint a kommunista pártban mondjuk nem éppen a párttitkáré, de a kultúr-, sajtó és propaganda felelőse együtt.

– Én egyébként nem vagyok párttag – vágott szavaimba hirtelen Lévi.

– De bizonyára tagjelölt a megbízott úr – adtam a naivat.

– Hát mondjuk, olyasmi – bólogatott.

– Egyébként ez mindegy. Megbízott úr, ha kívülálló is, a párt felépítését bizonyára jól ismeri.

– Azt igen – helyeselt Lévi nagyban. Majd megint a tárgyra tért.

A dolgot kezdtem élvezni. Ha eleinte volt is valami szorongó érzésem, ez most teljesen eltűnt.

– Miért kellett a Különös házasságról szóló előadást egyáltalán megtartania?

– Megbízott úr, legyen szabad válasz helyett egy kérdést feltennem.

– Tessék.

– Ha valaki esős időben az úton megy és mellette egy kocsit elhajt, a sétálót beveri sárral. Joga van-e az áldozatnak a ruhájáról a piszkot letisztítani? Vagy egész életében koszosan kell járnia?

– Mit akar ezzel mondani?

– Ha egy testületre – közelebbről az Egyházra – valaki szennyet fröcsköl, akkor az Egyháznak vagy bármely tagjának jogában áll a piszkot magáról, illetőleg a testületről letisztítani. Tehát nem azt állítom, hogy fröcsköljön vissza, csupán a szennyet vakarja le. Ezt csináltam én, amikor az Egyházamat súlyos ocsmánylás érte. A gyalázatot letisztítottam. Engem ezért nem érhet vád. Senki nem kényszeríthet arra, hogy piszkosan járjak.

– De maga a filmet és magát az államot is elítélte.

– Igenis a filmet elítélem, mert hazug. Az államot pedig, mert nemcsak hogy engedélyezte, de egyenesen szorgalmazta a film megjelenítését és játszását.

Lehet, hogy kissé hevesen beszéltem, mert Lévi reagált:

– Tisztelendő úr vigyázzon a hangnemre, mert én az államot képviselem.

– Én pedig az Egyházat! – vágtam vissza.

– Na, nem éppen. Maga még csak kispap.

– Ez nem tesz semmit – válaszoltam –, mert már megkaptam a tonzúrát. Mint ilyen a klérus, tagja vagyok. Egyébként, ha nem a megfelelő hangon szóltam, bocsánatot kérek.

– Maga saját maga ellensége.

– Miért lennék magamnak ellensége?

– Majd meglátja. Én mindenesetre a faliújság cikkei, meg a maga előadásának tartalmát is továbbítom. Mások fognak dönteni.

– Ahogy a megbízott úr jónak látja.

Lévi most megint általános dolgok felől kezdett tudakozódni. Aztán mesélni kezdett, hogy hol járt, és mit csinált. Egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy ravasz emberrel van dolgom.

– Hol született maga? – lepett meg egy nem várt kérdéssel.

– Jugoszláviában.

– A jugoszláv nép nagyon jóra való – magyarázta Lévi –, sokat jártam ott.

– Sajnos én nem ismerem őket annyira – mondtam –, mert féléves koromban átjöttünk Magyarországra.

Még sok tárgyról beszélgettünk. Végül már a csodánál és a hitnél tartottunk. Mikor arra a tényre mutattam rá, hogy az ember életében legtöbb dolog hiten alapszik, eleinte ellenkezett és főleg mellébeszél. De sarokba szorítottam. Megmagyaráztam, hogy a hitben semmi szégyellni való nincs. De ennek a hitnek ésszerűnek és hiteltérdemlőnek kell lennie.

A csoda magyarázatát már nem volt hajlandó végighallgatni.

Ott-tartózkodásom egy óránál tovább tartott. Az idő gyorsan elfutott. Végül is barátságban váltunk el. Elhatároztam, hogy Lévivel csak mint hivatalos személlyel fogok kapcsolatot tartani. Magánszemélyként nem.

Az érdekes beszélgetés után kiléptem az államegyházügyi megbízott szobájából. Eszembe jutott, hogy az új irodaigazgató, *Szabó József*, régi gazdám, kinél ötödfél évvel ezelőtt harangozó voltam, mostanában érkezhett meg. Megnézem már, hogy néz ki, mint békepap.

Kopogtatás után benyitottam.

Öreg, töpörödött, reverendás emberke ült az íróasztal mögött.

Talán rossz helyen járok, gondoltam.

Az idős pap felnézett. Rögtön ráismertem. A hideg végigfutott a hátamon. 1947-ben egy szinte délceg Szabó Józsefet ismertem meg. Most, nem egészen 5 évvel később egy idegroncsot láttam viszont. Legalább 15 évet öregedett.

Szabó József csak lassan emlékezett rám vissza. Úgy szerettem volna odakiáltani: „*Ember, mi lett belőled?*” De ezt nem tehettem.

Nagyon gyorsan távoztam. A Szabó Józseffel való találkozás szörnyű élmény volt számomra.

Az esetről spirituálisunknál így emlékeztem meg:

– Ha valaha is szándékomban lett volna békepappá lenni, a mai találkozás az új irodaigazgatóval minden kedvemet elvette.

A szemináriumban már vártak, miről folyt a szó Lévi és énközöttem. Elmeséltem.

A napok egyre múltak. Semmi különös nem történt. Nagy dolgokra nem is számítottunk. Valamit mégis vártunk.

Egyik napon, február közepén, ketten mentünk le a Várból. Lévi szembejött velünk. A szűk járdán hárman nem fértünk el. Kitértünk. De a köszönés elmaradt.

– Miért nem köszöntél neki? – kérdezte a velem jövő János –, hiszen személyesen ismered.

– Csak nem gondolod – válaszoltam nevetve –, hogy az Egyház előre fog köszönni az államnak?

Mit csinált a hiúságában megsértett Lévi? Bepanaszolt a püspöknél. A főpásztor szólt a rektor atyának, aki nyomban hivatott.

– Tivadar, miért nem köszönt maga Lévinek? – kérdezte a rektor.

– Mert az Egyház nem köszön előre az államnak – ismételt meg a Jánosnak adott válaszomat.

– Nézze, a püspök úrnak határozott kérése, hogy ezután köszönjön a megbízottnak – folytatta a rektor atya.

– Amennyiben a püspök úr ezt kéri, teljesíteni fogom kívánságát. Bár nem sok értelmét látom.

Azután már nem találkoztam Lévivel. Így köszönnöm sem kellett.

Új faliújság jelent meg. Vasárnaponként zajlottak tovább az önképzőkörök. Február vége felé már azt hittük, hogy semmi különös következménye nem lesz Lévi felhajtásának.

Ez év február 26-án volt húshagyó kedd. Szokás szerint, idén is megrendeztük a magunk mókáját.

Nekem a konferáló szerepe jutott. Egy percnyit sem gondoltam sem Lévire, sem másra. Ez a nap a vidámság jegyében zajlott le.

Jozsó elszavalta vizes esőkabátban Fergeteg Menyhért: „Vihar” című versét.

Másnap, február 27-én reggel hamvazkodni mentünk a székesegyházba.

Egyébre már nem emlékszem, csakhogy a nagy igyekezetben sikerült a püspök úr lábfejére rátérdelnem. Ő meg ahelyett, hogy mérgesen nézett volna rám, angyali türelemmel viselte el a fájdalmat.

Aztán február 27-e éjjele következett. A letartóztatás. És nincs tovább...

Mikor az ávo zárkaiban ültünk, azt gondoltuk, hogy a többiek zavartalanul tovább tanulhatnak Veszprémben. Úgy hittük, hogy néhány ember kiemelésével Léviék beérik. Reméltük, hogy nagy állhatatossággal fognak értünk a szemináriumban imádkozni.

Sejtelmünk sem volt arról, hogy kint mi is történik.

Simor Alajos hozta az első hírt. Utána Dervenkár nővére. Őt valamilyen tévedés folytán beengedték beszélőre, jóllehet Gyurkának is volt hat hónap kedvezményelvonása.

Részletesen csak július 13-án – Várpalotán a szénbányában – tudtuk meg, mi történt Veszprémben, míg mi az ávon ültünk.

1952. február 28-ra virradó reggel nagy megdöbbenést keltett a hír, hogy a spirituálist és 5 kispapot elhurcoltak. Azok, akiknek a hálóból valakit elvittek, a többieknek mesélték el izgalmas élményüket.

Mindenki sejtette, hogy valami sorsdöntő fog következni. A legrosszabbra csak kevesen gondoltak.

Androsits atya olvasta fel a szomorú közleményt – melyet a püspök írt –, hogy a *szemináriumot feloszlatták*. A megyéspüspök maga jött volna át a gyászos esetet a fiúkkal közölni. De – mint mondta – annyira lesújtotta ez a váratlan fordulat, hogy a beszéd is nehezebbre esik.

Androsits atya azt is tudatta, hogy akinek esetleg nem lenne pénze, az jelentkezze nála és kap útiköltséget.

Vasárnap, március 2-án még búcsúebéd volt. Az intézet szárnyasait levágták. Amit lehetett, feltálaltak. Soha ilyen szomorú ebéd a Veszprémi Szemináriumban nem zajlott le.

A fiúk elszédelegtek. Ki ide, ki oda ment. Üresen állt a ház, mígnem az új lakói el nem foglalták. A következő tanévben az egyetemistáknak szolgált internátusul.

Egyelőre csak a Veszprémi Szeminárium kapott halálos ítéletet. Így a többi szeminárium befogadta az Alma Mater nélkül maradt veszprémieket.

Legtöbben Esztergomba mentek. Mások Győrbe és Egerbe. Megint mások a Központi Szemináriumba, Pestre.

A fiúknak nem volt könnyű helyzetük. Az új hely, új környezet, új szokások mindig kellemetlenül érintik az embert, ha már megszokott egy jó keretet.

Egerben az aggódó rektor így szólt a Veszprémből érkezettekhez:

Aztán ne ám, hogy itt is úgy csináljanak, mint Veszprémben. A megtörtént dolgokról pedig senkivel se beszélgessenek.

Az egri papnövendékek szigorú utasítást kaptak, hogy a veszprémiektől semmit se kérdezősködjenek arról, miért oszlatták fel a szemináriumot.

Voltak olyanok is, akiket katonának hívtak be. Megint mások állást kerestek és találtak, mert egy szeminárium sem vette fel őket. Indoklás: az *állam* részéről kifogás merült fel ellenük.

S míg a világban zajlottak az események, felettünk ítélkezett a Budapesti Megyei Bíróság.

A Budapesti Megyei Bíróság

Április 23-án reggel beszéltek, hogy hamarosan jön a borbély. Meg is érkezett. Szakállamat leborotváltam, hogy a tárgyalásra rendbe legyek.

Öndicséret nélkül mondhatom, hogy egy filozófiai scabellum előtt jobban izgultam, mint most.

Zárkatársaim valamennyien kíváncsian néztek a nap elé. Érdekelte őket, hány évet fogok kapni.

A szobagazda maximum 3 évet jósolt. A többiek kevesebbet. Háromnál senki sem gondolt többre.

8 óra lehetett, mikor értem jöttem. A lépcsőháznál, arccal a fal felé, meg kellett állnom. Sándor, Gyurka és Szabó Pista már ott álltak. Jozsó és a spiri még hiányoztak.

A falnál vagy 20 percig álldogáltunk. Akkor megint visszavittek a zárkáinkba.

– Később lesz a tárgyalás – mondták.

Zárkámiban nagy érdeklődéssel fogadtak.

– De gyorsan megtörtént!

– Mennyi az ítélete?

Kérdések röpködtek, de bajtársaim jól sejtették, ilyen rövid idő alatt nem eshettem át a tárgyaláson. Így nem is csodálkozott senki, mikor megtudták:

– Még nem volt meg a tárgyalás. Később lesz. Csak a falat kellett kint a folyosón bámulnom.

Alig voltam néhány percig a zárkában, ismét értem jöttem. Ezúttal már nem ideiglenesen hívtak. A lépcsőháznál megint meg kellett állni. Az 5-ös zárka mellett elhaladva Jozsót láttam szappanos képpel ülni. A borbély éppen a kését fente. A cella ajtaját akkor nyitották ki.

A fegyőr nagyon türelmetlen volt.

– Gyerünk már – kiabált –, elkésünk a tárgyalásról.

Az előbb még visszazavartak bennünket. Most meg annyira sürgős lett, hogy Jozsót nem is engedték megborotválni. Szőrös képpel kellett jönnie.

Hatan álltunk a fal felé fordulva: Major, spirituális atya, és mi, kispapok, öten: Dervenkár, Szabó Pista, Balogh Sanyi, Jozsó és én.

Kezeinket páronként összeláncolták. Úgy emlékszem, Sándorral kapcsoltak össze. A láncot nem húzták meg. Az egyik fegyőr meg is jegyezte, most nem az a cél, hogy fájdalmat okozzanak, hanem hogy biztonságba legyünk. Mármint az örök szempontjából.

A folyosón végigvezettek bennünket. Itt a vasajton keresztül egy melléklépcsőházba értünk. Felfelé lépkedtünk. Hamarosan beértünk egy nagyon széles és hosszú folyosóra.

Itt sok ember járt-kelt. Néhány fegyőr. Végül mi.

Elöl egy fegyőr ment. Utána mi négyen következünk. Megint egy ór. Ismét két rab. A végén is egy fegyőr.

Őrzőink roppant hivatalos arcot vágtak és bizonyára azt gondolták, hogy nagyon fontos személyek.

A hosszú folyosón végigkopogtattunk. Majd balra fordultunk. A folyosó mentén álldogáló civilek kíváncsian néztek bennünket.

Egy néni odaszólt a másikhoz:

– Ezek papok.

Bizonyára azt is hozzátette vagy legalábbis gondolta:

– Vajon mivel vádolják őket?

– Megérkeztünk.

A széles folyosóról tágas, de sötét előszobába léptünk. Rövid ideig ácsorogtunk. Kezeinkről levették a bilincset. Utána a tárgyalóterembe tereltek bennünket.

A helyiség kifejezetten szép volt. Valahogy még tetszett is. Elöl magas emelvény állt. Mögötte székek. Középtűt a legdiszesebb. A hosszú emelvény előtt kis asztalka helyezkedett el. Mellette szék. Itt végezte dolgát a gyorsíró, aki az egész tárgyalást leírta.

Az emelvényt és az előtte lévő asztalt alacsony fakerítés választotta el a terem nagyobb részétől.

A helyiség két oldalán szintén emeltebb hely szolgált az ügyész, illetve az ügyvédek számára.

A kétoldali emelt hely előtt és a bírói emelvénnel szemben van a vádlottak padja. A terem legnagyobb részében helyezkednek el a lépcsőzetesen emelkedő padok, a hallgatóság részére.

Hallgatóság nincs ezen a tárgyaláson. Az az államnak nem érdeke, hogy a mi ügyünket avatatlanok is megismerjék. A padok üresen tátonganak.

Helyünket a vádlottak padján elfoglaljuk és várunk. Nem beszélgethetünk egymással. Nagyon sok ór van. A teremben változatos élet kezdődik.

A teremszolga az ügyvédeket és az ügyészt bevezeti. Hamarosan a gyorsíró is megjelenik. Csak a tanácsra kell még várnunk.

A bírói emelvény mögött lévő ajtó most kinyílik. A tanács bevonul. Elöl *Olty* jön. – Mindszenty és Grósz hóhérja. – Utána a szakbíró. Végül három ülnök a népből, avagy a fejbőlintójasok.

A kényelmes székekben elhelyezkednek. *Olty* elkezd a per menetét:

– A Budapesti Megyei Bíróság megkezdi Dr. Major Kálmán, Dervenkár György stb. vádlottak ellen a tárgyalást.

Ezek után következik az egyes elítéltek neveinek, születési helyének és idejének és hasonló dolgoknak a felsorolása. Megtörténik a sorrend is. Vagyis, hogy ki hányadik fokú vagy rendű vádlott.

Ez így alakul:

1. Dr. Major Kálmán teológiai tanár.
2. Dervenkár György 5. éves teológus.
3. Szabó István 3. éves teológus.
4. Ágotha Tivadar 2. éves teológus.
5. Balogh Sándor 3. éves teológus.
6. Domschitz József 1. éves teológus.

Most az általános vád következik. Ez valamennyiünkre vonatkozik. Ebben arról van szó, hogy államellenes cselekedeteket követtünk el. Ellenforradalmárok voltunk. Valamint más mellébeszélés.

A vád olyan ostobán hangzik *Olty* szájából, hogy Major úr elmosolyodik. Ebben a pillanatban *Olty* és a spirituális tekintete találkozik.

A tanácselnök homlokát dühösen összeráncolja. Megáll a vád olvasásával és Major úrhoz intézi szavait:

– Maga min nevet?

A spirituális méltóságteljes lelkinyugalommal áll fel és válaszol:

– Azon, amit a tanácselnök úr felolvasott.

Olty pulykavörös lesz. Dühösen sziszegi Major felé:

– Szentelen és pimasz magatartásáért 6 nap sötétzárkát kap. – Majd az örökhöz fordul és folytatja:

– Az esetet feljegyezni!

– Köszönöm szépen – válaszol a spiri –, s megint elfoglalja a helyét.

Olty a felolvasást tovább folytatja. Szinte hadarva csinálja. Látszik rajta, hogy feladatát lélek nélkül végzi. Az általános részt hamarosan be is fejezi. Az örök felé fordul és utasítást ad:

– Dr. Major Kálmán itt marad. A többi vádlottat egyelőre kérem kivezetni.

Az örök intenek nekünk. Mennünk kell. Major ott marad.

A tárgyalóterem előhelyiségétől van egy kis elkülönített zug. Ide terelnek be öreink. Belül padok, asztalok és fogasok állnak. Letelepszünk. Két ór ül le mellénk.

Az elkülönített helyiség – nagy ablakon át – a folyosóról kap világosságot. A főlépcsőházzal éppen szemben vagyunk. A törvényszék lüktető élete szemeink előtt játszódik le. Sokan járnak fel és le. Siető emberek tartanak céljuk felé.

Nemcsak mi látunk ki, de a járókelők is belátnak. Sokan be is néznek. Van, aki kíváncsian szemlélődik. Van, aki közömbösen bámul. Olyan is akad, aki megvetőleg mér végig bennünket. A járókelők nagy része be sem néz. Jól is teszi. Ablakunknál tilos megállni. A fegyőr azonnal szól.

Helyünkről éppen a főlépcsőház közepén álló órára lehet látni. Fél 10-et mutat. Mikor kerülünk a tárgyalóterembe?

Beszélgatnünk most sem szabad. A tilalmon könnyen túltesszük magunkat. Halkan társalogni kezdünk. Gyakran meg kell állnunk. Az örök állandóan figyelmeztetnek bennünket a beszédtilalomra.

Arról vitatkozunk, hogy érdemes-e fellebbezni vagy sem?

Gyurka közli, hogy nővére kint van és várja a tárgyalás kimenetelét. Ítéletünket kint tehát rögtön meg fogják tudni. Ez mindenesetre nem árt.

A szolgálatban lévő fegyőrtiszt – éppen Okos Gyuri – belép hozzánk. Szinte barátságosan mér bennünket végig, majd megkérdezi:

– Mi a vád maguk ellen?

– Izgatás – válaszoljuk vissza, csaknem kórusban.

Okos Gyuri alhadnagy szellemes akar lenni és mond egy közönséges tréfát. Mi nem is reagálunk.

Az idő hol gyorsnak látszó ütemben halad, hol nagyon lassan ballag. Főleg az ablakon át nézzük a változatos mozgólódást. Lassan ez is unalmassá válik.

12 óra van. Major úr tárgyalása még mindig tart. Mit beszélhetnek ott annyit?

10 perccel múlt dél. Most Gyurkáért jönnek.

A dolog azért kissé izgalmassá kezd válni. Nem az ítélet miatt. Az valahogy mellékesnek számít. Arról van szó, hogy méltóan tudjuk helyünket megállni.

Kevéssel múlik el egy, mikor Szabó Pistát hívja egy fegyőr és bekíséri a terembe.

Az a gyakorlat, akit letárgyaltak, az bent marad a tárgyalóteremben, és az összes utána következőt végighallgatja. Így Major úr valamennyiünk viselkedését követhette. Jozsó csak a sajátját. Viszont az utolsó szó jogán tartott beszédek mindenki hallotta. Ez mindenek végén volt.

Mi történt Olty és Major között két és fél óra alatt a tárgyalóteremben, azt nem tudom. A spirituális mindenesetre nem lehetett könnyű játszószer.

Dervenkár Gyurkának inkább az utolsó szó jogán elhangzott beszéde jelentős, mint maga a tárgyalás. Ezt ugyanis Olty úgy irányította, ahogy akarta. Tény, hogy arra a kérdésre, hogy bűnösnek érzi magát vagy sem, Gyurka nemmel válaszolt. Ez a lényeg.

Szabó Pista tárgyalásáról Gyurka – később a 15-ös zárkában – elmesélte, hogy Pista diplomatikusan próbált eljárni. Ez nem tett jó benyomást. De alapjában véve ő sem viselkedett rosszul.

Egy fegyőr most engem kísért be a terembe. Közben futó pillantást vetettem a már bent lévő spirire, Gyurkára és Pistára. Olty még közelebb hívott. Csaknem a választórácsig értem.

– Ágotha Tivadar vádlott – kezdte el Olty –, a Budapesti Megyei Bíróság izgatással vádolja. Bűnösnek vallja magát?

– Nem – válaszoltam. Határozottan akartam szólni. De csak rekedt hang fért ki a torkomon. Ez nem ijedség volt. A sok hallgatás után szokatlan volt a hangos beszéd.

– Maga az államvédelmi hatóságon tett tanúvallomásában beismeri tettét. Most visszavonja? Kényszerítették talán az AVH-n? – esett nekem kérdéseivel Olty.

– Nem kényszerítettek – válaszoltam –, mégis bizonyos mértékben befolyásoltak.

– Az ügyészségen miért nem módosította akkor a vallomását? Hiszen megtehetette volna.

– Meg is tettem. De ez most itt a tanácselnök úrnál egyáltalán nem szerepelt. Csak az államvédelmi hatóságon felvett jegyzőkönyv alapján hangzik ellenem a vád.

– Maga az elmúlt év november 18-án – kezdte el Olty ügyemet részletezni – Veszprémben előadást tartott a Különös házasság című filmről. Ebben uszított a népi demokrácia ellen.

– Nem a filmről, hanem a Különös házasságról, mint műről beszéltem – szóltam közbe.

– De uszított benne a népi demokrácia ellen.

– Nem uszítottam. Csak a valóságot mondtam el.

– Úgy? – húzta el Olty szélesre száját. Azzal elővette az előadásomat és találmra olvasni kezdett benne:

– Ül a nép és úgy látja, hogy félrevezetik. Ül a nép és azt hiszi, hogy nincs igazság...

Másik kitétel:

– Vád illeti azokat, akik ezt a filmet külföldre, s így Moszkvába is kivitték. – Mit szól hozzá? – nézett rám Olty diadalmasan.

– Azt – válaszoltam –, hogy ez így van. Helyes, amit írtam.

– Tehát beismeri, hogy azt írta?

– Természetesen.

– Vagyis uszított a népi demokrácia ellen.

– Ezt nem tettem. Csak a sarat vakartam le a ruhámról – ismételtam meg Lévinél tartott védekezésemet. – Ehhez pedig mindenkinek joga van, hogy piszkos ruhába ne járjon.

– Ne erről beszéljen – vágott Olty szavaimba –, hanem miért használt antiszemita kitételeket a Regnum templom lebontásával kapcsolatos cikkében a faliújságon?

– Milyen antiszemita kitételről beszéljek? – kérdeztem csodálkozva.

– Az a munkás mit mondott?

– A munkás – jutott hirtelen eszembe – arra a kérdésre, hogy mind zsidók-e, azt válaszolta, hogy nem, csak a fejesek.

– Tehát izgatott – csapott le rám Olty.

– Dehogyan izgattam. Csupán a munkás szavait idéztem.

– Az nem volt rendes ember. Biztos valami nyilas lehetett és most így akart csendben uszítani – válaszolt Olty kedvetlenül.

Utána a tanácselnök már nem is nagyon kérdezgetett. Hamarosan a vádlottak padjára ültetett.

Az oldalt lévő padra kerültem, Dervenkár és Szabó Pista mellé. Spirituálisunk a bírói emelvényvel szemben ült.

– Vezessék be Balogh Sándort – adott Olty utasítást az öröknek.

Az ajtóban – egy pribék kíséretében – megjelent Sanyi.

Olty őt is egész közel hívta magához. Sándor tárgyalása megkezdődött. Nem volt hosszú, de annál érdekesebb.

Sándornál főleg a hercegprimás képe és a faliújság szerepelt nagy vádként.

Sanyi arra a kérdésre, hogy bűnösnek érzi-e magát, határozott nem-mel válaszolt.

Sándor persze bármit is mondott, mindig Oltynak volt igaza, mert nála volt a hatalom.

Balogh Sanyi arra a padra, melyen mi hárman ültünk, már nem fért rá. Ezért egy másikra helyezkedett el, miután őt is befejezettnek nyilvánította az elnöklő Olty.

Csak Jozsó volt még hátra. Bevezették.

– Bűnösnek vallja magát? – hangzott Olty kérdése.

– Nem – válaszolt Jozsó.

Olty most egy sereg kérdést tett fel az államegyházügyi megbízott és Jozsó esetét illetően. Majd az önkéntes esetre tért át.

– Maga a Szálasi hadseregbe önként jelentkezett.

– Igen – válaszolt Jozsó –, de bevetésen nem vettem részt. Így ennek a dolognak különösebb jelentőséget nem lehet tulajdonítani.

– Mégis van ennek jelentősége – szolt közbe Olty –, mert maguk voltak a nyilasok utolsó mentsvárai.

– Táborunk többnyire kiképzetlen és fiatal gyerekekből állt. Így nem lehettünk mentsváarak – jegyezte meg Jozsó.

A tanácselnök már nem is nagyon hallgatott oda. Úgy látszik szeretett volna ezen a hosszúra nyúlt tárgyaláson túl lenni.

Hamarosan Jozsó is a vádlottak padján ült, közvetlenül Sanyi mellett.

Mi tehát meglettünk volna. Csendben ültünk. Csaknem közömbösen vártuk a fejleményeket.

Olty most az ügyészt szólította fel, hogy tartsa meg a vádbeszédét. *Alapi Gyula* ügyész – csúnya, köpcös ember – megkezdte szónoklatát. Nagyjából a következőket mondta:

– A veszprémi szemináriumban államellenes és demokráciaellenes munka folyt. A növendékek ellenforradalmi szellemben nevelkedtek. Ettől a levegőtől telítve, gyűlölték a demokráciát. A szeminárium ifjúsága nem illeszkedett bele abba a helyzetbe, amelybe kellett volna, azután az egyezmény után, mely a püspöki kar és az állam között létrejött. Az ifjúságot azonban csak másodsorban illeti vád. Először a nevelőket és a tanárokat kell elítélni, akik a demokrácia elleni magatartásra nevelték növendékeiket. Így főleg vád illeti az intézet spirituálisát, Dr. Major Kálmánt, aki gyűlöletre és harcra buzdította a növendékeket az állam és a demokrácia ellen. Dr. Major Kálmán tehát nemcsak magáért felelős, hanem növendékeiért is, akiket a veszélybe magával rántott.

Dr. Major Kálmán következetesen hallgatta a külföldi adókat: így az Amerika Hangját, a Szabad Európát, és főleg a Vatikánt. Nemcsak hallgatta ezen adókat, de a hírekről jegyzeteket is készített. Így többek között azt is felírta, hogy Magyarországon nincs vallásszabadság és még számos egyéb dolgot is.

Dr. Major Kálmán, mint az önképzőkör vezető tanára, továbbá felelős mindazért, ami az önképzőkörben történt. Dr. Major Kálmánt vádolni kell azért, mert engedélyezte a Különös házasság és egyéb uszító színezetű előadások megtartását. De nemcsak azért bűnös Dr. Major Kálmán, mert engedélyezte az előadások megtartását, hanem mert az előadások után nem mutatott rá azok helytelenségére. Sőt az előadókat megdicsérte és velük egyetértett.

Dr. Major Kálmánt vádolom még beállítottságáért és a demokrácia ellen tartott magatartásáért. Dr. Major Kálmán az államtól kapott fizetést, és ő ez ellen az állam ellen uszított és másokat is izgatott, hogy ők is uszítsanak.

– *Dervenkár Györgyöt* vádolom, mert mint az önképzőkör ifjúsági elnöke, következetesen demokrácia- és kommunistaellenes előadások megtartására szervezte be az ifjúságot. Ő maga is uszított karácsonyi beszédében a fennálló rend ellen. Beszédében arról szolt, hogy most mindenki szomorú arccal jár, de majd jön egy jobb idő is.

– *Szabó Istvánt* az önképzőkörben elhangzott „Az egyház és az állam viszonya” című előadásáért és a faliújságon megjelent Salazárt dicsérő cikkéért kell megbüntetni.

– *Ágotha Tivadar* uszított a demokrácia ellen a Különös házasság című előadásában. Egy olyan dolog felett nyilvánította felháborodását, mely nem egy esetben, de nagyon gyakran

előfordul az Egyház történetében. Izgatott a faliújságon megjelent cikkében, mely a Regnum templom lebontásával foglalkozott. Itt antiszemita uszítást alkalmazott. Ezáltal súlyosan vétett a demokrácia törvényei ellen.

– *Balogh Sándor* bűnös, mert a faliújságon engedélyezte több állam- és demokráciaellenes cikk megjelenését. Továbbá, mert kitette Mindszenty képét, uszító szöveggel. Ezáltal a demokráciát veszélyeztette.

– *Domschitz József*et meg kell büntetni, mert az állam és a demokrácia ellen izgató önképzőkörnek tevékeny tagja volt. Másokat is bujtogatott az önképzőkörben való szereplésre. Domschitznál még azt is figyelembe kell venni, hogy a Szálasi hadseregben önkéntesként működött.

– A vádlottak összességükben – bár az államvédelmi hatóságon bűnösségüket többnyire elismerték – itt a megyei bíróságon azt visszavonták. Konokságuk tehát nagymérvű. A megbánásnak legkisebb jelét sem adták. Még most is kitartanak azok mellett az elvek mellett, amelyek idejuttatták őket.

Ezért a Megyei Bíróságot kérem, hogy a vádlottakat a törvény teljes szigorával sújtsa.

Zömök ügyészünk ezzel helyet foglalt. Beszédét eleinte érdeklődéssel hallgattam. Utóbb egyre mesterkétebbnek tűnt. Annak ellenére, hogy erővel és lendülettel beszélt, nem mondhatom, hogy különösebb gyűlölet vagy ellenszenv érződött volna ki szavaiból. Ezt a hentesmunkát évek óta megszokhatta.

Az ügyész vádbeszédében csak egy dolog ragadott meg – bár ennek lényegileg semmi jelentősége nincs –, hogy a Major Kálmán név elé a *doktort* is mindig odabiggyesztette, méghozzá jó ropogósan.

– Felkérem a védőket, hogy tartsák meg védőbeszédüket – hallatszott Olty felszólítása.

Hatan két ügyvédet kaptunk. Mindkettő kirendelt védő volt. Tehát a látszat kedvéért voltak jelen. Erre mi sem jellemzőbb, hogy a tárgyalás előtt tudták meg Oltytól, melyik ügyvéd kinek lesz a védője.

Major úr és Gyurka kapta meg az egyik ügyvédet. A másikat meg mi négyen.

Először Major védője állt fel szólásra. Röviden beszélt. Lényegében a következőket mondta:

– A veszprémi szemináriumban tulajdonképpen nem történt semmi különösebb dolog. Egyikük rádiót hallgatott, másikuk beszélt valamit. De mind olyat, ami nem kifejezetten uszítás a demokrácia ellen. Mivel a dolog a szemináriumban történt – vagyis házon belül –, nem volt senki, akit uszítani vagy izgatni lehetett volna. Az izgatás fogalmát, mint olyat, tehát nem merítették ki.

Nem vártam, hogy az ügyvéd ilyen ügyesen és főleg bátran merjen szólni. Nem győztem eléggé csodálkozni. Amulatomból azonban hamarosan helyrebillentem. Most négyünk védője: *Gottesmann* kezdett el beszélni.

– Védenceim – mondta –, helytelenül viselkedtek. Meggondolatlanul és csaknem gyerekesen jártak el. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy az a környezet, ahol éltek és nevelődtek, ezt tőlük megkívánta, szinte beléjük gyökeresítette. Innen van az is, hogy bűnösségüket nem voltak hajlandók elismerni. A szeminárium a maga zártságában nem engedett felvilágosultabb eszméket behatolni. Zordsága szinte még a napot is kizárta helyiségeiből. Valójában tehát nem a védenceim a hibásak és bűnösök, hanem az a szellem, melynek szolgáltak és még most is szolgálnak. Ezért enyhe büntetés kiszabását kérem.

A félhülye beszéd hallatára nagyon mérges voltam. Mire jó ennyi ostobaságot összehordani? Ki akar jó fiúnak feltűnni a hóhér Olty előtt? Tehát nem mi vagyunk a vétkesek, hanem az egyházas szellem. Ennek örülünk? Ostoba ügyvéd. Valószínűleg jót akart, de a tárgyalás folyamán láthatta, hogy mi nem akarunk megalkudni. A napsütésről és a szeminárium zordságáról szólva pedig elárulta, hogy fogalma sincs arról, milyen lehet a szemináriumi élet.

Az idétlen védőbeszéd után nem értünk rá sokáig mérgelődni. Az események gyorsan peregtek.

Olty a fejbőlintőjánosokat is felszólította, hogy szóljanak. De ezek inkább hallgattak. Így a sor rajtunk volt.

– Dr. Major Kálmán – hangzott Olty szava –, a törvény biztosítja magának, hogy az utolsó szó jogán szóljon. Kíván ezzel a jogával élni?

– Igen – válaszolt a spirituális.

Helyéről felemelkedett. Határozott léptekkel a bírói emelvény elé állt. Beszédét határozott hangon mondta. Ez pedig minden várakozást felülmúlt.

Eleinte némi idegességet és izgatottságot lehetett rajta látni. De ezt hamarosan leküzdötte.

A beszéd teljességében így hangzott:

Themistocles szavaival fordulok a bírósághoz: Üssenek bár agyon, de előbb hallgassanak meg!

– Tisztelt Megyei Bíróság!

Az én világnézetem legelső és legfőbb képviselőjét, Jézus Krisztust kettőezer évvel ezelőtt bíróság elé állították és ott azzal vádolták, hogy fellázítja a népet és uszít a fennálló jog meg államrendszer ellen. E súlyos vádak hatására még a néptömeg is akkor inkább követelte a többszörös gyilkosnak, Barabásnak a szabadon bocsátását, sem mint Jézus felmentését.

Most én is bíróság előtt állok, a Budapesti Megyei Bíróság előtt. A vádhatóságnak ellenem felhozott sok-sok vádját ebben az egyben lehetne a legmegfelelőbben összefoglalni: lázítás és konok izgatás a fennálló jog és államrendszer ellen. E váddal szemben lelkiismeretem szerint megmondom, hogy mit tettem én: a krisztusi világnézetet hirdetem elhajlás és megalkuvás nélkül, munkám során is, az élet egész területére vonatkoztatva.

Ennek a világnézetnek a hirdetése közben magától értetődő természetességgel különös tekintettel voltam Rómára, az Apostoli Szentszékre, úgy mint ahogyan egy becsületes marxista is, gondolom, hogy különös tekintettel van a maga ideológiájának hirdetése közben még innen Magyarországról is, még 1952-ben is, világnézetének központjára, Moszkvára. Azonban a krisztusi világnézetet nem csak egyszerűen hirdettem, hanem olyan meggyőződéssel hirdetem azt, amelyik szerint a krisztusi világnézetén kívül nincs még egy világnézet, amelyik helyesen tudná ma megváltani a ma ezer és százezer problémával küszködő emberiséget. Mert az én felfogásom, meggyőződésem és vallásom szerint ennek a világnak nincs több Megváltója, csak egy, és ez *Jézus Krisztus* és senki más. Amíg az ÁVH őrizetbe nem vett, addig azt gondoltam, hogy szabad nekem ezt a krisztusi világnézetet hirdetnem ebben az országban, hiszen itt alkotmány biztosította vallásszabadság jár ki minden egyes állampolgárnak. Amíg le nem tartóztattak, azt is gondoltam, hogy ezt a krisztusi világnézetet lehet nekem Róma irányítása és interpretálása szerint terjesztenem, hiszen ebben az országban a magyar püspöki kar és a kormány között létrejött megállapodás értelmében a római katolikus egyháznak is, ismétlem és az ismétlésben egy szót különösképpen hangsúlyozva a római katolikus egyháznak is működési szabadsága van. Azt meg, hogy több kérdésben más feleletet adtam, sokszor homlokegyenest ellenkezőt azzal, amit Magyarországon a pillanatnyilag államalkotó marxista világnézet ad, az említettek után inkább természetesnek és magától értetődőnek tartottam, tartom és tartani fogom, sem mint államellenesnek. Ezzel csak akkor lennék államellenes, lázító és izgató, ha itt Magyarországon nem szabadna hirdetni a krisztusi világnézetet, mert itt nincs vallásszabadság, ha itt tilos a krisztusi világnézetet Róma irányítása és interpretálása szerint terjeszteni, mert itt nincs működési szabadsága a római katolikus egyháznak. De mivel itt vallásszabadság van, azért amiket Veszprémben a papnövendékeket képző önképzőkörben műveltünk, legfeljebb megengedett kritika, de nem lázítás. Vagy ha a tisztelt bíróság ezeket

lázításnak veszi, akkor ezzel implicite azt jelenti ki, hogy Magyarországon nincs vallásszabadság, hogy itt Magyarországon nincs működési szabadsága a római katolikus egyháznak, hogy itt Magyarországon a vallásszabadság csak frázis, a római katolikus egyháznak adott működési szabadság csak mézesmadzag, hogy itt a véleménynyilvánítási és szólásszabadság csak külföld felé pufogatott propagandafrázisok, de nem olyan valóságok, amelyekből az állampolgárnak haszna lehetne.

Február 27-e óta, vagyis őrizetbevételemtől kezdve egészen mostanáig, többször töprengtem el ezeken fogdacellám magányosságában is, és töprengéseim végén a letartóztatási idő folyamán az általam észlelték és tapasztaltak alapján ehhez az egyéni konklúzióhoz, tehát, semmiféle objektivitást nem igénylő szubjektív nézethez jutottam el. És ez az egyéni nézet a következő: Úgy vélem, hogy én tulajdonképpen kettős ok miatt állok most itt. Először is azért kell itt lennem, mert a krisztusi világnézetet elhajlás és megalkuvás nélkül hirdetem. Másodszor pedig azért vagyok itt, mert Rómához, az Apostoli Szentszékhez, a Szentatyához való *hűséget*, férfiass engedelmességet és gyermeki ragaszkodást ültettem el és fejlesztettem papnövendékeim lelkében próbaprédikációs témák kidolgozásával, önképzőköri munkájuknak legfelső irányításával és faliújságuknak „Róma hangja” című, általam kezdeményezett sorozatával. Azonban a krisztusi világnézetet nemcsak én hirdetem, hanem engedtem és jó néven vettem, ha ezt papnövendékeim is hirdetik önképzőköri munkájuk során, hiszen a krisztusi világnézet a mi éltető levegőnk. Ezért örömmel engedtem meg papnövendékeimnek, hogy a krisztusi világnézet szemszögéből feleljenek az egyház és az állam egymáshoz való viszonyának kérdésére, hogy a krisztusi világnézet mérlegére vessenek egy Különös házasságot, akár könyvben, akár pedig filmben, hogy lemérhessék, hogy mit is ér az, hogy a krisztusi világnézet szerint magától értetődő természetességgel imádkozhassanak a római egyház egyik elítélt kardinálisáért, a még mindig aktuális magyar főpásztorért, és hogy a krisztusi világnézet szerint fejtsék ki a béke fogalmát. És a Rómához való hűséget is nemcsak én hirdetem, hanem engedtem és jó néven vettem, hogy ezt papnövendékeim is hirdetik önképzőköri munkájuk során, különösen itt, Magyarországon, 1952-ben, amikor a katolikus papok békemozgalmában olyan szervezkedést látunk, amelyik szervezkedésben nem annyira a békén, mint inkább a mozgalmon van a hangsúly, a mozgalmon, amely előbb-utóbb Rómától, a Krisztus rendelte főtől és sziklától fogja őket elszakítani. Utánam falsus vates sim! Azonban a krisztusi világnézet hirdetésével és a Rómához való hűség hangoztatásával soha senkit nem bántottunk, éppen ezért ellenségei sem lettünk senkinek sem, hiszen még védekezni sem győztünk eléggé azokkal a rágalmakkal, ócsárlásokkal és becsmérésekkel szemben, amiket egy velünk szemben álló világnézet sajtója, rádiója és egyebe nap mint nap özönvízként zúdít Krisztusra, a krisztusi világnézetre, Rómára, az Apostoli Szentszékre, a Szentséges Atyára, tehát azokra, amik és akik számunkra szentek. Mi naivul azt hittük, hogy itt Magyarországon 1952-ben csak van annyi joga egy római katolikus magyar papnak, hogyha valaki szemközt köpi, akkor azt a köpetet letörölhesse magáról anélkül, hogy azzal államellenességet követne el. De ha a Magyar Népköztársaság nem szívleli azt, hogy a magyar katolikus papok törölt arccal járjanak az utcán, akkor kijelenthetjük, hogy annak a leköpött és turhás képű római katolikus papi arcnak a történelem ítélőszéke előtt sokkal nagyobb becsülete és értéke lesz, mint mások megberetvált és szappannal mosott arcának.

A krisztusi világnézet hirdetése és a Rómához való hűség különös hangoztatása az a tett, ami miatt én tulajdonképpen most itt állok. Az a tett azonban, amit az imént leírtam, úgy, ahogy lefestettem, csupasz és mezítelen. Mindaz pedig, ami csupasz és mezítelen, az nem szalonképes, az nem való a nagy nyilvánosság elé, nem való a megyei bíróság elé sem. Hogy valami a nagy nyilvánosság elé kerülhessen, hogy valami a bíróság előtt megállhasson, szükséges, hogy alkalmas, megfelelő, korszerű és divatos ruhába legyen felöltöztetve. Nos

tehát, a krisztusi világnézet hirdetésének és a Rómához való hűség hangoztatásának korszerű, divatos ruhája 1952-ben itt Magyarországon az ismert vád ellenem: izgatás.

Jézus Krisztus 2000 évvel ezelőtt természetfeletti világnézetet hirdetett itt a földön, s amikor emiatt a bíróság elé állították, ott mégis azzal vádolták, hogy fellázítja a népet és uszít a fennálló jog és államrendszer ellen. Néró az első század második felében halomszámra végeztette ki a keresztényeket, de nem hivatalosan, nem azért, mert keresztények voltak, hanem azért, mert az volt a vád ellenük: felgyújtották Rómát. Morus Szent Tamás angol kancellárt kivégezték, mert az volt a vád ellene: felségsértést követett el. Ezerszámra sorolhatnám fel a példákat a történelemből.

A legelső ügyészégi kihallgatás alkalmával, aminek jegyzőkönyvét nem voltam hajlandó aláírni, azt vágták a fejemhez: amit önök Veszprémben műveltek, az egyházi mezbe bújtatott reakció volt. Erre a vádra innen felelek: amit meg önök művelnek ellenem és ellenünk, az meg törvényes mezbe bújtatott *egyházüldözés*. Ha Jézus Krisztust, aki természetfeletti világnézetet hirdetett, a bíróság előtt mégis azzal vádolták, hogy fellázítja a népet, akkor én is egész nyugodt vagyok, ha a krisztusi világnézet hirdetéséért és a Rómához való hűség hangoztatásáért ez a vád ellenem: izgatás.

De nemcsak nyugodt vagyok, tisztelt bíróság, hanem ugyanakkor örülök is annak, hogy a vádban *hasonló* voltam az én Mesteremhez. Most még csak arra kérem az isteni Gondviselést, hogy ne csak a vádban lehessen hasonló Mesteremhez, hanem az ítéletben és szenvedésben is. Engem a bíróságnak semmilyen ítélete nem fog megszégyeníteni, hanem inkább megtisztelni, sőt minél súlyosabb lesz az, annál inkább megtisztel, mert nagyon jól tudom és világosan látom, hogy miért mozdítottak el posztomról, hogy Kiért és miért kell szenvednem. A börtön engem szenvedni és nélkülözni megtaníthat, de félni és megijedni soha, összeroppanthat, de meg nem hajlíthat. A szenvedések pedig remélem, hogy eddigi elveimet csak még jobban megacélozzák, és ez az elv a következő: soha nem mondani a fehérre azt, hogy fekete, sem pedig a feketére azt, hogy fehér; soha nem mondani az árnyékot fénynek, sem pedig a fényt árnyéknak; soha és semmiféle körülmények között sem hajtani ezen a földön térdet senkinek sem, csak Jézus Krisztusnak.

Köszönöm a bíróság türelmét. Többet szólni nem kívánok.

Ez a kimagaslóan nagyszerű beszéd még sokkal hatásosabb lett volna, ha annak egységét Olty állandó beleszólásával nem zavarta volna meg.

Olty magatartása bosszantó volt. Major úr ennek ellenére is elmondta azt, amit akart. Az elnöklő bírónak ez nyilván nem tetszett.

Spirituálisunk után Dervenkár Gyurka következett. Olty őt szólította:

- Dervenkár György, kíván-e szólni?
- Igen – válaszolt Gyurka, és kiállt az emelvény elé.

Nagyon ügyes beszéde nagyjából így szólt:

- Tisztelt Megyei Bíróság!

Ártatlanul állok itt. Félni ugyan nincs okom, hiszen Krisztussal, az én Mesteremmel sem bántak különben. Módot adtak nekem a szólásra, tehát beszélek.

Az államügyész úr azt mondta, hogy én a karácsonyi beszédemben a demokrácia ellen uszítottam. Tényleg mondtam, hogy az emberek most szomorú arccal járkák az életet. De vajon mi ebben az uszítás? Hát nem felel meg ez a tényeknek? Nincs-e mindenütt, minden családban rab, vagy halott, vagy hadifogoly hozzátartozó? Nincs-e a legtöbb családban gond a mindennapi kenyérért, a ruháért és egyéb életszükségleti cikkért? Vagy talán nem szabad az igazságot megmondani? Akkor a szólásszabadságot miért hangoztatják? Karácsonykor én az igazságot mondtam. Aki ebben a beszédben kivetnivalót talál, az nem jár igaz úton. Sőt ellensége a népnek. Bármit mondjanak is, engem ezért nem terhel felelősség.

Súlyos vádként hozták fel ellenem, hogy mint az önképzőkör ifjúsági elnöke, sorozatosan és állandóan demokráciaellenes előadásokat szerveztem. Nem a magam tisztára mosásáért, de

az igazság kedvéért tartom szükségesnek megjegyezni, hogy ez nem igaz. Az önképzőkörben ugyanis az volt szokásban, hogy voltak megadott és szabadon választott témák. A megadott témákat én adtam. Ezek között egyetlen úgynevezett demokráciaellenes tárgy sem akadt. Ezek kizárólagosan dogmatikus és pasztorális jellegűek voltak. A szabadon választott témát a növendékek határozták meg. Ezek közül a bíróság csupán két előadást ítélte el, jöllehet összesen csaknem harminc volt. Ezt úgy hívják, hogy „sorozatos és állandó”. De még ezért a két előadásért sem terhel engem felelősség, mert azok az igazságot tartalmazzák. Továbbá az önképzőkörnek nem az volt a feladata, hogy az előadásokat előre bírálja, hanem lényegénél fogva az, hogy utólag mutasson rá a helyes vagy helytelen dolgokra. Az önképzőkör elnök feladata tehát az, hogy műsorra tűzzön előadásokat, de az semmi esetre sem, hogy cenzúrázzon. Ez különösen áll az önképzőkör vezető tanárára.

A Veszprémi Szeminárium önképzőköreinek van szabályzata. Ennek a szabályzatnak az értelmében jártam én el. Az iskola pedig, melynek e szabályzattal működő önképzőkör szerves része, az államtól jóváhagyott intézmény. Tehát jogtalanságról vagy visszaélésről egyáltalán nem lehet beszélni. Helyesen jártam el. Máshogy nem is cselekedhettem volna. Bűnösnek egyáltalán nem érzem magamat. Ha ennek ellenére a Megyei Bíróság mégis elítél – amitől nem félek –, csak azt tudom mondani, amit Szent Máté evangélista mond a főpapok tanácskozásáról: „Akkor egybegyűlének a papi fejedelmek és a nép vénei... és tanácsot ülének, hogy őt álnoksággal megfogják és megölik...”

Gyurka ezzel meghajtotta magát és ismét leült a vádlottak padjára.

A meglepett Olty hirtelenjében nem tudott szóhoz jutni és erőltetett mosollyal csak ennyit mondott:

– Na hát mi éppenséggel nem vagyunk vének.

Gyurka idézete Szent Máté evangéliumából a figyelőket egyrészt megdöbbenetete, másrészt derűtséget is hozott az addigi feszült légkörbe.

A felengedett hangulat csak rövid ideig tartott. A dolog ismét komolyra fordult.

Szabó Pista következett volna. Nem kívánt szólni. A sor tehát rajtam volt. Felálltam és odaléptem az emelvényhez, nem messze a rácsból. Erős lámpaláz vett rajtam erőt. Ez bosszantott. A pillanatnyi elfogultság hamarosan elhagyott. Amit akartam, azt elég bátran elmondtam. A szöveg úgy hozzávetőlegesen így szólt:

– Tisztelt Megyei Bíróság!

Három dologgal vádolnak. Azt állítják, hogy uszítottam a demokrácia ellen, rágalmaztam a demokrácia törvényeit, és végül, hogy antiszemita kijelentést tettem.

Ezen vádak egyikét sem ismerem el igaznak.

Nem uszítottam a demokrácia ellen. Tartottam ugyan egy előadást a „Különös házasság”-ról, illetőleg annak értékeléséről. Ez azonban nem uszítás, nem izgatás, hanem az igazság. Az igazság cáfolhatatlanul és fényesen. Azt a tisztelt bíróság egy percig sem vonja kétségbe, hogy igazam van. Csupán azt akarják vétkemül felróni, hogy meg nem engedett dolgokat mondtam az államra. Nem válogathattam. Azt mondtam, amit kellett. Nevén neveztem a gyereket. Akkor vádolhatnak, ha kitételeim nem fedik a valóságot. Azt azonban fedik. Tehát nem nevezhetem magamat vétkesnek, ha nem vagyok az. Azt hangoztatják, hogy a Különös házasság csak regény. A regény tartalmazhat – úgy érdekes igazán – költött eseményeket. Csakhogy itt figyelembe kell venni azt a tényt, hogy Mikszáth úgy kezdi a könyvét, hogy az teljesen igaz, kivált a főbb dolgokban. És én kivált a főbb dolgokról beszélek, és miután erről meggyőződtem, azt mondom, hogy ez nem felel meg a valóságnak. Mikszáth hazudott és hazudott az is, aki a könyv után filmre vette a Különös házasságot. Ezt megmondtam a veszprémi kispapoknak, de ha kell, mindenkinek megmondom. Ez az igazság.

Nem rágalmaztam a demokrácia törvényeit. A faliújságon megjelent cikkemben hivatkoztam arra a törvénycikkre, mely lehetővé teszi épületek lebontását. Ez azonban nem rágalmazás. Esetleg gúnyos hivatkozás. Semmi egyéb. Ezért a vádért már szót emeltem az

államvédelmi hatóságon. Ügyemet nem vették figyelembe. Szóltam az ügyészségen. Ott látszólag meghallgattak. Itt kiderül, hogy az államvédelmi jegyzőkönyv az egyedüli érdemleges. De nem fontos, hogy mit mondanak. Akkor is tudom és állítom, hogy a demokrácia törvényeit nem rágalmaztam.

Végül azzal vádolnak, hogy antiszemita kijelentést tettem. Ez sem felel meg a valóságnak. Nem használtam antiszemita kitételt. A faliújságon megjelent cikkemben idéztem ugyan egy a templom lebontását végző munkás szavait. De ez nem volt antiszemita kijelentés. Egyébként sem én mondtam, csak idéztem. Ez hozzátartozó képe volt az ott lejátszódott eseményeknek. Tanácselnök úr azt mondja, hogy ez ízléstelen dolog volt. Nekünk mindenesetre nagyon fáj és most is fáj, hogy egy szépen működő és élő templomot lebontanak. Ha ezek után a tanácselnök úr még mindig azt kérdezi, miért idéztem a templomnál dolgozó munkás szavait, azt válaszolom: azért, hogy mindenki tudja és lássa, hogy mikor Magyarországon egy katolikus templomot lebontanak, mit mond és hogyan vélekedik a nép.

Míg beszéltem, egyre több erőt éreztem magamban. A végén már annyira belelendültem, hogy szinte rosszul esett a padra leülnöm.

Olty beszédembe gyakran közbeszólt, de visszabeszéltem. A végén már azt hangoztatta, hogy nem is a Különös házasságért ítélnék el engem, hanem másért. Ami azt illeti, ezzel úgyszólván tisztában voltam. De jól esett magától a hóhér Oltytól hallani.

Utánam Sanyi következett. Bőven és világosan fejtegette a maga igazát.

Beszédét később ő maga újra összeállította. Ez a bíróságon elmondottal lényegileg megegyezik.

A szöveg pedig így hangzik:

– Tisztelt Megyei Bíróság!

Először is szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az államvédelmi hatóság által kiállított jegyzőkönyvet nem ismerem el, amennyiben a tények pusztá felsorolásán túl mást is tartalmaz.

Kétségtelen tények a következők:

1. Kítettük Mindszenty bíboros képét a faliújságra, a következő szöveggel: „1949. február 3. - 1952. február 3. Ma van három éve annak, hogy a Népbíróság megkezdte a Mindszenty-per tárgyalását. Imádkozzunk a rettenthetetlen főpásztorért, aki még mindig börtönben szenved a magyar nép bűneiért.”

2. Kitettem Ágotha Tivadar cikkét, melyben a lebontott Regnum templom történetét ismerteti.

3. Kitettem Szabó István Európa oázisa című cikkét, melyben Portugáliát és Salazárt ismerteti.

4. Az Acta Apostolicae Sedis-ből, a Vatikán hivatalos lapjából közöltem decretumokat, melyek a materializmust és a kommunizmust elítélik.

Ezek a tények. Amennyiben a szeminárium szelleméről és eme tények államellenes mivoltáról van szó a jegyzőkönyvben, az nem tőlem származik, hanem a szavaimat eredeti értelméből kiforgató nyomozóközegektől. Például, mikor azt kérdezték, hogy bűnösnek érzem-e magam, erre a következő választ adtam: „A felsorolt tények valóságát elismerem, azonban minthogy azok nem bűncselekmények, bűnösnek nem érzem magam.” Ezt a jegyzőkönyvben úgy rögzítették, hogy az ellenem felhozott vád valóságát és bűnösségemet elismerem.

Miért írtam mégis alá a jegyzőkönyvet? Először a délutáni kihallgatáson megtagadtam. Éjjel az előadó a következő kijelentést tette: „Nézze, akár aláírja, akár nem, az történik, amit mi akarunk. Csak ha nem írja alá, akkor még súlyosbítja a helyzetét, ha pedig aláírja, a bíróságon még kifejtheti nézetét.”

Ezért tehát élek az alkalommal, és részleteiben is ki fogok térni a jegyzőkönyv tartalmára. Egyébként ki fogom mutatni, hogy az elkövetett tettek nem lehetnek bűncselekmények. Majd a szeminárium szelleméről fogok még néhány szót szólni.

Első pontként a Mindszenty-kép szerepel. Erre vonatkozólag a következő megjegyezni válnék:

Mindszentyt a népbíróság elítélte ugyan, de az ítélet indoklásában hangsúlyozta, hogy nem a főpapot és bíborost hanem – idézőjelben mondom – a „népellenes összeesküvőt”. Mi pedig nem az „összeesküvő”, hanem a bíboros Mindszentyért imádkoztunk. A kép is egyházi funkció közben ábrázolja.

Mindszenty jogilag még mindig a magyar Egyház és az esztergomi főegyházmegye feje, és mint ilyenért, egyházmegyéjében ma is, minden misében imádkoznak. Tehát mi sem követhettünk el államellenes cselekedetet, mikor imádkoztunk érte.

Mindszenty valóban rettenthetetlen főpásztornak bizonyult már 1945-ben, veszprémi püspöksége idején is. Akkor, mint elnök úr is bizonyára jól tudja, a nyilasokkal szemben is rettenthetetlenül kiállt épp értünk, kispapjainért. Lelkiismeretben tehát kötelezve érezzük magunkat, hogy imádkozzunk érte. – Tehát nem mi követtünk el bűntényt, akik imádkozunk Mindszentyért, hanem azok, akik megsértve a lelkiismereti szabadságot biztosító alkotmányt, minket ebben megakadályoznak.

Ágotha és Szabó teológus társaim cikkeivel kapcsolatban az alkotmányban biztosított sajtószabadságra hivatkozom. Kétségtelen, hogy Ágotha Tivadar cikke alkalmas arra, hogy államellenes, izgatató hatást váltson ki, ez azonban nem Ágotha hibája, hanem azoké, akik egyrészt a templom lebontását elrendelték, másrészt, akik a nép hangulatát szinte úgy felszították, hogy pusztán a csupasz tény nem minden kommentár nélkül való közlése is, az államrend elleni izgatással egyenlő. Ha tehát egy pusztán ténynek a közlése büntetendő cselekmény, akkor hol van itt a sokszor emlegetett és hangoztatott sajtó- és szólásszabadság?

Ugyanez áll az Európa oázisa című cikkekre is. Szabó Istvánnak az a bűne, hogy rossz témát választott. Nem Salazárról kellett volna írnia, aki az ügyész úr szerint „üldözte a kommunistákat”, hanem a szegény kommunistákról. Vagy ha már róla és munkásságáról írt, nem lett volna szabad elismerni az eredményeket, hanem a fehérre azt kellett volna mondani, hogy fekete, az oázisra, hogy mocsár, és így most nem vádolnák izgatással. Mi ez, ha nem a sajtó- és szólásszabadságot biztosító alkotmány lábba tiprása?

Vádolnak még azzal, hogy a katolikus Egyház hivatalos lapjából idézeteket tettem ki a faliújságra, a „Róma hangja” című rovatba. Ezzel kapcsolatban ez a mondanivalóm:

Az „Acta Apostolicae Sedis” a magyar posta közvetítésével jutott el hozzánk. Soha el nem kobozták. Annak olvasását soha nem tiltották. Tehát ha szabad egyénileg olvasni, miért nem szabad azt a faliújságon olvasni? Az Acta Apostolicae Sedis a Vatikán hivatalos lapja. A Vatikán pedig a katolikus vallási élet központja. Ennek folytán az Acta Apostolicae Sedis közlései is elsősorban vallási és világnézeti jellegűek. Tényleg a szóbanforgó dekrétumok is a kommunizmusmal, mint világnézettel foglalkoznak és ítélik el. Ha ez politikai izgatás, akkor ezért én nem vagyok felelős, sem a pápa, hanem azok, akik a vallást és a politikát összekeverik, és politikát csinálnak a vallásból, vallást a politikából. *Így aztán a vallásszabadság hangoztatásával a „politika” leple alatt sokkal könnyebb a vallást üldözni.* Így azonban a vallásszabadságot biztosító alkotmány csupán írott malaszt, amit naponta százszor és ezerszer fel lehet rúgni.

Tudom, hogy az Alkotmányban szerepel az a kitétel, hogy a szabadságjogokat a „dolgozó nép érdekeinek megfelelően” biztosítja. Nézzük csak, mit jelent ez a megszorítás a jelen esetben?

Mindszenty primást a „Boldogasszony éve” folyamán az egész magyarság, az egész nép megismerte és megszerette. Tömegesen kereste fel a búcsújáró és egyéb helyeket, ahol Mindszenty beszélt. Az egész katolikus nép ismeri, szereti és imádkozik érte. Miért

ellenkezik a nép érdekeivel, ha mi is imádkozunk érte? – Az egész országban tapasztalható az az öröndetes tény, hogy a templomok szűkek a hívek befogadására. A katolikus nép napjainkban templomba járóbb, mint valaha. Ebből látszik, hogy mi a nép érdeke?

Ebből kitűnik a magyar nép vallásos lelkülete.

El lehet tehát képzelni, hogy mennyire ellenkezik a katolikus magyar nép érdekeivel, ha a pápa az Isten- és vallásellenes materializmust elítéli!

Most még néhány szót a szeminárium szelleméről. Kétségtelen, hogy működésünk elég híven fejezte ki a szeminárium szellemét, és egyes előjáróink észrevehetően és tudatosan igyekeztek ezt a szellemet építeni és erősíteni, és mind itt, mind a szemináriumban a legteljesebb mértékben meg is voltunk győződve, hogy ez a helyes egyházas szellem. Ez a krisztusi szellem. Azonban le kell szögezni, hogy amikor előjáróink ezt a szellemet ápolták, a legteljesebb mértékben óvakodtak attól, hogy belemerüljenek a napi politikai kérdésekbe, sőt, hogy a fennálló rendszer ellen meg nem engedett módon izgassanak.

Ezeket tartottam szükségesnek elmondani.

Ezek után nem méltányos és enyhe ítéletet kérek – mint tisztelt védőm tette –, hanem a legteljesebb mértékben igazságos ítéletet.

Sándor beszédébe bele-beleszólt Olty is, de Sanyit ez különösebben nem zavarta.

Már csak Jozsó volt hátra. Ő is kilépett a bírói emelvény elé és saját ügyét egész röviden vázolta.

Főleg azzal érvelt, hogy őt, miután rövid ideig orosz hadifogságban volt, maguk az oroszok engedték el. Tehát ha azok nem ítélték el, még kevésbé tehetik meg vele mások.

Önképzőköri működéséről csak annyit említett, hogy ő mint elsőéves, nem is nagyon szervezhetett volna bármit, és ezt nem is akarta.

Az államegyházügyi megbízott által elvitt, de Jozsó által tervezett iratok visszavételéről a spirituális nyilatkozott:

– Domschitz tisztelendő úr megkérdezte tőlem, hogy jó lenne-e, ha az iratok, illetőleg a cikkek ismét visszakerülnének? Azt válaszoltam, hogy ez felesleges lenne, mert akár kezében tartja az államegyházügyi megbízott a bizonyító papírokat, akár nem, mi azt soha nem tagadnánk le. Mert hivatásunknál fogva nem hazudunk.

Jozsó, miután a lényeges dolgokat elmondta, helyére ment és most már mindannyian figyelemmel kísértük volna a dolgok menetét, de hirtelen eszembe jutott, hogy az ügyésznek még nem válaszoltam.

A legszerencsétlenebb dolgok egyike az volt, hogy nem engedtek a tárgyalás folyamán papírt és ceruzát használni. Így sok dolgot elfelejtettünk megemlíteni, ami pedig fontos lett volna. Vass Zoltánék bezzeg annak idején jól el voltak látva ilyesmivel.

Mikor már mindenki végzett a beszédével, felnyújtottam kezemet.

Olty megengedte, hogy szóljak:

– Az államügyész úr kitételére szeretnék visszatérni, mely szerint az az eset, ami a Különös házasságban előfordul, nagyon gyakori az Egyház történetében.

Bátorkodom megjegyezni, hogy az ügyész úr nem ismeri a Különös házasság tartalmát. Ebben ugyanis nem egy pap botlásáról van szó – ami elő szokott fordulni –, hanem az egész Egyház, beleértve magát Rómát is, romlásáról, megvesztegethetőségéről, egyszóval korruptségéről.

Ez pedig nem állja meg a helyét, bárki mondja is. Ezért kellett a Különös házasság hazug mivoltára rámutatni, azt megcáfolni és mindenkinek tudomására adni.

Utánam Dervenkár Gyurkának is eszébe jutott valami. Szintén szólásra jelentkezett. Olty azonban leintette, mondván:

– A perrendtartás csak egy ízben engedélyezi az utolsó szó jogán való felszólalást.

Ekkor Olty jelére a tanács felállt. Az elnök vezetésével kivonultak, hogy megvitassák az ítélet nagyságát.

Az ügyész is elhagyta a termet. Valószínű megéhezett és valami harapnivaló után nézett.

A tárgyalóteremben csak mi, vádlottak, a két ügyvéd és – sajnos a fegyőrök maradtak. A beszéd tilos volt. Mégis tudtunk valamit sustorogni.

– Fellebbezünk-e? – kérdezte Gyurka a spirituális urat.

– Semmi értelme nincs – suttogta az vissza.

– De ezzel is kifejezzük azt, hogy nem értünk egyet az ítélettel, ha fellebbezünk – próbáltam magyarázkodni.

A spiri először nem értette, hogy mit mondok. Utóbb meg a vállát vonogatta. Ezáltal akarta jelezni, hogy nem kell őt követni. Ő mindenesetre nem fellebbez.

Közben Gyurka az egyik ügyvédtől is megkérdezte, vajon van-e értelme a fellebbezésnek, aki azt válaszolta, hogy egyáltalán nincs.

– Ne beszélgessenek! – hallatszott egyre jobban és erélyesebben a fegyőrök rendreutasítása.

Végül is csendben vártuk a tanács visszatérését.

Közben a teremszolga bejött és a fegyőrökkel kezdett viccelődni. Hamarosan rátért Oltyra, mondván, hogy az ma milyen csendes fiú volt, jóllehet máskor mindig dühöngeni szokott. Elmesélte azt is, hogy Olty kvarcoltatja magát és nem a nap sütötte le ilyen erősen. Egyszóval mindent tudott, és úgy beszélt a tanácselnökről, mint általában szolga szokott a nem túlságosan kedvelt úrról.

Talán 20 perc telhetett el a tanács elvonulásának időpontjától. Ekkor ismét megjelent az ügyész, a kisasztalka mellett pedig a gyorsíró. Sokat a tanácsra sem kellett várni.

Nem valószínű, hogy az ítéletet most készítették el. Meg volt az már az ávónál. Olty nyilván rendszeresen onnan kapta az utasításait.

A hátsó ajtó kinyílt. Az ötös fogat bevonult. Elöl az elnök lépkedett.

Mindenki felállt. A tanács tagjai is álltak. Olty fennhangon olvasta:

– A Budapesti Megyei Bíróság, mint büntető bíróság, a Magyar Népköztársaság nevében ítéletet hirdet Dr. Major Kálmán és társai ügyében.

Ezután egy nagyon hosszú ismertetés következett, hogy kinek mi a vétké és miért ítéli el a Budapesti Megyei Bíróság. Majd maga az ítélet hangzott el:

Dr. Major Kálmán 9 évi börtönt, Dervenkár György 6 évi börtönt, Szabó István 4 évi börtönt, Ágotha Tivadar 6 évi börtönt, Balogh Sándor 6 évi börtönt, Domschitz József 5 évi börtönt kapott főbüntetésül.

Mellékbüntetésül politikai jogvesztést és teljes vagyonelkobzást kaptunk. A többiek jogvesztésére már nem is emlékszem. Az enyém 7 év volt. Vagyonnal nem rendelkeztem. Nem volt mit elkobozni.

Mikor a spirituális magas számú ítéletét meghallottam, ugyancsak csodálkoztam. Ennyire nem számítottam. Persze a magam 6 évét is hosszúnak találtam. Viszont a csodálkozáson kívül semmi egyebet nem éreztem.

Olty az ítélet felolvasása után még sokáig érvelt, hogy miért volt fontos ilyen és nem másfajta ítélet hozatala. Ezután egyenként megkérdezte, hogy belenyugszunk-e az ítéletbe?

– Dr. Major Kálmán – szólt a tanácselnök –, a törvény módot nyújt, hogy fellebbezzen a felsőfokú bírósághoz. Kíván fellebbezni?

– Nem látom semmi értelmét – válaszolt spirituálisunk teljes közömbösséggel.

– Dervenkár György – hangzott ismét Olty szava –, akar fellebbezni?

– Nem – mondta Gyurka határozottan.

– Szabó István, kíván fellebbezni?

– Igen – válaszolta Pista.

– Ágotha Tivadar fellebbez?

– Igen, fellebbezek. – Éreztem ugyan, hogy nem jó a megoszlás és követni kellene a spirit, de mégis azt hittem, hogy én csinálom helyesebben.

- Balogh Sándor fellebbez?
- Igen.
- Domschitz József akar fellebbezni?
- Igen.

Ketten tehát belenyugodtak az ítéletbe. Négyen fellebbeztünk.

Az ítélet nagysága nemcsak bennünket, de az ügyészt is meglephette. Egyetlen szót sem szólt. Ez nyilván annak volt a jele, hogy az eredménnyel elégedett.

Néhány dolgot még feljegyeztek. Olty valamit mondott. A tárgyalás véget ért.

Gyurka ügyvédje a tanácselnöktől engedélyt kért, hogy az ítéletet Gyurka nővérével közölhesse. Az engedélyt megkapta.

A tanács kivonult. Az ügyész is elment. Az ügyvédek elhagyták a termet. A gyorsíró sem volt már jelen. Csak mi hatan maradtunk. Meg a pribékek.

Páronként ismét összeláncoltak bennünket. Ezúttal a spiri mellé kerültem. Így is akartam.

Néhány szóval a fellebbezés helyességét akartam elmondani. Nehéz volt szóhoz jutni. A fegyőrök állandóan mellettünk voltak.

A tárgyalóteremből kijövet keresztül mentünk az előhelyiségen, majd kitértünk a széles folyosóra. Az óra mellett elhaladva, láttuk az időt: háromnegyed 3. A tárgyalás tehát csaknem 6 óra hosszat tartott.

A folyosón gyors ütemben mentünk végig. Most még többen voltak, mint a reggeli órákban. Valaki mögöttünk a társának odaszólt:

- Szegények.
- VIII. állomás – szóltam a spirinek. Arra akartam célozni, hogy a jeruzsálemi asszonyok is siratták Jézust, de a Mester azt mondta nekik, inkább saját magukon és gyermekeiken sírjanak.

Major úr, azt hiszem, nem értette meg, mit akartam mondani. Nem is volt lényeges. A nagy ellenőrzés miatt többet nem is szólhattunk egymáshoz.

Visszatérve az ügyészszégi fogházba, Dobrócsi már várt ránk.

- Na hányan mentek póter? – kérdezte félig ravaszul, félig kíváncsian.
- Egy sem – válaszolta valamelyik fegyőr. – Ellenben ő – mutatott Majorra – 6 nap sötétzárkát kapott Oltytól.

Csuklóinkról közben a láncokat levették. Ki-ki saját zárkája elé állt és várta, hogy beengedjék.

Az osztályvezető smasszer hamarosan kinyitotta zárkám ajtaját és beléptem.

Zárkatársaim kíváncsian vettek körül és valamennyien érdeklődni kezdtek, hogy mi is történt, mennyit kaptam?

Ezalatt a szobagazda előhozta az ebédemet. Teljesen hideg lett. Azért nekiláttam, hiszen aznap még semmit sem ettem.

Zárkatársaimnak az egész tárgyalást el kellett mesélnem. Főleg az érdekelte őket, hány évet kaptam?

Ügyemet – amiért a börtönbe behoztak – mindenki ismerte. Ezért kíváncsi voltam, vajon ki mit fog tippelni?

- Na, Kázmér bácsi, mennyit kaptam?
- Két évet.
- Link úr?
- Két és felet.
- Weith úr, mit szól hozzá? – kérdeztem a szobagazdát.
- Hármát mondok – válaszolta.

A többieknel is így ment. Másfél és három év között tippelt mindenki.

Mikor végre megmondtam, hogy ítéletem *hat év*, aki állt, mind leült.

Most aztán még kíváncsibbak lettek, hogy részleteiben hogy folyt le a tárgyalás.

Szegény Kázmér bácsi nagyon megdöbbsent. Idáig még csak kiegyezett volna 4-5 évben. De most, hogy az én 6 évről hallott, ugyancsak borúlátó lett.

A bajtársaknak általában nagyon tetszett, hogy megmondtuk Oltynak, amit akartunk.

A fegyőrök is érdeklődtek, miként volt az a vénekkal és írástudókkal. A tárgyaláson jelenlévő fegyőrök nyilván elmesélték, hogy mik voltak a nevezetesebb események.

Szobánkban tehát eggyel emelkedett az elítéltek száma. Kéthónapos börtönmúltammal már régi tagnak számítottam.

Weith József tárgyalása április 29-re volt kitűzve. Mivel az én ítéletem már megtörtént, a zárka lakóinak érdeklődése teljesen a szobagazda felé fordult. A tárgyalás színhelye Salgótarján. Csaknem 30 „tanút” szedtek össze. Weithet ezek közül senki sem ismerte személyesen. Mégis tanúskodtak ellene.

Mikor egykori szobagazdám a tárgyalásról visszahozták, már a 15-ös zárka lakója voltam. A sétán azonban megtudtam, hogy Weith ügye nagyon rosszul áll.

Nosztrán hallottam, hogy halálra ítélték. A hír nagyon megdöbbsentett. Két hónap alatt igen megszerettem a gazdát.

Várpalotán olyantól hallottam, aki szomszédos cellában volt vele, amikor a Markóból elvitték. Azóta valószínű ki is végezték.

A tárgyalásomat követő napokban azonban még nem tudtuk, hogy mit hoz a jövő és aránylag vígan éltünk. Tudtam, hogy bármely pillanatban elvihetnek. Az volt ugyanis a szokás, hogy az elítélteket közös zárkába tették. Ezért már vagy kétszer elbúcsúztam mindenkitől, hogy semmi ne érjen váratlanul.

Két napig voltam még az 1-es zárka lakója. Már azt hittem, hogy talán itt hagynak. Ilyesmi nem egy esetben elő is fordult.

Április 25-én délelőtt aztán értem jött Dobrócsi.

– Szedje össze az összes cuccát, aztán elhagyja ezt a zárkát – adta ki az utasítást.

Nem kellett sokat szedni. Minden együtt volt. Lassan kiléptem a szinte megszeretett szobából.

– Isten vele – kiáltották utánam.

Dobrócsi az ajtót becsapta.

Csak ekkor kaptam észbe, hogy nem is köszöntem.

A 15-ös zárka

Nemcsak az érintett kellemetlenül, hogy régi zárkám el kellett hagyni, de az is, hogy az új hely bizonytalansága és szokatlansága új próbakövet jelentett.

A folyosón, különböző cellák előtt, már néhányan álltak. Dobrócsi most engem vezetett. Elmentünk a 21-es zárka mellett. Erről tudtam, ez az elítéltek gyűjtőhelye. Továbbhaladva, a 15-ös előtt kellett megállnom, arccal a fal felé. Hamarosan Balogh Sanyi és Jozsó álltak mellettem.

Új helyünkre Dobrócsi egyszerre terelt bennünket.

– Na, most aztán beszélgethetek, amennyit akarnak – szólt gúnyosan utánunk, és becsapta mögöttünk az ajtót.

A köszönés és bemutatkozás után, rögtön egymással kezdtünk el beszélgetni. Rég volt, hogy ezt szabadon és félelem nélkül megtehettük.

Végeredményben nem is jártunk rosszul. Hiszen együtt lehettünk.

Eleinte nem tudtunk egymásnak eleget örülni.

Jozsó nagy vonalakban elmesélte, hogy került az ő zárkájukba a spiri. Miként jött Dobrócsi később rá, hogy egy ügyben vannak, s rakta át Jozsót más zárkába.

Közben nyílt az ajtó és Dervenkár Gyurka jelent meg a küszöbön. Még alig értünk rá Gyurkának örülni, mikor az ajtó ismét nyílt. Ezúttal Jozsót vitték el.

Jozsó ugyanis a kis ítéletesek csoportjához tartozott, mivel csak 5 éve volt. Így Szabó Pistával került közös gyűjtőzárkába.

Mikor már Gyurka is közöttünk volt és másik két társunkról is tudtuk, hogy hol vannak, azt reméltük, hogy a spiri is hozzánk kerül. Dobrócsi úgy látszik megérezhette, mennyire szeretnénk, ha ez így történne, mert Major urat otthagya eredeti zárkájában.

Új helyünk barátságtalan, csúnya és sötét volt. Lakói kifejezetten vegyesek voltak.

Gyurka állandóan visszatérő mondasát – „és a bűnösök közé számíttatott” – kissé túlzásnak találtam. Jóllehet rabtársaink között két gyilkos is volt.

Az egyik gyilkossággal vádolt cigány volt. Állítólag valami pénzes postást ütött le, de úgy, hogy az áldozat többé fel sem állt.

Jakab – a cigány – tagadta, hogy gyilkolt volna. Annyit beszélt, hogy a végén már mindenki elismerte ártatlanságát, csak hogy elhallgasson.

Eleinte tartottam tőle. Utóbb annál jobban kedveltem. Jakab igen ravasz volt. Analfabéta volt. Hangoztatta, hogy ez neki sokkal előnyösebb, mintha tudna írni és olvasni. Ha elítélik – ami nála nem csoda –, így kevesebb büntetést kap.

Jakab a sopronkőhidai börtönben sokáig ült. Tanították őt írni. De ezt nem szerette. Inkább azon törte a fejét, hogyan lehetne spanglit szerezni.

Egyszer megkérdeztem tőle, hogy gyónt és áldozott-e már életében, mert katolikusnak vallotta magát. Igen, mondta, egyszer Sopronkőhidán.

– Hát aztán, hogyan történt ez és miért csinálta? – faggattam.

– Azért – válaszolta –, mert utána mindenki tejeskávét és kalácsot kapott.

Ha tisztasági csomagja érkezett – és ez elég gyakran előfordult – a fehérneműt kenyérért vagy más élelmiszerért mindig eladta. Ugyanakkor a szigorú őrizetesei számára beadott törülközőket igénybe vette. Pedig neki is volt, csak elcsencselte.

Jakab furfangos, szemtelen, de ugyanakkor igen jópofa cigány volt. Csak azt nem tudom, miért tették a politikai foglyok közé? Valószínűleg találtak nála valami löfegyvert.

A másik gyilkos maga a szobagazda volt. Sunyi tekintetéből annyi ravaszság, annyi alatomosság nézett ki, hogy mindig bizonyos tartózkodással kezeltem.

Albérletben lakott. Lakásra lett volna szüksége, hogy szeretőjét feleségül vehesse. Főbérlijét leütötte. Az illető magányos, idősebb nő volt. A tettét kalapáccsal hajtotta végre. Alibi igazolása érdekében vidékre távozott és csak másnap tért vissza. Ekkor a rendőrségen feljelentést tett, hogy főbérlijét távollétében, ismeretlen tettes *kalapáccsal* agyonütötte.

– Honnan tudja, hogy a gyilkosság kalapáccsal történt? – kérdezte a jelentést felvevő rendőr.

A gyilkos észrevette elszólását. Rettenetesen zavarba jött és csak höbögni tudta:

– Az kérem csak kalapáccsal történhetett, mert olyanok a nyomok.

– Úgy? – nézett rá a rendőr és őrizetbe vette.

2. számú szobagazdám a kérdezősködések és rábeszélések kereszttüzében megingott és bevallotta tettét.

A rendőrség gyilkosunkat nagyon ügyesen fogta meg. Azt beszélték be neki, hogy ő mint kommunista – mert az volt –, nagyon helyesen tette, hogy azt az ingyenélő nőt elintézte.

Az ügyészségen azonban olyan zárkába került, ahol egy nagyon ravasz ügyvéd is be volt zárva. Ez alaposan megtanította, hogyan védekezzék.

Gyilkosunknak addig valami háromszor volt már tárgyalása. Már-már úgy látszott, hogy csatáját megnyerte. De ismét elszólta magát és 15 évre ítélték.

Ekkor azonban mi már nem voltunk a zárka lakói.

A két gyilkoson kívül még más érdekes lakója is volt a 15-ös zárkának.

Az egyik jelentéktelen külsejű fiatalemberről csak másnap tudtam meg, hogy milyen veszélyes csöves. Már vagy ötödször került börtönbe. Most azért került a politikai osztályra, mert tiltott határátlépést akart elkövetni. Ha csak fele igaz annak, amit elmondott, akkor ugyancsak tehetséges zsvány. Első és legfőbb gondolata most is az volt, hogyan lehetne megszökni.

Ez a fiatal betörő állandóan egy idősebb úrral beszélgetett, aki szellemi és lelki vonalon visszataszító. A külső formáságokat azonban jól-rosszul betartotta.

Ellenszenvemet csak egyik új társammal szemben nem tudtam elfojtani. Ez egy undorító kinézésű jampec volt. Kifejtette véleményét – bár erre senki sem kérte – az életről, az élvezetekről, a nőkről. Kevés piszkosabb fantáziájú emberrel találkoztam életemben.

Voltak nagyon derék zárkatársak is. Így egy fiatal állatorvostanhallgató. Sokat beszélgettem vele. Külföldre akart menni, de a Markóban kötött ki. Nagyon jó benyomást tett rám zárkánk őrmestere. Ő miután Oroszországban már letöltött 8 évet, itthon életfogytiglant kapott. Állandóan attól tartott, hogy ítéletét utóbb halálra változtatják. Sorsát amúgy nagyon férfiasan viselte. 8 éve nem volt otthon. Azt sem tudták róla, hogy a Markóban van. Szigorú őrizetes volt. Feleségével csupán néhány hónapig élt együtt. Azóta várja. Ki tudja még meddig?

Csendes, gerinces embernek ismertem meg az állandóan kémiakönyvet – ez volt az egyetlen könyv a zárkában – olvasó repülőünket, Béla bácsit. Csak néha szólt közbe, mikor a zaj volt túl nagy vagy hirtelen veszekedés támadt. A repülőssel egyébként együtt kerültünk Márianosztrára, onnét pedig Várpalotára.

Ugyancsak együtt mentünk egy másik tiszttel, aki néhány perccel később érkezett a 15-ös zárkába, mint mi. Ez az illető állandóan jókedélyű volt. Tréfáival nemcsak sokat mulattatott bennünket, de esténként, mikor lefeküdtünk, mindig mesélt valamilyen régebben olvasott történetet.

Új zárkámat aránylag hamar megszoktam. Itt az élet valamivel talán még vidámabb és mozgalmasabb volt, mint az 1-esben. Viszont az ottani lakókat az itteniek nem tudták felülmúlni.

A nap legnagyobb része játékkal telt el. *Kérdezősködősdit* erőltettünk magunkra, bebeszélve előbb, hogy az milyen jó. Még Jakabnak is játszania kellett. Az öreg cigány a követelményeknek egész ügyesen megfelelt.

Mikor ezt a játékot meguntuk, másikat játszottunk. Vagy hallgattuk a szobagazda és az őrmesterünk vitatkozását. Ez többnyire valami jelentéktelenségről folyt, de olyan tüzzel, mintha legalábbis egy adag kenyérről lett volna szó.

A környezet tehát kibírható volt. Számunkra úgyszólván volt a lényeges, hogy megtudjuk végre, Veszprémben és az áván mi történt a többiekkel.

Gyurkától megkérdeztem, mit akartak tőle Veszprémben, mikor azt mondták: „ha testi épségét meg akarja őrizni, akkor...”. Csodálkozott, hogy én ezt meghallottam. Valamilyen jegyzőkönyvféléket kértek tőle az önképzőkörrel. Gyurka is, Sándor is sejtették, hogy kiket hoztak el Veszprémből, mikor a „meseautón” szállították őket. Csak Jozsóra nem gondoltak. Inkább B-re tippeltek.

Őrzőink a budai áván annyira óvatosak voltak – bár ezt minden esetben így csinálták – hogy különböző emeleteken helyeztek el bennünket. Bántani sem Gyurkát, sem Sándort nem bántották. Viszont a magányban való üldögélés számukra sem volt kellemes.

Előadókink nem voltak azonosak. Sőt a Sándorral foglalkozó előadót később más váltotta fel. Gyurka megállapította, hogy nagyon tapasztalatlanok voltunk és a jegyzőkönyvekkel becsaptak bennünket. Nem mintha ez a dolog helyzetünkön bármit is változtatott volna. De jobban éreztük volna magunkat, ha mi járunk túl az ő eszükön.

Talán az a legérdekesebb, hogy aránylag rövid ideig – 9 napig – voltunk az áván. Mások legalább 1-2 hónapot szoktak ott letölteni.

A 15-ös zárkában a többiek által diktált sodrásba mi is gyakran belekerültünk. Nem egyszer főztünk vagy ettünk és egyéb nagyon is emberi dologgal foglalkoztunk. Természetesen ezt csak elméletben tehettük meg, ami ránk nézve annál szomorúbb volt.

Azt hittük, hogy teljesen új lakótársakat nem fogunk kapni, mivel zárkánk az elítéltek gyűjtőhelye volt. Tévedtünk. Egyik éjjel az ávo új áldozatokat szállított.

Egy jampec került a szobánkba, akiben az ostobaság az erkölcstelenséggel vetekedett. Valami bulletint terjesztett, s ezért tették lakat mögé. Reméltük, hogy tud valami újságot. De még annyit sem tudott mint mi.

Később még egy új társat kaptunk. A szobagazda mindenáron meg akarta tréfálni. Persze amúgy vastagon: vízzel meg bottal. De bármilyen ügyesen is próbálkozott, új bajtársunk még ügyesebben kibújt a szorítóból. Új lakónk igen bőbeszédű volt. A szoba lakóit állandóan szóval tartotta. Időnként témájával helytelen irányba sodródott. De ekkor figyelmeztetést kapott, s rögtön másról kezdett el beszélni.

Bármennyire ravasz is volt a kisöreg, mégis börtönbe jutott. Egy ideje már Izraelben élt. Ott – mint mesélte – a narancsal labdázott, annyi volt; de a szegény embereknek ott is rosszul ment a sora. Neki jó dolga volt, hiszen mészáros mesterséget űzött. De visszajött először Magyarországra, majd Csehszlovákiába, hogy menyasszonyát magával vigye. A határon lebukott és idehozták. Hiába hivatkozott bármire. Semmi sem használt. Mégis remélte, hogy hamarosan kiengedik. Nem tudom, mi lett vele.

A lassan múltó napok változatlanságát némiképp élénkítette az épület tulsó szárnyán szóló zenekar játéka. Május 1-re gyakoroltak. Bármennyire utáltuk is a mozgalmi dalokat, csak odahallgattunk.

Keserű megjegyzések hangzottak el egy-egy ostoba résznél (pl. „minden ember érzi, hogy szabad...”). Aztán megint csend lett, vagy másról kezdtünk el beszélgetni.

Április 30-án, délután, Kancsáj tizedes két embert kiszólitott a zárkából. Utána ismét ketten következtek.

A szólítottak között Sándor és én is szerepeltünk. A folyosón felállított asztalkához kellett lépünk. Azon egy rakásnyi kijelentő lap hevert. A lapok nem voltak kitöltve. Egyet-egyét mindenkinek alá kellett írni.

Ez nem jelenthetett egyebet, minthogy szállítás következik. Szállítás. Ez minden markós leghőbb vágya. Mindegy, hogy hová, csak el innen. Mikor az új helyre érkezünk, persze onnan szeretnénk minél előbb távozni.

- Hová megyünk, tizedes úr?
- Ne kíváncsiskodjanak – válaszol hunyorogva Kancsáj. Azért csak kiböki:
- Márianosztrára.

Bent a zárkában aztán a dolgok kiértékelése következik:

- Szóval Nosztra.
- Lepra hely – tudja az egyik.
- Jobb a Markónál – mondja a másik.
- Úgy hallottam – jegyzi meg valaki –, hogy ott mindenkinek külön ágya van.
- Na maguk boldogok, hogy mehetnek – magyarázza nekünk az egyik ottmaradó.
- Nem tudom, engem miért nem hívtak? – szólal meg most Gyuri.

Erre tényleg senki nem tud választ adni. Azaz tudnánk, de Gyurkát nem akarjuk szomorítani. Maradnia kell. Őt napokkal később szállítják. Major úrral együtt Vácra kerülnek az ávo börtönébe. Itt életük teljesen ismeretlen fejezetét kezdik meg.

Másnap május 1-je van. Számunkra ez semmit nem jelent. Arra gondolunk, hogy talán jobb ebéd lesz. De nincs különbség.

Elmúlik május 1-je is és nem történik semmi. Már méltatlankodunk, de rögtön akad okos társunk, aki felvilágosít:

- A nagy demokratikus ünnepen nincs szállítás. Majd „jön, aminek jönnie kell”.
- Na igaz is – jegyzi meg egy másik –, a fegyőrök is kivonulnak elsején.
- Nekünk legalább nem kell kivonulnunk.

Május 2-án, pénteken, még nem lehetett dél sem – mert ebédet nem osztottak –, értünk jöttek. Az emeleti folyosón sorba állítottak bennünket. 12-en voltunk. Szózatot intéztek hozzánk.

– Emberek! – hangzott a felhívás. – Most magukat innen elszállítják. Akinél valami kincstári holmi van, az most szóljon. Később fegyelmet kap, ha találunk valamit nála. Most lemennek az udvarra. Ott a szállító felügyelő urak magukat átveszik. A szállítás alatt is a büntetésüket töltik. Tehát a házszabályokhoz szigorúan tartsák magukat. Most pedig induljanak.

Lassan lefelé kezdünk ballagni. Dobrócsi még utoljára megállt előttünk. Félig gúnyosan, félig ravaszul végigmért bennünket. Hála Istennek, ettől a vadállattól megszabadultunk. A földszint felé, majd az alagsorba érve, már csak a hangját hallottuk. Azt is egyre halkabban.

Másik kedvenc emberünk, Büki törzssörmeister, a földszinti kanyarultnál állt. Felsőbbrendűségének teljes tudatában szemlélt bennünket.

Végre kint álltunk az udvaron. Nagy meleg csapott meg bennünket. Azóta tavasz lett, csaknem nyári hőséggel. Mi mindig reggel sétáltunk. Zárkánkat nap soha nem érte. Így nem is gondoltunk ekkora melegre.

Talán negyedórányit váraкоztunk. Ekkor a kisfogház felől, fegyőr kíséretében, Jozsó jelent meg.

– Hát ez meg, hogy kerül ide? – néztünk össze Sándorral. – Már régen azt hittük, hogy elszállították.

- Szervusztok – köszöntött ránk Jozsó –, hát együtt megyünk?
- Te itt vagy, Jozsó? Hát Szabó Pista?
- Az még itt maradt.
- Őt sem vitték még el?

– Nem hát. A kisfogház tele van elítéltekkel. Már régen nem volt szállítás. Nekem éppen most szóltak, hogy visznek.

Közben fűzőlánccal fegyőrök közeledtek hozzánk. Mindenki kapott az egyik csuklójára karperecet vasból. Ennek a szerszámnak a végén lyuk volt, melyen keresztül aztán a láncot áthúzták. Így mind a tizenhárman egy láncra feszültünk. Ez nem volt kellemetlen, de jó sem.

Miután a fűzőlánc végét lelakatolták, újabb szózatot intéztek hozzánk:

– Idefigyeljenek emberek! Az úton a mi parancsnokságunk alá tartoznak. Amit mi mondunk, azt kell tenniük. A vonaton senkivel nem beszélgethetnek. Szökni senki ne merészeljen. Mert, ha ezt tennék, mi irgalmatlanul lövünk.

A kioktató beszéd után átmentünk egy másik udvarba, ahonnan az utca már nem volt messze. Ebből az udvarból fel lehet látni volt zárkánk ablakára. Az ottmaradtak egymás után jelentek meg az ablakban és integettek.

Rövid várakozás után megjelent Okos Gyuri alhadnagy. Ő is szónoklatot intézett hozzánk. Ez aznap már a harmadik volt:

– Emberek! Most elmennek. Az úton fegyelmezetten viselkedjenek. A felügyelő urak parancsainak engedelmeskedjenek. Ha munkára kerülnek ki, becsüljék meg magukat.

Ezzel Okos Gyuri mindenkihez odalépett és személyesen győződött meg, hogy a fűzőlánc helyesen van-e feltéve. Okos Gyurin kívül még vagy ketten megvizsgálták csuklóinkat. Aztán megindultunk.

Az utcára vezető út felfelé emelkedett. Két hónappal ezelőtt itt jöttünk be, bekötött szemmel.

A kapu előtt a „meseautó” már várt bennünket. A Koháry utca végig le volt zárva a börtön mentén. Mégis csodálatos volt az a perc, míg a börtönkaputól az autóig értünk. Két hónap óta először láttunk házakat és utcán mozgó embereket. Az iskolából a tanulók éppen hazamentek. Egy pillanatra egész valószínűtlennek tűnt az, hogy szabad élet is létezik.

A másik percben már becsapódott mögöttünk az autó ajtaja. Három fegyőr ült be mellénk. Halkan beszélgethettünk. Öreg bácsika mellé kerültem. A lánc némi mozgást engedett.

Az öreg úr kérdezősködött, s egyúttal mesélt is. Szabó Pistával volt egy zárkában, akit nem győzött eléggé dicsérni.

A rabomobilba csak vékonyan szűrődött be a fény. Kinézni nem lehetett, mert nem volt min. A rabszállító kocsikon nincs ablak, csak szellőzőnyílás.

A meseautó gyorsan hajtott. Hamarosan célba értünk. A Rákosrendező pályaudvarra vagy legalábbis közelébe jutottunk.

– Nyomás, ki a kocsiból! – hangzott a nyers utasítás.

Sietve leugráltunk. Kék autóbusz suhant el mellettünk. Vidám pesti emberek ültek és álltak benne. Aki észrevett bennünket, helyesebben a bennünket összekötő láncot, csodálkozva nézett. Mi pedig közömbösen vissza. Aztán a busz is eltűnt.

Az állomás épületébe tereltek bennünket. Az egyik fegyőr megvette a jegyeket. Mi csendben üldögtünk és közben méltatlankodtunk:

– Mégiscsak hitványság, hogy ebéd nélkül hoztak el bennünket.

– Adhattak volna ételt. Lett volna még idő. Most itt kell várakozni.

– Na majd Nosztrán kapunk enni.

– Azt mondják, ott több a koszt, meg jobb is, mint a Markóban.

Félórás üldögélés után kipanacsoltak bennünket az épület elé. Itt már többen várakoztak a vonatra, mely bármely pillanatban befuthatott.

Egyesek kíváncsian néztek ránk. Mások alig figyeltek a megláncolt csoportra. Mi egyáltalán nem törődtünk azzal, néznek-e bennünket vagy sem. Szívesen vettük volna, ha valaki a civilek közül ételt adott volna vagy cigarettát a dohányosoknak. De azok nem nagyon törekedtek ilyesmire. Ezt a fegyőrök amúgy is megakadályozták volna.

A vonaton külön szakaszt kaptunk, amit lezártak. Őrzőink a kíváncsi civileket távol tartották. Számunkra az is nagy élmény volt, hogy kinézhattunk az ablakon. Nem egészen egy évvel ezelőtt már utaztam ezen a vonalon.

Vácot ismerős városként láttam viszont. Az állomáson nagy forgalom volt. Hetivásár lehetett. Sokan ostromolták meg a vonatunkat. Az örök az utazóközönséget alig bírták távol tartani.

Végállomás: Szob. Mikor a vonatról szálltunk, láttuk, hogy sok határőrző ávós veszi körül a beérkező vonatot. A kijáratnál mindenkit ellenőriztek. Minket a fegyőrök igazoltak.

Az állomásépület mellett lévő kerítéshez kellett állnunk. Nagy meleg volt. Éhesek is voltunk. Engem a rosszullét kerülgetett. Jobb híján a csupasz földre ültem.

Sok kérés után az egyik smasszer, ha enni nem is, de legalább vizet adott. A másik örök állandóan telefonálni rohant. De nem kapta meg a vonalat. Már-már arról volt szó, hogy gyalog tesszük meg a 7 km-es utat. Nosztra végül mégis jelezte, hogy egy órán belül Szobra érkezik a teherautó, mely most kavicsot szállít.

Fegyőreink bosszankodtak és káromkodtak. Szerettek volna gyorsan visszatérni Pestre. De bennünket nem hagyhattak magunkra.

Megláncolt társaságunkat a kerítés mellől bekísérték a váróterembe. Egy civil férfi cigarettát akart adni. Az örök elzavarták.

A váróteremben öreink csaknem egészen magunkra hagytak bennünket. Egyik társunk csuklóját a csuklóperecből kihúzta. Nevetve magyarázta, hogy milyen ügyetlenül vizsgálta meg Okos Gyuri a láncot.

Közben a pénztárnál megjelent egy demokratikus tisztt feleségével és gyermekével. Mindnyájan a tisztet néztük, aki inkább nézett ki ruszki bakának, mint tisztnek.

A váróteremben sokat beszélgettünk. Egyik társunk pszichiáter tanárnak mondta magát és régebben teológiát is tanult, sőt diakonus volt; nagyon sok ocsmányságot illetve trágár kifejezést használt. Először csak csodálkoztam. Majd szóvá is tettem:

– Mondd csak, te diakonus voltál?

– Igen – nézett rám csodálkozó szemekkel.

– Mert ez a beszédeden egyáltalán nem látszik meg – mondtam talán kissé élesebb hangsúllyal, de pillanatnyilag úgy éreztem, hogy helyesen szóltam.

Pszichiáter tanárunk kissé meglepődött. Majd vállát vonogatva, unottan válaszolt:

– Régen volt már, mikor ilyen gyerekségek még érdekeltek.

Ezen a válaszon viszont én lepődtem meg.

Mikor később ezt a dolgot Jozsóval megvitattuk, ő úgy látta, hogy P. nem a teológiára mondta a „gyerekségeket”, hanem a szavak használatára.

Egyszer csak az egyik fegyőr megjelent a váróterem ajtajában és idegesen ordított:

– Gyerünk azonnal ki. Itt az autó.

Felkeltünk. Kivonultunk. A teherautó éppen akkor érkezett meg. Még különböző fordulatokat tett, majd megállt. A vezetőülésből egy fegyőr ugrott ki és intézkedett, hogy gyorsan szálljunk fel a kocsira.

A vezetőülés mellett elhaladva valamennyien olvashattuk a kis táblát:

– Márianosztra, Országos Börtön.

Márianosztra, Országos Börtön

A teherautó oldala egész alacsony volt. Le kellett ülnünk, nehogy a rázódo kocsiból valamelyikünk kiessen. Egyik örünk előre szállt be, míg hárman hozzánk telepedtek fel. A vezető gyorsan hajtott. Lehet, hogy volt benne egy kis alkohol.

A nyakunkba zúduló új helyünk és helyzetünk nem adtak okot nagy vigasságra. Mégis valami csaknem fenséges érzés vett rajtunk erőt a táj szépségén.

Az utazás talán 1/4 órát vett igénybe. Feltűnt a helységet jelző tábla:

– Márianosztra.

– Na, itt vagyunk – mondták többen is.

A megláncolt csoportból ebben a községben még egyikünk sem járt.

Ronda, hepehupás úton vitt bennünket a kocs. Egy gyerek követ dobott az autónak. A vezető káromkodott. A gyerek elszaladt.

Elhajtottunk egy kis házikó mellett – talán a falu kultúrpalotája volt – homlokzatára nagy reklámkép volt erősítve. Reverendás alak karjaiban egy bomlott hajú nőt tartott. Nem volt idő pontosabban szemügyre vennünk, mert erre a gyorsan haladó teherkocsi nem adott módot. Első benyomásnak nem volt jó Nosztrán.

A gépkocsi megállt. Nagy vaskaput nyitottak ki. Behajtottunk. Jobbra kéttornyú templom, előttünk a börtön épülete állt.

Régen a templom az épülethez – mely hajdan pálos kolostor volt – tartozott. Most – bár változatlanul itt áll – teljesen más világot képviselt. A nagy vaskapu mellett lévő kiskapun az emberek bejárhattak a templomba. De a börtön épülete kívülállók számára hozzáférhetetlen volt.

A teherkocsiról leszálltunk. Megszámoltak bennünket és megindultunk jövendő szállásunk felé.

– Kolostorba értünk. – Ez volt az első benyomásom. Álmodozásomból a ránk zúduló káromkodások özöne azonnal kijózanított. A hangnem semmivel sem volt mérsékeltebb, mint az ávón vagy a Markóban.

– Álljanak a falhoz. Ne bámszkozdanak. Odanyomom a fejüket.

Álltunk, mint a vágásra váró bárányok. Nevünkön szólítottak, majd egyenként az irodákba mentünk be, ahol különböző kérdéseket tettek fel. Végül kiküldték a soron lévő.

A fűzőláncot előzőleg levették. Ez némi enyhülést okozott.

Első bajtársunk kijött. Suttogva érdeklődtünk:

– Mi a helyzet?

– Semmi különös. Egy Okos Gyurihoz hasonló alhadnagy tesz fel kérdéseket.

Talán nyolcadszorra került rám a sor. Nem is gondoltam arra, meddig szabad lépnem. Egész közel álltam az asztalhoz.

– Ne álljon olyan közel – förmedt rám a kis alhadnagy. – Gyorsan hordja magát az ajtóhoz. Mit gondol, hol van?

Azt gondoltam, hogy bolondok közt vagyok. De már megtanultam, hogy ezt nem mondhattam meg neki. Inkább bölcsen hallgattam.

– Hogy hívják?

– Mikor született?

– Hol született? – hangzottak a gyakran kért kérdések. Majd újabbak is.

– Mi a foglalkozása?

– Papnövendék.

– Miért ítélték el?

– Izgatásért.

- Miért izgatott?
- Nem izgattam.
- Szóval nem izgatott?
- Nem.
- De 6 évet kapott – olvasta ki lajstromomból ravaszkas képpel az alhadnagy – semmiért.

Igaz?

- Igaz.
- Na takarodjék ki gyorsan az irodából.

Kiléptem. A következő nevét szólították. Beálltam megint a sorba. Vártuk a fejleményeket.

Közben egy fegyőr baktatott el mellettünk. A bennünket őrző smasszer megkérdezte:

- Mi a vacsora, elvtárs?
- Borsófőzelék.

– Borsófőzelék – suttoztuk egymás közt. Micsoda nagyszerű hely ez a Márianosztra, ahol valódi jó borsófőzeléket adnak vacsorára. Ezért meg lehet bocsátani azt a kis gorombaságot, ami az örök részéről ért bennünket. Micsoda fényűzés. Borsófőzelék.

A 13. ember is kilépett az irodából. Utána az alhadnagy is hamarosan megjelent.

Csoportunkat végigmérte, majd megszólalt:

– Van valakinek panasza a szállítás ellen? – Ezt olyan hangon mondta, mintha azt jelentette volna ki: ne ám, hogy valaki panaszt merjen emelni a szállítás ellen.

- Nincs – válaszolták többen.
- Egyéb bajuk van-e? – szólalt meg ismét az alhadnagy.
- Igen – válaszolt egyik bajtársunk.
- Mi az?

– Vacsorát vagy valami ennivalót kérnénk. Mert a Markóból ebéd nélkül bocsátottak útnak bennünket – szóltak többen is.

– Pedig itt sem kapnak ma már enni. A zárás megtörtént. És zárás után semmiféle ételt nem lehet kiadni. Majd csak holnap kapnak.

Ez a közlemény úgy ért bennünket, mint a hideg zuhany. Erre egyikünk sem számított. Na, csodálatos borsófőzelék, nem eszünk belőled.

Két fegyőr kíséretében megindultunk új szállásunkra az MZ-be. Hosszú folyosókon mentünk keresztül. Két alkalommal is vaskapun kellett áthaladnunk. Különböző ajtók mellett haladtunk el. Ezek mellett kis fekete táblák lógtak. A létszám krétával mindegyiken fel volt tüntetve.

- A létszám 45, létszám 58, kórházban 2, létszám 39.

A magas létszámnak nem nagyon örültünk. Jót ez ritkán jelenthet.

Kis hídszerű folyosón át egy vaskapuhoz jutottunk. Megérkeztünk az MZ-re.

Az MZ Márianosztra réme. Háromemeletes, 50 méter hosszú, 15 méter széles épület. Ebben az épületben 200 zárka van. Egy-egy zárkájában átlag 4-5, esetleg 6-7 embert zsúfoltak be. Innen munkára a legritkábban visznek valakit. Az unalomtól akár meg is halhat a szerencsétlen rab. Lakótársaival sokszor hónapokon át kénytelen e szűk területen élni az ide bezárt személy. Ez csak ritkán volt szerencsés. Többnyire elviselhetetlenül rossz. Az MZ a *magánzárka* rövidítése. Régebben csak 1-2 személy lakott egy-egy zárkában. Ez még rosszabb lehetett. De akkoriban dolgozhattak a rabok és tarthattak könyveket. Az MZ egyébként a „*rothasztó*” nevet kapta. Tényleg az volt a rendeltetése, hogy lakóit puhítsa, kiszáírta, elevenen eltemesse.

Az MZ földszintjén álltunk és vártuk, mi következik.

- Raktáros – kiáltott az egyik őr.

Kulcs zörgött. Hamarosan a raktáros – egy rab – megjelent.

– Hiszen ez nagyszerűen néz ki – állapítottuk meg csendben –, akkor mégsem lehet olyan rossz itt a helyzet.

A raktáros felírta neveinket egy nagy ívre. Mindnyájan kaptunk egy csajkát (talán mégis kapunk vacsorát?) kanállal, egy pokrócot és egy lepedőt.

Ezután következett a zárakba való beosztás. Jozsó és Sándor egymás mellett álltak, én kissé távolabb. Odafurakodtam melléjük. Ha lehet, egy helyre kerüljünk.

Az első emeletre vittek bennünket. Az 53-as zárkát kaptuk. Ez a cella teljesen üresen állt. Csak mi hárman lettünk a lakói. Mikor az ajtót mögöttünk becsapták, örömkömben majdnem hangosan ujjongtunk.

Ennél jobb helyzetre nem is gondolhattunk volna. Sejtettük, hogy sokáig nem hagynak majd együtt bennünket. Rögtön el is határoztuk, hogy időnket igyekezzünk hasznosan kihasználni. Az imádságokat is lehetőleg közösen végezzük, már amelyeket közösen szoktunk végezni.

Közben szétnéztünk a szobában. Egy emeletes és egy földszintes vaságy szalmazsákkal, egy apró asztalka egy kis zsámollyal, valamint egy kis faliszekrény volt a cella teljes bútorzata. A sarokban állt a kibli, amit a leltár hivatalosan *űrcsöbörnek* nevezett. Ezen a kifejezésen sokáig derültünk.

Hét órakor egy kis harangszerű csengő jelezte, hogy elérkezett a takarodó ideje. Hamarosan le is feküdtünk. A nap mozgalmas volt. Ha nem is fáradtunk el, éhesek voltunk. Ez ellen jó az alvás.

Az ablak itt is magasan volt, de az emeletes ágyról ki tudtunk nézni. Az ablak be volt ugyan meszelve, de egy kicsit ki lehetett nyitni. A szabad résen elénk tárult a vidék szépsége.

Másnap a kis harangszerű csengő ébresztett bennünket.

Az addig néma, csendes börtönben olyan zaj támadt, mint egy kisebbfajta tatárjárás. Házimunkások rohángáltak az emeleteken és a földszinten. Vizet hordtak, kibliket cseréltek; s mindezt olyan lázas ütemben, mint akiket üznek.

Az ágy alatt találtunk egy mosdótálat, és nekiestünk a mosakodásnak.

Fél 6-kor következett a feketekávé és a kenyér kiosztása. Feketéből duplát adtak. Ez ok volt arra, hogy jókedvünk legyen. Kenyérből másfél „gurigát” adtak hármunknak. Egy guriga állítólag 80 deka volt. Valójában jóval kevesebb lehetett. A kenyeret a házban a rabok sütötték. Nekünk nagyon ízlett. Mivel késünk nem volt, kézzel és foggal segítettünk magunkon.

Reggeli után elméltünk és reggeli imánkat végeztük. Talán 8 óra lehetett, mikor kihajtottak bennünket a folyosóra. Onnan le az udvarra.

Márianosztrának három nagy udvara van. Két udvar igen nagy, a harmadik épülettel van körülvéve. A nagy börtönt ezen kívül még kisebb udvarok teszik változatosabbá.

Mindnyájunkat az egyik nagy udvarra tereltek le. A két legnagyobb udvart egy kis templom választotta el. Csak régebben volt templom. Most raktárhelyiségül szolgált. A kötélgyártáshoz szükséges nyersanyagot tárolták itt. A templom szentélyi és sekrestyei részét lebontották. A kis toronyszerű építményről a keresztet leverték.

Az udvar inkább kert benyomását keltette. Középtű veteményes ágyak voltak. Ekkor még vetemény nélkül. A kertészt a sétautat teljesen körülzárta. Két út a nagy területet keresztbe szelte át. Ezeken az egymást keresztező utakon járkált a sétát felügyelő őr. A sétauton mi, rabok, sétáltunk.

Mikor az MZ kapujához értünk, Jozsó már fel is fedezte egyik volt zárkatársát. Ügyes mozgással mellé került. A séta libasorban történt. Szép nap volt. Úgy hírlett, hogy Nosztrán – a Markóval ellentétben – egy egész órán át tart a séta. A bandukolás közben én is felfedeztem egy régi zárkatársamat, R. Miklóst. Egyelőre nem mertem megközelíteni. A helyzetet előzőleg ki akartam puhatolni.

Közben a bennünket őrző smasszer állandóan fegyelmezte a sétálókat. A sor egyik részéről hangokat hallott. Hirtelen felhorkanással ordította:

– Séta állj!

Mindnyájan megálltunk. Az „ürge” tovább bömbölt:

– Aki az előbb beszélt, az jelentkezék!

Senki sem jelentkezett. Az őr egy kissé még várt, majd kiadta a parancsot:

– Sétáról bevonulni.

Tízperces séta után szomorúan vettük tudomásul, hogy ma már semmi sem lesz az egyórás levegőzésből.

Mikor zárkánkba felértünk, kíváncsian vettük Jozsót körül:

– Na, mit mondott az a fickó, aki mögött sétáltál, és egyáltalán ki az illető?

– Még a Markós idő elején közös zárkában voltunk. A fiú egyetemi hallgató volt, s nagy vagány. Egyébként elég sokat tudtam vele beszélni. Azt állítja, hogy az elhelyezés sokkal jobb, hát ezt látjuk is. A koszt jobb mint a Markóban volt, bár egyáltalán nem több. Igaz, hogy itt duplát szoktak osztani. Az őrk sokat hangoskodnak és kiabálnak, de ez csak fal. Többnyire tüdő- vagy májbajos emberek ezek a felügyelők. Azért is vannak itt a jó levegőjű Nosztrán. Persze van közöttük néhány gonosz. Ami a legvigasztalóbb az, hogy elég gyakran és elég sokat visznek el munkára. Az illetőt, akivel beszéltem, már szintén beosztották egy csoportba. Bármelyik nap vihetik őket.

– Ezek nem rossz hírek – állapítottuk meg. Általában bizakodó hangulat vett erőt rajtunk.

Hiába reméltük, hogy kapunk valami olvasnivalót. Erről szó sem volt. Mikor a házimunkásnál erről érdeklődtünk, ironikusan válaszolta:

– Könyvet majd kapnak, ha szabadulnak.

Saját képzeletvilágunkra maradtunk. Különösebben nem búsultunk. Eleinte csaknem minden tetszett.

A séta utáni beszélgetést sokáig nem folytathattuk. Kizavartak bennünket a földszinti folyosóra.

– Mit akarhatnak most tőlünk? – kérdeztük egymástól a lépcsőn lemenet.

– Bizonyára beöltözünk – tudták az okosok.

Tényleg az öltözés következett. A földszinti folyosón 13 ruhahalom hevert. Az őr parancsot adott, hogy mindenki álljon egy halom mellé, és cseréljen ruhát. Ronda, festett, barna kabát meg nadrág lett az új öltözetünk. Egymás között cserélgettünk, ha kisebb vagy nagyobb ruhadarab kellett.

Szívesebben vettem volna, ha nekünk is olyan csíkos ruhát adnak, mint a raktáros rabon volt. De nem adtak. Csak a sapkánk volt csíkos. Ezt bent a házban nem használhattuk, csak kint az udvaron. Ahogy így az új ruhában álltunk és egymás kopasz fejét néztük, ugyancsak nevetnünk kellett. Úgy néztünk ki, mint azok a hadifoglyok, akiket a háború alatti híradókban mutogattak. A toprongyos ruhán kívül leginkább kopaszságunk tett bennünket furcsává.

Még séta előtt kopaszra nyírtak bennünket. Borbély bőven volt Nosztrán. Gyorsan „ugrott a hári”.

Mikor a ruhacsere megtörtént, sorba kellett állnunk. A nagyraktárhoz vezették csoportunkat. Civil holminkat – még az MZ földszinti folyosóján – nagykabátunkba kötöttük. Ezt a csomagot most ki kellett bontanunk. Egyesével egy asztalhoz léptünk. Minden leadandó holminkat leltárba vettek. Egy-egy rabbal elég sokáig bíbelődtek. A többiek addig – fal felé fordulva – várakoztak. Ablakmélyedésben álltam. Így kinézhettem. A folyosó ablakain erős rács volt. Nem voltak bemeszelve. Az ablak egy kis udvarra nézett. Valaki – bizonyára egy házimunkás – dézsából vizet öntött ki. Nem volt ez különös jelenség. Abban a pillanatban mégis lekötött.

Mire mindenkivel elkészültek, ugyancsak késő lett. Az MZ-re libasorba kellett visszatérni. A nagy zárkák mellett elhaladva láttuk, hogy már az ebédet osztották.

– Vajon mi lehet az ebéd?

– Mindegy, hogy mi, csak már adják oda, mert kopog a szemünk.

Mikor cellánkba beléptünk, láttuk, hogy mindhárom csajka már ott áll az asztalkán, s valami lé ugyancsak gőzölög benne.

– Hát ez nagyszerű – mondogattuk egymásnak –, távollétünkben már meg is hozták a levest.

Sándor előimádkozott, mi Jozsóval válaszoltunk. Utána leültünk, s mivel a leves forró volt, kavargattuk.

– Ez igen – szólalt meg Sanyi –, hiszen itt a leves olyan sűrű, mint a Markóban a főzelék.

– Jó helyre kerültünk – bólogattunk.

Mikor végre enni kezdtünk, ugyancsak csodálkoztunk. A levesben olyan bőven volt bab, hogy az már fényezésbe ment. A rejtélyt Sándor oldotta meg:

– Gyerekek, tudjátok, miért olyan sűrű ez a leves?

– Miért?

– Mert a főzeléket egyszerűen beletették a levesbe.

– Ez tényleg így lehet – eszméltunk fel –, hogy erre eddig nem is gondoltunk!

A leves-főzeléket így is örömmel ettük. Hálát adtunk az égnek, hogy babfőzelék és nem metélt tészta volt.

Az érdekes ebéd után imádkoztunk. Majd arról kezdtünk el beszélgetni, miként is osszuk be a napot.

Egész komoly programot állítottunk össze, amihez nem a legszigorúbban ragaszkodtunk. A megszabott tervtől való eltérésnek nemcsak mi voltunk okai, de a külső körülmények is.

Egy alkalommal közösen akartuk a rózsafüzért elmondani. El is kezdtük. Az őt beszólt a cirklin át:

– Litániáznak?

– Nem – válaszoltam meglepődve, de határozottan.

– Hát mit csinálnak? – dörögött az őt.

– Imádkozunk.

– Hát ne imádkozzanak hangosan. Nem tudják, hogy ez tilos?

– Eddig nem tudtuk.

– Akkor most tudják. Nem kell olyasmit csinálni, amiért idekerülnének. Aztán felesleges imádkozni is.

Az őt azzal tovább ment. Valamit még mormogott magában. De ezt nem értettük. Az imát abbahagytuk. Csak csendben, magunkban mondtuk. Nem tudhattuk, mikor néz be hozzánk egy másik smasszer.

Szombaton mindig korábban volt zárás, mint a többi hétköznapi napokon. Már 2 órakor kulccsal bezártak bennünket. Addig csak kívülről nyitható kilinccsel voltunk becsukva. Előzőleg még jelteni kellett a létszámot.

Mi Sándort szavaztuk meg jelentőnek. Korra ugyan ő volt köztünk a legfiatalabb, de mégiscsak harmadéves.

Hamarosan zárkánk elé ért Kolozs őrmester, az MZ osztályvezetője. Nem jött be. Csak kívülről hallgatta a jelentést. Sándor azt hitte, hogy gyorsan tovább megy. Ezért így jelentett:

– Jelentem, három fő.

Kolozs talán valóban tovább ment volna. De ennek a jelentésnek a hallattára megállt és Sándorra förmedt:

– Hogyan jelent maga? Hát honnan jött ide? Ismétlje meg még egyszer!

Másodszor Sándor már hiba nélkül mondta a szöveget. Feléhez sem ért, Kolozs már tovább lépett. Az ajtót ránc csapták.

Visszafojtott nevetésünk ekkor elemi erővel tört ki. Annyira kacagtunk, hogy a könny is megcsillant szemünkben. Sándor sértődött arccal nézett ránc.

Egy kívülálló joggal bolondnak tarthatott volna bennünket. Mindenben neveltünk. Most, hogy végre magunkra maradtunk, a sok lefojtott, természetes jókedv felülkerekedett bennünk, s kitört a korlátaiból.

Más alkalommal csaknem hasonló eset történt Sanyival.

Krás vagy Král nevű szakaszvezető – aki régebben állítólag ávós volt – ajtónkat feltárta és a küszöbön megállt. Szavait véletlenül Sándorhoz intézte:

- Mennyi a büntetése?
- Hat hónap – vágta rá Sándor gondolkodás nélkül.
- Mennyi? – nézett rá a szakaszvezető csodálkozva.
- Hat hónap kedvezményelvonás.

Ezt nem lehetett nevetés nélkül megállni. Král ide, Král oda, nagyot mulattunk Jozsóval.

Sándor félig dühösen, félig tanácstalanul nézett körül, s mikor felfogta, hogy mennyire melléfogott, kijavította válaszát és hat évet mondott.

A nézeteltérések sorozata ilyen gyerekségekből indult ki. Nevettünk vagy csak egyedül nevettem. Ez néha baj volt. A 6 évet helyettesítő 6 hónap sokáig kedvenc beszédtemám volt, mikor Sándort – ami nem egyszer előfordult – húzni akartam.

Szombaton zárás után hamarosan jött a vacsora. Megettük. Utána lefeküdtünk. Fekve sokkal gyorsabban múlik az idő. Börtönben pedig ez a lényeg. Főleg Márianosztrán.

A következő nap vasárnap volt, május 4-e. A vasárnap a hétköznaptól abban különbözött, hogy az ébresztőkolomp fél órával később szólt. A zárás pedig rögtön ebéd után következett.

Reggeli és kenyér osztás után, ajtónk hamarosan megint nyílt. Az egyik házimunkás beszólt, hogy:

- Vacsora.
- Na, jól nézünk ki – gondoltuk magunkban –, reggel fél 8-kor van a vacsora?

A „vacsora” pedig egy deci folyékony lekvárból állt. Ennek fele az osztókannában maradt.

- Hová vegyük fel? – kérdeztük.
- Hát a csajkákba – volt a kioktató felelet.
- Csajkánk alja piros lett a lekvártól. Ha ezt estére eltesszük, miben vesszük fel az ebédet? Nincs más hátra, meg kell enni. Ez a művelet nem került különösebb fáradságba. Séta következett.

Vagy nem a tegnapi őr felügyelt ránk, vagy ha ő is volt, jobb kedve lehetett. Ma tényleg csaknem 1 óra hosszat róttuk az udvar köveit.

Most mindent jobban megfigyelhettem, mint az előző napon.

A börtönt hatalmas kőfal vette körül. Ezeken a falakon lehetetlen átmászni vagy nyílást vágni benne. De ha ezt valaki mégis megkísérelné, a sarkokon emelkedő őrtornyokban lévő smasszer fegyverrel megakadályoznák.

A 4 méteres fal bármennyire is ellenségem volt, valahogy tetszett és csodálkozva nézegettem.

Aztán okosabb dolgokkal kezdtem foglalkozni. Méregettem a távolságot és az embereket, akik köztem és a mai napon ismét felfedezett R. Miklós között voltak. Beszélni akartam régi zárkatársammal. Akadály a köztünk lévő kilenc ember volt.

Sétakörünk négyszögalakú volt. Minden sarkon megelőztem egy rabot. Hamarosan R. mögött lépkedtem. Senki nem vett észre semmit.

- Jó reggelt Miklós úr! – köszöntöttem rá régi zárkatársamra – Hát én is itt vagyok.
- Nézze meg az ember – sandított felém R. látható örömmel –, hát meg volt az ítélete?
- Meg – válaszoltam –, de úgysem találja el, mennyit kaptam.
- Két évet?
- Hatot.
- Na, szép eset. Hát a társai?

Nagyjából elmondtam tárgyalásunk menetét. Majd áttértem Weithre, hiszen tudtam, hogy Miklóst leginkább az ő helyzete érdekli.

Nagyszerűen lehetett társalogni. Hiába, az az egy ór nem tudott mindenre figyelni. Még a toronyból őrködő smasszer sem jelentett különösebb veszélyt.

A séta már kissé fárasztó kezdett lenni. Nagy meleg volt. Vastag kabátunkat nemcsak levenni volt tilos, de még csak ki sem gombolhattuk.

Hamarosan bevonulhattunk a házba. Mindhárman megállapítottuk, hogy a hosszú séta fárasztó volt, de jólesett.

Most én újságoltam el az R.-től hallott híreimet – ami nem volt sok –, utána vártuk az ebédet.

Vasárnapi ebédünk a szokásos időben meg is érkezett: húsleves, kása lópörkölttel. Még hogy ez nem jó? Az nem igaz. Csak az volt undorító, mikor lóbelsőrészt adtak hús helyett. Ezt – bármennyire is éheztem – nem ettem meg. Nyúlós volt és ízetlen. Hosszabb ideje ülő rabok persze megmondták, hogy én akkor nem is vagyok igazán éhes. Különben ilyen finnyásan nem válogatnék.

Az ebéd után imádkoztunk, majd lefeküdtünk. A zárás már megtörtént. Most menetrendünk szerint rajtam volt a sor. Mesélni kezdtem Franz Werfel Bernadette című művét. Bár nem régen olvastam, ijedve vettem észre, hogy már sok apró részlet kiesett emlékezetemből. Ennek ellenére csak meséltem, s mikor már 2 órája beszéltem, pontosan a felénél abbahagytam.

Egy darabig csendben voltunk. Majd addig beszélgettünk, míg el nem álmosodtunk.

Másnap új hétre ébredtünk. Lassan hozzászoktunk a környezethez, kopasz fejünkhez, egymás gyengéihez. Közben megírtuk a zuwachslevelet is. Ez abból állt, hogy 4 sorban közölhattuk: Nosztrán vagyunk. Jól érezzük magunkat (ezt úgysem hiszik el). Október 6-án jöhetnek 10 percre látogatóba. Örültünk, hogy ezt megengedték, hiszen mindhárman fegyelmisek voltunk. Tintát és tollat adtak, meg egy házi levelezőlapot, melynek feladóján ott díszelgett a félelmetes név: Márianosztra, Országos Börtön.

Ez volt a második levél, illetve lap, amit elhurcolásom óta írhattam. Később hallottam, hogy a híradás meg is érkezett. Otthon nagy boldogságot okozott.

Nekifogtunk a tanulásnak. Kedvetlenül. Könyv nélkül – csak úgy emlékezetből – tanulni körülményes. Most igazat adtunk Tóni bácsinak, aki biblikum órákon gyakran figyelmeztetett bennünket, hogy sok memoritert tanuljunk. Soha nem lehet tudni, milyen helyzetbe kerülhetünk.

Sándor még jól emlékezett a filozófiára. Abból magyarázatott nagyon értelmesen nekünk. A lélek hallhatatlanságát olyan szépen elmondta, hogy Jozsóval csaknem bocsánatot kértünk tőle, hogy folyton a 6 hónappal, meg a jelentem 3 fővel húzzuk. Filozófia után egy kis biblikumot frissítettünk fel. Így az idő bámulatos gyorsasággal rohant. Egyszer csak azt vettük észre, hogy itt az ebéd. Ennek gyorsan nekiláttunk. Ha jól nem is laktunk, legalább elmondhattuk, olyan nagy urak vagyunk, akiknek az ételt helybe hozzák.

Délután tovább folytattam az előző nap elkezdett Bernadette-et. Most sikerült be is fejeznem. Utána valamiről vitázni kezdtünk. Az unalom elűzésének ezt a formáját főleg Sándor és Jozsó csinálták. Időnként veszekedésbe csaptak át. Utóbb lehiggadtak. Ilyenkor nevettek, hogy milyen hevesen tudtak hajba kapni.

Jómagam keveset vitatkoztam, de sokat veszekedtem. Elég gyakran elmélkedtem ugyan, hogy arról ismerik meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, ha szeretitek egymást. Mindez keveset használt. Igaz, gyorsan megbékéltünk, de a helyzet kezdett bosszantó lenni. Megfogadtuk, hogy igyekszünk egymás gyengéit nagyobb türelemmel elviselni. Ettől kezdve megint jól éreztük magunkat.

Reggelenként sétára mentünk. Ilyenkor a híreket felszedtük, éppen úgy, mint a Markóban. A különbség csak az volt, hogy itt sokkal kevesebbet lehetett megtudni. Már az is nagy újságnak számított, ha megtudtuk, mi lesz az ebéd.

Nagy szenzációnak számított, ha egyesek szállításáról kaptunk hírt. Máskor elégedettek voltunk, ha varrótűt kaptunk kölcsön a sétán. Jozsó megpróbált varrni, de kevés eredménnyel.

Séta után nagyjából megtartottuk az eltervezett rendet. Lehet, hogy sok érdekes dolgot tanultunk volna egymástól, ha sokáig együtt maradunk. Nem azért robbantottak szét bennünket, mert kispapok voltunk, hanem az a hely, ahol laktunk, csak átmeneti volt. Az embereket innen osztották tovább, vagy a felsőbb emeletekre, ha sok évre voltak elítélve, vagy a földszintre, ha keveset szabott ki rájuk a bíróság.

Márianosztrán 5 év még kis időnek számított. A súlyosabban elítélt rabok csoportja 10 évnél kezdődött.

Május 8-án délelőtt – nem tudom éppen mivel foglalkoztunk – Kolozs nyitotta ránk az ajtót. Mindenkitől megkérdezte ítélete nagyságát. Mikor megtudta, hogy 5, illetve 6 évünk van, kiadta a parancsot:

– Összes cuccal menjenek ki a folyosóra.

Kint már sokan álltak. Néhányan még utánunk is jöttek. A rabok legnagyobb része felkerült a 2. emeletre. Mi hárman, s még egy határátlépő – nem egészen 5 éves ítélettel – a földszinti folyosón kötöttünk ki.

Kolozs terelt bennünket. A 4-es zárka előtt megálltunk. Az osztályvezető először benézett a cirklin, majd beszólt:

– Mennyi a létszám?

– Három – hallatszott ki a válasz.

– Na, egy ember menjen be ebbe a zárkába – szólt felénk Kolozs, s azzal már nyitotta is ki a cella ajtaját.

Első helyen a határátlépő állt. Neki kellett belépnie.

Most Kolozs az 5-ös zárka cirklijén nézett be. Ismét a létszám iránt érdeklődött. A válasz meglepő volt:

– A létszám kettő.

Már csikordult is a kilincs. Az ajtó kinyílt.

– Ketten gyorsan lépjenek be – adta ki az osztályvezető az utasítást.

Mivel Jozsó és én következünk, átléptük a zárka küszöbét. Sándor a következő, vagyis a 6-os zárkába került.

Mögöttünk az ajtó becsapódott. Két teljesen idegen ember társaságába kerülve, életünk az 5-ösben megkezdődött.

A cella két régi lakója már több mint fél éve éltek ebben a kis odúban. Egy emeletes és két földszintes ágyon kívül a cellában ugyanaz a holmi volt, amit az 53-asnál már említettem.

Egyik lakó – mint később kiderült – éppen aznap töltötte be 59. évét, báró volt. A másik régebben őrmester, később hadirokkant, 32 éves volt.

Tóni bácsi – ő mondta, hogy így szólítsuk – magas termetű volt, nős, és két gyermek apja. Természete barátságos lett volna, ha időnként nem lett volna túlságosan ideges és bizonyos dolgokban kicsinyes. A nap legnagyobb részét ágyán ülve átaludta. Hihetetlenül sokat tudott aludni. Ez börtönben sokat ér. Jóformán csak az étkezések idején volt ébren. Ha a koszt megjött, nagyszerű étvággal evett.

A 40 deka kenyeret már reggelire megette. Így legalább napjában egyszer érezte, hogy evett. Soha nem válogatott. Mikor én a lóbelsőrész miatt zúgolódtam, figyelmeztetett kifogásaim helytelen voltára.

Időnként – mikor nem aludt – roppant lekötően tudott dolgokat előadni és fejtegetni. Olyan átélve beszélt, hogy élvezet volt hallgatni. Gyakran mesélt hadifogságáról, amit az első világháború után 6 éven át töltött Oroszországban.

Magyaron kívül nagyszerűen beszélt németül, franciául, angolul és elég jól oroszul is. Jozsó vett is Tóni bácsitól angol nyelvleckéket. Ebben én nem követtem. Egyrészt nem volt kedvem. Másrészt az öreg úr nagyon ideges lett, ha az ember elsőre nem értett meg mindent.

Tóni bácsi jó lakótársnak bizonyult. Időnként bosszantott, hogy egész nap alszik. Azt szerettem volna, ha többet mesél.

Büntetése 3 és fél év volt. Azért csukták be, mert báró volt. Ürügyül azt használták fel, hogy fiánál találtak rozsdás pisztolycsöveket. Ezekről maga a fegyverszakértő is megállapította, hogy lőfegyvernek nem számíthatók. Az ávón azt magyarázták öreg lakótársunknak, ha nem vállalja el, hogy a „pisztolyokat” ő adta fiának, akkor a fiút – 16 éves sem volt – is behozzák és becsukják, de őt sem engedik szabadon. Ha azonban az ügyet magára vállalja, fiának semmi bántódása sem lesz.

Tóni bácsi magára vállalta fia „vétkét”, és a pécsi bíróság 3 és fél évre ítélte. A fiúnak valóban nem történt semmi bántódása. Kérdés, ha az apa nem vállalja el fia tettét, megbüntetik-e gyermekét? Itt a volt báró ellen ment a játék. Lehet, hogy következetes tagadással mindketten megszabadulnak. A Tóni bácsi által választott út volt a biztosabb. – Később hallottam, hogy egy puskáért egy apát 14 évre, a fiát pedig 8 évre ítélte a bíróság. Pedig az apa nem is volt báró.

Új lakóhelyünk másik őstagja Ervin volt. Első pillanatban sokkal idősebbnek gondoltam koránál. Ennek magyarázata dús és fekete szakálla volt.

Ervin – akit én később Enricónak neveztem – egyszerű gyerek volt. Nem beszélt nyelveket (bár a németet törte), nem tudott jól előadni, mesélni. Szeretett kicsit nagyozolni, ami nagyon rosszul állt neki. Viszont nem lehetett letagadni – és ez összes hiányosságát és hibáját kárpótolja –, hogy a szíve aranyból volt.

Az ég világon semmije sem volt (mije lehet egy nosztrai rabnak?), de a készsége így is bizonyíték. Mikor hetente egyszer beadták a varrófelszerelést a kisletétből, örömmel adott tüt, cérnát, pamutot, amit csak akartunk. Nemcsak varróeszközöket adott, de nemegyszer a varrásnál is segített. – Kenyerét a hét folyamán spórolta, hogy legalább egyszer – vasárnap – legyen mit ennie. S vasárnaponként, mikor evésre került a sor, nem tudta elnézni, hogy míg ő falatozik, más éhezik. Mindnyájunkat megkínált. Pedig semmivel sem kapott több kenyeret, mint mi. Ilyen gyerek volt Enrico.

Sokat panaszkodott, hogy menyasszonya elhagyta. Vácott teljesített szolgálatot. A leány is váci volt. Lábát a fronton rettenetes sérülés érte. Sokáig kezelték. Már úgy volt, hogy nem tudják megmenteni, és lábát le kell vágni. Isten segítségével mégis átvészelte az ínséget. A sebesülés után évekig géppel és mankóval kellett járnia. Ezért ijedt meg a menyasszony, mikor vőlegényét nyomorékként kellett vizionlátnia.

Ervin összeesküvő volt. De egész jelentéktelen szerepe lehetett. Csak 5 évet kapott. Ilyen „bűncselekményeknél” ez enyhe. Nem tudom, mire esküdtek össze; Rákosit akarták-e eltenni láb alól, vagy a szabadságszobrot kívánták felrobbantani? Mindenesetre tervük nem sikerült.

Tóni bácsival ellentétben Ervin nappal nem tudott aludni. A szűk kis odúban naphosszat fel s alá járt. Menését, gépes lábának állandó zörgése furcsán húzta alá állandó mozgását.

Ervinnek – aki régóta van Nosztrán és nem nagy idős – nem kellett volna az MZ-én laknia. 1951-ben Enrico még a házon és falon kívül valami építkezésnél dolgozott. Valaki a csoportjukból nemcsak megszökött, de átszökött a csehekhez. Az egész építkező csoportot leváltották és bevágták őket az MZ-re. Minden tag külön zárkában lakott. Ez az állapot 1 hónapig tartott. Akkor Ervin fegyelmije feloldódott, de továbbra is az MZ-én maradt. Társai azóta mind külmunkára kerültek. Neki ez lába miatt nem sikerült.

Mikor a cella régi lakói megtudták, hogy kispapok vagyunk, nagyon örültek. Ez számukra biztosíték volt, hogy megbízható társakat kaptak. Mi szintén örültünk, hogy végre őslakókkal lehetünk együtt. Így sok dolgot megtudhattunk, amit addig csak sejtettünk, vagy amire nem is

gondoltunk. Most pontos részletességgel hallottuk a levélírás, a látogatás, valamint a csomag dolgáról, melyek ez idő szerint ránk még nem voltak érvényesek.

A délelőtti nagy része kérdezősködésekkel telt el. Közben a folyosóról csoszogást, ajtócsapódást és nevek olvasását hallottuk. Tóni bácsi és Ervin felvilágosítottak bennünket, hogy a régóta várt szállításra került sor.

Ervin az ajtóhoz lépett és fülét a cirklire tapasztotta. Hallgatódzott. A nevek felolvasása közben vagy közömbösen nézett, vagy megvillanó elevenséggel aszerint, hogy a név ismerős volt-e számára vagy sem. A túlzott figyelem valójában felesleges volt. A harsányan olvasó hangot így is kitűnően meg lehetett érteni.

– B. László! – hallottam egyszer csak meglepődve. Milyen kicsi is a világ!

Utána ismeretlen nevek tömkelege következett. Kint a nyüzsgés egyre nagyobb lett. Egyre több rab sorakozott fel. Hiszen mehettek külmunkára.

Egyszer csak kinyílt a cirkli. Valaki Tóni bácsi nevét szólította. Az öreg úr az ajtóhoz sietett. Egyik rabtársa köszönt el tőle, aki most a szállításba került. Az illető híreket is tudott. Miután eltávozott, nagy érdeklődéssel fogtuk Tóni bácsit körül.

A zaj végre elhalkult. Megkaptuk az ebédet. Utána nagy csend következett.

A sétákon Sanyival naponta találkoztunk és beszélgettünk egymással. Sem Sándor, sem mi nem tudtunk jelentősebb dolgokat. De mindenféle hírek örültünk.

Zárkánk hírforrása Tóni bácsi volt. Jó összeköttetései voltak olyan rabokkal, akik akár az öröktől, akár a rabmunkásoktól sok mindent megtudtak.

Séta végeztével aztán a beszámoló következett. Egyszer arról értesültünk, hogy a pápa beszélt. Máskor Adenauer. Megint máskor megtudtuk, hogy kik lépnek fel jelöltekként az amerikai elnökválasztáson. – Egy-egy beszámoló után úgy éreztük, hogy rossz helyzetünk már nem tarthat soká, s napokon, esetleg heteken belül szabadulunk.

Minden nap persze nem volt új híryanag. Ilyenkor legalább azt tudtuk meg, hogy mi lesz az ebéd. Több alkalommal hír helyett Tóni bácsi a teológia és a filozófia köréből tett fel kérdéseket. Ezeket a problémákat nem ő fundálta, hanem barátai, akik négyen (három ezredes és egy diplomata) egy zárkában laktak. Mivel nagyon sok idejük volt, Isten és vallás körüli témákkal foglalkoztak, több-kevesebb sikerrel. – A teológián keresztül, anélkül, hogy csak egy szót is szóltunk volna, már barátokat szereztünk magunknak. A sétán – az öregeket látva – messziről bólogattunk feléjük, ők pedig nekünk vissza.

Valamelyik este történt. A zárás már megtörtént. Az őrsváltás – ablakunk alatt elvonulva – nagy szitkozódásban tört ki. Fogalmunk sem volt, mi történhetett? Rövid idő múlva nyílt az ajtó és két fegyőr lépett be. Az egyik örvezető volt, a másik még annyi sem. Már ágyban voltunk, azért nem pattantunk fel. Csak harsány hangon köszöntünk. Az örvezető hangoskodni és fenyegetőzni kezdett:

– Jelentkezzék gyorsan az, aki kinevetett az ablakon, mikor az őrség elvonult – bömbölte.

Csodálkozva néztünk rájuk. Szinte egyszerre kezdtünk el tiltakozni.

– Ne járjon annyit a szájuk – vágott szavunkba a smasszer –, jelentkezzék a tettes, különben az egész zárkát kihallgatásra viszem hétfőn.

Mivel az ügyet senki sem vállalhatta magára, az örvezető figyelme az emeletes ágy felső fekhelyén elhelyezkedő Jozsóra esett.

– Maga volt az – csapott le rá.

Jozsó hirtelenjében nem tudta mit válaszoljon. De feltalálta magát:

– Parancsnok úr, nem én voltam az, aki nevetett. Tessék megkérdezni magától a szobagazdától. Ő is bizonyítja.

Vagy a „parancsnok úr” megszólítás, vagy a szobagazda emlegetése – valószínű inkább az előbbi – olyan kedvező hatást gyakorolt az örvezetőre, hogy az némi morgással, hamarosan elhagyta szobánkat, anélkül, hogy bármi következményt zúdított volna nyakunkba.

Ilyen esetekben, akár igaza volt a rabnak, akár nem, mindig ő húzta a rövidebbet.

Nem volt veszélyes, de annál érdekesebb, mikor Jozsó levelet írt haza. Neki, mint 5 évre elítéltek, 2 havonta járt a levélírás. Kapott írószerszámot, tintát és egy nosztrai egységlapot. Jozsó nagy körültekintéssel, 20 sorba mindent bele akart írni. Leglényegesebb az volt, megmagyarázni, ha majd eljön a csomagküldés ideje, mit tegyenek bele. Jozsó levelében Ágota nénye felől érdeklődött. Azt is írta, hogy ő is járuljon a csomag tartalmához. Ezzel azt akarta jelezni, hogy nekem is küldjenek csomagot.

A levelezőlapot elvitték. Hetek, lassan hónapok múltak el azóta. Válasz nem érkezett. Később kiderült, hogy Jozsó levelét soha fel sem adták. Rájöttek, hogy neki is van 6 hónap kedvezményelvonása.

Nosztrai tartózkodásunk folyamán Tóni bácsi egyszer kapott levelet, Ervin ugyancsak egyszer egy lapot. Mikor az első posta megjött, Jozsó szinte csodálkozva kiáltott fel:

– Hát mégis jöhet ide levél? Azt hittem már, hogy ez pusztá szabály.

Jozsó felkiáltása nem volt teljesen alaptalan. Mikor megnézte gazdája feladása keltezését, minimálisan 1 hónap különbséget talált az aznapi és a jelzett dátum között.

Egy levél így is kimagasló eseménynek számított.

Megszokott heti esemény volt a fürdés. Nemcsak tisztálkodási szempontból volt jó, de ilyen alkalmakkor 6-8 zárka lakói is egybe kerülhettek. Így ismerkedtünk meg személyesen is a teológiai kérdések feltevőivel, a három ezredessel és a diplomatával. Kissé furcsának tűnt, mikor a többi rab előtt hangosan beszélgettek hitbéli dolgokról. De készségesen feleltünk. Különösen Sándor, aki mindig azonos fürdőző csoportba került velük.

Bent a fürdőben már nehezebb volt beszélgetni. Ezt inkább az előhelyiségben várakozva követtük el, ahol őr egyáltalán nem is volt látható.

Hasonló volt a fürdés eseményéhez a borotválkozás. Szombaton a földszinten szabadítottak meg bennünket felesleges szőrzetünktől. Pamacsolás közben az idegen zárkák lakói feltűnés nélkül összekeveredhettek egymással. Volt is nagy súgás-búgás, hogy csak úgy morajlott. Fegyőrök alig voltak a közelben. Csak távolról sandítottak felénk.

A földszinti 5-ös zárkában 2 zsebkés is volt. A kenyérvágás már nem volt probléma. A kés közönséges bugyli volt. Hegye gondosan le volt gömbölyítve. Vágni nagyszerűen lehetett vele. Tóni bácsi bugylija volt jobb. Ő nem szívesen adta kölcsön. Ezért többnyire Ervin kése forgott kézen. Tóni bácsi *haleffe* csak reggelenként került használatra, mikor a guriga kenyeret kellett kettévágni.

Felkelés után és lefekvés előtt eleinte csak Jozsó, később én is tornáztam. Rengeteg mélytérhdhajlítást és karhajlítást végeztünk. A levegőt öklöztük és hasonló gyakorlatokat csináltunk. Mire volt ez jó, mikor úgyis alig volt erőnk? Időtöltésre. Testedzésre sem volt rossz. Jozsó egyébként olyan szép gyakorlatokat csinált, hogy Tóni bácsi egyenesen élvezte. Ha Jozsó tornája alatt az öreg úr aludt, mikor később felébredt, az ún. csillagrúgást mindig meg kellett ismételnie. Ez abból állt, hogy lábfejét lefeszítve, azt magasabbra lendítette fejénél.

A kar- és mélytérhdhajlításban gyakran versenyeztünk. Nem emlékszem, hogy Jozsót egyszer is sikerült volna legyőznöm. Pedig ugyancsak erőlködtem.

Nagy örömeinkre szolgált – Ervin is teljesen egyetértett velünk – Tóni bácsinak gyakori megréfalása. Legjobban azon derültünk, hogy mindig ugyanazzal a trükkel járattuk a bolondját. Ezért soha nem lett mérges. Sőt, velünk együtt nevetett.

Zárás után a rabnak joga volt ágyba bújni és aludni. De ezt csak a csengő megszólalása után volt kötelező megtenni. A két időpont között sokszor két óránál is nagyobb volt a különbség. Főleg szombaton és vasárnap.

Tóni bácsi zárás után – legtöbb esetben – azonnal lefeküdt, s hamarosan aludt is, mint a tej. Mi csak később fektünk le, de nem aludtunk el azonnal. Délután megszólalt a takaródást jelző csengő. Kint gyönyörűen sütött még a nap. A szoba úgy nézett ki, mintha

reggel lenne. Az ágyról leugrunk. Ervin szokása szerint lábgépéhez nyúl, s egyszerre hangos szóval köszönünk:

– Jó reggelt, Tóni bácsi!

Tóni bácsi a kongatást többnyire meghallja. Ehhez még hozzájárul a mi hangoskodásunk. Álmos, csodálkozó szemekkel néz körül. Majd megszólal:

– Ejnye, de hamar reggel lett.

Jozsó meg én tornászni kezdünk, Ervin lábgépét fűzi. Tóni bácsi azonban még mindig fekszik.

– Mi a csuda – gondoljuk magunkban –, hát mégsem ugrott volna be az öreg?

Ezalatt az emeletről lehallatszik egy ör kiabálása, aki azokra harsog, akik még nem feküdtek le. Hozzánk a szavak értelme nem hallatszik be, csupán a hang ereje. Ez csodálatosan hat. Tóni bácsi, mint akit puskából lőttek ki, úgy ugrik ki az ágyból. Mosakodáshoz készülődik.

Ezalatt mi visszafeküdtünk az ágyba. A nevetéstől nem tudjuk, mit csináljunk. Végül nem bírjuk tovább. A kacagás hangosan tör ki belőlünk. Tóni bácsi lassan megáll. Előbb savanyúan csodálkozó, később derűs képet vág.

– Ejnye, ejnye – mondja –, most aztán jól becsaptak. Na megálljanak csak – fenyegetőzik.

Az öreg úr fogadkozik, hogy ez csak egyszer fordulhat elő. Ezután sokkal elővigyázatosabb lesz velünk szemben.

Nem telik el 1 hét. Az esti ébresztő éppen ilyen sikerrel ismétlődik meg. Ezen kívül még vagy ötször.

Egy alkalommal reggel próbáltunk tréfát csinálni. Most jó estét kívántunk. De nem értünk el eredményt. Tóni bácsi ugyanis hajnali 4 óra körül mindig felébredt. Így nem dőlt be nekünk.

Kevés új értesülésünk van. Csak az az újság, hogy SZ.N. Egont elvitték valamelyik női fegyház orvosának. Sz. nőgyógyász. Jó ismerőse Tóni bácsinak. Bennünket ez valójában nem is érdekel. De beszélnek róla. Friss hír.

Valamelyik hét délutánján Kovács szakaszvezető kinyitja zárkánk ajtaját és beszél:

– Na nyomás, mindenki menjen a folyosóra. Öreg – fordul Tóni bácsihoz –, maga maradjon itt.

Kilépünk. Tudjuk, hogy valami munkáról lesz szó. Ervin lábára hivatkozik. Rögtön vissza is engedik a zárkába. Kint már többen várakoznak. Vagy 15-en állunk egy csoportban. Kovács „indulj”-t int és kimegyünk egy ismeretlen udvarra. Ott egy teherautó áll. A folyosóról kell kukoricát vinni az autóhoz. Mikor az első zsákot a vállamra tették – rosszul terhelve –, azt hittem, hogy egy hegy szakadt rám. Alig tudok valahogy kikecmeregni az autóig. Másodszor már jól fekszik a zsák és bírom a terhet. Mikor vagy hatot fordulok, éppen elegendem van. Egy zsebrevaló kukoricát magammal viszek. Ez sok mindenre jó. Szükség esetén meg is lehet enni.

Vacsora előtt bizakodva várakozunk, hogy talán duplát kapunk, mert cipeltük a kukoricászsákokat. Tévedtünk.

Más alkalommal a raktárból pokrócokat és lepedőket kellett a nagyraktárba vinni. Vígán mentünk, mert bíztunk benne, hogy egyszer csak kifogjuk a duplát. Öt pokrócot tettek a hátunkra. Nem lett volna nehéz. Viszont nagyon ügyetlen volt a fogása. Így útközben nagy kínokat kellett kiállni, hogy baj nélkül célhoz érjünk. Én sem voltam képes megoldani a feladatot. Pokrócaim nagy része lecsúszott a földre.

Duplát ez alkalommal sem adtak. A munkában mégis érdemes volt részt venni. Így láthattuk a nagyraktárt belülről. Volt seprű, ceruza, papír meg sok egyéb, kötegekkel. Csak bámultam. Szerettem volna legalább egy ceruzát elemelni – nem lett volna lopás –, de nem volt rá mód. Pedig milyen jó lett volna. De ez csak a legfontosabb esetekben kerülhetett ki a *makéból* (rejtekből). Mondtam is Jozsónak:

– Ha sikerült volna egy ceruzát elvenni, neked sem kellene ezután az angol szavakat szeggel a falra firkálnod.

Ezeket a kisebb-nagyobb munkákat Úrnapján tetőzték be.

Általában szerettük, ha dolgozni mehettünk. Így gyorsabban múlt az idő. De ha nem kaptunk jutalmul egy kis ételmaradékot, annál keservebben éreztük teljes kiszolgáltatottságunkat.

Úrnapján megint Kovács nyitotta ránk az ajtót. A sétáról még alig értünk fel. Mindenkit kizavart. Még Tóni bácsit is. Csoportunkat a szénpincéhez vitték. A földön nagy halomban hevert a szén.

– Idefigyeljenek emberek – szólt hozzánk Kovács –, az a cél, hogy a szenet olyan gyorsan juttassák le a pincébe, hogy mire az új rakomány megérkezik, itt fenn már ne maradjon szén. Ha jól dolgoznak, ebédből duplát kapnak, és máskor is jöhetnek ki dolgozni. Megértették emberek?

– Igen – zúgott a válasz.

Gondolkoztunk, hogy Úrnapján dolgozzunk-e? Úgy döntöttünk, hogy igen. Nem annyira a dupláért tettük ezt. A nagy feltűnést akartuk elkerülni. Erre nyilván sor került volna, ha a munkát megtagadjuk.

Később megbántuk, hogy dolgoztunk Úrnapján. Elhatároztuk, hogy azt a jövőben vásár- és ünnepnap ugyancsak kerülni fogjuk. Hiszen most is másképp lett volna, ha nem olyan váratlanul és titokzatosan csapnak le ránk.

Fentről több pár rab a szenet tróglin hordta. Négyen lent dolgoztunk és a szenet lapátoltuk. Gyorsan kellett dolgozni. Időnként egy hadnagy jelent meg, komoly ábrázattal és elégedetlenségének többször is jelét adta. Pedig jobban már nem tudtuk hajtani magunkat. Nem is lehetett.

Nagy izgalmat keltett az, hogy a mintegy 20 dolgozó rab vagy 5 cigarettát kapott. Ez a néhány *spangli* olyan örömet okozott, hogy az elképzelhetetlen. Bajtársaink vígan pőfékeltek. Nekem is több alkalommal felkínáltak egy-egy szippantást. Megnyugtattam őket, hogy nem dohányzom. Ennek örültek. A cigarettákhoz gyufa nem volt. Ezért vattával – amit nem tudom honnan kerítettek – meg a villanykörtének egy kis elektromos kisülésével segítettek a bajon. Ez ugyan rövidzárlatot okozott. Viszont a hézagot hamar megcsinálták. A munka nagy heveséssel folyt tovább.

Délben a zárkánkban ebédeltünk. Levesen kívül kása volt lópörkölttel. (A hús nem Úrnapja tiszteletére, hanem csütörtök miatt volt, akkor ugyanis mindig volt hús.)

Először csak szimplát kaptunk. Aztán másodszorra is osztottak. De ennek a másodszori adagnak csak a neve volt dupla. Valójában a kanálban alig volt egy kis kása.

Ez volt hát a jutalmunk.

Délután ismét vittek rabokat munkára. A mi zárkánkat kihagyták. Jobb is. Azt hiszem megtagadtuk volna a munkát.

Ez a szénrakodás csaknem 2 hétig tartott. Más csoportok keletkeztek, akik állandóan dolgoztak. Nem egy alkalommal éjjel vagy nagyon korán reggel megindult a hajsza.

Egyik reggel – talán 4 óra lehetett – a következő beszélgetés foszlányát hallottam be a félig nyitott ablakon:

– Maguk dolgoznak ezzel a szénnel több mint egy hete? – kérdezte egy hang.

– Igenis, alhadnagy úr – jött a válasz.

– Hát csak szorgalmasan dolgozzanak, emberek.

– Igenis, dolgozunk.

– Duplát szoktak kapni?

– Igenis, szoktunk.

– Ha a most jövő autórakományt gyorsan ledolgozzák és lesz maradék kenyér a raktárban, mindenki kap egy guriga kenyeret.

– Köszönjük, alhadnagy úr – hangzott a hálátelt válasz.

Akkori szemmel nézve azt gondoltam, mégiscsak rendes ember ez az alhadnagy. Mikor a szénmunkához már közelebb kerültem, felháborodva gondoltam vissza tehetetlen emberek ekkora fokú zsarolására és kihasználására.

Május második felében olyan hűvös lett, mintha ősz lett volna. Most már örültem, hogy barna ruhát kaptam és nem vékony csíkosat. Így is dideregve ültem az ágyon. Még a sétához sem volt kedvem. Tóni bácsi – akin csíkos ruha volt – nem győzött eleget panaszkodni. Úgy segített magán, hogy a zárkában magára terítette a pokrócot.

A hideghez az is hozzájárult, hogy cipőm teljesen elkopott. Ismételt kérésemre adtak a raktárból egy pár fatalpú bakancsot. Ennek felsőrésze bőr volt, talpa pedig vastag fa. A bakancs egy része szabadon lefegett. Eleinte gyakran orra buktam. Később úgy megszoktam, hogy futni is tudtam benne.

Legnagyobb örömünk az volt, mikor az MZ földszinti részlegének nagyobb csoportját konyhai munkára vitték. Mikor az első alkalommal történt, nem tudtuk elképzelni, mit akarnak. Az természetes, hogy a rabnak semmit sem magyaráznak meg. Csak dobálóznak vele. Ahogy éppen adódik.

Kolozs lépett be. Enrico a létszámot jelentette. Várakozva lestük, mit is akarhat?

– Mindenki fogja gyorsan a csajkáját és a kanalát – mondta –, aztán sorakozzanak a folyosón.

Egy perccel később már kint álltunk. Lehattunk vagy hatvanan. Többen is leszámoltak bennünket. Egy tizedes vezetett el bennünket kitűzött helyünkre.

Útközben már tudtuk, hogy a konyhára megyünk. Ennek nagyon örültünk. Így egész nap emberek között lehetünk. Friss híreket hallhatunk. Végül duplát vagy legalábbis nagyobb adag ebédet kaphatunk.

A konyhán naponta akadt tömegmunka. Ha nem volt krumplihámozás, akkor borsót kellett tisztítani, vagy spenótot, vagy más hasonló árut. A konyhán beosztott szakácsokon kívül voltak az ún. *kondérosok*. Ők az elkészített ételt hordták az osztályokra, illetve az MZ-re. Továbbá a konyhai edényeket mosták el és a kényesebb természetű tisztítást végezték. Amikor tömeges munkaerőre volt szükség, többnyire az osztályokról hoztak rabokat. Az csak kivételesen fordult elő, hogy az MZ mehetett konyhára.

Az első osztályon azok az elítéltek laktak, akik akár a fonóban, akár a szövőben dolgozhattak. Ezek nemcsak – aránylag jó – fizetést kaptak, de üzemi ételt is, valamint több kenyeret, sőt cigarettát is. Nem volt nehéz munkájuk. A munkatermek a börtönön belül voltak. Tehát még gyalogniuk sem kellett. Márianosztrán az volt a legtöbb rab vágya, bárcsak bekerülhetne az első osztályba.

A második osztály rabjai ugyan nem dolgoztak állandóan. Viszont alkalmi munkára – konyha, rakodás stb. – leginkább őket vitték.

Az MZ mindenben az utolsó volt. Jó munkát ritkán kaptunk. A mi részlegünkre az unalom nyomta rá a bélyegét.

Ezért csodálkoztunk annyira, mikor azon a bizonyos reggelen először mentünk a konyhára, csajkával és kanállal felszerelve, hogy krumplit hámozzunk.

A konyha az MZ-től ugyancsak távol esett. Ezért nem lehetett soha a levegőben ételszagot észlelni. Az épületömb ellenkező végén kötöttünk ki. Egy csöpp kis beugrószerű hely – melyből lépcső vezetett fel az emeletre – választotta el a konyhát a mosogatótól és az azon túl fekvő nagy helyiségtől. Ez rossz idő esetén a krumpli és egyéb tisztítási folyamat székhelye volt.

A konyha ajtaján nagy betűkkel állt a felirat:

– Elítélteknek a főzőkonyhába lépni tilos.

Nem is mertem volna belépni. Így még nagyobb tisztelettel kukucsáltam be a nyitott ajtón át. Nagy, zárt üstökben főtt a leves és a főzelék. Néhány szakács – fontosságuk tudatában – sűrűlőddött a táplálék körül.

Mivel jó idő volt, nem a belső helyiségben hámoztuk a krumplit, hanem a mosogató és a belső helyiség ablakai alá helyezett padokon. A nap gyönyörűen sütött és a jó levegőn fellélegeztünk.

A krumpli ott hevert zsákokban. Nagy kondérokba kellett tisztítani. 60 ember nagy lelkesedéssel és odaadással dolgozott. Örültünk, hogy egyáltalán dolgozhatunk.

Itt nem volt tilos a beszélgetés. Régi ismerőseink – a három ezredes és a diplomata – most bőven beszélgethetett velünk – és nemcsak a teológiáról. – Sok érdekes esetet ismertünk meg.

Az ezredesek közül az egyik csendőr volt. A teljesen ősz hajú, 70 éves bácsika már másodszor ült a „demokráciában”. Nemcsak azért volt becsukva, mert csendőr volt, de mert katolikusként merte magát vallani. Egy bizonyos költeményt találtak nála, amit állítólag terjesztett. Ez a költemény hűen tükrözi az elnyomott keresztény magyarok helyzetét. Ezért a költeményért csendőrezredesünk 2 és fél évet kapott.

A másik ezredes a Horthy kabinet irodájában működött. Semmi érdemlegessel nem tudták vádolni. Főbűne az volt, hogy vezérkari ezredes volt, és bizonyos elemek nem tudták elviselni, hogy szabadon jár. 5 évre ítélték.

A harmadik ezredes tetszett leginkább. Ő mesélt legtöbbet.

Olyan szeretetre méltó modora volt, hogy már csak emiatt is kedvelnünk kellett. A nagyváradi premontreiekhez járt iskolába. Adott egy jó tanácsot is. Ha majd egyszer prédikálok, ne felejtsek el a magyarság érdekében is buzdítani. Ezt nagyon fontosnak tartottam.

A diplomatával nem volt kapcsolatom. Csak csodálkozva hallottam, mennyi nyelven beszél folyékonyan. Ha kellett, szerbül – volt köztünk néhány szerb –, németül, angolul, franciául vagy szlovákul beszélt. Valódi nyelvtzseni volt.

Az itt említetteken kívül még számos érdekes ember ült körülöttünk, késsel és krumplival kezükben. Tőlünk nem messze egy vezérkari százados – 7 éves börtönmúlttal. –Tőle jobbra egy fiatalember, aki röpcédulákat terjesztett. Kissé távolabb hórihorgas – állítólag 2 méter 8 cm magas –, sovány rab hámozte a krumplit. Ez vajon ki lehetett? Sokan ismerték: hadbíró százados volt.

Van itt a hámozók között mindenféle politikai rab. Az izgatóknak egész sora vakarja most a krumplit. Fegyverrejtegetők, akik ócskavasért a statáriális bíróságtól sokszor éveket kaptak. Vannak határátlépők és csempészek határtalan számban. Embercsempészeknek egész raja látható, ha nem is a hámozók között, de Nosztrán. Ezt a krumplihámozóktól tudom meg. Legtöbb talán mégis az illegálisan szervezkedőkből és összeesküvőkből van. Ezekről regényeket lehetne írni. Hányan akarták Rákosit megölni? Mennyien óhajtották a szabadságoszor ledöntését megvalósítani? Hány összeesküvőnek hiányzik a társa vagy vezére, aki egy szebb ügyért életét adta? Melyet azonban legritkább esetben oltott ki golyó, hanem piszkos hóhérkezek 60 centis zsinege. Vannak itt kémek és még sokkal több kémgyanúsak, akikre ráfogták, hogy ezt és ezt tette, de valójában sohasem hallott arról. Ülnek itt a hámozók között olyanok, akiket háborús és népellenes vétséggel vádolnak, mert lelőttek egy partizánt, vagy parancsot adtak partizánok lelövésére. Akadt itt olyan is – nem egy, sem kettő – aki feleségét, hűgát vagy nővérét védelmezte, a minden jogon és tisztességen átgázoló ellenséggel szemben. Mert a dulakodásban haláleset fordult elő, szerencsés esetben 10-12 évet kapott a szerencsétlen magyar férfi vagy testvér.

A krumpli héja egyre nagyobb hegygé növekedett. A kondérok megteltek krumplival. Közben hallom a különböző történeteket, különböző emberektől, különböző esetekről. Hihetetlen, mennyi szomorú esetet tud 60 krumplihámozó rab. Mennyire szeretnének ezek az emberek kiszabadulni! Mennyire fűti őket a bosszú! A gyűlölet! Szinte szégyenkezni kell,

mikor különböző kínzási fogásokról számolnak be, a különben becsületesnek mondható emberek. Az igazságtalan megaláztatás bosszút szül!

Önkéntelenül felvetődik a gondolat, vajon sok ember, ahelyett, hogy magába szállna a börtön magányában, teljesen megromlik! Hiszen igaz, hogy régóta ülnek. Ők és családjuk borzasztó dolgokon mentek keresztül. Kétségbeejtő, hogy milyen kevés az igazi keresztény magatartás. Milyen gyenge, külső máz sokakon a kereszténység.

Közben nemcsak én hallgatom meg mások esetét. Ha kérdezik, elmondom a magam történetét is. Az idő úgy elfut, hogy észre sem vesszük, máris ebédosztás következik. Dupla adag leves és nagy adag főzelék a jutalmunk. A nehézségekről megfeledkezünk. Vidáman nekilátunk az evésnek.

Az első konyha munka után többször is vittek bennünket dolgozni. Míg Nosztrán voltam, legalább 5 alkalommal fordultam meg a konyhán. Hol bent hámoztunk, hol kint. Hol sok mindent hallottam, hol csak keveset.

Az emberek hitetlenségére jellemző az a kérdés, amit az egyik bajtárs intéz régi rabtársához:

– Komám, nem tudsz valami jó újságot? Nem baj, ha nem is igaz, csak mondd már.

A hangulat nem volt mindig szomorú, csak ha az otthon került szóba. Sok ember csak egy kérdéssel foglalkozott. Így is köszöntötték egymást:

– Mikor megyünk haza?

– Hamarosan – volt a válasz. Ha a megszólított pesszimista hangulatban volt, válasz helyett csak legyintett kezével.

Egyik alkalommal, mikor az udvaron végeztük a konyhai munkákat, a színen megjelent egy magasrangú smasszertiszt a kutájával.

– Ő Alvarez – mondták többen is magyarázkodva –, az intézet vezetője.

Mikor elmaradhatatlan kutájával (mely sokkal különben élt nálunk) közelebb ért hozzánk, láttam, hogy alezredesi rendfokozatot visel. Alvarez inkább alacsony, mint középtermetű, testes ember. Rosszindulatú szemeit szemüveg fedi. Arca sötét. Kifejezése gonosz.

– Jó napot kívánok – hangzik hangsúlyos köszönésünk.

Alvarez – akinek ez csak gúnyneve –, hanyagul legyint kezével és belép a konyhába. Mi addig összedugjuk fejeinket és megtudom róla a következőket:

Keresztesnek hívják. A háború előtt villamoskalauz volt. Később ellenőr lett. Már akkor baloldali volt. Állítólag 6 évet ült a Conti utcában. Az ostrom után kiderült felette az ég. Mikor Márianosztrán a női fegyházat megszüntették, s helyette férfi börtön lett, Keresztest nevezték ki intézetparancsnokká.

Alvarez kimondhatatlanul gyűlöli a politikai foglyokat. Oktalan gyűlöletében már azt is megtette, hogy nem engedett diétás kosztot a betegeknek. Mikor később saját maga is diétára szorult, nagy kegygel a betegeknek is kedvezett.

Keresztest tettei minősítették: Márianosztra azért volt olyan félelmetesen rossz hely, mert Alvarez volt az intézet vezetője.

A napi kosztot az intézet orvosa is felülvizsgálta. A smasszerorvos neve *Ádám Gábor* volt és őrnagyi rangot viselt. Állítólag járt kint Koreában. Feleségét Évának hívták.

Ez az Ádám nem gyűlölte annyira a politikai foglyokat, mint a markói Mengerle. Azért a kevés jó mellett sok rosszat is meséltek róla.

Mikor megkérdeztem tőle, lehet-e itt fogat tömetni, sajnálkozva válaszolta, hogy nem. Első látásra inkább barátságosnak tűnt. A következő eset viszont felfedte őszinte énjét:

Beteg, volt nyilas államtitkár jelentkezett nála, hogy vizsgálja meg. Szóba elegendnek.

– Miért is van maga becsukva tulajdonképpen? – kérdi Ádám.

– Hát én nem tudom – válaszol a fejes nyilas.

– Nem tudja – bámul rá Ádám.

– Valójában semmiért – vágja rá a nyilas.

– Micsoda, maga a magyar bíraskodást ilyen nyíltan meri rágalmazni? Megálljon, majd megtanítom én magát a törvény iránti tiszteletre. Azonnal menjen ki a rendelőmből.

– De doktor úr, bocsánat, őrnagy úr... – höbögött kétségbeesetten az államtitkár. – De Ádám Gábor elnézett a rab feje felett, aki kénytelen volt vizsgálat nélkül távozni.

A volt nyilas fogoly később bekerült a nosztrai rabkórházba. Lehetett volna rajta segíteni, de Ádám egyszerűen nem törődött vele. Mások penicillint kaptak, diétát és meggyógyultak. Ez a szerencsétlen élő halottként hörgött az ágyban.

Így szólt róla a rege. Sem vele, sem rendelőjével – az említett fogkérdést leszámítva – nem volt semmi dolgom.

Sándor egy alkalommal foghúzásra jelentkezett. Ezt a műveletet egy raborvos végezte. Sanyinak először egy tökéletesen egészséges fogát húzta ki. Másodszorra már a beteg fog is kijött.

Bajtársaink a krumplihámozás és a konyhai munka közben megvitatták az öröket. Elmondták kevéske jótulajdonságaikat, s főleg azt a rengeteg rosszat, amit idők folyamán róluk megjegyeztek.

Így az intézetvezető helyetteséről – egy bizonyos Kovács főhadnagyról – az a hír terjedt el, hogy régebben ő volt Nosztra legvallásosabb fegyőre. Gyakran gyönt és áldozott. Állandóan a templomban vagy kápolnában tartózkodott. A színvallás idején azonban nemcsak a templomról és szentségekről mondott le, hanem az Istenről is. Így lett belőle az Alvarez helyettese. Egyébként csúnya, kövér ember volt.

A tiszti smasszerek közül legtöbb bajunk Csikmérő alhadnaggal volt. Ő volt az őrparancsnok. Ugyanaz Nosztrán, mint Okos Gyuri a Markóban. De tisztségét sokkal nagyobb odaadással és lelkesedéssel töltötte be. Ő volt az, aki érkezésünkkor egyenként fogadott bennünket irodájában. Sándorhoz valamilyen ügyből kifolyólag így szólt:

– Nem ismeri Petőfinek azt a költeményét, amelyben így szól: „Nem mese ez, gyermek...”?

– Nem ismerem – válaszolt Sándor határozottan. Ő mindig úgy tudta, hogy ezt Arany János írta a „Családi kör”-ben.

Azt mesélik róla, hogy egyszer lefokozták alhadnagyi rangjáról, mert egy rabot úgy megvert, hogy a sérüléseibe később belehalt. Azt is tudták róla, hogy smasszer családból származik. Húga vallásos tanítónő.

Állítólag Csikmérő sem volt mindig ilyen vadállat. De erre a módszerre szükség volt az érvényesüléséhez. Hamarosan hadnaggá léptették elő.

Csikmérő spiclikkel dolgozott. Több besúgója is volt a rabok között. Ezekről kapta a hírt. Ő pedig kegyetlenül lecsapott. Aztán jött a fegyelmi: sötétzárka, néha böjttel is, kedvezményelvonás és hasonlók.

Ebben a sunyian ravasz, gonoszul szigorú kis őrparancsnokban egy dolog mégis tetszett. Értette a dolgok humoros oldalát. Ezt a tulajdonságát azért is ki kell emelnem, mert legtöbb fegyőrből ilyesmi teljesen hiányzott.

Nosztrán a felsoroltakon kívül még volt vagy 8-10 tiszti smasszer. Többnyire alhadnagys vagy hadnagys voltak. Ezekkel semmi egyéb dolgunk nem akadt, csak mikor nagy ritkán megláttuk őket, köszönnünk kellett.

Ennyi léhűtő itt Nosztrán felesleges volt. De tartották őket a törzskönyv vezetésére, pénztárnál és egyéb helyeken. Jelmondatukat követték: „Minden embert arra a helyre, ahová nem való”.

A díszes társaságban még egy női alhadnagys is akadt. Csúnya és kövér volt, de alhadnagynak jobb sem kellett. Akkor szoktuk látni, mikor mint ügyeletes tiszt, a börtön különböző zugait járta.

Tiszti smasszer az MZ tájékán csak ritkán járt és akkor is csak rövid időre. Voltak nekünk fegyőreink, afféle jó bunkóslegények.

Az MZ osztályvezetője és feje – később ezt a tisztséget körletparancsnokságnak hívták – *Kolozs János* őrmester volt. Azt mondták róla, hogy ravasz és kétszínű. Azalatt a 2 hónap alatt, hogy közvetlen felettesem volt, semmi bajom nem volt vele. Parancsait állítólag mindig a kulcsos fegyőrökön keresztül adta ki. Így ha azok kellemetlenek is voltak, a rabok nem őt gyűlölték érte. Ebben volt valami.

Kiabálni és hangoskodni nem szeretett. De ebben akadályozta is valami gégebántalom. Nagy rendet és fegyelmet tartott. Azt lehetne rá mondani, hogy jó volt, ha nem vennénk figyelembe mások véleményét.

Kolozs helyettese *Kovács* szakaszvezető, nyúlánk, magas fiatalember volt. Állandóan ordított. Folyton káromkodott. Szavait nem lehetett megérteni. Kovácsra határozottan állt a mondás, amelyik kutya ugat, az nem harap. Durva volt, talán goromba is, de különösebb rosszat senkinek sem tett.

Régi nosztrai rabok mesélték róla, hogy bár istentelen volt (állítólag kijelentette, csak olyan nőt vesz feleségül, akinek nem kell a templomi esküvő), az egész smasszer gárdában ő volt a legbecsületesebb és legőszintébb.

Az MZ második kulcsosa *Borzák* névre hallgatott. Kissé hasonlított is a mi Borza Lászlónkra.

Ez a Borzák nemcsak ostoba, goromba és szigorú volt, de olyan hangosan beszélt, hogy szavait az MZ egyik feléből a másikban is lehetett hallani. Nem is beszélt, hanem bömbölt vagy bögött.

A fegyőrök sorát „*Kásás*” zárta le. Csak mi hívtuk *Kásás*nak. Egy alkalommal ugyanis az történt, hogy maradékot kaptunk *kásából*. Az ételosztó házimunkás egy kanállal akart adni, de az ő megállította:

– Ne menjen tovább – mondta –, adj a nekik az egészet.

A házimunkás engedelmeskedett. Mi nekiestünk a kondérnak. Valószínűleg ügyetlenkedtünk, mert az ő mérges lett. Káromló szavak kíséretében mutatta meg, hogy kell a kondér tartalmát gyorsan csajkába tölteni.

Mikor az ajtót már bezárták és a maradékot vígan ettük, Tóni bácsi megszólalt:

– Csak azt nem értem, miért olyan goromba még akkor is, mikor jót tesz ez a fráter, ez a *kásás*?

Ettől fogva „*kásásnak*” hívtuk.

Nosztrán sok fegyőr volt. A tornyokban, a falak mellett smasszerek őriztek bennünket. A munkahelyeken és a műhelyekben is voltak örök. Teljes létszámukat hozzávetőlegesen 150-re becsülték.

Azok közül, akiket csak hírből ismertem, kiemelkedik *Bors Ferkó* törzsőrmester. Ezt a hírességet néha messziről láttam. 2 méternél is magasabb volt. A derékszíj lötyögött rajta. Nadrágja bokáinál végződött. Mikor ballagva ment, attól kellett tartani, hogy bármely pillanatban előrebukhat. Bors nem szeretett és nem tudott beszélni. Ha valakivel baja volt, nem szidta le, hanem azonnal kihallgatásra vitte. Beszédbőségére egy kis epizód jellemző:

Körzetébe új rabok érkeztek. Ilyeneknek járt egy *zuwachslevél*. Bors Ferkó így világosította fel embereit arról, hogy mit és mennyit írhatnak:

– Aztán, emberek, a levélben csak annyit írhatnak, hogy: *hogy*, s azzal vége. Értik?

Persze senki sem értette, de ráfelelték, hogy értik.

Az örök furcsa viselkedése gyakran volt beszédtemánk. Lehetett kin és min derülni. Voltak, akik a smasszerok durva vagy csendesebb magatartásából messzemenő következtetéseket vontak le, a politikai életet illetően.

Ebben az időben Enricóval sokat beszélgettünk vallási dolgokról is. A fiú református volt. Kíváncsi voltam, mit gondol a katolicizmusról, saját vallásáról, s a kettő egymáshoz való viszonyáról.

Meglepődve tapasztaltam Enrico közömbösségét. Református vagy katolikus, az mindegy, állapította meg. A fontos az, hogy valaki becsületes legyen.

Enrico nagyon gyűlölte a zsidókat. Ellenszenvét csak nagyon kis mértékben sikerült tompítanom, illetve helyes irányba terelnem. Mikor Jozsóval már azt gondoltuk, Ervin már helyes szemmel lát, egyszer csak kibökte.

– De azért a zsidókat majd el kell intézni.

Hosszú, unalmas délutánokon sokat beszélgettünk különböző börtönökről is. Ezen a téren Ervin volt a szakértő. Egy ideig a Gyűjtőfogház rabja volt.

A gyűjtőt csak hírből ismertem. De annyit emlegették, hogy röviden vázolom:

A Gyűjtőfogház az ország legnagyobb börtöne. Régebben itt gyűjtötték az elítélteket össze és szállították őket tovább vidéki házakba vagy munkára. A Gyűjtőt az ÁVH vette át.

Ervin még akkor volt a Gyűjtőben, mikor ott fegyőrök uralkodtak. Az ún. kislefogházban lakott, ahol a legsúlyosabb ítéletűek tengődtek, valamint a halálraítéltek. Egy-egy halálraítélt sokszor hónapokig volt zárkájában, míg kivégezték. Volt olyan – ritka – eset, hogy a halálraítéltnek megkegyelmeztek. Olyan is volt, hogy a kegyelem későn érkezett.

A Gyűjtőfogház kislefogházának udvarán volt a vesztőhely. Itt *Bogár* rengeteg munkát végzett. Azt mesélik, hogy az öreg hóhér már nem vállalkozott akasztásra. Azért fia vette át ezt a borzalmat. A népi demokráciának egyik legmegbecsültebb embere a hóhér. Bogárból is alhadnagyot csináltak. Abban az időben naponta 8-10 ember akasztását végezte. Azt is mondják, ez a Bogár (állítólag csak művészneve ez, és valójában máshogy hívják) senkinek nem néz a szemébe. Ha több rabot lát együtt, rögtön azt figyeli, vajon ki lesz a következő áldozat? Függetlenül attól, hogy ez valóban így volt-e vagy sem, a hóhér személye és működése – bizonyos borzadállyal ugyan – nagyon foglalkoztatta az MZ rabjainak fantáziáját.

Hóhérról, akasztásról és hasonlóról később sokkal bennfentesebb személyektől hallottam. Egyik bajtárs, aki 1 évig várt kivégzésre, de ítéletét átváltották 10 évre, a következőket mesélte: A borzalmak kezdete és a Gyűjtő réme *Mihalicska* volt.

Aki sokáig volt rab és több helyen megfordult, sokat látott, sokat hallott, lehet, hogy nem tud a Dobrócsi nevű fegyőről. Lehet, hogy nem hallott kisebb zsarnokokról. De olyan nincs, aki *Mihalicskát* ne ismerné.

Mihalicska. Ez a név annyit jelent, mint alattomos gazember, érdekhajhász, lelkiismeretlen, elfajzott korcs. Annyit jelent mint sötétség, bűn és átok. Az, akit ez a rengeteg jelző fed, nem robusztus nagyság, nem ruganyos atléta, hanem egy nyeszlett vakarcs, akit bármelyik rab kisujjával fellökhette. Mégis, vagy éppen ezért *Mihalicska* *Mihalicskává* tudott nőni. Hogyan? Aljassága révén.

Mihalicska, vézna termete ellenére, nem riadt vissza a verekedéstől. Tökéletesen értett a lopáshoz (annak idején még gyakoribb volt az élelmiszercsomag). Nem volt újonc a csalásban sem. A hazugságban pedig párját ritkította.

A halálraítélteknek ő volt a gondnoka. A siralomházba került rab utolsó kívánságát ő teljesítette. Ilyen alkalmakkor egy-egy halálosra 50 forintot kapott, hogy kívánságukhoz híven bort, cigarettát, s néhány jobb falatot szerezzen be nekik. Ez az emberbőrbe bűjtatott patkány, először magáról gondoskodott, majd csak utána a rábízottakkal.

Azt mesélték, hogy *Mihalicska* később ávos hadnagy lett és Vácra került. Tény, hogy kevés ilyen sötét embert hordoz hátán a föld. Milyen az a politikai rendszer, amelyben az ilyen *Mihalicskák* hatalmat kapnak, egyre nagyobb a normális emberek felett?

Az akasztások többnyire hajnalban történtek. A bitó kint állt. Létra volt hozzátámasztva. A (kezén-lábán) megbilincselte rabot az örök kivégezték. Az ítéletet hozó bíró újból felolvasta

az ítéletet. Egyúttal azt is, hogy az elítélt kegyelmi kérvényét elutasították. A rabot akkor a bitóhoz vezették. Ez nagyon rövid út volt. De sok nevezetes kijelentés, titok, kín, szenvedés, gyűlölet, harag és sok egyéb jutott itt kifejezésre.

– Ártatlan vagyok! – ez volt a leggyakrabban felhangzó kiáltás.

De fenyegetőzések is szép számmal voltak hallhatók.

– Meghalok, de ti utánam jöttök! – és más hasonlók.

Azt mesélik, hogy sokszor a bíró sem tudta az akasztást, illetve annak előzményeit ridegen végignézni.

Nem is akasztás ez, hanem kinyújtás. A szerencsétlen áldozatot nyakánál és lábánál meghúzzák, s az megroppan.

Kivégzések alkalmával az elítélteket, akik a fogházban voltak, a legnagyobb szigorral őrizték, nehogy valami baj történjék. Az akasztás nemcsak a kivégzendőnek volt rettenetes, de a zárakban lévőeknek is, akik az akasztás borzalmait végighallgatták.

Időnként elgondolkodtam, vajon én hogyan tudnék a hóhérrel szembenézni. Maga a gondolat is borzasztó volt számomra.

A május 8-i szállítás után nagy csend nehezedett a nosztrai házra.

– Mikor lesz ismét szállítás? – kérdezték a rabok egymástól. De senki nem tudta. Úgy látszott, hogy nem lesz semmi mozgás. Aztán mint a derült ég villáma lepett meg bennünket a hír, hogy lehet szénbányába jelentkezni.

Először az udvarról hallottuk be a kiáltást. Valaki fennhangon mondta az udvaron dolgozóknak:

– Mindenki, aki szénbányába akar jelentkezni, az menjen be.

Összenéztünk.

– Szénbányába jelentkezni?

– Ez valami nagy kópéság lehet – jelentette ki Tóni bácsi –, bizonyára nem kapnak elég civil munkavállalót.

Sokáig nem maradtunk tudatlanságban. Másnap délelőtt minden 22 és 40 év közötti rabot kizavartak a zárakból. Az MZ földszinti folyosóján kellett sorakozni.

Két smasszer tiszt jelent meg. Mikor az egész társaság együtt állt, az egyik fennhangon kezdett szónokolni:

– Figyeljenek ide emberek! Most felolvasom a kormány felhívását. Aki valamit nem ért meg, utána kérdezősködjék.

Azzal felolvasta a kormány szövegét. Emlékezésem szerint nagyjából így hangzott:

– A Magyar Népköztársaság Kormánya felhívással fordul az elítéltekhez. A kormány minden elítélt számára lehetővé akarja tenni, hogy hasznos munkával a társadalomnak újra megbecsült tagja lehessen. Minden 22 és 40 év közötti elítéltnak lehetővé teszi, hogy dolgozzék, munkájával pénzt keressen, s így családját és hozzátartozóit támogathassa.

Aki 22 és 40 év közötti korosztályból szénbányába jelentkezik, az munkájának megfelelően ugyanazt a fizetést kapja, mint a szabad munkavállalók. A 20%-os igazságügyi szolgáltatást, valamint az étkezési pénzt levonják. De ami ezen felül megmarad, azt mindenki hazaküldheti. A dolgozó elítéltek havonta 110 forintért speizolhatnak ételmet. Aki bányába jelentkezik, az 4200-4500 kalória tartalmú napi ételmet kap. Megfelelő ruházattal – így a vizes helyen dolgozók gumicsizmával – lesznek ellátva. Gondoskodnak arról, hogy a 3, egymást nyolc óránként váltó műszak, külön elhelyezést kapjon, s így az egyik szak a másik nyugalomát ne zavarja. Az elítélt dolgozóknak külön betegszoba áll rendelkezésükre, egyúttal orvos is. A balesetes dolgozók kellő ápolást kapnak.

Azok a dolgozó elítéltek, akik 100 %-on felül teljesítik tervüket, nagy kedvezményekben részesülnek. Több órás, jó munka esetén egész napos beszélőt kaphatnak. Kiváló munka esetén, az elkerített táboron kívül, a város egy meghatározott pontjára is kaphatnak engedélyt beszélőre. Azok a dolgozók, akik 3 hónapon keresztül a sztahanovista szintet tartják (130 %-

ot), visszanyerhetik szabadságukat olyan formán, hogy büntetésük hátralevő részét, az ország bármelyik szénbányájában, mint szabad bányászok tölthetik le.

Az alhadnagy – szokatlanul folyékonyan – nagyjából ezt olvasta fel. A földszinten álló rabsereg, feszült figyelemmel, ámulatlan hallgatott.

A sok csodálkozó arc egyet mondott:

– Ez nem lehet igaz. Itt valami csalás van, vagy legalábbis lesz.

Az ismertető felolvasás után mély csend következett. Majd megint az egyik alhadnagy szólalt meg:

– Emberek, most mindenki bemegy zárkájába. A *főházi* zárkáról zárkára megy és minden jelentkező nevét felírja. Aki valamit nem értett meg, most kérdezhet.

A nagy csend megszűnt. Ez is, az is kérdéseket tett fel. Többnyire olyan ostoba kívánságok hangzottak el, hogy a smasszer tisztek végül is dühösen zavarták szét, helyesebben zárkáikba a társaságot.

Cellám felé tartva, az egyik rab nyílt kérdésért hallottam, melyet a távozni készülő alhadnagyk egyikehez intézett:

– Alhadnagy úr, tisztelettel kérdem, az amit most fel tetszett olvasni, valóban igaz lesz?

A kérdezett félig dühösen, félig gőgösen fordult a kíváncsiskodó felé:

– Hát mit gondol maga – válaszolta –, talán viccelünk mi? Persze, hogy igaz, amit az előbb hallott.

Néhány perccel később az MZ folyosója üresen állt. A rabok bent a zárkáikban nagy hévvel vitatták meg a hallott felhívást.

Jozsó és én úgy határoztunk, hogy mi pedig nem jelentkezők se bányába, se máshová. Jöjjön, ami jön. Mi jól érezzük itt magunkat. Nem megyünk segíteni tolni a demokrácia szekerét. A hallott sok jó ránk sem volt hatástalan. Mindazonáltal elhatározásunk szilárd volt. A beígért dolgoknak nem tulajdonítottunk különösebb jelentőséget. Úgy véltük, annak nagy része hazugság.

Sok időnk gondolkozásra nem volt. Már nyílt is az ajtó. Egy kulcsos kíséretében, megjelent a főházi. Kezében papír volt. Már tette is fel a kérdést:

– Van-e jelentkező 22 és 40 év között?

Ervin jelentkezett.

– Tovább – mondta a főházi.

– Nincs tovább – válaszoltuk.

Az ajtó becsapódott. Leültünk, hogy a dolgokat megvitassuk. Az nem volt akadály, hogy 22. életévemet még nem töltöttem be. Azért beírtak volna. De úgy döntöttünk, hogy maradunk.

Sándor jelentkezett. Úgy látta jónak, hogy elmegy. Az új helyen bizonyára tud majd tevékenykedni. Jozsó meg éppen azt fejtegette, hogy Nosztra jobb. Itt a lélek nyugalma ép. A bányában, az örökös hajszában, az ember eldurvul.

A munkától vagy veszélytől egyikünk sem félt. Jozsó csaknem 10 évig dolgozott gyárban. Jómagam is munkálkodtam már valamit, ha az régen is volt.

Tóni bácsi többször is kifejtette, milyen helytelen lenne jelentkezni. A bányamunka nemcsak nehéz, de veszélyes is. Főleg a politikai rab nem segítheti ki ellenségét szorult helyzetéből. Boldoguljanak csak, ahogy tudnak.

Az idősebbek többnyire így beszélgettek. A három ezredesnek is ez volt a véleménye, hogy nem szabad jelentkezni.

Az érdekelt korosztály egészen máshogy gondolkozott. Csaknem mindenki jelentkezett.

Kérdés, hogy ez helyes volt-e vagy sem? Tény, hogy a dolog mellett annyi érv szólt, s ellen oly kevés, hogy én is azt állítom, jól tette, aki munkára jelentkezett.

Jozsó – s az ő hatására én is – nem holmi politikai szempontok miatt akartunk maradni (ez csak mellékesen érintett minket), inkább a lélek nyugalmaért. Ez a zárka csendjében igazán megvolt.

A következő napok sétái és konyhai munkái mind a szénbánya megbeszélésének jegyében zajlottak le.

– Jelentkeztetek a bányába? – kérdezte egyik csoport a másiktól s viszont. Végül már a köszönés is megváltozott. Ahelyett, hogy – mikor megyünk haza? – így üdvözlöttük egymást:

– Mikor megyünk a bányába?

Tőlünk is gyakran kérdezték, hogy jelentkeztünk-e? Mikor nemleges választ adtunk, csodálkozva, elkomolyodva kérdezték:

– De hát miért nem?

Az ilyen kérdésekre csak kitérő válaszokat adtunk. Hiszen úgy sem tudtuk volna nagy hirtelenjében megmagyarázni viselkedésünket. Nagyképűnek vagy bolondnak néztek volna bennünket. Így meg azt gondolták, hogy félünk a munkától.

A kormány felhívása óta múltak a napok. Semmi különös nem történt. Vagy 2 héttel az első összeírás után, másodszor is jelentkezőkért jöttek.

Borzák tizedes nyitotta ránk az ajtót. Mögötte a főházi állt.

– Van itt olyan 22 és 40 év közötti – kérdezte –, aki legutóbb nem jelentkezett a bányába?

– Igen van – válaszoltam.

– Ki az? – mordult rám Borzák.

– Ő – mutattam Jozsóra –, és én.

– Na most jelentkezzenek!

– Nem jelentkezem.

– Miért nem?

– Még nem töltöttem be a 22. évemet – mondtam, de tudtam, hogy ez nem lesz elég.

– Az nem baj. 21 éves elmúlt?

– Igen.

– Na akkor mondja a nevét.

– Nem jelentkezem.

– Miért? Jobb zárkába lenni?

– Nem – válaszoltam, nehogy sokáig faggasson. Egyik szempontból úgyis igazat mondtam, s Borzáknak ez volt a fontos.

– Na jelentkezzen!

– Nem jelentkezem – tartottam ki.

– Hát maga másik – fordult Jozsó felé –, jelentkezik?

– Nem – szólt Jozsó röviden.

– Na várjanak csak – dühöngött Borzák. Azzal mérgesen elhagyta zárkánkat.

A másodszori összeírás után az a légből kapott hír terjedt el, hogy az egész bánya dolog csak valami kitalált csel, ebből semmi sem igaz. Csak azért írogatják a népet, hogy a rabokat így lecsillapítsák és figyelmüket a kedvező politikai hírekről eltereljék.

Ilyen kacska kitaláláshoz mindenesetre pihent ész kellett.

Egyik nap azokat, akik bányamunkára jelentkeztek, orvosi vizsgára vitték. Azt gondoltuk, hogy valami bonyolult vizsgára kerül sor. Az egész annyiból állt, hogy *Ádám Gábor* feltette a kérdést:

– Van valami panasza?

Senkinek nem volt panasza. Akkor nem is jelentkezett volna bányába. Ádám ismerte Ervint. Megkérdezte tőle, hogy fogja-e bírni a munkát? Ervin határozottan állította, hogy igen. Ez elég volt.

Már minden megtörtént: felhívás, összeírás, orvosi vizsga. Éppen csak a szállítás hiányzott. A második összeírás után ez sem váratott sokáig magára.

Július 2-án történt, mikor sétáról feljöttünk, egy új lakót találtunk a zárkánkban. Ötre töltötték fel nemcsak a mi cellánk létszámát, de a többiekét is. A kis fekete létszámtáblákon mindenütt öt volt kiírva.

– Hogy kerül ide, bajtárs? – tettük fel az ostoba kérdést.

– Az osztályon nagy átrendezés van – válaszolta –, s többeket áthoztak ide.

Új lakótársunk nagyon jól értesült volt. Tudta, hogy Várpalotán és Oroszlányban a lakások készen állnak, hogy a rabbányászokat befogadják. Azt is elújságolta, hogy többeket visznek majd a szobi kőbányába is.

– Hát tényleg lesz valami ebből a bányadologból? – kérdeztük hitetlenkedve.

– Persze, hogy lesz, még hozzá hamarosan – állította szilárdan bajtársunk.

A nagy átrendezés és létszámfeltöltés is a szállítás érdekében történt. De ezt akkor még nem tudtuk.

Elterveztük, hogy Jozsó meg én egy ágyban alszunk az éjjel, míg új lakónk – tekintettel korára – egyedül fekszik egy ágyban. Délben, mikor az ebédet osztották, a főházi fojtott hangon beszólt:

– Van itt, aki bányába jelentkezett?

– Igen – szólt ki Ervin.

– Holnap lesz a szállítás.

Bármennyire is várható volt a dolog, mégis meglepett, hogy ilyen gyorsan sor kerül rá.

Ervin nagyban rendezgetett. Mindent összecsomagolt. Ami számára felesleges volt, azt nekünk adta. Ez kevés volt, mégis örültünk neki.

Nagy búcsúbeszédeket tartottunk – tréfából –, hogy Ervintől el kell válnunk. Majd vártuk, hogy mi fog következni.

Talán 3 óra lehetett, mikor nagy lótás-futás lett hallható. Neveket olvastak. Ajtókat csapkodtak. Minden úgy hatott, mintha feje tetejére állt volna a ház.

Még alig kezdték el a névsort olvasni, mikor saját nevemet és zárkám számát hallom.

– Hát ez mit jelent?

– Bizonyára azokat olvassák, akiket elkülönítenek és itt maradnak – adták meg a felvilágosítást.

Közben kinyílt az ajtó, és felszólítottak összes cuccom összeszedésére, és hogy menjek ki a folyosóra.

Holmimat gyorsan, szinte kapkodva szedtem össze. Amíg szedelőzködtem, Jozsó nevét is olvasták. Annyi név hangzott el, hogy lehetetlen volt tovább is arra gondolni, hogy az itt maradókat sorolják fel. Erre annál kevesebb esély volt, hiszen Sándort is olvasták, meg másokat, akikről tudtuk, hogy jelentkeztek a bányába.

Az a furcsa helyzet adódott, hogy Jozsót és az én nevemet olvasták, míg Ervinét nem. Ervin idegeskedett is. Ezt különböző csapkodó mozdulatokkal fejezte ki. Nagy zavarunkban azt sem vettük észre, hogy az illetékeseket névsor szerint olvassák.

Miután Tóth bácsitól, Ervintől és új társunktól elbúcsúztunk, kiléptünk a zárkából. A csoportosulás felé tartottunk. Régi markós ismerőseink közül néhányat felismertünk. Így Béla bácsit is, akitől érdeklődtünk:

– Mi ez tulajdonképpen?

– Megyünk a bányába.

– De mi Jozsóval nem jelentkezünk – magyaráztam nevetve.

– Ez nem tesz semmit. Úgy látszik, nem volt elég jelentkező. Olyanokat is bevettek a szállításba, akik nem jelentkeztek. Van itt más is, akit felolvastak, holott az összeírásnál nem jelentkezett.

Amíg mi csendben beszélgettünk, a nevek özöne egyre hangzott. Egyszer csak Enrico nevét is hallottuk. Tehát nem marad itt.

Az események most gyorsan követték egymást. Mindenkit egyenként levetkőztettek, nagy gonddal megmótoztak, majd a barna helyett csíkos ruhát adtak. A fatalpú cipő helyett bőrtalpút kaptam. Ennek sarkából nagy szög állt ki, mely lábamat kellemetlenül bökögte.

Semmit nem kellett leadni – hiszen új helyünk is börtön – csak valamivel barátságosabb.

A hipis után az első emelet egyik zárkájába tettek. Öten voltunk: négy A betűs és egy B-s. Bemutatkoztunk egymásnak.

A többiek fennhangon meséltek. Ketten csaknem kiabáltak. Latolgatták a helyzetet, bányát, kedvezményeket. Majd régebbi élményeikre tértek ki.

Egyik határátlépő volt, kettő háborús és népellenes, míg a negyedik nem is tudom már mi lehetett.

Az egyik háborús nagyon lekötötte a figyelmemet. Már 5 éve ült és 1947-ben az Andrássy út 60-ban hosszabb ideig tartózkodott.

– Mondja – kérdeztem –, milyenek voltak az Andrássy úton?

A kéredezett felelet helyett kinyitotta a száját, s azt ujjával még nagyobbra húzta szét. A szerencsétlennek egyetlen hátsó foga sem volt. Megdőbbenve néztem rá.

– Hát ilyenek voltak az ávón – mondta mosolyogva. Majd elkomolyodva kezdett szomorú tapasztalatairól mesélni. Mondott olyan borzalmakat, melyek hihetősége a valószínűtlenség határát súrolta.

Utána még számtalan esetet hallottam, mely az elmondottakat alátámasztotta.

Ez a kis változatosság szinte jól jött, de túlzottan mégsem tetszett. Az újdonságtól mindig fáztam. Társaim nem fogytak ki a szóból, míg én nagyokat hallgattam.

Talán 1 órányit lehattunk az *egeresben* – így hívják a szállítást megelőző gyűjtőhelyet *siti* nyelven –, amikor megint mindenkit lezavartak a földszintre. A folyosó tele volt. Csaknem 300-an álltunk ott figyelve.

Névsorolvasás következett. A neveket ugyanaz az alhadnagy olvasta fel, aki vagy 3 héttel ezelőtt a kormány szózatát ismertette. Körülötte kis asztalkánál több fegyőr és rabírnok ült.

Akinek a nevét olvasták, születési évét és anyjának leánykori nevét kellett bemondania. Ez az adminisztrációs ellenőrzés csaknem másfél órát vett igénybe. Jó néhány ismerős névre lettem figyelmes. Így B. László, K. Gy. László, M. Márton és még mások nevét örömmel hallottam.

A névsor után átmentünk a nagyraktárba. Ott mindenkinek megmutatták a letétjét. Miután egy ívet aláírtunk, megint visszaléphettünk a sorba.

A fegyelem felbomlott. Nemcsak zavartalanul beszélgettünk, de egyik ismerőstől a másikhoz is odaforakodtunk. Így találkoztam B. Lacival, akivel végre beszélni is tudtam. Most derült ki, hogy mikor a Markóban cirklin át szoltunk egymáshoz, abból bizony csak nagyon keveset értett.

Laci után K. Gy. Lászlóval vettem fel a kapcsolatot. Tőle hallottam Weith Jóska halálra ítéelésének tényét. Ez nagyon lesújtott. Később a sok ismerős és jó barát között mégis olyan jókedvem kerekedett, hogy kezdtem örülni a szállításnak, ami eddig meglehetősen közömbösen érintett.

Lehet, hogyha Jozsóval tiltakoztunk volna, nem vittek volna el bennünket. De nem tiltakoztunk a szállítás ellen. Ha már annak ellenére, hogy nem jelentkezünk, mégis bevettek a bányászok közé, akkor megyünk.

Mikor névsor és raktár után végre visszatértünk az egeresbe, egészen besötétedett.

A zárkában csak egy emeletes – rozoga – ágy volt és 3 szalmazsák. Egyik zsákot az ágyba tettük. Azon ketten aludtak. A másik 2 szalmazsákra hárman telepedtünk le.

Rettenetes éjszaka következett. Nem a szűkös hely volt a nagy hiba, hanem a poloskák támadása.

Míg a földszinten laktunk, nagyjában 4-5 poloskát pusztítottunk el éjszakánként, de az emeleten annyi volt ebből a féregből, hogy nem lehetett aludni tőlük.

Másnap reggel a szállításra várókat már 4 órakor ébresztették. Gyorsan készülődtünk, mosakodtunk és vártuk, hogy kiengedjenek a zárkából. Kívánságunk hamarosan teljesült. Egyik házi kinyitotta ajtónkat. Boldogan kitódultunk.

Az udvaron az osztályok már felsorakozva álltak. Mi meglehetősen rendetlenségben vonultunk. Ezzel most senki sem törődött. A fegyőrök mással voltak elfoglalva.

Csaknem fél órába került, míg rendben felálltunk. A színen megjelent Csikmérő alhadnagy. Pokolian kiabált, nemcsak ránk, de Kolozsra is. Alhadnagy ide vagy oda, Kolozs sem hagyta magát. Szemtanúi lehettünk egy komoly veszekedésnek, mely csak úgy dagasztotta májunkat.

Csoportunkat többen is leszámolták. Ezután a kerítés mellé kellett menni, ahol újabb alakzatot vettünk fel. Most kiosztották a feketekávét és az aznapi 40 deka kenyeret. Mikor már megreggeliztünk, kaptunk fejenként egy teljes guriga kenyeret – 110 dekásat – 20 deka lekvárt és 3 deka szalonnát. Azt sem tudtuk, igaz-e ez vagy csak álom? Egyszerre ennyi ételt kapni, ez több mint amit Márianosztra tehet.

Újból névsort olvastak. Aki a nevét hallotta, harsány „parancs” kiáltással jelentkezett, és egy újabb alakzatba állt át. Miután így meggyőződtek arról, hogy mindenki jelen van, hagytak bennünket állni. Így ismét várakoztunk fél órát. Közben azoknak, akiknek nem jutott kenyér, megkapták adagjukat.

Jozsó és én egymás mellett álltunk. Egyszer csak – mintha a földből nőtt volna ki – megáll előttem régi iskolatársam Páparól: *Schillinger Laci*.

– Szervusz Tibi.

– Szervusz Laci.

Beszélgetésünket nem zavarta sem fegyőr, sem más. Láttam Lacit én már máskor is. De nem voltam biztos, hogy ő az. Mert hogyan került volna ide? Igaz, én is hogy kerültem ide?

Sándor valahol távolabb állt. Nem is láttam. Az idő múlt. Türelmetlenkedni kezdtünk. Erre nem volt ok. Hiszen még nagyon korán volt.

A társaságot felszólították, hogy rendesen – ötös sorokban – álljon. A parancsot teljesítettük. Még mindig várnunk kellett.

A több mint 300 ember a kórház előtti úton várta, hogy ezt az annyira gyűlölt intézetet végre elhagyhassa. Utoljára még egy vidám jelenetnek lehettünk szemtanúi.

A kórház emeleti ablakában egy mozdulatlan fej jelent meg. Csoportunkat mereven szemlélte. Először azt hittem fegyőr, mert rab nem lehet ennyire vakmerő. Kisült, hogy nem fegyőr volt, hanem elmebajos rab. Borzák először elcsodálkozott, majd rettenetesen ordított. Betegünknek még a füle sem mozdult meg. Más fegyőr jött Borzák segítségére. A rab – mintha nem is neki kiáltanának – még mindig nem mozdult. Végül már Csikmérő is ordított. Ez sem használt. Úgy nevettünk, mint már régen. Rokonszenves bámulónkat végül is belülről – nagy sajnálatunkra – behúzták.

A létszámot – még egyszer utoljára – megállapították. Utána még Csikmérő alhadnagy szólt hozzánk röviden:

– Emberek, aki szökni próbál, azt lelövik. Ehhez tartsák magukat. – Végignézett rajtunk, majd megadta a jelt az indulásra.

A nagykapu mindkét szárnyát feltárták. Mi ötös sorokban, százas csoportokban, megindultunk egy szebb világ felé.

Mihelyt a kapun kiléptünk, jobbról is, balról is, puskás és géppisztolyos fegyőrök vettek bennünket körül. Ezzel a furcsa ténnyel nem is törődünk. Csak mentünk.

Elhaladtunk a templom mellett – most másik oldaláról láttuk –, s kiértünk a faluba. Az út mentén lombos fák álltak. Nagyszerű érzés volt menni. A házak ugyan csúnyán meredtek felénk. Lábamat egyre jobban szúrta a kiálló szeg. De a vidék szépsége még ezért is kárpótolt.

Kint a házak előtt kevés ember lézengett. Aki a rabok ilyen sokaságát látta, megállt néhány percre. Nosztrán nem újság a rab, még a sok rab sem. Azért 300 kullogó fogolyra itt is felfigyeltek.

Főleg a gyerekek néztek nagy szemekkel bennünket. A játékot abbahagyták, s úgy bámultak ránk.

– Mit gondolhatnak most ezek a kis gyerekek? – szólalt meg Jozsó.

– Érdekes nyomot hagyhatunk emlékezetükben – válaszoltam.

Nemcsak a gyerekek néztek felénk. Mi is megcsodáltuk őket. Volt közöttünk olyan, aki már évek óta nem látott gyereket.

Az út Márianosztrától Szobig csodálatos volt. Az egész seregben talán én voltam az egyetlen boldogtalan. A cipőmből kiálló szeg egyre elviselhetetlenebb lett. De megállni nem lehetett.

Elhaladtunk a szobi kőbánya mellett. A rabokat váró tábor csaknem készen állt. A leglényegesebb, a drótkerítés, már félelmetesen meredt ránk. A kőbánya ronda volt. A vidék szépségét csak elcsúfította.

Az út másik oldalán barakkok álltak. Előttük emberek heverték a fűben. Napoztak.

Szobig nem sok emberrel találkoztunk. Aki látott bennünket, csodálkozott ennyi rabon.

A szobi állomáson a marhavagonok már bent álltak. A meleg kezdett elviselhetetlen lenni. Sokunknak az jutott eszébe, hogy a zsidókat is így vitték 1944-ben. Nekünk azért jobb szállításban volt részünk. Egy vagonba 40 rab és 2 fegyőr került.

Amíg a vagonokba való beszállás lebonyolódott, nagy ordítózásra lettünk figyelmesek. Csikmérő hordott le valakit. Megparancsolta, hogy az illetőt vissza kell vinni Nosztrára.

A vagonok nem is voltak olyan rosszak, mint az első percekben gondoltuk. A kocsikban padok sorakoztak. Elég kényelmesen ülhettünk. A hőség okozta az igazi inséget.

Talán 8 óra lehetett vagy fél 9, mikor a szerelvény megindult. A vonat jó iramban haladt velünk. A vidékből semmit sem láttunk. Teljesen be voltunk zárva. Ha ki nem nézhettünk, legalább bent figyeltük meg társainkat. Egyik határátlépő csempész fennhangon mesélte élményeit. Amit mondott, nem nagyon vált dicsőségre. Neki viszont a visszaemlékezés nagyon tetszett, mert időnként felnevetett. A csempésztől kissé távolabb, rettenetesen kövér ember ült. Azt mondták róla, hogy Nosztrán lefogyott. Mikor a börtönbe került, 130 kiló volt.

A kezdeti feszült hangulat lassan felengedett. Szomszédainkkal mi is beszédbe elegyedtünk. Egyikről kiderült, hogy kecskeméti és D. *piárnak* jó barátja volt. Együtt jártak a piaristákhoz.

Még nem volt dél, mikor vonatunk Pest határába ért. Valahol megálltunk.

Az iszonyatos meleg miatt erősen zúgolódtunk. El is értük azt, hogy az ablakok – egy vagonban kettő volt – lenyitását megengedték, azzal a kikötéssel, hogy az állomásokon mindig be kell csukni.

Budapestből nagyon keveset láttam. Mikor az Összekötő hídon áthajtottunk, sikerült az ablak melletti részen kinézni. Az épülő Horthy hidat és a „Sóder Marcsát” a Gellért-hegyről jól láttam. De mást nem.

Székesfehérvárig gyorsan haladtunk. Az állomásokon folyton vizet kértünk és kaptunk is. Annyit ittunk, hogy 3 napra elég lett volna. Nem tudtuk, hogyan védekezzünk a hőség ellen. A víz nem hozott enyhülést.

Mihelyt a vonat egy-egy állomásra befutott velünk és megállt, szerelvényünket nagy csoport fegyveres őr vette körül. Egyrészt a kíváncsiskodókat akarták elijeszteni, másrészt az esetleges szökni vágyókat próbálták visszariasztani. A civilek tudták, hogy a vonat kiket visz, és mindenféle megjegyzéseket tettek az őrökre. Ezek dühöngtek és puskájukat rázták vagy szégyenkezve veszteg maradtak.

Még kora délután volt, mikor Fehérvárra értünk. Késő este lett, de még mindig ott álltunk. Az állás nem lett volna baj. A meleg, fülledt levegő – mely mozdulatlanul nehezedett ránk –

fullasztó volt. Az ablakot nem engedték lenyitni. Morgolódni kezdtünk. Szerencsére a vagonban lévő fegyőrök is kutyául izzadtak. Így mégis elértünk annyit, hogy az ablakot kinyithattuk. A nagy meleg ellen ez sem jelentett különösebb enyhülést. Kínunkat az is növelte, hogy a meleg számunkra elég szokatlan volt. Nosztrán inkább a hideghez szoktunk.

Már Fehérvárott voltunk, de még mindig nem tudtuk, hogy hová is megyünk. Nosztrán beszéltek ugyan Várpalotáról, meg egyéb helyekről, de úticélunkban nem voltunk biztosak. Rabnak minek mondták volna meg, hogy hová megy? Mikor este – talán úgy fél 10 felé – a vonat végre megmozdult velünk, bizonyosak lehettünk arról, hogy Várpalotára megyünk.

A hosszú ideig tartó ülésben lábam fájdalmát szinte el is felejtettem. A közeli cél ismét eszembe juttatta, hogy szöges cipőmet fel kell húzni. Csak lett volna valami ütőeszköz, majd adtam volna a szögnek. Így kemény papírt tettem a bakancsba.

Várpalota és Pét között a nyílt pályán álltunk meg. Később megtudtuk, hogy ez nem nyílt pálya, hanem a szénbánya mellékvágánya.

Nagy ordítózás kezdődött. Vagonunk ajtaját kinyitották. A fegyverek erdeje között leszálltunk. Sötét volt. Semmit sem láttunk. De mindnyájan tudtuk, hogy megérkeztünk.

Várpalota

Ötös sorokban álltunk. A rabok sokasága nagy teret töltött be. Fegyőrök futkároztak, kiabáltak, minden semmiségbe belekötöttek. Aránylag rövid idő alatt a jövő bányászserege együtt állt. Többen megszámoltak bennünket. Mikor mindent rendben találtak, megindították sorainkat.

Azt gondoltuk, hogy a tábor még messze van. De egy kanyarodás után ott álltunk a láger előtt. A kapu mindkét szárnyát feltárták és mi beléptünk az új börtönbe.

A sorok rendje a kerítésen belül már felbomolhatott. Négy hosszú barakk állt egymás mellett, meg egy épülőfélben lévő. A kerítésen kívüli épület a fegyőrök számára készült.

Jozsóval az 1-es barakkba mentünk. Ennek is az 1-es szobájába. Egy barakkban 4 szoba volt, középtűt mosdóval.

Fehérre meszelt terembe értünk, melyben 31 ágyon és 1 nagy asztalon kívül semmi az égvilágon nem volt. Az ágyakban szalmazsák, fejtámla, lepedő és pokróc volt.

Hamarosan elfoglaltunk két helyet az ablak mellett, és kevéske holminkat leraktuk. Alig néztünk körül, már jött is a rendelkezés, hogy mindenki álljon az ágy végébe, mert jön az alhadnagy úr.

Nemsokára belépett a táborparancsnok: *Csató* alhadnagy. Fiatal, komoly képű ember nézett végig sorainkon. Elindult az ágyak közti hosszú soron. A terem közepén, pont Jozsó szomszédja mellett, ötletszerűen megállt és megszólította:

- Magának mi a bűncselekménye?
- Hatóság elleni erőszak – válaszolt kissé ijedten a megszólított.
- Hogy tehetett ilyen szamárságot?
- Ittas állapotban csináltam.
- A jövőben persze máshogy viselkedne, ugye?
- Igenis.
- Idefigyeljen. Tud maga fegyelmet tartani?
- Igenis.
- Na, akkor költözködjék oda az első ágyra. Maga meg – fordult az első ágy végén állóhoz – jöjjön ide az ő helyére.

Ennek megtörténte után, az alhadnagy kérdéseket tett fel. Majd az újonnan kinevezett szobagazdának meghagyta, hogy ügyeljen a rendre. Ezzel el is hagyta szobánkat a táborparancsnok.

Lefeküdtünk volna, de vacsorát hoztak. Kiváló krumplifőzeléket adtak újkrumpliból, annyit, amennyit akartunk. Kenyér is volt hozzá, friss fehér kenyér. Bármennyire is fáradtak voltunk, nagy örömmel fogtunk neki az étkezésnek.

Sokan megjegyezték, ahol ilyen sokat és jót adnak, az nem lehet rossz hely.

Másnap reggel tejeskávét kaptunk fehérkenyérrel és még valami pótlékot is. Ez mindnyájunknak nagyon tetszett. Öreg törzsőrmester – akit többen ismertek és jószágát dicsérték – jött később be a szobánkba és tájékoztatott minket arról, mit szabad és mit nem. A felvilágosítástól megokosodva mentünk ki a barakkból.

Most feltárult előttünk a tábor, s az egész vidék képe. Sivár, ronda helyen állt új börtönünk. Várpalotától mintegy 3 kilométerre voltunk. A távolból még Inota is idelátszott. A másik oldalon Pét gyárkéményeinek füstjét csodálhattuk. A harmadik oldalon – táborunk közelében – erdő húzódott. A negyedik térfél üresen tátongott.

Táborunkat kettős drótkerítés vette körül, négy sarkán őrtoronnyal. Az 5 barakk közül még csak 3 volt kész. A negyedik a befejezéshez közeledett. Az 5. alig, hogy volt valahogy.

A 3 kész épület sem volt még kívülről bevakolva. De ez egyáltalán nem zavart bennünket. Vidáman jártunk ide-oda. A barakkok mellett két nagy térség volt, ahol le lehetett telepedni. Itt lehetett heverni, napozni, játszani. Ez az egész új helyzet úgy tűnt, mintha álomban jártunk volna.

A kerítésen belül nem álltak fák, csak bokrok. Ezek árnyékában jó volt pihenni. A bokrokat később kiirtották, hogy a terep jobban áttekinthető legyen és nehezebben lehessen szökni.

Később mindenkinek be kellett mennie a szobákba. *Francia* főhadnagy – valami főparancsnok-féle – szobáról szobára járt. A szokástól eltérően, ismertette jövőbeli feladatainkat és kedvezményeinket.

Mikor Francia az 1/1-es szobába belépett, azt gondoltam, valami bokszoló jött ide agitálni. Rám legalábbis ilyesfajta benyomást gyakorolt. Közvetlen akart lenni, de modorába nagyképűség és pökhendiség is vegyült.

– Emberek – kezdte el mondókáját –, most mint látják, egy szobában 31 ágy van. Ez ideiglenes. Hamarosan elkészül a 4. barakk is. Akkor 25-en lesznek egy ilyen 5x20 méteres teremben. Lesz az ágyakon kívül szekrény is. A fejrészek fölé polcot erősítenek, ahová a ruhájukat lehet tenni. Kiváló kosztot fognak kapni: húst, tésztát bőven. Végül már válogatni fognak, hogy mákos vagy diós tésztát főzzenek-e a szakácsok. Mindenről gondoskodunk. Maguknak csupán egy feladatuk lesz: termelni. Emberek, jegyezzék meg jól, amit mondok – emelte fel a hangját a főhadnagy –, ha szén lesz, akkor minden lesz. De vigyázzanak, ha rendetlenséget észlelek, én gyorsan ráverem ám az illetőkre, hogy szabotálnak. Ilyenek aztán büntető bányába mennek, ahol vízben dolgozhatnak.

Mikor a főhadnagy így ismertette velünk jövőnket, kérdéseket tett fel, melyekre kapott is bőven választ. Majd őt árasztották el kérdések özönével.

– Na, emberek – fordult felénk –, milyen az elhelyezés?

– Nagyon jó – válaszoltuk.

– Hát aztán jobb itt, mint Nosztrán?

– Jobb, jobb – mondtuk kórusban. Mit is válaszolhattunk volna ilyen kérdésre.

– Főhadnagy úr – tette fel valaki a kérdést –, itt legtöbben csak hírből ismerjük a bányát. Legyen szíves néhány szóval tájékoztatni bennünket, hogy milyen?

– Helyes a kérdés, helyes, helyes – mondták többen is.

– Hát, emberek, az a fontos – magyarázta Francia –, hogy senki ne ijedjen meg. Mikor az aknán leszállnak, csak bátran menjenek előre. Aki útközben visszafelé nézeget, annál már baj van. A kiadott *kobakban* járjanak, mert könnyen beüthetik valamibe a fejüket. A lámpát senki el ne hagyja, mert anélkül meg sem tud mozdulni. Ez a bánya nem veszélyes. Félelemre semmi ok nincs. Ez lignitbánya. Itt nincs se gáz, se víz.

– És, főhadnagy úr, tisztelettel – kérdezte valaki –, jó beszélő lesz?

– Mondtam már emberek, ha szén lesz, minden lesz.

Ezután még több kérdés-felelet hangzott el. Majd elment Francia.

A délelőtti folyamán kiosztották a letéteket. Volt nagy öröm. A dohányosok cigarettához jutottak és vígan pöfékeltek. Az én letétemben nem volt egyéb, csak egy lap, melyet hazulról írtak Nosztrára. Mióta bezártak – ez pedig már ötödfél hónapja volt –, az első írott hír volt otthonról.

Így a 6 hónapos fegyelminek hirtelen végeszakadt. Biztonság kedvéért megérdeklődtem. A Markóban adott kedvezményelvonnás már nem számított.

Minden nagyon jó volt. Fehér kenyერünk már olyan bőven volt, hogy a Nosztráról hozott barnát nem is kívántuk. Fennakadás csupán a vízzel volt. A csapokból hol folyt a víz, hol nem. De inkább nem. Mikor a víz folyt, az is csak bányavíz volt. Mosakodásra megfelelt, de ivásra nem. Ezért az ivóvizet nagy hordókban szállították. Előfordult, hogy a víz kifogyott és

újat nem hoztak. Ilyenkor szomjaztunk. Hónapokkal később aztán a csapból is ivóvíz folyt. De a vízzel állandóan bajok voltak.

A táborban sok ismerőssel találkoztunk. Elsősorban Sándorral. Ismét hárman voltunk. Megint tervezgettünk, hogy majd így meg úgy lesz. Ezekből a tervekben vajmi keveset sikerült megvalósítani.

Ervint is nagy örömmel üdvözöltük. Elkértük tőle a maké ceruzáját. Ezzel írtuk meg azt a levelet, melyben az első beszélőre hívtuk meg hozzátartozóinkat.

B. Laci elvezetett egy másik kőszegi évfolyamtársamhoz, B. Dinihez. Dinit nem ismertem volna meg. Hiszen Kőszegen ritkán találkoztunk. Képzeletvilágomban csak nagy fülei maradtak meg. Dinitől aztán megtudtam, hogy az osztályukból milyen sokan be vannak csukva. Gy. Nosztrán maradt. L. Tóni szintén az ő ügyükből kifolyólag bukott le. *Muzsnay Laci* a kórházban meghalt. Szegény édesanyja a rettenetes ténybe csaknem beleőrült.

K. Gy. László elmesélte, hogy Ercsiben milyen munkakörben működött. Micsoda cukorhegyeket lapátolt. Akik ott dolgoztak, mennyire utáltak minden edeset.

Jozsóval éppen kint a fűvön üldögéltünk, mikor megjelent *Schillinger Laci*, aki elvitt bennünket bajtársaihoz a 2/1-es szobába. Sok érdekes rabot ismertünk meg. Így az Új Ember volt újságíróját, egy révkapitányt, egy veszprémi kispapot, egy Barankovics-párti képviselőt és egy rendőrtisztet. Főleg a képviselő és a rendőrtiszt tettek rám benyomást.

Hosszú képviselő barátunk – *Kovács Józsa* – azért került börtönbe, mert a parlamentben több társával megmondogatta, mi az igazság a vallásszabadság ügyében. Sokat beszélgettünk egymással. Sok érdekes tény ismertetett.

Bajai Laci – volt rendőrtiszt – fejebúbjára kopaszodó, 38 éves fiú. Már 8. évét ülte. Mindig jókedvűnek láttam. Kifogyhatatlan volt az események előadásában. Hozzánk, kispapokhoz, mindig nagyon kedves és előzékeny volt.

B. Laci 16 éves korában Belgiumba került. Itt kispapként tanult. Később – szülei anyagi gondjai miatt – visszatért Magyarországra. Tanulmányait Veszprémben folytatta, de nem fejezte be. 1939-ben rendőr lett. Sokáig az erkölcsrendészeten működött. 1945-ben letartóztatták. Többek között számos bolsevistaellenes cikket írt. Első fokon 15 évre ítélték. Ezt a felső bíróság 6 év kényszermunkára változtatta. Kényszermunka csak jogerőre való emelkedéstől számít. Így az a furcsa esett adódott, hogy Laci 6 éves ítélete ellenére, már 8. évét ülte.

Rendőrkispap barátomban, a jó vonások mellett, sok hiányosságot is felfedeztem. Legnagyobb hibája a gög volt, mely időnként szinte hatalmába kerítette. Meg is mondtam neki, hogy miben látom fő hibáját. Magában ezt talán el is ismerte, de kifelé soha nem vallotta be.

Már az első napokban egyesek *kacsákat* dobtak be. Így az a hír kapott lábra, hogy nem marad itt ennyi ember, hanem egy részét visszaviszik Nosztrára.

Ez a rémhír még a táborparancsnok alhadnagy fülébe is eljutott. Mérges lett, összehívatta az elítélteket és beszédet mondott:

– Emberek! Itt egyesek rémhíreket terjesztenek. Azt mondják, hogy többeket visszavisznek Márianosztrára. Vegyék tudomásul, hogy ez marhaság. Nem hogy embereket visznek vissza, hanem inkább még ide hoznak. A bányász az ország vérkeringése. Ha a bányamunka megáll, a gyárak és üzemek is megállnak. Nem azért hozták magukat ide, hogy ismét visszavigyék. Aki ilyen rémhíreket terjeszt, azt jelentsék nekem. A bányamunka a legfontosabb az országban.

Más kacsák is terjengtek. Mindig tudtak valami újat. Ez többnyire nem volt igaz, vagy máshogyan festett, mint ahogy terjesztették.

Az első napokban az ételt autón hozták a várpalotai belső üzem konyhájáról. Mindenből mindenkinek bőségesen jutott. A zsír talán túlzottan sok volt. Mindjárt az elején elteltünk. A

nosztrai éhezés és üres ételek után ez a tartalmas koszt legtöbbszörnek megártott. A rossz víz az ínséget csak betetőzte.

Lassan hozzászoktunk a jó és bőséges koszthoz. Közben felépült az a bizonyos ötödik épület és saját konyhánk lett. Bár soha ne lett volna. A konyhával együtt a munka is a nyakunkba szakadt. Persze voltak szakácsok is, de a krumplit nekünk kellett hámozni, a tököt kibebeznünk, a zöldbabot tisztítani és a káposztát készíteni. Amikor a bányából fáradtan feljöttünk, rendszeresen a konyhába kellett mennünk. Amilyen örömmel csináltuk Nosztrán ezt a munkát, annyira gyűlöltük itt. Zúgolódtunk is sokat, de eredménytelenül. Még krumplihámozógépet sem vettek. Pedig szívesen összeadtuk volna rá a pénzt.

Ha csak konyhai munkát kellett volna végezni, tűrhető lett volna. A fegyőrök hamar rájöttek arra, hogy táborunkban kitűnő ingyenes munkaerő áll rendelkezésre. Úgynevezett közmunkával örvendeztettek meg bennünket. Mi ezt *kényszermunkának* hívtuk. Mert mi abban a közmunka, hogy a fegyőrök szalmazsákjait mi tömjük meg szalmával? Vagy talán közmunka az, mikor őrzőink piszkos szobáit kell kitakarítani? Vagy közmunka az, ha utat építünk a smasszerok épülete elé?

Legrosszabb annak a dombnak az eltakarítása volt, melynek helyén később a futballpálya létesült. Azt mondták, hogy a dombot egy hónap alatt el kell hordani. Egy hónappal később a domb fele még ott állt. Pedig ugyancsak dolgoztunk. Napokon át minden szoba órák hosszat horda a földet, talicskázott, lapátolt, csákányozott. A domb ugyan kisebb lett, de még messze volt a lapos pályától. Később azt a rendeletet adták ki, hogy naponta egy ember 10 talicska földet köteles elhordani. Így már jobban ment a planírozás. De ez sem volt elég.

Dühöngtünk, zúgolódtunk. A vállalatnál is panaszt emeltünk. A civil bányászoknak is elmondtuk, hogy a bányán kívül hogyan használják ki erőnket. A civilek is morogtak. A mi pártunkat fogták. De ez semmit sem használt. Az üzem részéről is csak biztatást kaptunk. Valójában minden maradt a régiben.

Nosztrán – sok egyébbel – azt is felolvasták, hogy a bányában végzett munka után jogunk van a pihenésre. Ekkor senki sem fog bennünket zavarni. Ez a fontos ígéret nem valósult meg.

Hónapokkal később aztán magától megszűnt a dombhordás. Nem volt ugyan még készen, de mi már meguntuk. Úgy láttuk, hogy a parancsnokság is belátta a dolog hiábavalóságát.

Egyik nap magasrangú smasszertiszt látogatott el táborunkba. Ez még Francia főhadnagynál is fejesebb volt. Szép kis személyautóval érkezett. A szemlét tartó *Princ* alezredes volt. Egyáltalán nem úgy nézett ki, mint egy alezredes. Inkább kereskedő benyomását tette. Egyáltalán nem bizonyult zsarnoknak.

Princnek hamarjában elpanaszoltuk, hogy mi teszi itteni helyzetünket kellemetlenné. Szóltunk a ruhamosás dolgáról is, melyet addig nagy homály borított. Princ megígérte minden elintézését. Majd ő is Francia mondásával hagyott el bennünket:

– Emberek, ha szén lesz, minden lesz!

Egyelőre azonban nem volt semmi. Azaz volt levegőnk, volt bőséges kosztunk. Volt bizonyos korlátok között szabad mozgási lehetőségünk, de hol voltunk még attól, amit Nosztrán felolvastak? Sehol. Oda soha nem is jutottunk. Inkább eltávolodtunk. De az ígéreteket nem is vette senki komolyan.

Várpalotára érkezésünk 2. vagy 3. napján az üzemtől megkaptuk a bányászruhánkat. Ez egy munkanadrágból és kabátból, kitűnő erős ingből és hosszú alsónadrágból, két pár kapcából, egy pár bőrbakancsból és egy bőrsapkából állt. Az öltözéken kívül vennünk kellett egy lámpát és egy kulacsot.

Mikor felöltöztünk, senki nem mondta volna ránk, hogy rabok vagyunk. Különösen a bőrsapka nyerte meg tetszésünket. Fejünket beleütöttük vele a bányajáratok alacsony mennyezetébe, ágyvasba. Nagyszerűen visszapattant. A bányában ugyancsak jó hasznát vettük.

A fegyőrökkel az első napokban alig volt problémánk. Két körletparancsnokunk volt. Ezek délben váltották egymást. Ők cenzúrázták leveleinket, nyilvántartották a létszámot, mielőtt egy műszak a bányába leszállt. Ellenőrizték a szobák rendjét, s hasonló „nehéz” munkát végeztek.

Egyik körletparancsnokunk – a már említett – öreg törzsőrmester, *Kalmár* volt. A törzs rendes volt. Nem kiabált, nem pökhendiskedett. Mindig mosolygott és derűsen szólt mindenkihez. A legkellemetlenebb utasítást is a legszebb csomagolásban adta tudtunkra.

Másik körletparancsnokunk sem volt rossz. Kissé ütődött, s mint később kiderült, kleptomániás volt. Nagyon szerette, ha dicsérik. Ilyenkor csaknem elolvadt, s minden kérelmet teljesített. Gyakran ordibált, de ez csak *fal* volt. Azt gondolta magáról, hogy jóképű és csinos férfi. Annyira hiú volt, hogy folyton nézegette magát, vajon nincs-e rajta valami hiányosság. Viszont ha valaki hiúságában megsértette, ekkor kíméletlen volt. Vitte szerencsétlen áldozatát az alhadnagyhoz kihallgatásra.

A körletparancsnokok nem jelentettek veszélyt. Az, hogy a közmunkásokat nógatták, nem az ő számlájukra kell írni. Így, ha fáradtan is, de szépen éltünk.

Olvasnivalónk alig volt. Néhány Szovjet kultúra, meg Élet és Tudomány bekötött példánya forgott közkezen. Ez nem csak kevés volt, de nem is kötötte le a figyelmet.

Kint az udvaron, az egyik póznára hangszórót szereltek. Ez közvetítette a rádió műsorát. A rádió alatt naphosszat ott ült egy sereg ember. Hallgatták a zenét és főleg a híreket.

Valamelyik szerencsétlen bajtársunk szerzett valahonnan egy pikulát. Ezzel órák hosszat fertelmesen játszott. Kígyóbüvölőnek neveztük el. De őt ez egy cseppet sem zavarta. A napok múltak. A bányamunkát már kezdtük megismerni. A megszokástól még messze voltunk. Aztán eljött az első beszélő napja: július 13.

Gyönyörű reggelre ébredtünk. Hamar rendbeszedtük magunkat. Kimentünk az udvarra, hogy lássunk valamit. Olyan korán volt, hogy a dróton kívül még semmi sem látszott. A távolban hamarosan feltűnt néhány civil ember alakja. A kint állókon nagy izgalom vett erőt. Egyik bajtársunk a távolból is felismerte hozzátartozóját és hangosan felujjongott:

– Ott jön a feleségem – lelkenedett, majd kissé elkomolyodva tette hozzá –, de a gyereket nem hozza.

Az első csoport után mások is többen jöttek. Mindnyájan elvonultak a kerítés mellett. A látogatók Pét irányából érkeztek. Ez az állomás közelebb esett táborunkhoz. Rengetegen jöttek, hol egyenként szállingóztak, hol meg tömegesen érkeztek. A nagy felvonulás órák hosszat tartott. Mindenki örült. Mindenki ujjongott. Hiszen évek óta nem látott hozzátartozóit szemlélhette a kerítésen át.

Az első között fedeztem fel én is édesanyámat és nővéremet. Anyám nagyon nézegetett befelé, de rossz szemeivel nem vett észre engem. Nővérem meglátott volna, de ő nem nézett befelé. Integetni és kiabálni nemcsak felesleges lett volna, de veszélyes is. Többen voltak, akik karjaikkal hadonásztak, örömeikben ordítottak. Ennek az lett a következménye, hogy a toronyban álló őr lekiáltott hozzánk, hogy hagyjuk abba az integetést és a kiabálást. Ellenkező esetben baj lesz.

A felizgatott rabsereg egy időre lehalkult.

Aki nem volt bezárva, nem tudja, mit jelent a beszélő. Ezt nem lehet leírni. Ezt érezni kell és átélni. A börtönélet fénypontja a beszélő. Ennek megvan a külön lélektana. Hiszen nem először voltam távol hazulról. 10 éves koromtól fogva mindig többet voltam idegenben, mint otthon. Ennek ellenére úgy örültem a látogatónak, mint a többiek, akik szinte egymást múlták felül a nagy boldogságban.

A kerítés mellől figyelmünk most a kapu előtti jelenetre vetődött. Az a rengeteg ember, akiket az előbbi órákban elvonulni láttunk, most ott állt a kapu előtti térségen. Hozzátartozóinkat egyik helyről a másikra helyezgették. Mindenkit igazoltattak. Ez nagyon sok időt vett igénybe. Közben szegény látogatók – sokan öregek, gyengék – a tűző napon

álltak és várták, hogy beengedjék őket. Az örök azonban nagyon kényelmesen mozogtak. Nem fájt nekik, hogy a „*fasiszták*” hozzátartozói izzadnak.

Végre, úgy 9 óra felé megjelent egy fegyőr kíséretében Sz. Károly tábornok, aki felolvasta azok nevét, akiknek hozzátartozói a kapun kívül várakoztak. Tömeg sok név hangzott el. Az elsők között én is szerepeltem.

Aki a nevét hallotta, az a rétre állt. A többieknek vissza kellett menniük a barakkokba. A rét és a barakkok között út vezetett.

Most a kapukat feltárták és Kalmár törzs vezetésével a látogatók betódultak. Özönlött a sok nép. Egyesek sírtak, mások nevettek. A látvány megható volt. A füves térségen leterítve heverték a pokrócok. Egy-egy rab a hozzátartozóival közösen telepedett le. Az örök ugyan közöttünk járkáltak, de nem kellemetlenkedtek.

Édesanyámmal és nővéremmel mi is letelepedtünk pokrócunkra. Az egész jelenség úgy tűnt, mintha álom lett volna. Mindenféléről beszélgettünk, de semmit sem tudtunk befejezni. Hozzátartozóimat legjobban az érdekelte, hogy az ávon bántottak-e és mi volt a tárgyaláson? Nagy vonásokkal beszámoltam. Ideges voltam. Minden közölnivalót felírtam ugyan egy papírra, mégis sok mindent elfelejtettem.

Egy órát adtak. Ez a gyakorlatban hosszabbra nyúlt. Mégis úgy tűnt, alig beszélünk valamit, mikor az örök a beszélő befejezésére szólítottak fel bennünket. Édesanyám megígérte, hogy augusztusban ismét eljön. Azzal véget ért első, egyben legszebb beszélőm.

Jozsóhoz csak később érkeztek. Ez volt a szerencséje. Ekkor már elnézőbbek voltak. Az 1 órás beszélőkből 3 órásk lettek.

Jozsót egyik öccse és *Krischker Hugó* – akit mi csak Kukkennek neveztünk – kereste fel. Nem lett volna szabad odamennem, de nem került semmibe az odafele fordulás. Az örök képtelen voltak a rengeteg embert ellenőrizni.

Kukken – aki nekem osztálytársam, Jozsónak pedig földije volt – beszámolt azokról az eseményekről, amelyek minket nagyon érdekeltek, de addig alig tudtunk valamit.

Így megtudtuk, hogy elhurcolásunk mindenkiből nagy megrázkódtatást váltott ki. Lévi állandóan ott tanyázott a szemináriumban. Mindenki Borzára gyanított, hogy ő volt a besúgó. Nem is állt vele senki szóba.

Kukken azokról is beszámolt, akik nem mehettek vagy nem akartak más szemináriumba menni. Sokan katonák lettek, mások vasutasok. Hugó Pestre került a Központi Szemináriumba. Azt mondta, hogy nem rossz hely, de messze Veszprém mögött marad. Tanulni azt többet kellett. Kukken, aki pedig jófejű gyerek volt, panaszkodott.

Jozsó öccse azt mesélte, mi újság van a labdarúgásban. Úgy volt, hogy ősszel a győri Vasasban fog játszani, Dombos nevű bátyja mellett.

Bármilyen hosszúra nyúlt is a beszélő, elmúlt. Minden hozzátartozót felszólítottak, hogy a tábor területét hagyják el. A sok vendég neki is készülődött. Lassan kifelé tartottak a kapu irányába.

Nekünk, raboknak, megparancsolták, hogy a 2-es barakkon túl nem mehetünk, míg a tábor területén civilek tartózkodnak. Ennek ellenére továbbmentem. Kukkent kísértem. Éles hang állított meg:

– Maga hová megy?

Megálltam. Csak lassan kaptam észbe, hogy a parancsot megszegtem. Legjobbnak azt találtam, ha hallgatok.

A kiabáló ór most közel lépett hozzám és hosszasan lehordott:

– Akar néhány hónap fegyelmet?

– Nem – válaszoltam.

– Na, akkor gyorsan menjen arrébb, míg meg nem gondolom magamat.

Örömmel mentem arrébb, mivel szárazon másztam ki ebből a kellemetlen helyzetből. Csak később tudtam meg, hogy az illető fegyőrt *Szekeres Imrének* hívják. Ekkor még senki

sem sejtette, hogy ki ő. Később mindenki megismerte ezt a vadállatot. Ritka példány volt. Sajnos én többször is szembe találtam magam vele.

A nagy és szép beszélő után kisebb-nagyobb csoportok keletkeztek. Itt is, ott is megbeszélték a látogatóktól hallottakat. Az újságokat, a változásokat és egyebeket.

Sándornak nem volt beszélője. Vagy nem kapták meg a levelét, vagy egyéb baj lehetett náluk otthon. Az szinte lehetetlen, hogy valakihez – akihez szabad jönni – első beszélőre ne jönnének. Mi is megbeszéltük a hallottakat, és örültünk, hogy ilyen szép napunk volt.

A beszélőn minden csomagot beengedtek. Élelmet is. Minden ínség megszűnt. Ételben idáig sem volt hiány. Most a cigarettaéhség is megszűnt.

B. L., aki sérült volt és nem tudott mozogni, a szobában fogadhatta hozzátartozóit. A szobában volt ugyan ő, de nem is figyelt L.-ék felé.

Még július 6-án történt, hogy létszámunk megnövekedett. Most többen hordhattuk a dombot, hámozhattuk a krumplit, de valahogy kisebb eredménnyel. Ezzel a 2. csoporttal kaptunk egyébként egy raborvost is, *Fehér Benjaint*. Ezután már bátran lehettünk betegek. Volt orvosunk. Igaz, orvosság és felszerelés nélkül.

A várpalotai helyzetre roppant jellemző, hogy nem volt semmi. Itt nem volt elég víz, nem volt mosatás, nem volt könyv, csak munka. De ez aztán bőven volt. A tábor szervezése nagyon ügyetlen volt, és roppant kezdetleges. Mindent még csak akkor csináltak. Minden félig volt készen. De ezekbe a furcsaságokba beletörődtünk. Nem felejtettük el, hogy rabok vagyunk, ha egyéb vonatkozásokban kezdtünk is kissé kényelmesek lenni.

A második csoporttal – melyben mintegy 60-an voltak – megérkezett a Markóból jól ismert *Halász Kázmér* bácsi is. Kölcsönösen nagyon örültünk egymásnak. Az öreg úr elmesélte, hogy milyen rosszul érezte magát Nosztrán. Ezért – bár nehezen engedték – eljött Várpalotára. A munkától tartott egy kissé. Utóbb elég jól kifogta, mert szivattyús lett. Ez nem jelentett nehéz munkát, de mégis szükséges volt.

Az első beszélő után a könyvéhség némileg csökkent. Több írásmű került a táborba. Később az a nagyszerű dolog történt, hogy elő lehetett fizetni újságokra. Igaz, volt rádiónk. Így a lényeges dolgokat megtudhattuk. De az újság mégis olvasmány volt. Előfizethettünk Szabad Népre, Népsportra, Béke és Szabadságra, Élet és Tudományra, valamint a Szovjet kultúrára. A legérdekesebb újságnak a Népsport bizonyult. Viszont a Szabad Nép olyan szempontból volt hasznos – ha nem is volt benne érdemleges cikk –, hogy nagyszerű uzsonnacsomagoló papírosnak bizonyult.

Közben öreg törzsőrmesterünkől, Kalmár körletparancsnokból, raktáros lett. Ezután felvirult a raktár. Mindig mehettünk cserélni. Ezzel a lehetőséggel éltünk is. A törzs helyett egy kis tizedes lett a körletparancsnok. Rendes emberke volt. Annyira csendesen viselkedett, hogy sokan vannak a régi várpalotai rabok között, akik nem is emlékeznek rá. Farkas szaki továbbra is körletparancsnok maradt.

Aztán valamivel később nagy változás történt. Még egy hónapja sem voltunk Várpalotán, mikor azt a hírt hallottuk, hogy új őrparancsnokot kapunk. A suttogó hír ezúttal bevált. Egyik nap új alhadnagyot fedeztünk fel (de egyelőre a régi is maradt). Az új alhadnagyot *Palovecz Jánosnak* hívták. Még sokan ismerték Albertfalváról – amikor nem volt alhadnagy. Azt mondták róla, hogy nagyon szigorú, de igazságos. Erről az utóbbiról én is tudok nyilatkozni, ha nem is ilyen kedvezően. Álltam kihallgatáson az „igazságos” alhadnagy előtt kétszer is.

Még jóval az első beszélő előtt történt a műszakok rendezése. Mindenki a műszakjának megfelelő barakkba került. Így lettem én – mivel a kettes műszakhoz tartoztam – a 2-es barakk lakója. A már említett B. L. mellé kerültem, a 2/1-es szobába. Új helyemen aztán gyökeret vertem. Jozsótól sajnos el kellett válnom. Ő az egyes műszakba került. Sándort – bár a kettes műszakhoz tartozott – más szobába helyezték el.

Ebben a szobában is 31-en laktunk. Szobagazdánk egy fiatal fiú volt. Egyik legrendesebb bajtársat ismerhettem meg benne. Amúgy ilyen sok felnőtt, idegen emberrel még soha nem laktam együtt. Most ebben is szerencsém volt. Tény, hogy sokat tanultam.

Tőlem jobbra rendőr barátom, balra pedig egy állítólagos repülőshadnagy ágya állt. A repülő F. N. Zs. volt. Róla regényeket lehetne írni. Most csak egyik esetét említem meg.

F. N. Zs. megkörnyékezte szobagazdánkat. Mindenfélével szóval tartotta. Szótehetsége az valóban volt. Mit beszéltek, mit nem, egyszer csak azt a hírt kapjuk, hogy szobagazdánk a sötétben, vasbaverten ül. Először tanácstalanok voltunk. Később mindenki F. N. Zs.-re gyanakodott.

– Zs. volt a *vamzer* – mondta mindenki.

Hatalmas volt a felháborodás. A felszínre feljövő szenescsillék oldala tele volt írva mindenfajta megbélyegző utalással. Ilyenek voltak olvashatók:

– A vamzert meg kell verni!

– Zs. a milliomos spicli.

– Vamzerok alkonya. F. N. Zs. regénye.

Zs. megrettent. Másnap nem mert lemenni a bányába.

Szobagazdánkat még aznap kiengedték a sötétből. Így Zs. megmenekült a veréstől. Mi pedig rájöttünk, hogy ettől az embertől jó lesz óvakodni.

Kisült, hogy Zs. a szobagazdánkkal szökésről beszélgetett. Valami levél is volt az ügyben – ez az őrség kezébe került –, s melynek következtében Zs. mindent a mi gazdánkra hárított.

Az ügy meglehetősen sötét volt. Maga a tény, hogy ilyen veszedelmes szomszédom volt, nagy óvatosságra ösztökélt. A történetek után Zs.-nek persze nem volt maradása a szobánkban. Nem is tartózkodott bent. A szobába csak aludni és enni járt. Az első alkalommal, mikor erre mód adódott, el is költözött tőlünk.

Új baloldali szomszédom, egy jobboldali emberke lett: *Barthányi Miklós*. Csak termetre volt kicsi. Jelleme nagy volt. Legalábbis olyan ártatlan volt mint én. De már 6. évét ülte. Becsukták, mert nyilas volt. A nyilasoknak abból a fajtájából került ki, akik mindent eszmei szemekkel néztek. Kistermetű szomszédomat – akit egyesek kettéfűrészelt óriásnak neveztek – azért becsültem nagyra, mert soha senkire nem mondott rosszat. Ezt az erényt annál is inkább csodáltam nála, mert ez belőlem erősen hiányzott.

A szoba lakóinak összetétele kiválóan bizonyult. Volt közöttünk csendőr, rendőr – mindkét fajtából több is –, tanító, tisztviselő, cipész, szabó, lakatos, kertész és főleg földműves. Ez az összetétel – ha nem is árul el mindent – némileg rávilágít a szoba lakóinak színvonalas közösségére.

A sok között akadt néhány hangoskodó, durva szájú ember is. Ezek az idők folyamán a többiekhez teljesen hozzászelídültek.

Voltak olyanok, akiket látni sem akartam. Ilyenkor főleg én voltam a hibás. Időnként erőt vettem magamon és ilyenkor azokat igyekeztem szeretni a legjobban, akiket eleinte szívből utáltam.

A szoba egyik legérdekesebb lakója, egyben bohóca, *Dudás Pista* volt. Ez a fickó tanulmányának is beillett, mérgelődésre és nevetésre is gyakran adott okot.

D. 23 éves létére pöszén beszélt. Ha valami kellemetlen dologról volt szó, abból soha semmit nem értett meg. Viszont amiből haszna volt, arra rögtön felfigyelt. Közel sem volt ostoba. Időnként éppen ravaszságával tűnt fel. Süketnek mondta magát. Mikor álmából ébresztgették, soha nem hallott semmit. Ha ételért kellett menni, azonnal felfigyelt. Közmunkáról, konyhai munkáról, ha más nem, D. mindig hiányzott.

Az első beszélő után gyorsan megjött a következő is. Megint nagy izgalommal készültünk. Korán reggel a hozzátartozók ismét tömegesen érkeztek. Ezekben a napokban irtózatosságot nehezdedett vidékünk. Emiatt a szegény látogatók sokat szenvedtek. Órák hosszat kellett várakozniuk. 10 óra már jóval elmúlt, mikor a kapuk végre megnyíltak.

Azt a szerencsétlen megoldást találták ki, hogy a különböző műszakok különböző időtartamú beszélőt kaptak. Ez magában talán nem is lett volna elviselhetetlen. A helytelen az volt, hogy nem igazságosan bírálták el, melyik műszak volt a jobb. Így adódott az a furcsa helyzet, hogy bár a 2. műszak volt a legjobb, a legkisebb időtartamú beszélőt kapták; csekély fél órát.

Mikor a *beszélő* megkezdődött, már kis, földbe vert táblák jelezték, hogy melyik műszak hol beszélhet. A csoportok között valójában nem volt nagy eltérés. Főleg az időt nem vették szigorúan. Annak ellenére, hogy a félórás társasághoz tartoztam, csaknem 3 órát beszéltem. A látogatást ekkor sem kellett volna befejezni. De jóanyám nagyon félt, hogy valami bajom lesz. Így inkább idő előtt elment.

Ekkor – egyik nővéremmel kívül – *Grétner* is ellátogatott hozzám. Nagyon örültem, de ideges is voltam. A baj főleg az volt, hogy egyszerre 3 felé kellett kérdeznem és válaszolom. A rettenetes hőség következtében vérezni kezdett az orrom.

Grétnerrel kívül – aki a szeminárium főductora volt – ekkor a beszélőn Veszprémből még ketten voltak jelen: *Ebele Feri* és *Sipos Lajos*. Utóbbi nagybátyját látogatta meg, aki az idők zordsága folytán szintén bányász lett. Így lehetett kivel és miről beszélni.

Ekkor rektorunk, Oross István is itt volt. De csak a kapuig jutott el. Nem engedték be. Jozsóhoz akart bejönni, de nála már bent volt a bátyja. Többen is megjárták úgy, hogy egy elítélthez többen akartak különböző időpontban bejutni. Nem sikerült nekik.

A rektor atya a kerítés előtt sokáig állt. Talán azt gondolta, hogy mégis beengedik. Mikor beszélőnknek már régen vége volt, odamerészkedtünk a kapu előtti térség közelébe. A rektor főleg Jozsót ismerte fel. Így mégis láthattuk egymást.

Ezen a napon – mikor a beszélőnek már vége volt és sötétedni kezdett – a tábor lakóit összehívták. Az új táborvezető alhadnagy, *Palovecz János*, beszédet, illetve inkább oktatást tartott. Az épülő futballpályán álltunk. Palovecz és Csató – néhány jelentéktelen őrs kíséretében – a dombról néztek le ránk.

Palovecz mondókája jó adag káromlással és átokkal fűszerezve a következő volt:

– Emberek! Maguknak megmondták, hogy ezt a dombot el kell planérozniuk. De maguk ezt nem tették meg. Ezért volt az, hogy csak ilyen rövid beszélőt kaptak. Majd, ha azt látom, hogy jól dolgoznak, több beszélőt kapnak. Ugye jó lett volna ma is fél óra helyett 5-6 órát beszélni? Saját maguk rontották el a dolgot. Ha megígérik, hogy a legközelebbi beszélőre elkészül a pálya, akkor több kedvezményt kapnak. Egyébként nem nekem tesznek vele szívességet. Hiszen maguk fognak itt labdát rúgni. Nem baj, ha a pálya kissé lejteni is fog. Az a fontos, hogy a domb innen eltűnjék. Megígérik tehát – emelte fel szavát Palovecz –, hogy elkészül a pálya?

– Igen – hallatszott a nagyon halk válasz.

– Erősebb ígéretet akarok – szólt most az alhadnagy –, elkészül a pálya vagy sem?

– Igen, megcsináljuk! – kiáltották most már sokkal többet és erősebben.

– Na majd meglátom – nézett végig sorainkon az alhadnagy. Majd folytatta beszámolóját.

– Ezentúl havonta kétszer lesz beszélő, hogy ne legyen olyan nagy tömeg. Írják tehát meg levelükben haza, hogy mi a helyzet. Ez a módosítás szeptember hóval veszi kezdetét.

– Ezután villanygyújtás után nem lehet kint csellengeni az udvaron. Akit mégis rajtacsípek, annak „jóéjszakát”.

– A parancsokat maradék nélkül teljesítsék, akár én adom azokat, akár az alhadnagy úr – mutatott Csatóra, aki mindvégig szótlanul állt mellette.

– Lent a bányában szorgalmasan dolgozzanak. Akkor nem lesz baj. Ellenkező esetben „jóéjszakát”.

Néhány jelentéktelen kérdés-felelet után betérhettünk szobáinkba. Itt a mozgalmas nap eseményeit ugyancsak megvitattuk.

A következő napok eseménye a táborparancsnokság felállítása volt. Ez úgy kezdődött, hogy a beszélő előtt nagy táborrendezésre került sor. Farkas szakaszvezető 3 elítéltet jelölt meg, hogy ők irányítsák a munkálatokat. A három közül is kiemelt egyet – *Valkó Miklóst* –, aki a tábor kitakarítása után is hasonló munkák elvégzésével foglalkozott. Így lett Miklósból táborírnok és rab-táborparancsnok. Nyakába sok munka hárult. Ő intézte a speizolást is. Egy darabig még lejárt a bányába. Később megengedték, hogy csak a fenti munkával foglalkozzék.

Annak ellenére, hogy Miklósnak sok munkája és kevés szabad ideje volt, mégis sokan irigykedtek rá. Nem is maradt sokáig táborparancsnok. Nem tudni miért, nem tudni hogyan, egyik óráról a másikra leváltották. Ez már szeptemberben történt. Helyébe K. Zoli került.

Miklós – kinek jószándékához nem fér vita – valóban nem volt erre a posztra való. Kissé nyers és hatalmaskodó volt. Zoli a követelményeknek sokkal jobban megfelelt. Tisztségét hosszabb ideig töltötte be, mint Miklós.

Zolit amúgy sokan Pajtikának szólították (ez szavajárása volt). Mások Vadásznak (ez volt civil foglalkozása). Megint mások bolond Vadásznak nevezték.

Ha már a hírességek felsorolásánál tartunk, meg kell említeni Horváth Osztos és Dobos Birkás nevét. A két úrnak semmi köze sincs az előbb említett táborparancsnokhoz, illetve táborírnokhoz.

Horváth Osztos csöves volt a javából. Saját maga jellemezte úgy magát, hogy piszkos a lelke. Nem tudom, hogyan került közénk. Állítólag *vamzer* volt. Abban a szobában, ahol lakott, valóságos rémuralmat gyakorolt. Mint jó kommunista, be akarta vezetni a rabok politikai képzését. Ez nem sikerült. Melle és karja tele volt tetoválva: „Éljen a párt” – „Éljen Sztálin” és hasonló szövegekkel.

Mint mondták, Osztos a már említett Princ alezredes embere volt. Érdemeire való tekintettel szerencsénkre szabadult, bár még több éve lett volna hátra.

A másik – *Dobos Birkás* – először csak rövid ideig volt Várpalotán. Egy év múlva ismét közénk került.

Ez a fickó – fiatal kora ellenére – annyi rosszat tett, hogy azt sok lenne felsorolni. Spicelkedett, alakoskodott. Kiadta magát SS főhadnagynak. Valójában minden hájjal megkent zsvány volt.

Mikor a nagy bányásztoborzásra sor került, Dobos Birkást Oroszlányba vitték. Itt valami nevezetes rendellenességnek volt főszereplője. Büntetésből előbb Várpalotára hozták. Később Nosztrára szállították vissza.

Dobos Birkásról egyébként maga „Pipás” – az egyik elvetemült fegyőr – mondta, hogy ez „igazi zsvány”.

Minden hónap 15-e körül általában ismertették velünk, hogy mennyit kerestünk. Ez meglehetősen eltérő volt, mivel különböző beosztásban dolgoztunk. A nyers összeg nem is lett volna rossz. Viszont a levonás olyan sok volt, hogy speizolásra és hazaküldésre alig maradt. Egy szállítómunkás eleinte mintegy 250 Ft-ot keresett meg tisztán. Később az ún. *igazságügyi szolgáltatást* 20%-ról 30%-ra emelték fel. Így a tartásdíj 360 Ft-ról 450 Ft-ra ugrott fel. Emiatt sokunk keresete annyira megcsappant, hogy vagy speizoltunk, de akkor nem tudtunk haza pénzt küldeni; vagy hazaküldtük a keresetet, de akkor nem maradt speizolásra.

A levonások nagyságát még növelte az a „bölcs” rendelkezés, mely mindenkitől elvett 4 %-ot, akik 20. évüket betöltötték, de gyermekük nem volt. Voltak közöttünk sokan, akik 24-25 évesek voltak, de mikor becsukták őket, még nem voltak 20 évesek. Ezekről is lefoglák a 4 %-ot. Panasz vagy kérelem ez ellen semmit sem használt.

Az első hónapokban pénzünket – a körülményekhez képest – elég gyorsan továbbították a megadott címre. Aztán kiderült egy gazemberség.

Otthon volt már a novemberi, sőt a decemberi kereset is. Az októberi pénz azonban hiányzott. Fűnél-fánál érdeklődtünk. Jobbra-balra panaszt emeltünk. Semmi eredményt nem értünk el. Ígéreteket ugyan kaptunk, de mást nem. Rájöttünk, hogy októberi keresetünket elsikkasztották.

Egy fél évvel később hasonlóképpen jártunk az áprilisi pénzekkel is. Ez aztán már sok volt a jóból. Maga Palovecz tett feljelentést. A minisztériumból le is jöttek ellenőrizni. Ígérték is sok mindent. A sikkasztót meg is találták. De az áprilisi keresetünknek csak fűtültek. Ettől fogva már nem került sor hasonló lopásra.

Aki pedig ezt a sok kellemetlenséget okozta, nem volt más, mint az inotai parancsnok, Dornai főhadnagy.

Táborunk kezdetben nem volt önálló. Csaknem 1 évig Inota függvényeként szerepeltünk. Ez azt jelentette, hogy a Cseri akna, vagyis mi, az inotai parancsnok ellenőrzése alá tartozott. Inotán pedig olyan parancsnok volt, aki ahol lehetett, borsot tört a rabok orra alá.

A fősikkasztó is Dornai főhadnagy volt. A pénztár Inotán volt. Így a gazemberkedés nem is esett nehezen. Dornai úr azt gondolta, hogy mivel mi rabok vagyunk, azt csinál velünk, amit akar. Időnként váratlanul megjelent táborunkban. A legkisebb dolgokért belekötött az emberbe. Kiadta a rendelkezést, hogy a polcra nem szabad dobozt tenni, a fogasra pedig ruhát. A rosszindulattól csak úgy csepegett. Így egy alkalommal írásban küldött át hozzánk egy parancsot. Ebben meghagyta, hogy minden elítélt köteles kopaszra nyíratni haját.

Ekkor felzúdultunk. Hangosan nem mertünk lázongani. De a csillék oldalán rengeteg fenyegető felírás jelent meg. Ilyen szövegeket lehetett olvasni: „fent a haj, fent a szén” – „Szenet vagy haját” stb. Közben az üzemvezető főmérnök is pártunkat fogta. Az alhadnagynak elmagyarázta, hogy a haj mennyire fontos a bányászoknak. Nemcsak a megfázás szempontjából lényeges. Ha a bányászsapka alatt haj van, ez az esetleges ütéseket könnyebben felfogja.

Végül is 3 cm-es haját engedélyeztek. Később pedig már ehhez sem ragaszkodtak.

Dornai azonban más hitványsággal is gyötört bennünket. Mikor torkát már nagyon fojtogatta a pénzsikkasztásból származó bonyodalom, átjött táborunkba. Az elítélteket összehívatta és beszédet tartott. Erőszakkal is azt akarta bizonyítani, hogy ők Inotáról a pénz elküldték. Bizonyítása annyira agresszív volt, hogy mindenki láthatta, hogy hányadán állnak a dolgok.

Egy alkalommal vagy 50 embertől megvonta a legközelebbi beszélőt, mert állítólag gúnyosan köszöntek neki.

A bennfentesek azt beszélik, hogy Dornai és Palovecz között is hatalmas ellentét feszült. Palovecz belátta, ha eredményt akar elérni, kedvezményeket kell adnia. Dornai pedig irigykedett az alhadnagyra, főleg mióta Palovecz a munkaéremrendet megkapta, ő meg nem. Igyekezett is Paloveczet megfűzni. Ez azonban nem sikerült neki. Többen is hallották, mikor ketten hangosan vitakoztak, sőt veszekedtek.

Egy alkalommal a fejesek éppen együtt ültek az irodában. Ott volt a várpalotai szénbányák főmérnöke, a Cseri főmérnöke, Palovecz alhadnagy és még mások. Váratlanul Dornai is megjelent. A fültanúk csak a következőket hallották, mivel az ajtót becsukták:

– Na, elvtársak, hogy állunk a hajjal? – érdeklődött Dornai.

– Na és maga elvtárs, hogyan áll a pénzzel? – vágott azonnal vissza Vass László, a várpalotai szénbányák főmérnöke.

Több alkalommal híre járta, hogy Dornai lebukott, leváltották. De ez soha nem volt igaz. Végül is úgy szabadultunk meg tőle, hogy az inotai tábor feloszlott. Mi önállóak lettünk. Addig azonban még sokat ártott nekünk. Így emlékezetes marad a szeptember 7-i beszélő. Ezért felelős Palovecz is, de főleg Dornai.

1952. szeptember 7-én Várpalotán és az ország valamennyi bányájában bányásznap volt. Ez bennünket meglehetősen hidegen hagyott. Annál jobban foglalkoztatott minket, hogy ezen a napon beszélőnk volt.

Éppen néhány nappal előbb kaptam 2 hónap kedvezményelvonást. Így hozzám nem jöhettek. Ez azonban csak elméletben volt így. Gyakorlatban kiváló beszélőben volt részem. Nevemre valóban nem jöhettek látogatók, de más névre igen. K. Gy. Laci bácsihoz senki sem jött. Megkértem, hogy az ő nevére hadd jöhessenek hozzám. Készségesen beleegyezett. Jó volt vigyázni a nevekkel is. Ezért rektorunk és egy derék iskolatársunk, *Földi Bandi* érkeztek.

A kapunál K. Gy. László várta őket. Majd én vettem át az irányításukat. Mivel Laci bácsinak magas százaléka volt, egész napos beszélőt kaptunk. Kint a mezőn leterítettük a pokrócot és beszélgettünk. Hamarosan Sándor is megjelent. Jozsó nem tudott hozzánk jönni. Betették a sötétbe. Bátyja ugyanis hozott neki egy kis üveg sósorszeszt. Valaki észrevette, jelentette, s Jozsó máris lebukott. Hozzátartozóit azonnal hazaküldték. Jozsó másnap kihallgatásra került. Kapott is néhány hónap kedvezményelvonást.

Míg Jozsó a sötétben ült, mi nagyon jól beszélgettünk. Mikor az alhadnagyot megláttam, igyekeztem színe elől elkerülni, nehogy esetleg megismerjem. Ekkor az volt a szerencsém, hogy az örök még nem ismertek.

Délután az idő fokozatosan rosszra fordult. Az eső megeredt. Később tudtuk meg, az örök azt akarták, hogy a látogatók hagyják el a tábort. A bányavezetőség kérésére mégis engedélyezték, hogy ki-ki saját termébe mehessen hozzátartozóival. Az eső elől behúzódtunk szobáinkba. Szállásunk hozzátartozóinknak általában tetszett.

A beszélő lebonyolítása csaknem kifogástalan volt, ekkor nagy gazság is történt. Az élelmiszercsomagokat, melyeket a látogatók hoztak, nem engedték be. Az élelmiszert a kapu előtti térségen kellett lepakolni. Rengeteg csomag helyezkedett itt egymás mellett. Szemtanúk látták, hogy kutyák ettek a kitett csomagból. Mikor elkezdett esni az eső, a papírdobozok szétmállottak. Minden átázott. Az élelem legnagyobb része megrohadt.

Nemcsak a hozzátartozóink és mi dühöngtünk. A civil bányászok is felháborodtak. Volt olyan felzúdulás, hogy az ember szíve örült.

Ekkora ellenállást úgy látszik nem várt az alhadnagy. Másnap megengedte csomagok kérését hazulról. Mikor már minden elrohadt, akkor kaptuk ezt a nagy kedvezményt.

Ekkor az alhadnagy nemcsak csomagkérést engedélyezett, de – néhány nappal később – elengedte a nemrégiben kiosztott fegyelmiket is. Ennek azonban meg volt a maga magyarázata.

Palovecz a dolgok irányítását túl szigorúan kezelte. Sok esetben adott súlyos büntetéseket, mikor erre egyáltalán nem volt különösebb oka. Egyik bajtársunk, aki egy semmiségért kapott súlyos fegyelmit, a dolgokat megsokallta. Írt Princ alezredesnek egy fekete levelet. Ebben részletesen vázolta, miként bánt Palovecz alhadnagy az elítéltekkel. Princ gyorsan válaszolt, mert hamarosan elengedték a kedvezményelvonásokat.

Ezekben a hónapokban nagy szerepet játszott életünkben Francia főhadnagy és főleg Princ alezredes.

Soha nem sikerült rájönni, hogy Franciának mi volt a szerepe. A táborban időnként megjelent. Ilyenkor sokan mentek hozzá panasszal, kérelemmel. A főhadnagy rendszerint több napig maradt. A bányát is látogatta. Csak azt nem tudom, hogy miért?

Legnagyobb problémánk változatlanul a víz kérdés volt és a mosatás. A csapokból nem jött ivóvíz. Mosatásra levontak ugyan egy csomó pénzt tőlünk, de mosni már vonakodtak. Kaptuk az ígéreteket, de a viszonyok csak sokára javultak meg.

Francia főhadnagytól – hivatkozva a Nosztrán felsorolt ígéretekre – több kedvezményt kértünk. A válasz mindig üres biztatás volt a főhadnagy részéről. Végül nem is kért már tőle senki semmit.

Francia egyik alkalommal vakmerő kijelentést tett:

– Emberek – mondta –, ha műszakonként felhoznak 700 csillét, akkor minden rendben lesz.

Ez a kijelentés annyira szemtelen, átlátszó és aljas volt, hogy Franci a maradék tekintélyét is lejáratta előttünk. Az az ember beszélt így velünk, aki alig két hónappal előbb azt mondta, ha 250-300 csille jön fel műszakonként, nagyon elégedett lesz.

Egy idő után soha nem láttuk többé a hazug főhadnagyot. Amilyen ismeretlen volt gyakori megjelenései ellenére is, annyira ismeretlen volt eltűnésének oka is. Azt mesélték, lebukott.

Legnagyobb jelentősége *Princ* alezredesnek volt. Míg Francia főhadnagy csak beszélt, addig *Princ* cselekedett is. Tény, hogy kezében több hatalom is volt.

Princ a „felszabadulás” előtt valószínűleg libakereskedő volt valamelyik pesti csarnokban. Alacsonytermetű, kövér ember volt az alezredes úr. Mióta börtönbe kerültem, nagyobb urat nem is láttam nála. Egyenruhában soha nem lehetett látni.

Mikor megjelent, előbb bejárta a tábort. Utána egy-egy szobába be is nézett. Előfordult, hogy egyik-másik elítélttel szóba elegyedett.

Princ megjelenése mindig jelentett életünkben valamilyen változást. Általában előnyös változást.

Augusztusban *Princ* sok panaszt hallhatott, főleg a beszélőkre, de más téren is. Kijelentette, hogy hamarosan általános rendelkezések lesznek a szénbányákra. De addig is ad nekünk kedvezményt. Ezt meg is tette. Százaléknak megfelelően, csoportokat állított fel, melyek közül a legalacsonyabb is 3 órát beszélhetett. A levélírást és a csomagküldést is megfelelően szabályozta.

Az ideiglenes rendelkezés mintegy 3 hónapig volt érvényben. Ekkor megérkezett az általános szabályozás. Ez közvetlenül december előtt lépett érvénybe. Nemhogy javított volna helyzetünkön, de úgy megrövidített bennünket, hogy még a legnyugodtabb ember is felháborodott.

Talán egy nappal a rendelet után megérkezett *Princ*. Éppen kapóra jött. Többen megmondogatták, hogy nem ezt várták. Az alezredes mindenkit higgadságra és nyugalomra akart készíteni. Ezért széleskörűen elmagyarázta, mit jelent az új rendelet. Ekkor mondta azóta híressé vált hasonlatát a kiskapuról és a nagykapuról. Ez annyit jelentett, hogy bár hoznak rendeleteket, ezek alól mindig lehet kivételt csinálni, főleg ha bányászokról van szó.

A nagy magyarázkodásnak az lett a eredménye, hogy decemberre még minden a régiben maradt.

Princ egyáltalán nem volt gőgös ember. Jókor rugalmassággal rendelkezett. Egy alkalommal így szólt a rabokhoz:

– Alkudozzunk, mert nálam lehet ilyesmiről szó. Maguk szemet adnak, én pedig kedvezményeket.

Princ nem is maradt az ígéreteknél. Ezekben a hónapokban olyan beszélőink voltak, melyekre később sóvárogva gondoltunk vissza. Igaz, jött a szén is, a tábor népe dolgozott. De munkánknak volt is értelme.

December óta aztán *Princ* alezredest sem láttuk többé. Mi lett vele? Senki sem tudta. Azt mesélték, hogy lebukott. Ügye kapcsolatban lett volna a *Péter Gábor*-féle esettel, s ezen keresztül az orosz orvosperrel is. Az is lehet, hogy csak kitalált mese. Maga a hirtelen eltűnés, nagyon furcsa volt.

Princ utóda valami őrnagy lett. Az új főnök soha nem állt szóba a rabokkal. Csak az őrséggel tárgyalt. Aztán erről az őrnagyról sem hallottunk semmit. Senki nem tudta, mi lett vele. De ez a kedélyeket nem is nagyon izgatta. Princet amúgy sokan visszakívánták. Néha jó lett volna. De nem volt. Később az őrnagy újra megjelent.

Sok jelentéktelenség és apróság közben nevezetesebb események is történtek. Ilyen volt többek között az októberi békekölcsön jegyzése is.

Az újságokban nagyban hirdették, milyen jó dolog is a kölcsön. Hiszen mindent mi kapunk meg. Nekünk épülnek a házak, a gyárak, a középületek (börtönök). A most befizetett pénzt is visszkapjuk, ha előbb nem, 20 év múlva.

A hihetetlen maszlagolásnak táborunkban ugyan nem dőlt be senki, de sokan megijedtek. Mi lesz azokkal, akik nem jegyeznek?

Először el sem akartuk hinni, hogy ilyen pofátlanságra merészkedjenek. Azoktól a politikai foglyoktól kérjenek támogatást, akik rendszerüket utálják. Később el kellett hinni, mert megjelentek a kötvényekkel. A felháborodás nagy volt, de tiltakozni kevesen mertek.

– Hátha visszavisznek bennünket Nosztrára – mondta az egyik –, nem szabad ostobának lenni.

– Ha nem jegyzek – magyarázta a másik –, úgy *tolnak ki* velem, ahogy akarnak. Majd vizes munkahelyre tesznek. Aztán jól nézek ki.

– Nem lehet fejfel a falnak menni – jelentette ki a harmadik –, ha sokat nem is, de valamit jegyezni kell.

Így adódott, hogy mindenféle különösebb kényszer nélkül, a tábornak legalább 3/4 része jegyzett kölcsönt.

Eszem ágában sem volt jegyezni. Jozsónak, Sándornak és B. L.-nak sem. Nem is szólították fel a jegyzésre.

Voltak olyan szobák, ahonnan az egész társaságot kizavarták. Odaterelték őket a jegyző asztalhoz. Ilyesmi kivételes volt. De még ekkor sem kellett volna jegyezni.

Akadtt néhány emeletes örült, aki békekölcsön jegyzéssel érdemeket akart szerezni, s jegyzett 1000,-, 1200,- sőt 1500,- Ft-ot is. Ezek a szerencsétlenek azt gondolták, hogy az állam majd meghatódik a nagylelkűségükön, s valamennyiüket rögtön szabadlábra helyezi. Ez olyan vágyálom volt, ami soha nem teljesedett. Jó is, hogy így történt. Az ostobák legalább saját kárukon tanultak.

Legtöbb kölcsönjegyző 100,-, esetleg 200,- forintot ajánlott fel. V. Miklós itt is megjárta. Mikor ment jegyezni, az alhadnagy is éppen ott tartózkodott. Miklóst rögtön felismerte és meg is szólította:

– Na V., mennyit jegyez?

– 200,- forintot, alhadnagy úr – válaszolt Miklós.

– Jól meggondolta V.?

– Többet nem tudok jegyezni, alhadnagy úr kérem.

– Na csak gondolkozzék, hogy 200,- forint nem lesz-e kevés?

– Nem lesz, alhadnagy úr.

Ilyenfajta beszéddel ijesztett az alhadnagy nemcsak Miklósról, de a körülöttük állókra is.

A jegyzés hamarosan be is fejeződött. Senkinek, aki nem jegyzett, baja nem esett. Aki pénzt felajánlotta, az nyöghetett. Főleg, ha – mint a legtöbben – keveset keresett.

A hónapok múltával egyre több emberre volt szükség. A civil munkavállalókat fokozatosan más bányákba helyezték át. Ez a vezetőség számára nem jelentett nehézséget. Csak a számot kellett megadni és Nosztra vagy a Markó akár a dupláját is biztosította a kívánt munkaerőnek.

Az első utánpótlást a Markóból kaptuk. Harmincan jöttek. Legnagyobb részük politikai volt. Sok hírt hallottunk nemcsak az örökről, de az elítéltekről is, akikkel együtt voltunk vagy látásból ismertük őket.

Este volt már, mikor az újak megérkeztek. Azonnal kaptak vacsorát. Mi fanyalogva mondtuk, hogy ócska káposzta van. A markósok azonban nagy étvágygal álltak neki táplálkozni. Az egyik nagyszájú, de igen jókedélyű fiú meg is jegyezte:

– Ha a Markóban ilyen jó kosztot adtak volna, minden smasszert megverünk.

Szerencsétlenségére éppen a politikai szakaszvezető hallotta meg kijelentését. Azon nyomban bedugták a fogdába. Szegény, az új munkahelyén így kezdte meg az életét.

Ősszel beköszöntött az esős idő. Bokáig sárban jártunk. Hideg lett. De miért fázzon a bányász? Állandóan vastag szénfalak és fasorok között dolgoztunk. A szoba meleggé tétele nem jelentett gondot.

Fűtésünk ellen az égvilágon senki nem emelt kifogást. Mindenki természetesnek találta. Hordtuk a szenet és főleg a fát. Aki a kályha mellett feküdt, úgy izzadt, mintha gőzfürdőben lett volna.

Valaki azonban nem nézte jó szemmel a mi meleg szobánkat. Irigykedett ránk és bosszankodott, hogy „ilyen jól megy sorunk”. Ez az illető a már említett *Szekeres* örvezető volt.

Bosszúságát főleg az okozta, hogy az őrségen a helyiségek hidegek voltak, mivel a smasszerek lusták voltak fát szerezni.

Gyakran megcsinálta, hogy azt a fát, amit mi keservesen szereztünk, az utolsó darabig elhordatta. Ilyenkor csak kevésen múlt, hogy egyikünk-másikunk neki nem ugrott.

Ki volt egyáltalán Szekeres? Ki volt ez az emberbőrbe bújtatott vadállat, ez az anyák szégyene? Ki volt ez a borzalmas ember, akiről senki sem tudott jót mondani? Akit a tábor fele minden lelkiismeret-furdalás nélkül lelőne.

Voltak és vannak, meg bizonyára lesznek is rettenetes fegyőrök. Egy *Mihalicska*, egy *Dobrócsi* vagy akár egy *Benedeczki Vince* – akiről még szó lesz – talán gonoszabbak, talán lelkiismeretlenebbek, talán nagyobb gazemberek Szekeresnél. De egyikük sem múlja felül gőgben, rosszindulatban, pökhendiségben és gyűlölködésben.

Ilyen smasszer persze nevet is szokott kapni. Sokan „tábornok”-nak mások „Bulganyin”-nak nevezték. Én „állati pukkancs”-nak hívtam.

Szekeresben állati fokon volt a pöffeszkedés, a gög, a pofátlanság és még számos kellemetlen jelenség. Ha egy szobában megjelent – és ez gyakori eset volt –, ott csend lett. Megállt az élet. Csak a gyűlölet és az utálat lángolt a szemekben.

Ha embert valaha nagyon gyűöltek, Pukkancsot nagyon gyűlölték. Ha valaki ráér kínzási eszközökről morfondírozni, a rab ráér. Az ember ereiben meghűl a vér, ha rágondol, mit tervezett egyik-másik rab, Pukkancs jövődő kínzásáról. Még nem láttam, nem is hallottam, hogy valakire ennyire haragudtak.

Mi váltotta ki ezt a nagyfokú ellenszenvet? Mi tette Pukkancsot Pukkanccsá, állattá, Bulganyinná és tábornokká?

Elviselhetetlen modora. Mellyel egy egész tábor életét megkeserítette. Pukkancs nem az a legény, aki mellett az ember közömbösen elmegy és nem törődik vele. Róla tudomást kellett venni. Nem lehetett levegőnek nézni.

Pukkancs egyik legnagyobb hibája a felfuvalkodás volt. Sok hiú, gőgös emberrel találkoztam, de ilyenrel még soha. Szinte gőgben és felfuvalkodottságában hízott olyan dagadtra, amilyen volt. Zsíros ábrázatára kiült az önteltség. Azt hiszem, hogy saját szemében ő volt a világ legkitűnőbb embere. A szobákon úgy ment végig, mint valami vezérő tábornok. Az időnként összehívott szobagazdákhoz úgy szónokolt, olyan pózban, mintha legalábbis Bulganyin marsall volna. Úgy pöffeszkedett ez a szörnyeteg, hogyha láttuk, szinte fizikai fájdalmat éreztünk. Még ha egyetlen megjegyzést sem tett, még ha esetleg jónak is mutatta is magát – ami valószínűleg *tévedés* volt –, akkor is kín volt látni. Ha valaki megszólalt:

– Vigyázat, jön az állati Pukkancs – akkor mindenki megváltozott.

Úgy örültünk mi Pukkancs látogatásának, mint a csirkék a görénynek. Pukkancs gőgjéből folyt a basáskodás, a hatalmaskodás szeretete és alantosainak tiprása.

Szerencsétlenségünkre, az első körletparancsnokok után – akikkel nagyszerűen ki lehetett jönni – Szekerest kaptuk egyik körletparancsnokul.

Mindent és mindenkit meg lehet szokni – legalábbis ezt mondják –, de Szekerest nem voltunk képesek megszokni. Egyre jobban utáltuk. Egyre jobban az idegeinkre ment.

Pukkancsot egyébként smasszertársai sem szerették. Sőt utálták. Náluk is Pukkancs volt a főbesúgó, a rém. Aki előtt még ők sem mertek szabadon beszélni.

Pukkancs nagyon jól állt pártvonalon is. Nem lehet azonban azt állítani, hogy kövér örvezetők szívvel-lélekkel kommunista. Neki csak tér kellett, melyben mozogni tudjon. Szekeres éppen olyan jó nyilas lett volna, mint amilyen kommunista volt. Nem volt ennek az embernek semmiféle meggyőződése.

Erkölcsei felfogása a nullával volt egyenlő. A nőkről – saját feleségét is beleértve – úgy vélekedett, ahogy felelőtlen emberek általában szoktak. Istent nem ismert, vagy legalábbis nem törődött vele. Mindig káromkodott – mint a smasszerok általában –, és örült, ha valakinek fájdalmat okozott. Élvezte, ha a táborban valamilyen ügy akadt. Ilyenkor belelovalta magát a dolgokba. Olyan volt mint egy bolond. Nála nem lehetett beszélni, sem magyarázkodni.

Szekeresnek azonban nemcsak a tábor rabjaira volt gondja. Ahol lehetett, ott hasznát húzta. A rabok előtt nem volt ismeretes, hogy mit, hogyan és mikor csinált. Viszont vannak – főleg a szakácsokra gondolok –, akik jól tudták, hogy mit lopott ez a gazember.

A már említett tűzifa elrablásán kívül Pukkancsnak mániája volt a szemle. Itt élte ki undorító természetét.

– Szobagazdák az örvezető úrhoz – hangzott. Mikor ezt hallottuk, tudtuk, hogy mi következik.

– Fiúk – mondja a szobagazda –, az örvezető úr parancsa, hogy igen nagy rendet csináljunk a szobában és a szobán kívül is. 2 óra múlva szemlét tart.

Nekifogtunk hát a rendcsinálásnak. Takarítottunk bent is, kint is. Szidtuk Pukkancsot. Mikor a kiszabott idő lejárt, az ágyvégén felállva kellett várakoznunk a „*tábornok*”-ra. A nagy úr sokszor 1 órás késéssel érkezett meg. A szobán végigpöffeszkedett. Szitkozódott és mindent lebecsmérelt. Szerencsés esetben nem jött vissza. Ha peches napunk volt, másodszor is tartott szemlét.

Az is gyakran előfordult, hogy már kora hajnalban felverte a nyugvó tábort. Pedig a délutános műszak csak éjfél után feküdt le.

Parancskihirdetések alkalmával az éjjeles műszakot úgy zavarta ki az udvarra, mintha legalábbis már 8 órát aludtak volna. Holott éppen percekkel előtte feküdtek le. A parancskihirdetések során mindenhez volt külön megjegyeznivalója. Mindenkiel baja volt, hol az egyénnel, hol az egész táborral. Az soha nem fordult elő, hogy szó nélkül ment volna el valami vagy valaki mellett.

Pukkancs szadizmus legjobban a beszélők alkalmával mutatkozott meg. Folyton a látogatók és a rabok között cirkált. Utálatos hangját állandóan hallatta. Pizskálódott. Még a semmibe is belekötött. A hozzátartozókkal is úgy beszélt, mint a rabokkal. Néhányszor meg is kapta a magáét. A legcsekélyebb szabálytalanságra rögtön félbeszakította a beszélőt.

1952. november 16-án, hozzánk közel ült egy beszélő csoport. Olyan társunk is a csoporthoz telepedett, aki jó ismerőse volt a látogatónak. Ennek a bajtársnak már lejárt a beszélője. Pukkancs az esetet észrevette. A látogatásnak rögtön véget vetett.

Más alkalmakkor olyanokat buktatott le a beszélők folyamán, akik valamilyen csekély emlék- vagy játéktárgyat juttattak át hozzátartozóiknak.

Pukkancs a beszélőkről soha nem hiányzott. Akkor is megjelent a színen, ha nem volt szolgálatban, és éreztette hatalmát. Végül már a hozzátartozók is jól ismerték és úgy utálták ők is, mint a rabok.

Azt is megcsinálta – éppen az öreg Kázmér bácsival –, hogy a rabot a beszélőről a körletparancsnoki irodába behívta. Itt levetkőztette és megmotosza. Nem talált az öregnél semmit. Okvetlenül valami aranyórát akart felfedezni. Kázmér bácsi kellemetlen helyzetben volt. Aranyórával ugyan nem rendelkezett, de *fekete* levél lehetett volna nála.

Ezekben a hónapokban bizonyos időközönként engedélyezve volt a csomagküldés. Jöttek is a kisebb-nagyobb pakkok. Az örömet mindig megrontotta Pukkancs. Még amikor jogosan érkezett egy-egy csomag, akkor is pimaszkodott. Elvette a csomagolópapírt, a zsineget és a dobozt. Csak a csomag tartalmát adta át. Ha olyan csomag érkezett, melyhez az elítéltnak nem volt joga, akkor a pakkot visszaküldték a feladónak.

A csomagok során kerültem én is összeütközésbe Pukkancssal. Mikor jogos csomagom érkezett, éppen Pukkancs volt szolgálatban.

Az iroda előtt már többen várakoztak. Hallom a nevemet. Belépek. Pukkancs egy széken pöffeszkedik. A csomagom előtte van. Míg kíméletlen mozdulatokkal a madzagot vagdalja, szavait hozzám intézi:

- Ugye vannak nagy zsebei? – kérdezi ravaszul.
- Nincsenek – válaszolom, mert tudom, hogy mire megy a játék.
- Na tartsa a karját és a tenyerét – mondja az ürge. Ez azt jelentette, hogy a dobozt nem kapom meg.

A csomag tartalma szépen be volt göngyölve papírba. Ráférne a karomra, de vonakodom.

- Na tartsa a tenyerét! – förmed rám Pukkancs.
- Örvezető úr, tisztelettel kérem – szólaltam meg –, a dobozt is legyen szíves odaadni.

Olyan szépen és csendesén kértem, hogy jobban már képtelenség lett volna. De nem lehetett megatni. Felém sziszegett:

- Ne szemtelenkedjék!
- De örvezető úr kérem – emeltem fel kissé a hangomat –, szíveskedjék odaadni a dobozomat!

– Elhallgasson és ne szemtelenkedjék, mert könnyen megjárhatja – szólt rám most már Pukkancs is.

Egy pillanatra elhallgattam, majd teljes határozottsággal szóltam hozzá. Úgy éreztem, hogy igazán jogos dolgot kérek.

- Örvezető úr tisztelettel, ez az én dobozom – mutattam rá a csomagoló anyagra.

Ekkor Pukkancs magából kikelve ordítózni kezdett velem:

- Takarodjon innen, szemtelen strici, csavargó... stb.

Egy keveset gondolkoztam aztán elhagytam – doboz nélkül, de legalább a csomag tartalmával – az irodát. Beláttam, hogy a felpaprikázott Pukkancs úgysem adja oda a dobozt. Ha tovább erősködöm, még tényleg bajom lehet.

Mikor az irodából kiléptem, többen várakoztak és érdeklődve kérdezték, mit jelentett az a nagy kiabálás?

- Ellopta a dobozomat – válaszoltam.

Más alkalommal szintén csomagot kaptam. Ismét Pukkancs volt szolgálatban. Mindent pontosan átvizsgált. Mikor a savanyú cukorkához ért, rám nézett:

- Mi ez? – kérdezte.
- Cukorka – válaszoltam.
- Hm – jegyezte meg gúnyosan –, minek cukorka egy rabnak?

Pukkancs rendelkezése volt az is, hogy beszélők alkalmával a kaput messziről el kell kerülni.

Még 1953 márciusában történt, hogy egyik beszélő alkalmából néhányan meglehetősen közel somfordáltunk a bejárathoz. Pukkancs valahonnan előrontott és veszve voltunk. Volt nálam vagy 7-8 levél, melyeket ki akartam juttatni. Ha Pukkancs megmótoz, végem van. Szekeres a fogdába terelt bennünket. A sötétzárka ajtaját ránk zárta.

Az eset számomra komikus volt. Nem is vártam beszélőt. Maga a leskelődés is ostobaság volt. A többiek azonban nagyon odavoltak. Egyik dühöngött, a másik Pukkancsot szidta, a harmadik káromkodott, a negyedik pedig csillapítani próbálta őket.

– Vajon ezek után beengedik-e a beszélőket emiatt az ostoba eset miatt? – ez volt a főkérdés. Választ azonban nem tudtunk rá adni.

Vagy 20 perccel később kinyílt a sötétzárka ajtaja és gonosz ábrázattal Pukkancs jelent meg.

– Miért dohányoztak? – mordult ránk.

– Nem dohányoztunk – mondták többen –, holott az egyik abban a pillanatban dobta el a csikket.

Pukkancs ordított, hogy mi őt ne akarjuk *átadni*. Végül is megengyhült és megengedte, hogy kimehessünk a zárkából.

Már útközben voltunk, mikor megállította csoportunkat és szózatot intézet hozzánk:

– Most menjenek végig az összes szobán – szólt –, s mindenütt mondják el, miként járnak azok, akik nem teljesítik a parancsot.

Mihelyt tehetjük, gyorsan eltűntünk. Természetesen egyikünk sem szólt a szobákban semmit.

A sötétzárkában gyorsan átadtam az illetékeseknek a fekete leveleket, megkérve őket, hogy adják tovább. Egyszer csak hozza ám valaki lélekszakadva az egyik elveszett levelet. Abban a barakkban találta a földön, melyben a fogda is volt. Lehet, hogy Pukkancs ott ment el mellette. Szerencsére nem vette észre.

Egy másik alkalommal Pukkancs bejött a szobánkba és a következő felszólítást tette:

– Emberek! Rakja ki mindenki az ágya végére az összes könyvét. A nem idevaló könyveket letétbe kell helyezni, majd haza lehet küldeni. Akinél utólag könyvet találok, az nem ússza meg fegyelmi nélkül.

Erre a felszólításra sokan ki is tették könyveiket. Jómagam fogtam 2 bányászkönyvemet és azt tettem az orra elé. Megnézte azokat. Egy szót sem szólt.

Sokakat minden könyvüktől megfosztott, nekem szerencsére mind megmaradt.

Az állati Pukkancs könyvvizsgáló körútjával fényes tanújelét adta tudatlanságának. Egyetlen szempontot tartott lényegesnek, hogy a könyv 1945 utáni kiadás legyen. Így egy 1920-as kiadású Gorkij könyvet letétbe tetetett, mert fogalma sem volt arról, hogy ki is lehet az a Gorkij.

Megint máskor Pukkancs váratlanul jött könyvvadászatra. Sok könyv volt nálam. Úgy gondoltam, legjobb lesz, ha az ágy alatt lévő dobozba rejtem el azt, ami Pukkancs szemének nem való.

Egyszer csak megérkezett Pukkancs. Azt vártam, hogy a felső polcokon fog kutatni. Ő azonban az ágyak alatt piszkálódott.

– Húzza ki azt a két dobozt az ágy alól! – parancsol szomszédomra.

Ede szép lassan kihúzta a dobozokat. Pukkancs beletúrt a felsőbe. Mikor az alsóba is matatni akart, megszólalt a szomszédom:

– Alatta szennyes ruha van.

Erre már nem kíváncsi a körletparancsnok. Pedig az állati Pukkancs zsírpárnás ujjai alig 1 milliméternyire jártak egy gazdag fogástól.

A beszédett könyvekkel nem tudták, hogy mit csináljanak. Ezért 1 hónappal később ismét visszaadták. Ilyen ellentétes jelenségek nem voltak ritkaságok. Érdekes volt megfigyelni, hogy az intézkedések nagy része idővel ellaposodott, jelentéktelenné vált.

Bármennyire nagy úr volt is az állati Pukkancs, időnként akadt olyan rab, aki be-be olvasgatott neki vagy feljelentették. A feljelentéseknek nem lett sok következménye. Egyik kutya a másik ebet ritkán marja meg. A beolvasások is úgy peregték le Pukkancsról, mint esővíz a háztetőről. De ez utóbbiaknak mégis volt annyi értékük, hogy bennünket – rabokat – fellelkesített.

Pukkancs bepöffeszkedik az iparosok szobájába. Senki nem vezényel „vigyázz”-t. Pukkancs először csodálkozik, majd ordítani kezd:

– Mi az, maguk nem tudják, mit kell csinálni, ha a szobájukba a feljebbvaló belép? Szobagazda! Miért nem jelenti a létszámot?

Pukkancs azonban hiába kiabál. Továbbra sem vezényel senki sem vigyázzt. A szobagazda sem jelentkezik. Az állati fegyőr iszonyú haragra gerjed. Üvölt, tombol, toporzékol. A rabok alig hederítenek rá. Most támadólag lép fel:

– Az egész szoba takarodjék ki az udvarra – harsogja –, majd adok én maguknak.

Az iparosok lassan kifelé mennek. Az egyik – becenevén Bumbejsz – mosolyogva jegyzi meg társainak:

– Már megint kezdi a cirkuszt.

Pukkancs a halk beszédet megérti és lecsap a szólóra:

– Mit mondott maga?

A megszólított – táborunknak talán legerősebb embere, akkora karizmokkal, mint valami kisebbfajta elefánt – nem ijedt meg. Bátran megállt Pukkancs előtt és farkasszemet nézett vele. Nem válaszolt.

– Mit mondott? – ismétli meg Pukkancs a kérdést.

Ez bizonyos fokú gyengeségnek a jele. A szoba lakói már nem igyekeznek kifelé. Sőt, akik kimentek, azok is visszajönnek. Bumbejszt és Pukkancsot körülveszik. Valami félelmetes lóg a levegőben. Bumbejsz megtöri a csendet. Halkan kezd beszélni. Végül már túlűvölti Pukkancsot is.

– Azt mondtam – kezdi –, hogy következik a cirkusz. És joggal. Mert maga itt hatalmaskodósdit akart játszani. Nem nézi azt, hogy mi nehéz fizikai munkát végzünk, mely után jogunk van a pihenésre. Arra sincs tekintettel, hogy ebben a szobában – lévén iparos szoba – mindhárom műszakban vannak, s holmi „vigyázz” kiáltásokkal nem zavarhatjuk nyugalmaikat. Nincs tekintettel jogainkra, melyek úgyis kicsinyek. A táborban féktelen terrort fejt ki, amiért gyűlölik magát. De mit gondol, meddig mehet ez így tovább? Meddig fogjuk szótlanul tűrni rengeteg igazságtalanságát és rosszindulatát? Meg fogjuk találni a módját, hogy egy ember gyűlölete ne tegye az egész tábor nyugalmaát és békéjét megmérgezetté.

Bumbejsz még mást és máshogyan is mondott. Mikor ordítva befejezte mondókáját, Pukkancsból egész kisfiú lett. Látni lehetett rajta, hogy megdöbbent és félt. El is szólt magát:

– Azt hiszi – mondta –, mert maga olyan erős, így beszélhet? Jöjjön majd át a körletparancsnoki irodára.

Pukkancs elhagyta az iparoszobát. Bumbejsz követte az *állatit*. A tervezett fegyelmezés elmaradt. Az irodában már egyikőjük sem kiabált. Szépen beszélgettek. Csaknem barátságban váltak el egymástól. Pukkancs belátta, hogy nem lesz jó Bumbejszszel ujjat húzni.

Pukkancs körletparancsnok társa, Szanyi szakaszvezető, az állati mellett majdnem angyalnak tűnt. Még szerencse, hogy 24 órás Pukkancs szolgálatot 24 órás Szanyi szolgálat követte. Így ki lehetett bírni.

Szanyi szakaszvezető olyan körletparancsnok volt, akire senki sem haragudott, sőt szerették. Ez nagy szó egy fegyőrnél. Szanyi becsületes volt. Nem volt pökhendi és pöffeszkedő. Nem volt gőgös és rosszindulatú. Nagy hibája volt a szörnyű káromkodás, de ezt is sokféleképpen lehet nála mentegetni.

Soha senkit kihallgatásra nem rendelt. Soha mást meg nem bántott. Feltűnően jól viselkedett. Az igaz, hogy sokszor és sokat kiabált, fenyegetődött, de ezt csak falból csinálta.

Szanyi természetét sokan ki is használták – egyszer én is –, de a többiek ezt csaknem mindig elítélték.

Szanyival lehetett beszélni. Ha embereket kért közmunkára vagy konyhára, lehetett vele alkudozni. Igaz, ilyenkor fogdával fenyegetődött. De ez mindig csak elmélet maradt.

Szanyi toronymagasan állt Pukkancs fölött. Ez legjobban a kedvezmények – beszélő, levél, csomag – során jutott kifejezésre. Szanyi a beszélőn úgy viselkedett, mintha ott sem lett

volna. A levelek terén nála is voltak hibák. Mint körletparancsnoknak, neki kellett cenzúráznia, de az olvasás nehezebbre esett. A csomagkiosztás terén megint páratlanul jónak bizonyult. Átadott ő mindent. Mindenki azt kívánta, bár csak ő legyen szolgálatban, ha csomagja érkezik.

A két körletparancsnok közötti különbség még olyan dolgokban is megmutatkozott, mint pl. egy előadás vagy kultúrműsor rendezésének engedélye volt.

Az előadásokat – amelyekről még szó lesz – többnyire ugyan engedélyezték, de mégis más volt, ha nem Pukkancs volt szolgálatban. Ekkor ugyanis az egész légkör enyhültebb, kellemesebb volt.

Pukkancsral történt meg egyik alkalommal, mikor engedélyt kértek tőle Ady-est rendezésére, az engedély megadása után ezt a szellemi képességeire fényt vető kérdést tette fel:

– Aztán lehet majd azon röhögni?

Akadnak derűs vagy jó napjaink is. Ezek közé tartoznak azok a felejthetetlen órák, mikor megengedték, hogy bent a szobában legyenek a beszélők.

Erre 3 alkalommal került sor: 1952. október, november és december első vasárnapján.

Mivel mindig a hónap első vasárnapján jöttek tömegesen a látogatók, hely pedig a két üres, úgynevezett kultúrteremben csak kevés volt, nagy harc és vitatkozás után engedélyezték a szobában való beszélgetést.

Palovecz október első vasárnapján nem volt jelen. Így az őt helyettesítő Csató alhadnagy adta beleegyezését. Ez számunkra leírhatatlan élmény és öröm volt.

A szobában jó meleg volt. Fűtöttünk, ahogy csak lehetett. Lakószobánk olyan barátságos és otthonos lett, mikor azt a civilek benépesítették, hogy szinte valószerűtlennek tűnt.

Itt semmi nehézséget sem okozott bizonyos dolgok átadása és átvétele. Kértünk és kaptunk könyveket, iratokat, leveleket, melyek egyébként csak nehezen kerültek volna hozzánk.

Néhány fegyőr ugyan állandóan bent tartózkodott a szobában. De ez nem zavart, hiszen olyan sokan voltunk.

Novemberben még hasonlóképpen történt beszélőnk, mint októberben. Decemberben már szorított egyet a csavaron. Először két barakk szobáiba sűrítették a négy épület beszélőit, s jóval kevesebb időt adtak, mint azelőtt.

Január hónapban olyan szigorítást hoztak, hogy azt nagyon megéreztük. De megérezték azok is, akik csinálták.

1953. január 4-én, a hó első vasárnapján – mint ilyenkor szokásos volt – nagy örömmel készülődtünk és vártuk a beszélőket. Ők meg is érkeztek. Ezúttal azonban nem jöhettek be a szobába. A két kultúrhelyiségbe tömörítették mindenkit. Nagyon szűkre szabták a beszélők időtartamát. Így valójában nem is kellett túlságosan szorongani.

A beszélő helyiségbe csak akkor léphetett be valaki, ha a nevét olvasták. Ekkor meghípelltek. Csak utána mehetett be a helyiségbe.

Hozzá tartozók és rabok egyaránt dühöngtek. Ez viszont semmit sem használt. Az örök is egészen vadak voltak és a beszélőt nagyon megkeserítették.

A szigorítás felülről jött, de az itteniek is beleadták méregfogukat.

Minden szoba *Garasin* aláírással ellátott rendeletet kapott. Ez meghatározta, hogy az elítélt miből mit kaphat, és azt is, hogy mik lehetnek a fenytékei.

Január 4-e vasárnapra pedig január 5-e hétfő következett. Senki nem szólt senkinek, de nagyon kevés szén volt aznap a külszínen.

Nemcsak 5-én volt ez így, de a következő napokban is. A vezetők kétségbeesetten tépték a hajukat. A telefonok állandóan berregtek. Jelentések hallatszottak arról, hogy a Cser üzem ma sem teljesítette tervét. Az a Cser maradt le tervteljesítéséről, amely mindig első volt, melyre mindig számítani lehetett.

Paloveczék is tudták, hogy miért nem megy a termelés. De egyelőre nem engedtek.

Január 18-án – a hónap 3. vasárnapján – hasonló módon zajlott le a beszélő, mint január 4-én. Az örök ugyan csendesebbek voltak és a hippis veszélytelenné vált. De a lényeges dolgokban most sem engedtek. A beszélő időtartama változatlanul rövid volt. A csomagokat, melyet a látogatók hoztak, most sem engedték be. Ez utóbbi jogos haragunkat váltotta ki. A helyzet ugyanis az volt, hogy a koszt minősége és mennyisége ugyancsak vesztett a kezdeti minőségéből és bőségéből. Ennek ellenére megakadályozták azt, hogy a rabokat hazulról támogassák.

A 3. vasárnapot követő hétfőn sem emelkedett a termelés, inkább csökkent. Ha ők tudnak velünk dacolni, mi is tudunk velük. Míg decemberben az üzem 110%-ot ért el, a termelés januárban 90%-ra esett le. Ez a hónap volt egyébként az egyetlen, amikor üzemünk a normáját nem érte el.

Végül is nem mi untuk meg a játékot.

– Emberek, adjanak több szemet! – szólította fel a kultúrteremben összesereglett rabtársakat az alhadnagy.

A válasz néma csend volt.

– Mi a baj emberek? – kérdezte az alhadnagy.

– Éhesek vagyunk – válaszolt valaki.

– Engedje be a beszélőn a csomagokat, akkor szén is lesz – hallatszott a tömegből.

Hosszú vita indult meg.

Rabrésről az éhség, csomag, beszélő szavak hangzottak el. Az alhadnagy visszatérő refrénje a szén, megint csak a szén volt.

Palovecz végül is így fejezte be mondókáját:

– Ha szén lesz, megnyílik a kiskapu és a tűzok tojni fog.

Február első vasárnapján aztán tojt is a tűzok. Jobb beszélőt kaptunk és a csomag is bejöhett. Erre a szén is több lett.

Egy darabig nem is történt különösebb rendzavarás a beszélőkön. Hacsak Pukkancs gonoszkodásait nem tekintjük annak.

Az idők múltával néhányan szabadultak. Vagy az idejük járt le, vagy negyedet, harmadot kaptak. A szabadulók pótlására újabbak érkeztek különböző fogházakból. Nemcsak Nosztráról és a Markóból, de Veszprémből, Pécsről, sőt Kecskemétről is kaptunk utánpótlást. Így bizonyos értelemben jobban ismertük az ország állapotát, mint azok, akik a dróton kívül éltek.

Egy alkalommal *Boytha Gyurka* került a szobánkba. Evangélikus volt és gyakran folytattunk meddő vitákat a katolikus és protestáns ügyről.

Gyurka okos és művelt fiatalember volt, de modorában volt valami ellenszenves. Ezt később már annyira megszoktam, hogy fel sem tűnt.

Gyurka végzett jogász volt. Személyében jószándékú, de igen elkötelezett protestánssal kerültem össze.

A táborban számosan más protestáns is élt, de egyikük sem volt annyira tisztában saját vallásával, mint ő. Az új emberek érkezésével új bútorokat – szekrényeket – kapott szobánk.

Ennek eleinte nem örültünk, de később megszoktuk. Közben Pukkancs kitalálta azt az észbontó örültséget, hogy a polcok fogasaira nem szabad semmit sem akasztani. A polcokon csak ruhák lehetnek. Dobozokat, csajkákat, kenyeret stb. mindent a szekrényben kell elhelyezni. Ha valakinek a legcsekélyebb dologra volt szüksége, mászkálhatott a szekrényekhez, melyek a szoba egyik sarkában, zsúfoltan helyezkedtek el.

Mikor Várpalotára érkeztünk, mindent megígértek. Később sok dolgot meg is adtak. Még többet egyszerűen elfelejtettek. Így voltunk a könyvtárral is. Nagy garral hirdették, hogy lesznek könyvek, mindenki olvashat. Sokáig semmi sem volt. Később 100 db könyv érkezett. A tábor létszáma ekkor 400 fő volt. A 100 könyv 2/3-a azonban ócska füzetecskéből állt a

„tudományokról”, népies szövegezésben. Marad még vagy 30 egyéb könyv. Ezek nagy része is olyan *zöltség* – demokratikus vagy szocialista orosz zagyvaság –, hogy az ember inkább nem olvasott, minthogy ilyesmit nézegessen.

Hazulról szerencsére kaptunk könyveket. Így a szocialista *szemétre* nem volt szükségünk.

Szabad időnkben sokan apró emléktárgyak készítésével foglalkoztak. Egyesek kis keresztetket faragtak, mások gyűrűket és mütyürkéket készítettek. Voltak, akik készítményeikkel kereskedtek is. Kézügyességével nagy hírnévre tett szert *Labundy Tihamér*. Különböző emléktárgyakat 75 cigarettaért faragott.

Tihamérral történt: egy új gyűrűt szemlélt az ujján. Szanyi kiszúrta. Jóság ide vagy oda, elvette tőle a gyűrűt. Senki sem tudja miért, de az effélék tartása a táborban tilos volt.

K. Gy. Laci bácsi kézügyességét rengetegen megcsodálták. Kisfiának olyan helyes kis kocsit szerkesztett össze, amit üzletben egyszerűen nem lehet kapni. Ezt a kis kocsit a fürdő egyik szekrényében őrizte, nehogy az örök elvegyék tőle. Mégis megjárta. Valaki – valószínűleg a civilek közül – a sok fáradsággal készített remekművel ellopta.

A tábor ezermestereihez tartozott volna B. Berci is, ha nem lett volna annyira lusta.

Berci cigány volt, jellegzetes aranyfogakkal, sok siránkozással. Viszont igen jól tudta magát szerettetni. Kiválóan el lehetett vele beszélgetni, pedig írástudatlan volt. A számoláshoz – elsősorban pénzolvasáshoz – nagyon jól értett.

Berci egyrészt nagyon büszke volt arra, hogy politikai fogoly, másrészt igen siránkozott, hogy be van zárva.

Volt egy csomó ezermesterünk, de egérfogót mégsem csinált senki. Alig hogy nyárból őszbe csavarodtunk, rögtön megjelent minden szobában néhány egér. Űztük, hajtottuk őket, de eredménytelenül.

O. F. bácsi egyik reggel arra ébred, hogy szalmazsákjában nagy motoszkálás van. Mi lehet az? Ketten a zsákot kiviszik az udvarra. Ott a szalmát kiszórják belőle. Egy egérpár és 4 kiséger kerül elő. A kártékony állatokat azonnal agyoncsapkodják és az újra tömött szalmazsákot diadalmasan hozzák vissza.

F. bácsit ettől fogva állandóan az egerekkel húzták.

Fenn a szálláson egérben nem volt hiány, lenn a bányában patkány akadt szép számmal. A patkányok undorítóak voltak. Az emberektől ugyan féltek. Ha valakit észrevettek, futottak, ahogyan csak bírtak.

Az uzsonnát a sok patkány miatt nem volt tanácsos elölhagyni. Sokan panaszkodtak, hogy a patkányok megették az ennivalójukat. Magam is láttam, mikor hozzáférhető helyről a kosztot egy patkány elragadta. Más alkalommal egyik munkatársam felakasztott kabátzsebébe mászott bele a patkány, s megette az abban lévő kenyeret. Jobb híján a ruhát is megrágták.

Az undorító állatokat egyik-másik bányász még etette is. Legtöbbször pusztították őket. Azt állítják, hogy veszély esetén a patkányok ezt megérik és mindig megtalálják az utat a menekülésre. Olyanok is vannak, akik ezt mesének mondják.

Csak egyszer történt velem, hogy egy nagyobb patkány csillém kereke alá futott. Csak akkor vettem észre, mikor a sín mellett élettelenül nyúlt el. Utálatos jelenség volt. Más alkalommal kis patkányokkal volt bajunk. Ezek még szemtelenebbek és elevenebbek voltak mint a nagyok.

Ha a hangyákhoz, egerekhez és patkányokhoz még a legyeket is hozzávesszük, előttünk áll a várpalotai állatkert.

Lippai Pistát mindenki ismeri a táborban és általában szeretik is. Az volt a meggyőződése, hogy a tüdejével van valami hézag. Pistit elvitték a pesti rabkórházba. Adtam neki egy kis Pázmány imakönyvet, s mondtam, hogy hagyja ott a kórházban. Pista a könyvecskét cipőjébe tette, s be is tudta a rabkórházba csempészni.

Pista barátai közül valaki megírta a feleségének, hogy férjét a rabkórházba szállították. Szegény asszony először Várpalotán, majd Pesten érdeklődött. Felvilágosítást nem kapott. Egyik őrt lekenyerezte. Ez a smasszer azt a hírt közölte, hogy férjének tüdővérzése van.

Nemsokára visszaérkezett Várpalotára a „tüdővésztes” Pista, kereken, jókedvűen. Ő csodálkozott a legjobban, mikor meghallotta, hogy állítólag tüdővérzése volt.

Pista a kórházról sokat mesélt. Elmondta, hogyan történt a kis imakönyv becsempészése, és bent mennyire örültek annak. Mesélt az ottani szörnyű helyzetről, melyben a szerencsétlen raboknak részük van.

Elsősorban a zsúfoltság az, ami az embert megdöbbeníti. Nem is jut minden betegnek ágy. Az élelmezés gyenge. A minőség ellen nincs kifogás, de annál több panasz van a mennyiségre. A kórházban nagy szigorúság uralkodik. A rabkórház rendje azonos más börtönnel, azzal a különbséggel, hogy nappal is szabad feküdni.

A kezelés aránylag jó volt. Ez főleg a raborvosok érdeme, akik többnyire megtették azt, ami tőlük tellett.

Pista szerint a többi rab-szénbányából sokkal többen voltak, mint Várpalotáról. Azok a bányák tehát veszélyesebbek, s ott már számos haláleset is volt.

Azért Palotáról is jó néhányan mentek a pesti rabkórházba, de főleg kivizsgálásra. Voltak, akiknek vakbelét vagy manduláját távolították el.

Egyik érdekes jelenség *Misuli* volt. Hol a torka fáj, hol a lába, hol a melle, hol köhögött, hol lázas volt. Néha minden fájdalom egyszerre lepte el.

Misuli jó srác volt. Mégis kevesen szerették. Egyrészt rossz modora volt, másrészt furcsán viselkedett. Elgondolásaihoz makacsul ragaszkodott, még akkor is, ha nyilvánvalóvá vált azok helytelensége.

Misulit is elvitték kivizsgálásra a rabkórházba. Itt megállapították, hogy semmi baja sincs. Ő ezt nem hitte el. Mikor Várpalotára visszakerült, tovább gyengélkedett.

Valami egész könnyű beosztásra lett volna szüksége, de ilyet nem kapott. Egyik nap elhatározta, hogy nem megy le a bányába. Nem is ment le. Mikor az alhadnagy kérdőre vonta, azzal védekezett, hogy jobb beosztást kért betegsége miatt, de nem kapott. Nem bánja, ha visszaviszik Nosztrára.

Ezt az alhadnagy kilátásba is helyezte. Egyelőre azonban nem történt semmi. Vagy 10 napos önkéntes szabadsága után Misuli újra leszállt a bányába. Nem tudom, hogyan vették rá erre. Tény, hogy a dologban Pukkancs is szerepelt.

Lehet, hogy elhatározását közben Misuli is megbánta. Ezt ugyan soha nem mondta. Számára a várpalotai helyzet nem sok könnyebbséget nyújtott Nosztrával szemben. Misuli ugyanis képtelen volt sokat enni. Látogatókat nem hívott a nagy távolság és az útiköltség miatt. A levegőn ritkán tartózkodott. Alig olvasott valamit és még kevesebbet írt. Így érthető, hogy nem volt szívesen Palotán, ahol rabviszonylatban ugyan ideális viszonyok voltak, de dolgozni is kellett.

Nosztrára való visszavitele váratlanul történt. Csak nehezen hagyta el a tábort. Misuli volt az egyetlen, akit hosszabb idő után, saját kérésére szállítottak vissza Nosztrára. Előtte is, utána is kerültek be néhányan a rettegett házba, de soha nem önkéntes alapon.

1953 májusában szinte nyáriasan jó idő volt. Táborunk életében ekkor történt a legnagyobb gazemberség. A dolog értelmi szerzője *Dornai* főhadnagy volt. A palotai őrség a pokoli tervnek csak végrehajtója lett.

Májusban az első vasárnap 3-ára, a harmadik vasárnap pedig 17-ére esett. Május első három napja az egész ország területén ünnep, helyesebben munkaszünet volt. 17-én került sor az ún. választásokra. A bánya 3 napig nem állhatott. Nekünk vasárnap már dolgozni kellett.

Már hetekkel május első vasárnapja előtt hatalmas falragasz jelent meg. Ezen világosan fel volt tüntetve, hogy mikor lehet és mikor nem lehet jönni. A május 3-i beszélőt egy nappal előre hozták, tehát 2-ára. A május 17-i beszélőt egy héttel kitolták, vagyis 24-e lett.

Lapon vagy levélben értesítettük hozzátartozóinkat, hogy ne a rendes időben jöjjenek, hanem 2-án, illetve 24-én.

Május 2-ára nagyon készülődtünk, hiszen olyan szép idő ígérkezett. Kora reggel nagy kiabálás hallatszik:

– Parancs kihirdetésre sorakozó!

Mindenki kifelé igyekszik, hogy utána tovább tudjon a beszélőre készülni. Pukkancs olvassa a heti rabparancsot:

– Közlöm az elítéltekkel – halljuk –, hogy a mai beszélő elmarad. Ennek pótlására május 10-én engedélyeztek beszélőt. A május 24-ére hirdetett beszélő változatlanul 24-én kerül lebonyolításra. Palovecz János alhadnagy, táborparancsnok.

Már a felolvasás alatt – bár Pukkancs volt szolgálatban – halk moraj volt hallható. Mikor a felolvasás véget ért, és a társaság feloszolhatott, elemi erővel tört ki legtöbb rabból a gyűlölet, a harag, a jogos felháborodás, de nem utolsó sorban az öröm is.

Hirtelenjében olyan hangzavar támadt, hogy legbölcsebb volt lelépni. Emberek szitkozódtak, káromkodtak, magyarázkodtak. Mindenki tudott valamit. Még azok is bosszankodtak, akik látogatót sem vártak.

Az első percekben a beszélő megtagadásának mindenki csak az árnyoldalát látta. Egyesek hamarosan kitalálták, hogy ez valójában nagyon jót jelent. Kint a világban szinte bizonyos, hogy valami nagyon előnyös történt. Nem akarják, hogy ezt hozzátartozóink velünk közöljék. Ezért nem engedik be őket. 10-én sem lesz beszélő. Most ígérgetnek, hogy a jó hírt valahogy elkendőzzék. De addigra már beszélő sem kell.

Hiába dolgozott sokakban a fantázia, a valóság csak nagyobb hatással volt ránk, nevezetesebben, hogy jogos beszélőnket elvették tőlünk. A zúgolódás moraja egyre hangosabb lett.

Közölték is hamarosan, hogy mindenki gyülekezzék az adott helyen, mert Palovecz fog beszélni. Mindenki kíváncsi volt, mit fog ezután a disznóság után az alhadnagy mondani.

Palovecz – tőle szokatlan – szelíd hangon kezdett el szónokolni. Látszott rajta, hogy valóban nem rajta múlik a dolgok ilyen fordulata.

– Emberek – mondta –, ma nem lesz beszélő. Ez azonban ne keserítsen el senki, mert 10-én és 24-én a mostani mulasztást ki lehet majd pótolni. Ez a rendelkezés csak ma reggel érkezett hivatalomba, az elítélteket tehát nem tudtam előbb értesíteni. A rendelkezést végre kell hajtani. Ez ellen semmit nem lehet tenni. Majd legközelebb eljönnek az asszonyok és hozzátartozók. Maguk azt mondják, hogy az útiköltség sokba kerül. Ebben igazuk van. De ezt a nehézséget is meg lehet oldani. Egy héten keresztül mindenki 2-3 csilléval többet pakol meg, s máris készen van az újabb útiköltség. Tehát tessék megnyomni a termelést.

Most pedig, emberek, oszoljanak széjjel. Sportoljanak. Labdázzanak, sakkozzanak, s mennél kevesebbet járjon azon az eszük, hogy miért nincs ma beszélő? Mondom, jövő hét vasárnapján bepótolhatják a mai napot.

Na, emberek, van-e valami kérdezni vagy mondanivalójuk? – tette fel a kérdést befejezésül az alhadnagy.

Lett volna mindenkinek kérdeznivalója, de kevesen szóltak. Azt akartam megkérdezni, hogy mi a biztosíték arra, hogy május 10-én jöhetnek hozzánk beszélőre? Hiszen május 2-áról is három héten át tanúskodott a falragasz, s végül semmi sem lett belőle. Ede azonban leintett.

Az egyik bajtárs azt kérte, legalább azt engedjék meg, hogy hozzátartozóink a kerítés mellett elvonuljanak, s így lássuk őket, ők pedig bennünket. Ezt a kérést Palovecz nem volt hajlandó teljesíteni.

Másik bajtársunk azt kérte, ha már a látogatókat nem, legalább a csomagokat engedjék be. Ezt az alhadnagy szintén megtagadta.

A Palovecz-féle beszéd után a társaság valóban széteszlott. Néhányan labdázni mentek, mások más játékot űztek. A többség azonban leste, figyelte a látogatókat.

Mint más alkalmakkor, a hozzátartozók most is számosan jöttek, amit az idő rendkívüli szépsége is befolyásolt. A beszélőre érkezők csak egy vonalig juthattak. Ott a fegyőrök visszafordulásra kényszerítették őket. Kora reggel, mikor a látogatók még szórványosan érkeztek, a fegyőröknek nem volt nehéz helyzetük. Később, mikor a pesti személy és gyorsvonat befutott, olyan hatalmas tömeget láttunk felvonulni, ami örömmel töltött el bennünket, a smasszerokat ugyanakkor nagy aggodalommal.

Az örök géppisztolyokkal voltak felfegyverezve. A látogatók nagy része nő és gyermek volt. – Egyik ör később be is vallotta, hogy úgy még soha nem szégyellte magát.

A látogatók a fegyveres hatalom előtt ugyan megtorpantak, de nem hátráltak. Senkinek sem jutott eszébe, hogy dolgavégezetlenül visszamenjen. Letelepédtek hát ott a mezőn és nyugodtan vártak. Mi a drót mögül és a távolból legalábbis úgy láttuk, hogy az útjukban feltartóztatott hozzátartozók nyugodtak. A helyzet valójában más volt.

Egy anya gyerekével valamivel előbbre lépett, mint a többiek voltak. Az egyik smasszer kettőjükre emelte géppisztolyát. Ezt csak ijesztgetésből csinálta, de maga ellen olyan gyűlölködő hangzavart hívott ki, mely azt bizonyította, hogy mennyire utálja a nép az ország árulóinak tartott fegyőröket.

– Te piszkos csibész! Te gazember! Te hóhér! – röpködtek a szebbnél szebb kifejezések. – Hát nem sül le a pofádról a bőr? Védtelen nők és gyermekek ellen vitézkedsz?

A felizgatott tömeg az ostoba és durva *ürgét* majdnem megverte.

A környék erdőiben katonák tanyáztak, ők is a civilek segítségére siettek. A fegyőröket közös erővel szidták. A katonák fenyegetőztek. A fegyőrök nem győztek kellőképpen védekezni:

– Hát mit tegyünk? Nekünk megparancsolták, hogy ideálljunk.

– Elvtársak, maguk mit tennének, ha ilyen parancsot kapnának?

– Felakasztanánk magunkat – vágta vissza a katonák.

A nagy hangzavart az a tény még csak fokozta, hogy Palovecz és Dornai főhadnagy szintén megjelentek a színen olyan szándékkal, hogy a kedélyeket lecsillapítsák, s a látogatókat hazaküldjék.

Dornai intett, hogy szólni akar. A zaj kissé alábbhagyott:

– Asszonyok, 10-én és 24-én lesz beszélő. Most menjenek haza. Férjeik és fiaik jól érzik magukat. Nincs miért aggódniuk.

– Hóhérok! Mit csináltatok férjeinkkel és fiainkkal? – zúgott fel a tömeg.

– Asszonyok, én itt az alhadnagy elvtárssal becsületszavamra kijelentem, hogy a Cseri akna elítélteinek semmi bajuk sincs. Jól vannak...

– Ne szónokolj, csibész! Van is nektek becsületszavatok! Gazemberek! Ráomlasztottátok fiainkra a bányát és most dumáltok!

Ilyen és hasonló megjegyzésekben nem volt hiány. Csak úgy sziporkáztak a különböző kijelentések, szellemesen maró megjegyzések.

Paloveczék jónak látták a terepet hamarosan elhagyni. Az öröknek azonban maradniuk kellett.

Nem tudom, ki tett kezdeményezéseket? Az őrség vagy a bányavezetőség telefonált-e Pestre? Tény, hogy a fővárosból egy teherautó rendőr kiszállt Palotára. Vagy öt rendőrtiszt volt velük. Ezek aztán rendelkeztek.

Mi csak azt láttuk, hogy egy teherautó érkezik. Abból rendőrök szállnak ki. Utána megindul a hozzátartozók végeláthatatlan sora.

– Mégis lesz beszélő! Jönnek a hozzátartozók! – ujjongott mindenki.

Lett is beszélő. De olyan, hogy senki nem felejt el.

A bánya udvara és a tábor udvara között volt egy drótkerítés. Egyik oldalra a látogatókat csoportokban beengedték. A másik oldalon mi, rabok álltunk.

A beszélő időtartama 5 és 15 perc között változott. De erre az iszonyatos gazemberséggel megrendezett beszélőre is órák hosszat kellett várakozni.

Mikor a rácshoz kerültem, csak annyit tudtam mondani, hogy legközelebb ne jöjjenek. Bizonyos voltam abban, hogy 10-én is hasonló lesz a helyzet.

A május 2-i beszélő mindenütt nagy port vert fel. Utánajártunk, hogy ki a felelős mindezért?

Sejtettük. *Dornai* főhadnagy, az inotai parancsnok volt a tettes. Ez a rosszindulatú ember a minisztériumból jövő rendelkezést a maga táborában közzétette. A módosítást a Cseri aknához már nem juttatta el időben.

Így történt, hogy május 2-án Inotán nem szálltak le látogatók. A Palotára tartó emberek ezen csodálkoztak is.

Megtudtuk, hogy a beszélőket szabályozó rendelet már vagy 5 napja Inotán volt. *Dornai* ezt csak május 1-jén hozta át a Cseri aknához.

Miért csinált *Dornai* ilyen aljasságot?

Gyűlöletből, haragból, bosszúból, s nem utolsósorban, hogy szadizmusát kiélje.

Ezután a tette után az inotai parancsnokról annyiféle hír terjedt el, hogy senki sem tudta már, mit tartson igaznak és mit kitalált mesének.

Dornai egyesek szerint lebukott, mások szerint letartóztatták, megint mások úgy tudták, hogy átkerült a katonasághoz. A sok hírből egyedül az látszott biztosnak, hogy *Dornai* nincs többé Inotán.

Vagy 10 napig ebben a hiszemben éltünk. Aztán vége volt az álomnak. *Dornai* ismét megjelent és „körüljárt mint valami ordító oroszlán”.

Néhány héttel később mégis bekövetkezett nagy reményünk, ha nem is egészen úgy, ahogy elképzeltük. A feloszló Inotáról *Dornai*t valahová a Tisza mellé helyezték, hogy ott kínozza beosztottjait. Utólag megint az a hír terjedt el róla, hogy bezárták. Ebben nagyon kételkedtünk. Aki ilyen mesterien tud embertömegeket terrorizálni, azt ez a rendszer nem csukja be.

Dornai utolsó gáztette körünkben még sokáig emlékezetes maradt. Ez a szörnyeteg azt csinálta, hogy mikor a május 2-i tömeg vitatkozott vele, s mindenfélét fejéhez vágott, néhány hozzátartozót igazoltatott. Neveiket felírta és aljas bosszút állt. Lehet, hogy a felírt egyéneket fel is jelentette. Ezt nem tudom. De a hozzájuk tartozó rabokat visszavitette Márianosztrára vagy más rabbányába.

Két bajtársunk – alacsony ítélettel – Oroszlányba, az ottani rabtáborba került. Egy 15 évvel rendelkező Nosztrán kötött ki.

Ez az utóbbi két hónappal később – mikor nagy rabszállítások következtek – szerencséjére ismét visszakerült a Cseri bányába. Ez azonban nem *Dornai* érdeme.

A májusi beszélő után egyik-másik fegyőr bevallotta, hogy igen kellemetlenül érezték magukat és ilyen otromba helyzetben még nem volt részük.

Az egyik fegyőr – aki soha nem gonoszkodott – egyszer panaszkodott, hogy a civilek mennyire gyűlölik őket. A májusi beszélő után ez az *ürge* még jobban meghúzta magát.

Napokon keresztül nagyon kevés csille jött fel a bányából, de a felzaklatott kedélyek lassan lecsillapodtak.

Május 10-én valóban beengedték a látogatókat, sőt a csomagokat is. Viszont nagyon kevesen érkeztek. Legtöbben féltek, hogy hasonló nyomorúságban lesz részük, mint 2-án.

Május 24-én aztán olyan sokan jöttek, ami ritkaság. Ekkor a május 2-i beszélőt már csak mint rossz emléket hoztuk fel.

Június elején valami mumpszhoz hasonló tünet ütött ki rajtam. Az orvos is csak mumpszgyanút tudott megállapítani. Viszont 4 napig nem kellett leszállnom a bányába.

Ezalatt ismét érkezett egy szállítmány. Szobánkba vagy hatan kerültek. Volt közöttük egy csendőr (nagy szótehetséggel) és egy tanító, aki Galambos atyával együtt dolgozott. Tőle tudtam meg, hogy a zalaegerszegi apátplébános nem 13, hanem csak 3 évet kapott. Később másoktól az a hír érkezett, hogy az apát amnesztiával szabadult. Zalaegerszegre nem mehetett vissza. Valahová a győri egyházmegyébe helyezték át.

Egyik szállítás alkalmával felszentelt pap került táborunkba.

Június 21-én a beszélőn bort kaptam. Ha már van papunk, legyen mise is. Aztán ebből lett a baj.

Ekkor már volt borunk és igen jó helyen el is volt rejtve. Azt terveztük, hogy az új adagot is odatesszük. Másnap az illetővel nem tudtam találkozni, aki a bort elrejtette volna. Két nap múlva pedig elkényelmeskedtem a dolgozt.

Valójában nem lett volna semmi baj, ha a beszélő vasárnapja éjjelén – június 21-én – Maróthy Laci egyik barátjával meg nem szökik.

Kedden – június 23-án – délelőtt váratlanul minden szobában megjelent a politikai őrvezető és az állati Pukkancs. Az utóbbi csak jelen volt, míg a politikai őrvezető beszélt:

– Emberek! Mindenki előveszi mindkét pokrócát. Az egyikbe beleteszi azokat a holmikat, melyek itt maradhatnak. A másik pokrócba azokat a holmikat helyezik, melyeket letétbe tesznek, illetve hazaküldenek. – A politikai őrvezető ezután felolvasta, hogy mi maradhat és mi nem. Majd folytatta:

– Mikor ezzel elkészültek, mindkét pokrócot kiviszik az udvarra és ott várakoznak. Bent semmi nem maradhat. Csak az ágyak a szalmazsákokkal és a szekrények. A szekrényekben a csajkák esetleg maradhatnak. Értik tehát emberek? – emelte fel hangját az őrvezető. – Körülbelül fél óráig csomagolhatnak. Aztán jövünk.

A két vészmadár távozása után nagy riadalom ütött ki szobánkban, de a többi helyiségben is.

– *Hipis lesz!* – tudta egyszerre mindenki.

A hír mindenkit kellemetlenül érintett. Valami rejtenivalója csaknem az egész társaságnak volt. Egyiknek egy fénykép, másoknak gumitalp. A legtöbbször könyv és levél volt az, amit el akart rejteni.

Legtöbb féltenivalóm nekem volt. Nálam volt az Oltáriszentség. Ezt természetesen magammal vittem az udvarra. De még volt vagy 20 könyvem és főleg a bor.

Szidtam is magamat, hogy miért nem adtam át időben ezt a veszélyes folyadékot, hogy megfelelő helyen vészelve át a nehéz idők. Közben többen is jöttek hozzám könyvekkel – melyeket tőlem kaptak kölcsön –, mondván:

– Visszahoztam a könyvet, nehogy elvegyék tőlem.

– Hová tegyem ezt a képet? – kérdezte tőlem valaki és felmutatott egy nagy vászonra pingált festményt.

– Nem tudom – válaszoltam –, én is tele vagyok különböző tiltott holmival, s azt sem tudom, mihez kezdjek.

Először a szalmazsák alá tettem a könyveket. Aztán ki is vettem. Beláttam, hogy az nagyon rossz hely. Gondoltam a szalmazsák belsejére is, de erre egyrészt idő sem volt, másrészt ezt sem találtam megfelelőnek.

A veszélyes holmimat át kell vinnem abba a barakkba, melynek lakói lent vannak a bányában. Már fogom is a cuccot, hogy meginduljak, mikor a következő esetet látom.

Winkler Jancsi megy át az udvaron. Hóna alatt valami köteget szorongat. Később megtudtam, hogy fekete levelekről volt szó. Mikor a barakk ajtaján belép, éppen egy fegyőr jön ki onnan.

– Kész lebukás – állapítom meg magamban.

Jancsi és a fegyőr között pedig a következő párbeszéd zajlott le:

– Hová akar menni? – kérdi a smasszer.

- Csak benézek ide – válaszol Jancsi roppant zavartan.
 - Úgy? – méri végig az ór – és mit cipel magával?
 - Ez itt a francia füzetem, tessék nézni – s kezdte a saját kezével a füzetet fellapozni.
- A smasszer azonban nem dőlt be. Ravasz róka.
- Adj csak ide a füzetet, aztán menjen és rendezze a holmiját, mert mindjárt megérkezik az ellenőrzés.

Ilyen előzmények után nem mentem át a másik barakkba. Dolgaimat 2 pokrócumba összecsomagoltam. Csajkát, fehérneműt, egy csomó kacatot a szekrénybe raktam. A többit magammal vittem.

Választanom kellett: vagy bent hagyom a veszélyes dolgokat vagy magammal viszem. Ha kiviszem az rossz, mert a hipistáknak fogják csinálni és bent csak úgy nagyjából nézik át a holmit. Lehet ugyan, hogy fordítva lesz. Ki tudja ezt előre megmondani?

Már régóta kint álltunk. Egy ór vigyáz ránk, nehogy elhagyjuk helyünket, illetve elrejtünk valamit.

A hippelők örök megjelennek. Vannak vagy 15-en. Közöttük az állati *Pippantyú* is. Mikor ezt a gonoszlelkű smasszert meglátom, érzem, hogy le fogok bukni.

A smasszerek rövid ideig tanácskoznak – vajon mi sül ki ebből? –, majd határozott léptekkel megindulnak. Nem felénk jönnek. Az épületbe tartanak.

Talán 10 perce vannak bent, mikor a szobagazda kiszól, hogy az ajtó felől számított 2. szekrény tulajdonosa menjen be. Ez én vagyok. Látom fekete jövőmet. Lassan megindulok.

Ezek megtalálták a bort. Pedig milyen jól becsomagoltam a kapcák és a ruhák közé. Ez villan át az eszemem. Már be is értem. A szobában hihetetlen rendetlenség fogad. Szekrények tartalma szétszórva. Szalmazsákok feltúrva. Szemét, piszok és káosz mindenütt. Amilyent csak a fejjel tudnak csinálni.

– Maga ez? – kérdi az egyik ürge, aki guggolva kutatja sorba a szekrényeket – s felém nyújtja a kis laposüveget.

– Igen – válaszolom.

Az ürge mellett láda. Abban már egy csomó elkobzott holmi. A flaskót azonban nem teszik a ládába.

– Jöjjön velem – förmedt rám.

A szoba közepére megyünk. Ott áll Pukkancs. Mögötte egy fejesebb smasszer.

Az ürge az üveget átadja Pukkancsnak és elmegy. Én kénytelen vagyok maradni.

Pukkancs az üveg csavarját letekeríti és beleszagol a flaskóba. Undorítóan pökhendi gögös képével rám néz és megszólal:

– Mi van benne?

– Bor – válaszolom.

– Honnan szerezte?

– A beszélőn kaptam.

– Megálljon – sziszegi Pukkancs háta mögül a fejesebb smasszer –, mostanában nem lesz magának beszélője.

Én meg állok, állok. Nem tudom mit csináljak. Buta pofát vágok. Ez soha nem árt.

Pukkancs végre megunja a dolgot. Úgy látszik ma vagy nincs igazán formában vagy nem tudja mit mondjon. Kiküld a szobából.

– Mit akartak? – kérdi kint Ede.

– Lebuktam. Megtalálták a bort.

– Micsoda – csodálkozik Ede –, hát neked borod volt?

– Az, de elvették.

– Hát miért nem mondtad?

– Miért, miért? Te is ideges voltál. Mit mondtam volna még? Egyébként most sokkal fontosabb dolgot akarok mondani. Én lebuktam. Bármikor a fogdába vihetnek. Légyszíves vedd át a Santissimumot.

Ede át is vette a kis dobozkát. Engem sem vittek sötétbe.

Mikor az örök bent mindent összetúrtak, egyesével be kellett menni a szobába pokrócainkkal. Itt a pokrócok tartalmát átvizsgálták. Sokáig tartott, mire a cirkusznak vége volt.

Majdnem mindenkinek volt valami vesztesége. Egyesek a szemetesládába rejtettek el dolgokat. Ezt is megtalálták. Volt, aki a szalmazsákjába tette különböző szerszámain, kalapáctól és fogótól kezdve az apró szegig. Mindent elvittek, de senkit nem írtak fel. A nagy hipisnek egyetlen áldozata én voltam.

– Hogy lehettél ilyen ügyetlen?

– Hát miért nem szóltál?

– Te, ezt nem így kellett volna!

– Hát te ilyen ürge vagy?

Annyi szemrehányást, tanácsot, „bölc” megjegyzést kellett hallanom, hogy már untam. Még Jozsó is vádolt, holott ő hasonló esetért kapott fegyelmit.

A hiba az volt, hogy a bort bent hagytam. Ha kiviszem vagy zsebrevágom, semmi baj nem lett volna. De ez csak az eset után látszott ennyire világosnak. Ha előtte érdeklődtem volna a sok okos tanácsadónál, egyik sem tudott volna értelmes választ adni.

Magamban azért elismertem, hogy ügyetlen és peches voltam.

3 nappal az eset után Pukkancs hivatott és kiállította az előállítási papírt. Június 29-én ott álltam az alhadnagy szobájában. Palovecz sem jókedvűnek, sem mérgesnek nem látszott.

– Magánál találtak június 23-án szeszecskét? – szólalt meg.

– Igen – válaszoltam.

– Honnan szerezte a bort?

– Beszélőn kaptam.

– Nem civilektől?

– Nem.

– Legyen őszinte!

– Beszélőn kaptam.

Az alhadnagy most felállt. A szekrényhez lépett. Elővette a flaskócska bort. Tetejét lecsavarta, beleszagolt, majd felém mutatva szólt:

– Ez volt az?

– Igen.

– Na és minek kellett ez magának?

– Alhadnagy úr kérem, ez olyan kis mennyiség – kezdtem el. Tovább nem jutottam. Nem tudtam, mit mondjak.

Az alhadnagy szerencsére nem is figyelt rám. Írni kezdett. A szöveget felolvasta:

– Büntetésül 3 hónap összkedvezmény elvonást kap. Tehát nem fogadhat látogatókat. Nem írhat, nem kaphat levelet. Nem kaphat csomagot sem. Speizolni is csak tisztasági holmit szabad.

– Alhadnagy úr kérem – szólaltam meg, mikor fenyítésemet tudomásul vettem –, szíveskedjék egy olyan levél megírását engedélyezni, melyben hozzátartozóimat a fegyelmiről értesíthetem.

– Ezt megengedem – egyezett bele kegyesen Palovecz egy kétsoros levél megírásába.

Ezzel a kihallgatás véget ért. Ugyanakkor a 3 hónap fegyelmi elkezdődött. Nagyon hosszúnak tűnt, de ez is letelt.

Ami olyan nagy problémának tűnt – ti. a könyvek –, egyáltalán nem okozott nehézséget. Nagy részüket ugyan elvitték, de később sikerült visszacsempésznünk. Még *Winkler Jancsi* is visszaszerezte elkobzott füzetét, illetve leveleit.

Egy alkalommal közzétették, hogy hamarosan megkezdik egy kultúrház építését. Ez egyúttal beszélőhelyiségül is fog szolgálni.

A ház építéséhez hozzá is fogtak. Néhány hét alatt falak nőttek ki a földből. De más nem történt. A falak hónapokon át álltak. Tető nem került rájuk. A munkálatok anyagihiány miatt nem haladtak előre. Vagy fél évvel később folytatták az építkezést, de hihetetlen lassú ütemben.

A ház 1 hónap alatt elkészülhetett volna, de hónapokkal később is csak készülöben volt. Ez azonban a vezetőséget nem zavarta abban, hogy újabb barakkok építését el ne kezdjék. A tábor lassan úgy nézett ki, mint valami épülő város. Az új épületekre égető szükség volt.

1953. augusztus 2. felében Márianosztráról vagy 200 rabot hoztak. A hely már nekünk is szűknek bizonyult. Egy-egy szobának körülbelül 40-45 lakója volt. Mintha az elején nem is 25-ös létszámú helyiségeket ígértek volna. Sok ágy fölé már emeletet szereltek fel. Csak így fértünk el.

Annak örültünk, hogy Márianosztrát kétszázan elhagyhatták és emberibb körülmények közé kerültek. Azon szerfelett mérgelődünk, hogy újabb barakkok nem következtek. Minden szoba létszámát 55-60-ra felemelték.

A magas létszám nemcsak azért volt kellemetlen, mivel alig bírtunk mozogni (főleg ételosztáskor voltak nehézségek), de főleg a rossz levegő miatt. Mi – afféle bányászok – időnk nagy részét úgyis lent töltjük a rossz levegőjű bányában. Tehát fontos, hogy legalább fent legyünk jó levegőjű helyiségekben. Ezt a minimumot papíron meg is adták; de a valóságban 60-as létszámú szobákban laktunk.

Az idők folyamán jöttekkel és az új 200-as csoporttal táborunk megközelítette a 800 főt. Embereket ugyan hoztak. De semmiről sem gondoskodtak. Így a konyhának nem volt elegendő edénye. A fürdőbe nem fértünk be. Hasonló nehézségek napirenden voltak.

A Cseri üzemhez már nem kellett több ember. Az újak nagy része így az Ernő mezőbe került. Akik ernősök lettek, rosszul jártak. 1 órával előbb kellett elindulniuk. Nem fent közlekedtek, hanem alul a bányában. A két mezőt – Csért és Ernőt – egy vágat kötötte össze.

A sok ember és az ezzel járó kellemetlenség az éremnek csak az egyik oldala volt. Az Ernő mező rabokkal való feltöltésének akadt egy nagyszerű következménye. Megszabadultunk az állati Pukkancstól. Az Ernő mező rabjai mellé örökre is szükség volt. Ide osztották be Pukkancsot. Igaz, hogy a bányában is kellemetlen egy Pukkancs; de egyrészt sokkal kevesebb emberrel szórakozhat, másrészt sokkal kevesebb módja van a pimaszkodásra.

Pukkancs távozásának módfelett örültünk. Miután már nem volt körünkben, akkor tudtuk meg csak igazán, micsoda borzasztó alakkal viaskodtunk hosszú időn át.

Időnként elterjedt a rémhír:

– Visszajön Pukkancs! – De az ilyen hír csak kacsának bizonyult.

Szobánk képe a felszaporodott rabokkal lényegesen megváltozott. Az addig meglehetősen csendes helyiség átalakult hangos hellyé.

Sok érdekes emberrel gyarapodtunk. Így elsőnek *Tihit* említem, aki saját bevallása szerint már minden volt életében, csak konflisó nem Párizsban. Valóban értett mindenhez. Nagyszerű kőműves volt. Ha kellett, villanyt szerelt. Vendégeit hetente kétszer ingyen borotválta. Nekem olyan remek kis asztalt csinált, hogy Veszprémben sem volt külön. Emellett kitűnően tudott rajzolni, színezní és festeni. Kézügyességét szájtethetsége azonban még felülmúlta. Minden szaván gurulni lehetett. Ilyeneket mondott:

– Tudják, arról az emberről van szó, akinek a feje a két füle közé van beszorítva.

Az országban már mindenfele járt. Legutóbb Sztálinvárosban dolgozott. Itt szerzett magának 8 évet. Emlegette is:

– Ha ezt tudom, disszidálok. Csak az tartott vissza, hogy nem tudok külföldre menni.

Szobánk gyarapodott egy életfogytos csendőrrel is. Ő '45 előtt Várpalota vidékén volt szolgálatban. Minden civil bányász ismerte. Egyesek fenték is rá a fogukat, de csak a háta mögött. Mikor szembekerültek vele, elhallgattak.

Csöppent szobánkba egy olyan családapa, akinek két gyermeke félárva lett, mert apjuk az anyjukat megölte. Az illető – bár gyilkos volt –, nem volt rossz ember. Tettét elvakult elmeállapotban követte el. Otthon állandóan bosszantották – nem is annyira a felesége, mint inkább az anyósa. Részeg volt, lelőtte asszonyát. Erre éjjel került sor. Rögtön a rendőrségre ment – ahol többen is ismerték –, és feljelentette magát. Az őrszobán nem hitték el, hogy igaz, amit mond. El akarták küldeni. De olyan komolyan vádolta magát, hogy őrizetbe vették. A bíróság aztán életfogytot adott büntetésül.

Szobánkban több életfogytos is volt. Akadt egy fiatalember – mikor elítélték, még gyerek volt –, akit halálra ítélték. Több mint 1 évig ült a Gyűjtőfogházban, mint *halálos*. Ítéletét átváltoztatták 10 évre. Várpalotán beadta az 1/4 iránti kérelmét. Kívánsága teljesült. 7 és fél év rabság után szabadult. Először a halál torkából szabadult. Aztán a börtönből is. Ezen a gyereken nem lehetett észrevenni, hogy mennyi szörnyűség van a háta mögött.

Mikor a fiú édesanyja a levelet megkapta, melyben értesítették, hogy fia hamarosan szabadul, örömeiben elájult.

Az újak között érkezett hozzánk O. Imre is. Akik vele együtt jöttek, Dagainak hívták. Csak néztem, miért mondják Imrét Dagainak, mert egyáltalán nem volt kövér. Mikor egyik régi fényképét láttam, megoldódott a rejtély.

Mikor az egykor 95 kilós új szobatársam édesapja először volt látogatóban a fiánál, nem ismerte meg. Mamája ráismert, de nem tudott eleget méltatlankodni ekkora soványság láttán.

Imre – bár vallási dolgokra nem sokat adott – természeténél fogva olyan jó volt, hogy hozzá hasonlót keveset találtam. Jóságosága odáig vitte, hogy mindenét elosztogatta.

Azáltal, hogy szobánk létszáma növekedett, s hangosabb lett, minőségéből egyáltalán nem vesztett. Inkább nyert.

Végül már rádiónk is volt és vasárnaponként hallgathattuk a sportközvetítéseket, máskor pedig zenét.

Meg kell itt még Sz. Károlyról emlékezni. Őt nem tette fásulttá a börtön, de a bánya sem.

Sz. kezdettől fogva itt volt Várpalotán. Először írnok lett. Mikor a bányába való leszállások elkezdődtek, ügyesen kihúzta magát – hiszen írnok – és fent maradt. Hamarosan rabok kerültek az üzem irodáiba. A legelső, aki ott volt, Sz. K. és ott is maradt. Megalakította klikkjét.

Sz. nemcsak az irodában, hanem a táborban is nagyfiú volt. Az alhadnagynál ügyesen bevágódott. Kijelentéseket tett:

– Fiúk, rövidesen lehullanak a drótok, és mint szabad munkavállalók dolgozhatunk itt tovább.

Néhányan be is dőlnek Sz.-nek. Mások Sz.-t gúnyból a tábor „szeretett Karcsijának” nevezik.

Sz. a táborból fokozatosan háttérbe vonul. Idejét szívvel-lélekkel az irodának szenteli. Időnként előkerül. Pl. mikor a békekölcsön-jegyzésre kell agitálni. Nem lép fel agresszívan, de hatása annál nagyobb. Ő maga bőven jegyez. Megteheti, hiszen sokat keres.

Múlnak a hónapok. Sz. dolgairól sokat sutognak. Konkrétumot csak kevesen tudnak.

Egyszer azonban robban a bomba. Valahonnan ellenőrzés érkezik.

Napokig suttogás folyik. Ez így tudja, az úgy hallotta. Hetekig az a hír tartja magát, hogy az irodából minden rabot leváltanak. A különböző kacsák végre elülnek. Egyedül arról

beszélnek, hogy mi lesz Sz. sorsa. Egyesek arról tudnak, hogy visszaviszik Nosztrára, mások azt beszélnek, hogy le kell mennie a bányába.

Mind álomjárók. A valóság: Sz. szabadul.

Sz. elmegy. Szabad ember. A rabtiszttviselőket nem váltják le. Csak a fizetésüket szorítják annyira le, hogy nem telik belőle semmire.

A bánya

(„*Emberek: Ha szén lesz, minden lesz!*”)

A bányászat általában úgy él az emberek tudatában, mint valami roppant veszélyes, gyakran halálos kimenetelű foglalkozás. Ez nagyjából igaz is, még ha a halálozási arány az utóbbi időben lényegesen csökkent is.

Életemben még soha bányában nem jártam. Emiatt meglehetősen ferde nézeteim és elképzeléseim voltak. Valahogy úgy gondoltam, hogy a bányában először is szörnyű nagy a sötétség, aztán rettenetes levegő van. Mindezt betetőzi a kemény munka.

Valamikor láttam ugyan egy filmet a szénbányáról, de az régen volt, s nem emlékeztem, hogyan festett a belseje. Az igazat megvallva a bánya nem is érdekelt, s csak ha néha eszembe jutott, jelent meg lelki szemeim előtt úgy, mint holmi otromba, fekete barlang.

Fogalmam sem volt arról, hogy mi az ácsolat, főtefa, támfa. Soha hírét nem hallottam *pángváglinak*, *hangetnak* vagy *ulmának*. De nem is bántam.

Azóta már ismerem ezeket a dolgokat. Ha szénbányáról hallok, nem gondolok fekete barlangra, s egyáltalán nem idegenkedem a bányától.

1952. július 6-án este szálltam le először a bányába. Nem tudom, miért mondják azt leszállásnak, ha az ember rettenetes lépcsőkön leballag a mélybe. Felvilágosítottak, hogy a nagyobb bányáknál van ún. kas, ami az embereket a föld mélyébe szállítja.

Közölték velünk, hogy két dologra nagyon vigyázzunk: egyik a bányászok, a másik még fontosabb a lámpa.

Nyílt lángú lámpát adtak. Várpalotán nincs sújtólég. Megmagyarázták, hogy aki akar, lent nyugodtan dohányozhat. Ez nem jelent veszélyt. A fontos az, hogy lámpáját senki ne hagyja el. Sejtettem, hogy sok bajom lesz a lámpával. Hiszen azt ápolni kell, gondosan karbantartani és vigyázni rá, hogy fel ne mondja a szolgálatot.

Vasárnap éjjel volt. Az üzem szünetelt. A bánya környéke, de a bánya is, teljesen csöndben fogadott bennünket. Az aknaház egy egészen jelentéktelennek látszó épület volt. A lejtaknán a szenescsilléket gép húzta fel, illetve itt ment le az üres csille is. A csilléket végtelen kötéltre kapcsolták. Ezt a kötelet géperő mozgatta.

– Így néz ki egy bánya? – kérdeztük többen is csodálkozva.

Megtudtuk, hogy a bánya nem fent van, hanem lent (ezt azért mi is tudtuk), továbbá, hogy Várpalotán is van olyan bányaüzem, amely komoly külszínnel is rendelkezik.

Beléptünk az aknaházba. Hamarosan lefelé *trappoltunk* a lejtaknán. Néhány lépcsőhöz hasonló fok után már vízenyős talajon lépkedtünk egyre lejjebb. A lépcsővé előléptetett rettenetes nyakkitörő a lejtakna közepén húzódott. Attól jobbra és balra sín pár haladt. Ez a sokszor megátkozott lépcső mintegy 50 cm széles és kb. 300 méter hosszú volt. A szivárgó víz kellemetlenül síkossá tette. Az újonnan beállított rabok gyakran elestek. Amíg hozzá nem szoktam, többször megcsúsztam és elestem én is.

Berci, cigány barátom, az orrom előtt esett el. Néhány bordája eltört.

A lépcsőt azonban nem annyira az tette rettenetessé, hogy síkos volt, hanem az, hogy rossz volt. Töredezett és egyenlőtlen volt. Arról nem is szólva, hogy túl hosszúnak találtuk.

A lépcső lefelé rossz volt, mert csúszott. Felfelé rossz volt, mert akkor ugyan nem esett el az ember, de annyira elfáradt mire felért, hogy szuszogni is alig tudott.

Mikor az ember úgy gondolta, hogy a tömérdek sok lépcsőnek már soha nem lesz vége, végre vízszintes lett a talaj. Leértünk a bányába.

– Így néz ki egy bánya belülről? – tettük fel megint a kérdést, mert szívet sehol sem láttunk, csak kőfalakat.

A bánya úgy festett, mint valami hosszú pincefolyosó.

Vártunk, míg mindenki leért. Utána a bennünket kalauzoló két tapasztalt civil bányász a csoportunkat két részre osztotta.

Az egyik civil bányászt *Rieder Nándornak*, a másikat *Déber Edének* hívták.

– Te Ede! – szólalt meg a lőmester –, akkor én most elmegyek a munkatársakkal.

– Jól van Nándi – helyeselt az aknász –, csak menjete.

A szavakat olyan furcsán ejtették ki, hogy B. Lacival akaratlanul is mosolyognunk kellett. Főleg a lőmester hangjában volt valami érdekes. Az aknász hangja meg dörögő medvére emlékeztetett volna, ha életemben hallottam volna medvét dörögni.

A két kísérőt egész idő alatt utánoztuk. Végül Laciból Ede lett, belőlem pedig Nándi.

Minden új bányásznak 6 napig bányajárást kellett végeznie. Ekkor ismerkedik a munkahellyel, s általában a föld alatti élettel.

Ilyen bányajárók voltunk az említett vasárnap éjjelen mi is. Annyit mentünk, hogy elég volt. Időnként rövid időre megálltunk. Nándi bácsi ilyenkor magyarázott, vagy mesélt valamit.

– Munkatársak – szólított meg bennünket, s ez a megszólítás nagyon szokatlanul hangzott a már ismert „emberek” felkiáltáshoz viszonyítva –, engem csak munkatársnak nevezzenek. A többi civil munkatársat is munkatársnak szólítsák.

– És bocsánat munkatárs, hogy közbeszólók – emelte fel nekibátorodva hangját egy rabtárs –, hogyan kell itt köszönni? Talán csak nem szabadsággal?

– Nem – válaszolt a lőmester határozottan –, itt mindenki „jó szerencsét” kíván a másoknak.

Valóban így is tapasztaltuk. A civilek mindig „jó szerencsét” köszöntek. Mi gyakran „jobb szerencsét” köszöntéssel válaszoltunk.

Eleinte nagyon furcsának találtam azt, mikor rab rabbal találkozva „jó szerencsét” mondott. Ezt a köszöntést később annyira megszoktam, és úgy a véremmé vált, hogy sokszor még a beszélőn is így üdvözöltem a látogatókat.

Nándi bácsi volt az első, aki előadást tartott a patkányokról. Káromkodva mesélte, hogy ezek az utálatos állatok a napokban a kint felejtett húsát elvitték. Mikor az ennivalóját kereste, már csak a papírt találta.

Nándi bácsi – bár kommunista volt – nagyon kedvesen viselkedett és bőven osztogatta a jobbnál jobb tanácsokat. Ő volt az is, aki felhívta a figyelmünket arra, hogy a bányászsapkát mindig viseljük. Ellenkező esetben a fejünket könnyen betörhetjük, vagy legalábbis összezúzhatjuk. Ezt egyébként hamarosan élő példákon tapasztalhattuk.

Nándi lőmesterből később – mint jó kommunistából – valami főember lett.

A Cseri akna – más aknához viszonyítva – aránylag nem nagy bánya. Ha az ember be akarja járni, ugyancsak sokat gyalogolhat. Utóbb rájöttem, hogy nem is annyira a sok járás, mint inkább az éjszakázás fárasztott ki.

Mikor a lejtakna aljából elindultunk, egy hosszú – talán fél kilométeres – alagútszerű bolthajtásos folyosón mentünk végig. Itt is – s általában a főszállítóvágatokban – 2 sín pár haladt az út két szélén. A bányászok középüth mehetek. Ez az út – mint később kiderült – az ún. irányvágat, egy darabig pallózva volt, hogy a dolgozóknak ne kelljen vízben járniuk. Több mint feléről ez a palló már hiányzott.

A kőboltozatos folyosó az irányvágat végére érve megszűnt. Ez már bánya volt. Amerre az ember csak nézett, minden feketéllett. Ezután is hosszú folyosók következtek, de itt a falak szénből vagy meddőből voltak. Ha a folyosó vízszintesen halad, akkor *vágat* a neve. Ha emelkedik vagy ereszkedik, akkor *sikló* vagy *ereszke* a neve aszerint, hogy a szenescsillék lefelé mennek-e (sikló), vagy felfelé (ereszke).

A vágatok, siklók és ereszkék bányafával sűrűn be voltak ácsolva.

A különböző siklók és vágatok bejárása során nem egy munkahelyre értünk, ahol a szemet fejtik. Rögtön meg is próbáltuk, hogyan esik a lapátolás. A föld mélyén – kb. 30-40 méternyire a felszíntől – nagy, szívalakú bányászlapátokat használnak. Nem a legkönnyebb dolgozni vele, de meg lehet szokni.

A szénfal bizonyos helyeken nem ér fel egészen a tetőig. Itt a föld rétegeződése – többnyire az agyag – kilátszik.

Az egyes fontosabb helyeken – így a siklófejekén és a siklók végén, vágatok elején és végén – villanyvilágítás van. Egyik-másik hely csaknem barátságosnak nevezhető. A levegőre sem lehet panasz. Vannak rossz, csekély beszívargó gázzal rendelkező helyek is, de a levegő többnyire jó. Jó levegő alatt természetesen nem a friss levegőt kell érteni – bár ez is akad, mióta a központi nagy ventilátor jól működik –, hanem olyat, amin ki lehet a 8 vagy akár 16 órát is bírni.

Ahol nincs villanyvilágítás – vagyis a legtöbb helyen –, ott a bányász karbidlámpája ad fényt. Egy ilyen lámpa egész jól világít. De ha baj van vele, sok kellemetlenséget tud okozni. Lámpáinknak szerencsére semmi bajuk nem volt. Hiszen még újak és jól működtek.

Nándi bácsinál arról érdeklődünk, hogy hány csillét kell egy embernek megraknia, hogy 100%-ot érjen el?

Megtudjuk, hogy ez 8 és 10 csille között változik. Kisül azonban, hogy nem is annyira a csillerakás a nehéz, mint inkább a fák cipelése, a sínről kiugrott csillék visszarakása, ácsolatok berakása és hasonlók.

– Hát a veszély nagy-e? – kérdi valaki.

– Vigyázni kell – mondja Nándi bácsi –, a szabályokat be kell tartani és akkor nem lehet semmi baj. Ez a bánya egyébként nem veszélyes. Ha szokott is szerencsétlenség adódni, az többnyire figyelmetlenség vagy legénykedés következménye.

– Előfordult-e mostanában haláleset – tesznek fel egy újabb kérdést – és gyakori-e az itt?

– Cserben idáig nagyon kevés haláleset fordult elő – válaszol a lőmester. – Nemrégiben egy kapcsos lányt ütött el az elszabadult csille, a Hajdú sikló alatt. Az úgy történt, hogy a szerencsétlen lány félrelépett és várandós lett. Azt mesélik, hogy már többször öngyilkos akart lenni. A Hajdú sikló alatt volt kapcsos. Egy alkalommal – az ilyen nem ritkaság – elszabadult egy csille. A lánynak még lett volna ideje az első oldalvágatba befutnia – ilyenkor legfontosabb, hogy az ember meneküljön. – De nem tette. Alávetette magát a száguldó csillének. Koponyáját a csille szétronscolta és az agyveleje szerteloccsant.

Míg Nándi bácsi beszélt és magyarázott, közben a bányát jártuk: hol állunk és nézünk valamit, hol le is ülünk. Többnyire – sajnos – járunk. Úgy tűnik, hogy ez a nehéz éjszaka soha nem akar véget érni.

Fent közben megvirrad. Mi ezt nem látjuk. Végre elindulhattunk kifelé. A Hajdú sikló alatt egy kicsit megállunk. Megnézzük, hol történt a haláleset azzal a szerencsétlen lánnyal.

– Tényleg – állapítjuk meg – elmenekülhetett volna.

Nemcsak én fáradtam el. A többiek is. A lejtakna alatt csoportunk az Ede-féle csoporttal egyesült. A felszínre közösen megyünk fel. A külszint vagy a felszint a bányászok egyszerűen „nap”-nak nevezik. (Ezt a *nap* elnevezést is igen furcsa volt megszokni, de úgy jártam vele, akárcsak a „jó szerencse”-vel).

Szembe velünk már jönnek az eredeti – civil – bányászok. Hétfő van. A hét megkezdődött.

Fürdeni megyünk, hogy utána lefekhessünk. Első alkalommal – s főleg éjjel – elég volt a bányából.

Mikor kipihenjük magunkat, a tapasztalatokat megvitatjuk. Általános az a vélemény, hogy a bánya nem is olyan veszedelmes. Legtöbbször láttunk először bányát. Sokan elmondják, hogy mit gondoltak a bányáról, és mennyire vált ez be, vagy sem.

– Azt gondoltam – meséli az egyik bajszos magyar –, hogy valami félelmetes helyre kell lemenni. Mikor meg leértem, azt hittem, boros pincébe kerültem.

Legközelebbi leszállásunk alkalmából már mindenkit beosztottak valamilyen munkahelyre.

Bányánál a következő beosztásokról beszélhetünk:

Vannak – elenyésző létszámban – a *külszíniek*. Ők ürítik a csilléket a *döntőbe*. A szenet innen gumiszalag viszi az *osztályozóba*. Itt a *palaválogató* lányok a nagyobb darab anyagot kiválogatják. Ez az ún. *meddő*. A külszínen található a *farakók*. Ők küldik le a fát a bányába. Itt vannak a körfűrész mellett dolgozók is, valamint a külszíni iparosok. Van *kovács-* és *lakatosműhely*, *asztalos-* és *ácsműhely*, valamint *csillekarbantartási* műhely. Megemlíthetjük még az irodát.

Lent a bányában háromfajta munkás dolgozik: a bányajáró *iparosok* (lakatosok, villanyszerelők, telefonszerelők, ácsok). Ezeknek hol alig akad dolguk, hol alig győzik elvégezni. Ez attól függ, hogy mennyi karambol vagy egyéb rendellenesség történik.

Második csoport a *szállító* személyzet, mely a dolgozóknak csaknem a felét teszik ki. A szállítómunkásokat más néven – s ez utóbbi általánosabb – *uraságiaknak* mondják. Miért éppen uraságiaknak, azt nem tudom, de valószínű azért, mert ez a csoport szolgálja ki a harmadik osztágot, az ún. *szakmányosokat* vagy egyszerűen a *csapatokat*.

Az urasági többféle lehet. Egyszerű csilletozábbító, vitlás, fékes, csatlós vagy kuplis. Továbbá szivattyús és ventilátorkezelő.

Az említettek közül a vitlás és a kuplis vagy csatlós név magyarázatot kíván. A vitla a motortól hajtott gép, mely az ereszkefejen helyezkedik el és a szenescsilléket a mélyből felhúzza. A vitlás kötelessége a gépet kezelni. A kuplis (vagy csatlós) feladata más természetű. A vágatok vagy siklók végén, vagy ott, ahol a vágat más alakzatot vesz fel (például vízszintesből elkezd lejtetni) helyezkedik el a kuplis (magyarul csatlós). A csilléket a drótkötél segítségével erősíti rá a szintén drótkötél végtelenkötélre.

Végül a harmadik csoport – a szakmányos – a legfontosabb. Ők a tulajdonképpeni bányászok. Ők termelik a szenet. Ők ácsolnak. Hajtják a vágatokat. Rakják a csilléket. Ennek megfelelően a fizetésük is jóval magasabb, mint az uraságiaké.

Mikor másodszor mentünk le a bányába és mindenkit rögtön be is osztottak valamilyen helyre, még fogalmam sem volt arról, hogy a munkakörök miként is oszlanak itt meg. Úgy képzeltem, mindenkinek lapátolnia kell, és én magam is ezt akartam csinálni. De máshogy történt.

Az a csoport, melyben E. és én voltunk, végighaladt a bányán. A fontosabb állomásokon néhány embert hátrahagytunk, hogy betanuljanak. A különböző helyek egyike sem tetszett nekünk. Mikor azonban a Hajdú (vagy Fő) siklófejre értünk és a lömester két jelentkezőt kért, E. jelentkezett, s így én is.

Így kerültem a Hajdú illetve Fő-siklófejre, csilletozábbítóknak. Akkor ugyan kissé méltatlankodtam – mert lapátolni szerettem volna –, de később választásomat nagyon jónak találtam.

A Fő-sikló azért viselte a Hajdú nevet, mert egy ilyen nevű vájár hajtotta 1946-ban. Ez egyébként a bányában szokás, hogy arról neveznek el valamit, aki azt csinálta.

Ennek a bányának az az érdekessége, hogy itt mindig valami rabkülönítmény dolgozott. Voltak már lengyelek, majd zsidó munkaszolgálatosok (még a régi világban).

A Hajdú-sikló 450 méter hosszú és kb. 15Æ-os szögben lejtő folyosó volt. A sikló a fejen kissé kiszélesedett. A fékmű itt volt beszerelve. Azt mondják, már nagyon kevés bányában használják az ilyenfajta fékművet. Legtöbb helyen gépféket használnak.

A Hajdú-sikló fékesének nemcsak fékeznie kellett, de a csatlósi teendőket is el kellett látnia. A fék úgy működött, illetve hozta mozgásba a sikló végtelen kötelét, hogy a teli csillék súlyánál fogva futottak fölfelé az üres csillék az ellenkező sín páron.

A fékmű szerkezete bármilyen egyszerű is volt, egész érdekesnek hatott. Az első hetekben engem mégsem érdekelt. Ekkor még elég gondot okozott a munkám elvégzése.

Mikor beosztottak bennünket, még a civil munkavállalók is ott voltak. Túl sok munka még nem volt. Mégis nagyon elfáradtam.

Az volt a feladatom, hogy a siklóból felhúzott üres csilléket emelkedő pályán feltoljam. Továbbá a sikló irányába tartó teli csilléket kellett az elrohanástól visszatartanom.

Munkám bármennyire is nehezemre esett, éreztem, ha ezt megszokom, nagyon jó helyem lesz. Ede néhány napnál tovább nem bírta a munkát. Főleg a levegőre panaszkodott. Hamarosan fel is került a napra, külszíni farakónak.

Eleinte igen sok vizet ittam és rettenetesen izzadtam. Mikor a munkát már megszoktam, az izzadságom is megszűnt. Igaz, hogy akkor már nem is kívántam a sok vizet.

Műszakok után – ha csak lehetett – feküdtem és pihentem. Talpaim a sok gyaloglástól – hiszen egész műszak alatt a csilléket kellett tolni – szinte égtek, s időnként pokolian viszkettek. Ez az állapot addig tartott, míg lábaim a nagy strapához hozzá nem szoktak.

A civil dolgozók csak rövid ideig voltak jelen. Megmutatták, hogy mit és hogyan kell csinálnunk. Utána fokozatosan áttelepítették őket a belső bányába.

Az első napokban még női dolgozók is működtek a Cseri aknában. Világos, hogy ezeket távolították el leghamarabb. Volt szerencsém – vagy szerencsétlenségem – több ilyen nővel együtt dolgoznom. Persze női munkaerő csak uraságiban dolgozott, és egy-egy női vájár nagy ritkaság volt. Cserben ilyen nem is akadt.

A bányamunka – beleértve az uraságit is – nem női munka. Még a férfiak is nehéznek tartják. Természetes, hogy a megerőltető munka káros hatással van mind fizikai, mind szellemi és erkölcsi téren a nőre. Ez a bányászlányok viselkedésében meg is nyilvánult. Főleg a beszédjükben. Nem közönséges, hogyan káromkodtak, milyen trágár szavakat használtak és mennyire léha felfogással rendelkeztek ezek a lányok.

Mikor az egyiket megkérdeztem, miért káromkodik olyan sokat, kissé elmosolyodott. Nem hiszem, hogy különösebben szégyenkezett volna, s így válaszolt:

– Ja, tudja, a bányában az ember nagyon megtanul káromkodni. Azelőtt soha nem beszéltem így. Most meg már nem is tudok másképp.

Mikor később panaszkodtunk, hogy sok és nehéz a munka, mindig azzal torkolltak le bennünket:

– Mit akarnak, hiszen ezt a munkát maguk előtt lányok végezték.

– Szegény lányok – válaszoltuk.

Üres beszéddel persze nem segítettek rajtunk. A helyzet ugyanis az volt, hogy a rabok megérkezése után megnövekedett a csapatok létszáma. Így lényegesen több csillével kellett bajlódunk.

Az volt a legnagyobb bosszúság, ha a csille leesett a sínről. Ha két kerékre esett ki, az még hagyján volt, de mikor mind a négy kerékre billent ki egy-egy kocsi, az kellemetlen volt, főleg ha szén is volt benne.

Az első munkanap csak vendégszereplés volt. Rendesen július 10-én, csütörtökön kezdtünk el dolgozni. Ekkor délelőttösök voltunk.

A bánya állandóan üzemben van. Gyakran még vasárnap is. Három műszakban dolgoztak. Egy-egy műszak 8 órát teljesített.

Eleinte úgy voltam, hogy a délelőtti és a délutáni műszakot még csak elviseltem, de az éjszakai hetet a valóságban úgy szenvedtem végig. Az, hogy ilyenkor semmi bajom nem történt, csaknem csodának nevezhető.

A termelés éjszaka egyáltalán nem volt lanyhább, mint nappal. Tehát a csillék tologatása éppen olyan erővel folyt mint máskor.

Küzdöttem az álmoság ellen, de hiába. Azelőtt soha nem éjjeleztem. De nemcsak állva bóbiskoltam, hanem csillétozás közben is. Ha ezt úgy mástól hallanám, aligha hinném el.

Egy alkalommal – éjjelesek voltunk – ismét rám nehezedett az álmoság. Toltam a csillét. Egyszer csak egy hatalmas, csaknem méteres nagyságú patkányt láttam a sínek mellett lépkedni.

– De nagy patkány ez – gondoltam.

Ettől a látványtól – hogyan lehet ekkora patkány – félálomból magamhoz tértem. Ekkor eszméltem rá, hogy Színészt, Pipás fegyőr kutyáját, néztem patkánynak.

Mikor az éjszakás hétnek vége lett, nagy tehertől szabadultam meg. A baj csupán az volt, hogy két héttel később ismét éjszakások lettünk.

Ragyuli személyében ekkoriban nagy ellenségem támadt. Ragyuli már azért is félelmetes ellenségnek számított, mert fegyőr-örmester volt, míg én csak egyszerű rab. Ragyuli úgy került le a bányába, hogy örnek tették le a Hajdú sikló feletti lőszerkamrához, ahol a lőszert tárolták. Eleinte – míg az ő számára nem építettek kuckót – csaknem mindig ott tanyázott, ahol mi dolgoztunk.

Ragyuli – akit *Szabadosnak* neveztek, csak mi hívtuk először Ragyásnak, majd Ragyulinak – nem tudta nézni, hogy én éjszakánként mennyire álmos vagyok. Tény, hogy volt néhány este, mikor hajsza választott el valamilyen balesettől. De Ragyulinak ehhez semmi köze nem volt. Őt azért tették le, hogy a lőszerre vigyázzon. Erre fel ő rám akart vigyázni. Számtalanszor lehordott és összeszidott. Azzal fenyegetett, ha nem kéretem el magam erről a helyről, visszavitet Nosztrára.

Tudtam, hogy Ragyuli szavának kevés jelentősége van, mégis bosszantott, hogy állandóan piszkál. Néhány hónappal később – szerencsére – elhelyezték innen. Ezt megelőzően még emlékezetessé tette magát.

A Hajdú siklófejen öten dolgoztunk: a fékes, a kapcsos (aki Borovszky Laci volt) és hárman kihordók.

Ragyuli augusztus 26-ról 27-re virradó éjjel az egyik kanyarosnak szólt, az a rendelkezés, hogy nem szabad *ablézkor* elmennünk, hanem meg kell várni a váltást a munkahelyen. Ez a kanyaros azonban a parancsot nekünk nem adta tovább – hanyagságból, feledékenységből, ki tudja? –, s ebből lett a baj.

Mikor a csengő *sihtet* jelzett, a siklón levágtattunk. Ragyuli hangját gyengén hallani véltük. Úgy tettünk, mint akik nem hallják.

Fent közvetlenül a fürdő előtt, fékesünk találkozott Ragyulival, aki így szólt hozzá:

– Mit gondolnak maguk, az én parancsom az semmi? Mindnyájan, mind az öten kihallgatásra jönnek, miután megfürödtek.

A kellemetlen hírt a fürdőben vettem tudomásul. Sokat nem adtam rá, mert úgy gondoltam, hogy igazolva vagyunk.

Az „igazságos” alhadnagy előtt kisült, hogy a mi szavunk egyáltalán semmit nem ér. Egyedül Ragyuli érvei a döntők. Még csak meg sem szólalhattunk. Ez helyzetünket még csak súlyosbította. Ötünk közül egy – most szerencsére nem én – magyarázkodni próbált. Mire Palovecz így hallgattatta el:

– Maga, mert pofázott, még kétszer 2 óra kurtavasat is fog kapni.

Az alhadnagy ezután megírta a fegyelmi lapot. Mind az ötünket 2 havi kedvezményelvonással sújtott. A „pofázó” természetesen még kurtavasat is kapott.

Az eset után Ragyulira igen ferde szemekkel néztünk. Ő is érezte, hogy velünk szemben nem a leghelyesebben járt el. Ezért behúzódott őri kuckójába és alig mutatkozott.

Pedig ez a gonosz smasszer tudott barátságos is lenni. Augusztus 2-a előtt, amikor a nagy termelési nap folytán több mint 500 csillét adtunk le Hajdún, odament a fékeshez, kezét nyújtott és mosolyogva mondta:

– Bánszky, gratulálok magának.

Fékesünket persze nem Bánszkynek hívták. De ez Ragyulit nem zavarta abban, hogy a kihallgatáson újabb módosítást ne alkalmazzon, a nevet Blánszkyvá kitekerve.

Természetesen nem mindenki haragudott rám. A munkatársaimmal nagyon jól kijöttem, és a civil vezetőkkel sem álltam hadilábon.

Először B. János nevét említem. Az átlagosnál lényegesen rendesebb ember volt. Csak B. úrnak szólítottam. Valamikor régen csendőr volt. Káromkodni ő is betyárul tudott. Néha türtőztette magát. Főleg ha figyelmeztették erre. Ilyenkor állandóan arról beszélt, hogy ő otthon soha nem cáromkodik és csak a bányában szólja el magát, ahol a munka az embert nagyon eldurvítja.

B. János eredetileg urasági volt. Mikor mi a bányához kerültünk, szállítási felvigyázó lett. Kedélyes, jópofa ember volt. Akkorát tudott nevetni, hogy ez a többiekre is átragadt.

Néhány nap múlva Jani bácsi már leveleket vitt ki a postára. Soha nem vonakodott a kérések teljesítésétől. Nemcsak nekem, de másoknak is segített. Az általa feladott levelek mindig célba értek.

Sok szívességet úgy köszöntem meg, hogy kis unokája számára cukorkát vagy egyéb édességet küldtem.

B. János sokat mesélt a bányáról és általában a várpalotai állapotokról. Ebből kiderült, hogy a helyzet odakint sem ragyogó.

Jani bácsi csaknem fél évig volt felvigyázónk. Ekkor – egyik napról a másikra – a belső bányához áthelyezték. Úgy látszik egyik-másik civil kommunista nem nézte jó szemmel azt a szinte baráti viszonyt, ami B. úr és a rabok között kialakult.

B. úrhoz hasonló kedélyű volt V. János lőmester. Míg B. egyenes volt, V. bácsiban egy hétpróbás öreg rókát kaptunk.

Az öreg V. senkinek nem ártott. Mindenkihez volt néhány barátságos szava és a háborgó kedélyeket kitűnően le tudta csillapítani.

V. bácsi annyira hozzátartozott a bányához, mint só a leveshez. Kis termetű emberke volt. Annyi jókedv, gyerekes pajkosság szorult az öregbe, amit senki nem gondolt volna egy hatvanéves apóról.

V. sokkal elővigyázatosabb volt B.-nél. Mindig tudta, hol, mit és hogyan kell mondani. Egyszer megkértem, hogy leveletem a postaládába dobja be. Biztos voltam benne, hogy óhajomat nem fogja visszautasítani. Tévedtem. Igaz, ez még egészen a kezdetben történt.

Az öreg V.-re nem lehetett neheztelni. Természetes adottságait V. bácsi egyébként még zsoké korában fejlesztette olyan fokúvá, amilyen később is volt. Az első világháború előtt Bécsben működött. Nagyon jól ment a dolga. De mindenét elherdálta. Végül bányász lett Várpalotán.

V. bácsi sokak szerint már 19-ben kommunista volt. Ennek ellenére szerettük, mert nem volt véresszájú. A vörös zászló árnyékába inkább csak anyagi érdekekért húzódott.

Azelőtt azt hangoztatták, hogy a bányászok mind kommunisták. Most magam tapasztalhattam, hogy ez legalább akkora hazugság, mint hogy Magyarország szabad és független állam.

Valódi meggyőződéses kommunistát csak nagyon keveset – mindössze *egy* – láttam. Volt szép számmal érdek-kommunista. Legtöbbje ezt a rendszert egyenesen gyűlölte, mert a munkáért aránylag nagyon keveset fizetett.

Itt kell még megemlítenem V. Károlyt, az aknáaszt, akinek kegyeibe furcsa módon férköztem be.

V. Károly középmagas, fekete ember (ezért a civilek közül egyesek cigánynak, mások ördögnek szólították), 35 éves. Bányában 19 éve dolgozott. Ez a rendszer kiemelte és körletaknáaszt csinált belőle. V. eleinte nagyon szerény és barátságos volt. Később kissé elkapatja magát. A három aknász közül mindenesetre ő volt a legjobb. Intelligenciája nem nagy, de annál ocsmányabbul tudott cáromkodni. Egyáltalán nem határozott fellépésű személy. Inkább alattomos, de nem rosszindulatú.

Először – legalábbis az az érzésem – ferde szemekkel néz rám. Bizonyára óvakodik egy kispaptól. Mikor munkahelyünkön leült – ha a sikló állt –, engem a legritkább esetben méltatott szóra. Inkább a többiekkel beszélt.

Leszállások előtt van az ún. *faléz*. Mivel én mindig jelen voltam, sokan megkértek, hogy falézoljam őket is. Lassan már vagy 30 ember jelenlétét jelentettem műszakok előtt. Mindig volt nálam ceruza, sőt piros színes is. Az aknáznak gyakran tört ki a ceruzája. Ilyenkor kisegítettem. Fokozatosan szinte kelléke leszek a falézolásnak. Az aknász is kezdett már rájönni, hogy a kispap is lehet ember. Gyakrabban állt szóba velem. Mikor kiderült, hogy egész jól értek a különböző labdarúgó csapatokhoz, illetve játékosokhoz, attól kezdve egészen másképp kezelt.

A Cseri akna élén *Veczán József* főmérnök állt. (Utóda egy *Lavrencsik* nevű fiatal suhanc lett.) Sokan panaszkodtak ugyan rá, de kevesen tudták helyüket úgy megállni mint ő. Veczán tartja egyébként hetente háromszor a balesetelhárítási előadásokat. Ennek során megismerjük a legelemibb bányaismereteket. Balesetelhárításból vizsgázni is kellett. Aki nem felelt meg, annak az unalmas tanfolyamot meg kellett ismételnie. De a vizsgán mindenki megfelelt.

A főmérnök helyettese a bányamester. Most már a harmadikat koptatjuk, de egyik sem tetszik. A vezetőséghez tartozik még minden szaknak a főaknása, valamint szakonként négy lőmester.

A bányából elég míg lent vagyunk. Fent keveset foglalkoztunk a szenes problémával. Azt persze megkérdezi egyik a másiktól, hogy hol dolgozik? Mi a helyzet? De ezzel az ügy befejezést is nyert.

Jozsótól megtudom, hogy ő az akna alatt csilletozábbító. Ez elég rossz hely. Itt minden csillének el kell haladnia. Sándornak nincs állandó helye.

Amikor mi Várpalotára kerültünk és munkába álltunk, a norma meglehetősen alacsony volt. Tény, hogy a létszám is kisebb volt. Érdemes figyelemmel kísérni, hogyan növelték hónapról hónapra az ún. előírányt.

1952. júliusában az előírányt műszakonként 389 csille volt. Ezt mi már az első napokban túlszárnyaltuk. Éppen akkor volt valami „koreai hét”-nek nevezett munkatempó serkentés. Egyik nap ilyenféle felírást tettek ki a falra:

– Köszöntjük a 2. szakot, mely a koreai hét tiszteletére a mai napon 463 csillét adott népgazdaságunknak.

Már több mint egy hete dolgoztunk, de 500 csillét egyetlen műszak sem tudott elérni. Aztán ez is bekövetkezett.

Csató alhadnagy – az akkori táborparancsnok – úgy izgult mint egy gyerek. Végre jött az 500. csille. Csató arca fénylett a boldogságtól.

Nagy szó volt akkor 500 csille. Kihirdették – s eleinte be is tartották –, hogy az a műszak, amely eléri a félezret, cigarettajutalomban fog részesülni. Ennek ellenére sem jött túl gyakran 500 csille. A műszakok termelése azonban fokozatosan emelkedett.

Augusztusban a 389-es előírányt 440 csillére emelték. Szeptemberben a norma 480 lett. Októberben már 521 csillénél tartottunk. A cigarettajutalom már régen elmaradt, illetve úgy módosult, hogy csak 650 csille felett adható.

Novemberben megint emeltek a normán. Aztán egy darabig az előírányt 570 és 580 csille között mozgott. 1953 novemberében a norma szakonként 646 lett.

Az előírányt (vagy norma) felemelését időnként meg is indokolták. Így abban a hónapban, amikor gumiszalag került a bánya egyik részébe, az új Cserbe, emelés következett. Mikor az F4-es fejtő-rakodógép működni kezdett, azért ismét csavartak a számokon. Magyarázkodni mindig tudtak. Holott az említett eszközök semmit vagy csak minimálisat lendítettek a termelés menetén.

A gumiszalag felszerelése semmi könnyebbséget nem hozott. Arra volt jó, hogy legyen mit mutogatni a bányát elég gyakran látogató miniszteri söpredéknek vagy újságíróknak.

Az F 4-es fejtő-rakodógép nem lett volna rossz, ha lett volna hozzáértő szakember. Ilyen azonban nem volt. Ezért a gép gyakrabban állt, mint amennyit dolgozott. Mikor ment, ontotta a szenet, de ha állt, akkor napokig állt.

A bányában F 4-es gépből szerencsére csak egy volt. A fejtő-rakodó elég bonyolult szerkezetű gépnek nézett ki. A főkezelője egy Bencsik nevezetű, pökhendi suttyó volt. Pártvonalon szerzett érdemeiért került a géphez. Rab is dolgozott ott kihordói minőségben.

Mikor az F 4-es gépet – mint valami csodálatos tüneményt – fényképezték, az elítéltek nem lehettek ott. Emiatt persze egyikünk sem búsult.

Várpalotai életünk kezdetén, mikor még Csató alhadnagy volt a főnök, úgy néztünk ki mi is, mint a civil dolgozók. Ruházatunkat a vállalatától kaptuk. Mivel azonban semmiféle jelölés nem volt, csak az tudhatta rólunk, hogy rabok vagyunk, aki egyébként is ismert bennünket.

Ez az állapot mintegy három hétig tartott. Ekkor megérkezett új parancsnokunk: *Palovecz*. Az új alhadnagy persze még nem ismert bennünket, s mi sem őt. Mint afféle új seprő, jól akart seperni. A bányába is leszállt, hogy körülnézzen.

Csellengő alakok, ide-oda ténfergő emberek – főleg azokban a napokban – mindig akadtak a bányában. Így *Palovecz*ről is sokan azt gondolták, hogy valamilyen lógó szélhámos. Többen megszólították, sőt megjegyzéseket is tettek rá. Az alhadnagy nem volt éppen ijedős természetű, de nem tudhatta, hogy a sok beszélő közül ki a rab, ki a civil? Ezért inkább hallgatott.

– Te hol dolgozol, hogy így császkálsz? – kérdezte az egyik.

– Na, te jól kifogtad Amerikát – jegyezte meg a másik –, semmi dolgod nincs, itt csak lógsz ide-oda. Igaz?

Ilyen és hasonló hangok hallatszottak. De voltak helyek, ahonnan *Palovecz*et (s a veletartó fegyőrt) egyenesen elzavarták. A hely ugyanis veszélyes volt, s valóban senki sem tudta, hogy kicsoda.

A rendelkezés már másnap megjött, hogy minden rab bányászruhájára egy nagy R betűt köteles festeni, egyúttal azokra a ruhadarabokra is, melyek civil jellegűek.

Ezt – az egyébként nagyon is érthető parancsot – nagy méltatlankodással fogadtuk. De fel kellett pingálni a nagy R betűt. Mikor sorakozónál R betűsen jelentünk meg, ismét rabok benyomását keltettük.

A vezetőség minden vágya, óhaja és álma az volt, hogy velünk sok szenet termeltessenek. Ezért sok ún. kedvezmény ígértek, melyből azonban semmit, vagy csak alig valamit adtak meg.

Közölték velünk, akik jól, magas százalékkal dolgoznak, hamarabb szabadulnak. Ennek az ígéretnek legalább valamilyen látszatát meg is kellett teremteni. Ezért kiadtak bizonyos százaléklapokat. Ezeken a papírokon jelölve volt, hogy az ember havonta mennyi százalékot ért el. 100 %-on felül, minden 5 % után, a büntetésből 1 napot elengedtek. – Az olyan elítéltnak, akinek még sok volt hátra, az egész „kedvezmény” nem nagy különbséget jelentett. Kis ítéleteseknek egész érdekesnek tűnt.

Néhányan elkezdtek nagyon keményen dolgozni. Voltak, akik 175 és még magasabb százalékot értek el. K. Gy. Laci bácsinak így fél év alatt sikerült 60 napot ledolgoznia. Kérvényét beadta – mert még ezt a „kedvezményt” is kérni kellett – és várta, hogy 2 hónappal büntetésének lejártá előtt elengedik. Tévedett. *Hiába várta*. Hiába szurkoltunk neki mi is. Csak azért sem jött meg a szabadulást jelentő cédula. Mire végre megjött, már csak 10 nap hiányzott a büntetés kitöltéséből. Ezt a 10 napot aztán kegyesen meg is adták.

Így lehetett nekik egyébként mindenben hinni. Aki egyszer elhitte az ígéreteket, az többnyire meg is járta.

Hiába szabadultunk meg Ragyulitól – úgy október táján –, jött helyette más: rosszabb, elvetemültebb, ravaszabb és kegyetlenebb.

Az új smasszer *Pipás volt*. Állati Pippantyúnak neveztem (így Pukkanccsal közös nevezőre hozva). Amúgy *Benedeczki Vincének* hívták. Pippantyú jellemzésénél elég megemlíteni, hogy rosszabb volt Pukkancsnál. Ami elviselhetőbbé tette amannál az volt, hogy Pukkancs gögje – ha nem is egészen – hiányzott belőle.

Pipás szájában állandóan pipa lógott. Olyan gonosz kinézésű szemei voltak, hogy a sátánnak lehet csak hasonló. Ha kezében nagyobb hatalom lett volna, ez az ember alkalmas lett volna arra, hogy ezrek életét megkeserítse és tönkregye.

Pippantyú engem első pillanattól fogva utált, mivel tudta, hogy kispap vagyok. Bár a lőszerkamrán kívül semmihez köze nem lett volna, mégis állandóan belebeszél a szállítás rendjébe. Folyton mindent kifogásolt, s akkor örült igazán, ha valami kellemetlenséget okozhatott. Még szerencse, hogy nem mindig ő volt a lőszerkamránál.

Egy alkalommal tolom a csillét. Mivel jókedvem van, énekelek, hogy „már újra zúgnak a fegyverek”. Fel sem tűnik, hogy milyen reakciós nótát fújok. Csak akkor kapok észhez, mikor Pipás magához szólít a lőszerkamrához.

– Mit énekelt maga? – kérdi sunyin.

– Már újra zúgnak a fegyverek – válaszolom.

– Úgy – mér végig –, hát azt gondolja, hogy még most is folytathatja annak a korhadt rendszernek a reakciós életét?

Bölcsen hallgatok. Mit is mondhatnék ennek a ravasz gazembernek, akiről jól tudom, hogy csak érdekből tesz úgy, mintha híve lenne ennek a rendszernek. Azzal is tisztában vagyok, hogy rám akar ijeszteni.

Pipás sokat beszél. Elmondja, hogy én milyen elvetemült vagyok, s ezzel szemben a népi demokrácia milyen jó. Hagyom beszélni – ilyenkor ez a legjobb –, nem szólok közbe. Így fejezi be:

– Most az egyszer még nem viszem kihallgatásra. De vigyázzon magára. Most pedig menjen dolgozni!

Hamar túlteszem magam Pipás beszédén. Két nappal később azonban ismét ott állok az állati Pippantyú előtt.

– Mit mondott?

– Nem tudom mire gondol a tizedes úr – válaszolom.

– Magának a Farkas szakaszvezető úr csak úgy „szaki”?

Az alattomos Pipás ismét hallgatódzott és felfigyelt, hogy én a társaimnak azt mondom Farkas szakaszvezető úr helyett, Farkas szaki.

Erre aztán igazán nincs mit válaszolnom. Pipásból csak úgy árad felém a rosszindulat. Hallgatok.

– Ezt érdemeljük mi maguktól – folytatja Pippantyú tovább –, hogy drasztikus szavakkal illessenek bennünket?

Nem tudom mit csodáljak ebben az emberben leginkább, a színészi tehetséget vagy az arcátlanságot? Ő, aki nem tud anélkül megszólalni, hogy trágár kifejezés, vagy Istent káromló hanglavina ne zúduljon ki a száján, azzal vádol, hogy a nagy „tiszteletnek” örvendő fegyőrtársaságot drasztikus szavakkal illettem.

– Mondja csak a nevét – vesz Pipás egy noteszt elő. – Majd holnap kihallgatásra viszem. Most pedig elmehet.

Másnap várom, hogy a dologból kihallgatás legyen. Ez nem következett be. A következő napok sem hozzák meg az egyáltalán nem óhajtott kihallgatást.

Pippantyú megkegyelmezett. Ő tudja, miért? Talán előtte is nevetségesnek tüntek a vádak, melyek alapján nyakamba fegyelmet készült varrni.

Pipás sem maradt örökre a lőszerkamra mellett. Vagy 5 hónapig strázsált ott. Ellenszenvét és gyűlöletét egy alkalommal még kimutatta.

Szilveszter hetében éjjelesek voltunk. Mivel éjjel nem volt munka, a mi szakunk embereit a másik kettőbe osztották be. Már eredetileg azt mondták, hogy a Hajdú siklófejre kell egy ember. Ezért én odamentem. Pipás azonban – akinek az ügy intézéséhez semmi köze nem volt – tovább küldött a következő kanyarig. Majd a következőt üzenve utánam:

– Mondják meg annak az apácának, hogy menjen az új Cserbe és jelentkezzen a lőmesternél.

Ezt a rendelkezést nem kellett volna teljesítenem – mert a lőmester is hozzájárult az előbbi helyem állandóságához –, de nem akartam Pippantyú közelébe lenni, ezért elmentem.

Így állt hát a helyzet Pipás és énközött. Eleinte zavart és bosszantott a dolog. Később fittyet hánytam Pippantyúra és a többi „kiskakasra”.

Voltak más fegyőrök is. Ezek szerencsére mind jobbak voltak Ragyulinál és főleg Pipásnál.

Akadnak kedélyes smasszerok is. Így sokat nevettünk egy Bagó nevű örön. Magunk között csak *Avizálónak* hívtuk. Sokszor úgy viselkedett mint egy nagy gyerek.

Lent a bányában többnyire nem tudtuk az időt, hiszen óránk nem lehetett. Míg B. úr itt dolgozott, nem volt baj. Utána annál több. Szerencsénkre jött egy olyan ör, aki nemcsak kifogástalanul viselkedett, de órája is volt. Maga ajánlotta, ha az időre kíváncsiak vagyunk, csak kérdezzük meg.

Lassan kezdtük megszokni, hogy bányászok vagyunk. Már nem tűnt furcsának, ha a rabok „jó szerencsével” köszöntötték egymást. Nem állítom, hogy a bányát megszerettem, de hozzáédződtem.

Az idő múlásával állandóan több és több szemet követeltek. Időnként ún. nagy termelési napokat rendeztek. Ilyenkor azon voltak, mennél többen maradjanak lenni duplaműszakon. Néha határozottan kimagasló eredmények születtek. Máskor éppen nagytermeléskor ütött be valami központi hiba, ami a szállítást meggátolta. Így előfordult, hogy a nagy garral hirdetett „nagy termelés” kisebb eredményt hozott, mint egy hétköznapi műszak.

Érdekes volt megfigyelni, hogy az első időkben fűt-fát ígértek. Így csomagot, beszélőt, százalékot azoknak, akik egy-egy beharangozott termelésen jól szerepelnek. Később ígérgettek, de szavukat nem tartották meg. Végül már nem is ígértek semmit. Ezt aztán be is tartották. A hév és a lendület ettől függetlenül nem csökkent le. Akadtak ún. *maláriások*, akik nem bírtak magukkal és olyan eredményeket mutattak fel, amire legtöbb civil bányász képtelen volt. Mások meg abban éltek ki magukat, hogy a magas százalékot teljesítőket gúnyolták.

1954 tavaszán aztán bekövetkezett az első igen szomorú eset: *Millei Lajos* halála.

Csert mindenki jó és biztonságos bányának mondta, ahol – betartják a bányászszabályokat – senkit komoly baleset nem érhet. Most beigazolódott, hogy minden bánya veszélyes, és a föld gyomrában sehol nincs biztonság.

Milleit jól ismertem. Erős, józan és megfontolt ember volt. Szabad életében földműveléssel foglalkozott. A bányánál vájár lett. Mindent többször átgondolt, mielőtt hozzáfogott volna. Mégis vele történt a tragédia.

Cser bányában szinte pillanatok alatt mindenkihez eljutott a hír, hogy Millei meghalt. Nagyon megdöbbentem. Erre senki sem gondolt. Aki tudott, a tett színhelyére sietett. Itt semmit nem lehetett látni. Sok civil gyűlt össze, riadt ábrázattal, igen titokzatosan, összedugott fejfel tárgyalták az esetet.

Hirtelen lent termett az egész bányavezetőség, mérnöktől kezdve az utolsó lőmesterig. De jelen voltak sokan a fegyőrök részéről is. Most senkire nem ordítottak. Senkit nem utasítottak rendre. Senkit nem zavartak munkájára. Néhány percre a halál vette át az uralmat. Ő előtte még smasszeréknak is meg kellett hajolniuk.

Minden lőmester és főleg az aknász, olyan falféher volt, hogy színtelenebb már nem is lehetett volna. Hiszen a haláleset az ő hibájuk is volt. Azon a részen, ahol Lajos dolgozott,

masszát vártak. A massa rosszabb a víznél is, gáznál is, mert roppant alattomos. Váratlanul jön és olyan mint a mocsár. Ha az embert utoléri, nincs menekvés. Később kipróbáltam. Csak bokáig léptem bele a masszába egyik lábammal. Alig bírtam újra megmozdulni.

A bányavezetőség tisztában volt azzal, hogy Millei területe veszélyes. Lajost figyelmeztették is. De ez elégtelen. Az aknásnak és a lőmesternek kötelessége lett volna komoly lámpákat beszerezni és nem primitív karbidlámpával világítani. Ezt vétkeesen elmulasztották.

Millei vágata már jól behúzódott a fővágattól. Állandóan tartani lehetett a massa betörésétől. Lajos a helyzetet nagyon gyanúsaknak találta. Csillését ezért elküldte a messzebb dolgozó másik csapathoz, hogy azokat figyelmeztesse. A csillés elment és jelentett a veszélyt. Dolga végeztével visszatért volna munkahelyére, de megrémülve tapasztalta, hogy oda már nem tud bemenni. A napok óta emlegetett massa megérkezett és szinte a fővágatig minden közlekedési lehetőséget lezárt. A vágatból sem világosság fénye nem szűrődött ki, sem segélykérő hang vagy nyöszörgés nem hallatszott. A csillés megtorpant. Hirtelen nem tudta, mit csináljon. Aztán ráeszmélt, hogy míg a veszélyt jelentette, vájárja meghalt. Alig volt ereje tudatni, hogy mi történt. Nem is kellett sokat beszélnie. Aki már átélte bányaszerencsétlenséget, az mind el tudta képzelni, hogy mi történhetett.

Napokig rakták megszakítás nélkül csillékebe a masszát. Rabok és civilek önként jelentkeztek munkára, hogy Lajos holttestét megtalálják. Először csak bányászokakja került meg. Vagy két nappal később értek a teteméhez. A masszát roppant nehéz lapátolni és sok is volt belőle. Mikor végre elérték a keresett holttestet, nagy vonalakban meg tudták állapítani, miként történhetett a szörnyű eset.

Mikor Lajos észrevette, hogy betört a massa, azonnal lámpájához nyúlt és rohanni kezdett. Futás közben a lámpa valószínűleg elaludt. Annyi ideje már nem volt, hogy lámpáját újra meggyújtsa. A gyorsan előnyomuló massa utolérte és hozzányomta a stomphoz. Kobakja nyilván akkor esett le fejről és előre gurult. Valószínű, hogy a támfához való hozzásodródás már ájulást idézett elő. Az is lehet, hogy a halál rögtön beállt. Ellenkező esetben a vég fulladás formájában érte el. A massa egész testét beborította. Mozdulni nem tudott, s kiáltani sem.

Aznap sem aknász, sem a lőmester nem mehetett haza. Állandóan kihallgatták őket. Tárgyaltak. Végül megállapították, hogy Millei a hibás, mert nem tartotta be az óvatossági intézkedéseket. Pedig nagyon valószínű, hogy Lajos nem halt volna meg, ha az óvatossági intézkedések hangoztatása helyett egy jó lámpát kapott volna. Persze ez drága lett volna.

Millei csillését az eset annyira megviselte, hogy eleinte a bánya tájékát sem akarta látni. Később – ha le is ment a műszakra – front- vagy csapatmunkára nem vállalkozott. Csak uraságiként volt hajlandó működni.

Lajos holttestét egy koporsóba tették. Sokáig egy faskamrában tartották. Aki akarta, megnézhetette. Nem láttam. Akik megnézték, állítják, hogy teljesen felismerhető volt. Nem tudom, kinek kellett még megvizsgálnia. Aztán elszállították. Nem tudom, hová temették. Állítólag Várpalotán valahol. Azt sem tudom, hogy az elhantolásnál jelen volt-e pap. Mi, rabok, természetesen nem jelenhettünk meg. Millei özvegye és kisfia – mint mesélik – ott voltak.

Sokáig nem tudtunk a haláleset felett napirendre térni. Aztán lassan ezt is kezdtük elfelejteni. Az állandó munka, a rengeteg kísérő körülmény – ami folyton körülvelt bennünket – más irányba sodorta gondolatainkat. De azok, akik ismerték Millei Lajost, soha nem fogják teljesen elfelejteni. Örökké emlékezetes halála figyelmeztető marad olyan időkben is, mikor talán megszűnik az emberek igazságtalan bebörtönzése, és bányába hurcolása.

Kiseb vízbetörés többször is előfordult. Egyszer elemi erővel öntött el minket a víz. Szerencsére nem jött olyan gyorsan mint a massa. Így nemcsak halálos áldozat nem volt, de

még baleset sem. Cser mélyebben fekvő részeit teljesen elöntötte a víz. Gépek, felszerelések, fronti alkatrészek, mind víz alá kerültek. Külön beállított szivattyúk próbáltak egy kis enyhülést hozni. Ez a tűrhetetlen állapot nagyon sokáig tartott. Míg a víz apadni kezdett, sok szén esett ki a tervteljesítésből.

Így is sikerült több gépet kimenteni. Ez főleg a rabok érdeme. A rabok odaadó munkájáért a fegyőrök köszönetet is mondtak. Egyesek engedélyt kaptak arra, hogy hozzátartozóik 3 kg-os élelmiszercsomagot küldjenek nekik.

Amit a rabok produkáltak, azt civilek soha nem tették volna meg. Azok sokkal józanabbak. Volt olyan villanyszerelő, aki a vízbe nyakig beelélábalt. Ez egyáltalán nem volt kötelessége. De nem tudta a többiek (főleg civilek) tehetetlenségét nézni.

Egyik vasárnapra virradó reggel történt, hogy Új Ferencen (így hívták az egyik bányakörletet) valami régi vágat feltárásánál gáz öntött el az egész részleget. Ez nem halált okozó gáz volt, de az emberek ugyancsak kóvályogtak tőle. Minden szobába beszóltak:

– Emberek, Új Ferencen gázbetörés történt. Aki tud, azonnal menjen menteni.

Nagyon sok vállalkozó volt, akik gyorsan magukra rántották bányászruhájukat és menni akartak menteni. Ott ácsorogtam én is a többiekkel együtt, de a bányába senkit nem engedtek le.

– Emberek, a parancsnokság megtiltotta, hogy még többen lemenjenek – szónokolt a körletparancsnok –, a balesetesenek közül legtöbben már fent vannak. Most már feleslegesen mennének le.

A társaságot egy darabig sikerült szóval tartani. De egyre több tántorgó és kóválygó embert láttunk feljönni. Volt, aki egyedül érkezett. Másokat támogattak. Néhányat úgy kellett vinni. Bajtársaink láttán elemi erővel tört ki a méltatlankodás:

– Le akarunk menni!

– Engedjenek le bennünket!

– Gyilkosok, segíteni akarunk bajtársainkon!

Perger, az ávós alhadnagy, mint valami őrző fenevad járkált fel-alá. De még az ő jelenléte sem hallgattatta el a felajzott idegeket. Végre beleegyeztek, hogy lemenjünk.

A bányában újabb akadályba ütköztünk: *Czifrába*, aki semmi szín alatt sem engedett tovább.

– Bajtársak – mondta –, már az utolsó embereket is hozzák. Tehát felesleges magukat veszélynek kitenni.

S tényleg egyre jöttek az emberek. Csak az volt furcsa, hogy néhányan – akik a kezdet kezdetén már jelen voltak – többször is visszamehettek segíteni, míg mi, akik az esetet csak később tudtuk meg, bármennyire is szerettünk volna segíteni, ezt nem tehetjük. Ha máskor volt is lényeges nézeteltérés, most minden épkézláb ember menteni akart.

Órákon belül minden rabot sikerült felhozni. Egyes vagányok olyan derekasan viselkedtek, hogy mindenki elismerőleg nyilatkozott róluk. A gázzal fertőzötteket tejjel itatták. Többeket beszállítottak a kórházba, akiknek állapotát az orvos súlyosnak ítélte.

A tej elfogyott. Tartalék nem volt. Ekkor fellépett Perger alhadnagy (életében talán először emberségesen, bár lehet, hogy csak tekintélyét akarta növelni). Így szólt az illetékes civilekhez:

– Elvtársak, ha félórán belül nem lesz itt elegendő mennyiségű tej, állítom, hogy mind ülni fognak.

A tej időben megérkezett.

A tábor olyan volt, mint egy megbolygatott méhkas. Mindenki tudott valami érdekfeszítő részletet. Egyesek magukat dicsérték, mások a kiváló mentőket magasztalták. Sokan a betegszoba felé siettek, ahol több orvos is működött. Megnézték a baleseteseneket. Szidták a bányavezetőséget, a kommunistákat és az Istent.

A kedélyek csak lassan csillapodtak le. A rabtársakat napok múltával is élénken foglalkoztatta a gázbetörés és az azzal kapcsolatos balesetek.

A parancsnokság levelezőlapok hazaküldését engedélyezte. Mindenki értesíthette hozzátartozóit, hogy bár gázbetörés volt a bányánkban, nekünk nem történt bajunk. Ilyen értesítésre azért volt szükség, mert a dolognak kétségtelenül híre futott az egész országban. A rémhíreket igyekeztek megelőzni.

Ennek ellenére én jobbnak láttam nem írni. Úgy gondoltam, ha nem hallják meg a gázbetörés hírért otthon, de lapot kapnak, amelyen csak annyi áll, hogy nincs semmi bajom, jobban megijednek, mintha nem írtam volna semmit.

Bányász időszakom folyamán több gázbetöréssel nem volt dolgom. Bár kisebb elgázosodások akadtak. Ezek jelentéktelenek voltak és senkinek nem okoztak bajt. Ernő-bánya frontján néha metángáz is megjelent, de csekély mennyiségben. Időnként mérték. Aknászok jellegzetes lámpával figyelték, mi a helyzet. Az Új Ferenci eset mindenkit óvatosságra intett.

Régi, elhagyott vágatokban mindig van gáz. Ha ilyen helyen valaki lefeküdne, másnap bizonyára nem tudna felkelni. Ezért a veszélyes vágatok bejáratánál fából készített kereszt hívta fel mindenki figyelmét, hogy ne menjen arra. A fakeszt nemcsak gázos helyeket akart jelezni, de minden olyan térséget, ahol bármikor veszély állhatott be, akár omlás, akár más módon.

Gázos helyek kitisztítására különböző ventilátorokat szereltek fel. Ezek néha tényleg jó munkát végeztek. Előfordult, hogy valamit fordítva kötöttek be. Akkor a befelé fújó szellőztető egész részlegeket kellemetlen gázos levegővel telített. Ilyenkor sokat mérgelődünk, míg a hibát rendbe nem hozták.

Frontelőkészítő vágatok hajtásánál elképzelhetetlen, hogy ne legyen ventilátor. Hiszen ezeken a helyeken még nincs cirkuláció. Jó levegő nélkül pedig nem lehet dolgozni. Főleg a bányában nem.

Később még előfordultak halálesetek. Egyik sem vert fel akkora port, mint Millei esete. Ennek magyarázatát főleg abban látom, hogy az első időszakban a tábor sokkal összetartóbb és egységesebb volt, mint később. Ekkor már mindenki a saját érdekeit tartotta szem előtt.

Szivattyús volt Ernő-bányában. A nevét sem tudom, azt sem, hogy miért ült, kint mivel foglalkozott. Rab volt. Bányász lett. Meghalt. Mint mesélik, idősebb ember volt. Az egyik nagyon fontos szivattyúnál teljesített szolgálatot. Időnként unhatta magát, mert biztos helyét elhagyta, hogy kissé körülnézzen. Bámészkodott. Szerencsétlenségére egy csille valahol elszabadult és a gyanútlan szivattyús halálát okozta.

Utána tárgyalások voltak. A hibát keresték. Végül megállapították, hogy öreg bajtársunk egyedül tehet róla, hogy meghalt. A holttestével mi lett, fogalmam sincs. Az esetet annyira elhallgatták, hogy csak foszlányokat tudtunk meg. Ernő-bánya Csernél lényegesen nagyobb. Itt nem futhatott mindenki össze. A civil bányászok közül többen voltak, akiket az ismeretlen rabbányász halála közelebbről nem nagyon érdekelt.

Fronton dolgozó bajtársam cigány volt. Róla sem tudok mást, csak azt, hogy igen jól dolgozott. A szabályokat ő is, frontmestere is betartotta. De a szén nem. És meghalt. A front telítőtől indult. Ez azt jelenti, hogy a kaparószalagot átszerelték az új szénfalhoz. Deszkákat kellett csak eltávolítani, hogy az a szénmennyiség, ami magától szokott lehullani, rádőljön a kaparószalagra. Bajtársunk kivette a deszkákat. A szénnek nagy nyomása volt – amint mondani szokták dukkolt –, és olyan mennyiség pattant hatalmas erővel ki, mely bányászunkat halálra sebezte. Néhány órát állítólag még élt, de nem lehetett megmenteni. Ez a bajtársunk nem régóta volt a táborban és a bányánál. Ezért jóformán senki sem ismerte. Sajnálni főleg azért sajnáltuk, mert rab volt szegény.

Mindenki sorsa bizonytalan volt. Arra azért senki sem gondolt, hogy esetleg utoljára száll le dolgozni. Akadtak olyanok is, akik örültek, ha megsérültek. Így megszabadultak a gyűlölt

bányától. Voltak, akik a földalatti munkától annyira undorodtak – bár azt mondták nem félnek –, hogy inkább a legrosszabb bánásmódot is elviselték, de nem mentek le.

Egy öreg bajtársra jól emlékszem. Először volt életében bányában. Úgy lépkedett, mintha tojásokon járkált volna. Szemében a rémület tükröződött és állandóan riadtan leste, nem szakad-e valami a fejére, vagy nem nyílik-e meg alatta a föld. Valamelyik csapatnál lőttek. A szemet robbantották. Emberünk annyira megijedt, hogy a földre vetette magát. Azt hitte, hogy a bánya összedül. A világért nem lehetett volna rávenni, hogy a robbantás eredményét – a füst elvonulás után – megnézzék. Állandóan azon sopánkodott, hogy csak egyszer sikerüljön innen megszabadulnia, többet soha nem fogják lekényszeríteni.

Öregünk nem is volt többet lent. Nem használt sem beszéd, sem fenyegetés, sem éheztetés.

Néhányan – főleg civilek – azt mondták, a cigány (mert az volt) csak színészkedett. Nem akart dolgozni, s ezért megijátszotta magát. Ezt túlzás állítani. Hiszen több cigány is volt velünk, akik nem ijedtek meg.

A civilek és a rabok viszonya nem volt rossz. Akadtak egyesek, akik szerették magukat megijátszani, s hatalmukat fitogtatni. Az ilyenekhez tartozott Cser bánya harmadik bányamestere. Nevét már elfelejtettem, de gúnynevét még jól tudom. Először *Kriptaszökevénynek*, később *Izompityúnak* hívtuk. Nem is annyira magas, mint inkább vékony alkattal rendelkezett. Roppant beképzelt – csak nem tudom mire – és a rabok nagy ellensége volt. Igen szerette volna, ha tisztelik és kellő módon félik. De kevés rab volt, aki megijedt tőle. Ha műszakra vonultunk le és megláttuk, kórusban kiáltottuk:

– Izompityú! Izompityú!

A rosszindulatú bányamestert ez módfelett bosszantotta. Szerencsétlenségére a fegyőrökkel sem volt jóban. Így még csak megtorlást sem tudott foganatosítani. Néha csak azt csodáltam, hogy tud egy ilyen vékony ember ennyire mérges lenni.

A rabokat levegőnek nézte, amire egyszer nagyon ráfizetett. Új embereket küldtek bányajárásra. Mivel a sok gyaloglástól elfáradtak, letelepedtek. Izompityú éppen arra jött. Új embereink tudták, hogy ő a bányamester. Illedelmesen köszöntötték. Ő vállát sem rándította meg. *Jhonny* – híres vagány – származásra román, belemenős, szokimondó, jókedélyű legény, utána szólt:

– Halló paraszt, köszöntünk!

A hiúságában megsértett bányamester, mint akit kígyó mar meg, felszisszent és mérgesen fordult Jhonny felé:

– Tudja maga, ki vagyok én?

– Persze hogy tudom. Egy szemét csavargó. Aki megjátssza itt az *óberosokat*. Pedig hülyébb az utolsó bányásznál, aki pedig már tényleg hülye.

A többiek harsány röheje elnyomta Izompityú méltatlankodó kitörését. Jobbnak is látta hamarosan elkotródni.

Nemcsak Csernek és Ernőnek, de az egész Várpalotai Szénbányászati Trösztnek *Haracska Imre* volt a vezérigazgatója. Amilyen magas pozíciót töltött be, olyan nagy csavargó volt. Valamikor állítólag asztalossegédként dolgozott. A bányához nem sokat értett. De jó kommunista volt. Így igazgató lett. Időnként tetszetős cikkeket írt a hetenként megjelenő Várpalotai Bányász című lapba. A civil dolgozókat sem becsülte sokra, a rabokat meg egyenesen megvetette. Olyan ostoba volt, mint a tök, és talán azért hitte, hogy okos. Minden hónapban egyszer végigjárta a Tröszthez tartozó összes bányát. Ilyenkor mérnökök, főaknászok és ég tudja milyen fullajtárok kísérték. Egyszer megszólítottam:

– Igazgató úr, miért nem kapunk mi, rabok, fát?

Rám sem nézett, de azért válaszolt:

– Ezt a maguk parancsnokával már megbeszéltem.

Ez azt akarta jelenteni, hogy semmi közöm hozzá.

Nem találkoztam egyetlen civil bányásszal sem, aki ne haragudott volna rá. A rabok kivétel nélkül valamennyien utálták.

Bányában töltött 44 hónapom két részre oszlik: arra a 27-re, amit a Cserben töltöttem, és arra a 17-re, amit Ernőben. Kisebb megszakításoktól eltekintve, 26 hónapot egyhuzamban a Hajdú siklófejen dolgoztam le. Mikor munkahelyem megszűnt, az aknász 3 helyet is ajánlott. Akkor került Cserhez Új Ferenc bánya és én ide kértem magamat. Új Ferenc egy hónapig volt Cserbánya kötelékében. Ekkor átcsatolták Ernőhöz. Mindazok, akik ott dolgoztak, automatikusan Ernőbányához kerültek. Új Ferencen hónapokig mint *töltős*, helyesebben mint *forгатó* működtem. A munka Új Ferencen átmenetileg megszűnt és – amitől nagyon féltem – 1954 decemberében áttettek Ernőbányába.

Ernőnek lenni azt jelentette, hogy műszak előtt 2 órával szolt a sorakozót jelentő kolomp. A kultúrteremben gyülekeztünk. Vártuk a fegyőröket, akik nagy kiabálások közepette meg is jelentek. Megszámoltak bennünket előlről, hátulról, időnként többször is. A létszám csak ritkán egyezett. Ötösével kellett felállnunk, hogy a számolás nehéz feladata ne legyen túl megerőltető *értelmes* smasszerjainknak. Minden hiába! Mikor rettenetes káromkodások közepette végül mégiscsak rendbejött a létszám, levonulhattunk a bányába. A műszak megkezdése előtt 1 órával indultunk, hogy időre odaérjünk. Utunk Cserbányán át vezetett. Naponként 5 kilométert tettünk meg oda és 5-öt vissza a föld alatt. Eleinte keserves volt, később megszoktuk. Ha jó utunk lett volna, senki nem panaszkodik, de amerre elhaladtunk, azt mindennek, csak jónak nem lehetett nevezni. Helyenként meredek ereszkéken kellett felkapaszkodni. Máskor lefelé csúsztunk. Egyes helyeken pokoli meleg fogadott. Másutt – főleg télen – kegyetlen hideg volt. (A hidegvágatban, ahol a légakna volt.) Volt olyan vágat, ahol csöveken kellett átmászni. Volt olyan, ahol mélyen hajolni kellett, de még így sem tudta az ember a fejbeverést elkerülni. Volt ahol csúszós talajon kellett keresztül lábalni. Megint máskor vízen gázoltunk át. A legrosszabb mégis az volt, hogy tudtuk, holnap, holnapután is ugyanígy kell bandukolnunk az egyhangú robot felé, és visszafelé az utálatos, fegyőrökkel fertőzött tábor felé.

Minden műszaknak volt egy állandó fegyőre. Ő ellenőrizte a létszámot. Az lett volna a feladata, ha a civil felügyelet valaki ellen kifogást emel, intézkedjék. Ezzel szemben ezek a smasszerek azt csinálták, hogy mindenbe beleütötték az orrukat, míg néha az aknászok vagy a főaknászok rendre nem utasították őket. Akadt olyan bolond köztük, aki még a civileknek is parancsolni akart. Ezek röviden elhallgattatták őket.

Lent a bányában a fegyőröktől nem kellett annyira tartani, de néha veszélyesek lehettek. A 2-es műszaknak (hiszen Ernős koromban is ehhez a műszakhoz tartoztam) állandó fegyőre „Bunkó” volt. Ez a név nagyon jellemző volt rá. Civilek, rabok egyaránt Bunkónak nevezték a háta mögött. Annyira ostoba volt, ami fegyőrök közt is ritkaság. Ha valamin gondolkoznia kellett, arcán kiült a kétségbeesés. A legkisebb szellemi megerőltetés fájdalmat okozott neki. Hülyesége mellett rosszindulatú is volt. Főleg miután őrmesterré léptették elő. Ügyetlensége a bányatörténelemben páratlanul áll. Saját bicskájába esett bele. Ezt el sem akartam hinni. De 3 hétig távol volt.

Bunkó evett. Olyan helyre telepedett le, ahol időnként csillék is közlekedtek. Félre akart húzódni. Bicskáját görcsösen markolva, saját lábában megbotlott és elvágódott. A kés pengéje Bunkó hasába hatolt. Senki nem sajnálta. Mindenki kinevette. Az ilyen embert küldték aztán tiszti tanfolyamra. A kommunistáknak amúgy igazuk volt. Bunkó kiváló eszközzé vált a kezükben.

Egyszer feleselni bátorkodtam Bunkóval. Ekkor már régen az Ernőben dolgoztam és a töltőnél forгатós voltam. Mikor a front teliből indult, emberfeletti munkát kellett produkálni. Percenként 4-5 csillének a leforgása a töltő alá nem gyerekjáték. Egy rövid nadrág volt rajtam, de (a töltőssel együtt) úgy izzadtam, mint valami napra kitett fagyalt. A szén úgy ömlött, hogy lehetetlenség volt úgy csillét forгатni, hogy ne hulljék a gödörbe sok szén.

Mikor a gödör tele lett, mást nem tehattunk, megálltunk. Mivel csak egy lapátunk volt, a töltős lapátolt, én pedig csak álltam.

Bunkó valahonnan előrontott. Csak annyit látott, hogy a töltős lapátol, én pedig nyugodtan állok, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Szavaival úgy esett nekem, mint valami örült:

– Miért áll a töltő?

– Hiszen látja felügyelő úr – szóltam bosszantóan nyugodtan. Tudtam, hogy ostoba embereket így lehet sodrúkból a legjobban kihozni.

– Mit látok?

– Sok szén mellé megy. A gödör tele van. Ezt ki kell lapátolni.

– És maga miért nem lapátol?

– Mert csak egy lapát van. Vagy talán a sapkámmal lapátoljak?

– Ne pofázzon! Szerezzen egy lapátot és dolgozzon!

– Honnan, felügyelő úr?

– Persze a forgató nem iparkodik. Ezért megy annyi szén mellé. Csak kényelmeskedik.

Meztelen testemről még folyt a veríték. Éreztem a megerőltető munka keménységét. Akkor egy szemlélő, ostoba fegyőr azt vágja a fejemhez, hogy nem dolgozom elég jól. A nagy nyugalom engem is elhagyott. Egész testemben remegtem, mikor válaszoltam:

– Kritizálni könnyű, azt én is tudok.

Szavaimnak óriási hatása volt. Bunkó valószínű nem értette, mit jelent kritizálni. Azt gondolta valami káromkodásról vagy hasonlóról van szó. Amit válaszolt, azt leírni képtelenség. Mindennek elnevezett, csak nagyságos úrnak nem. Hozzám rohant. Meg akart ütni. Meggondolta magát és csak az öklét rázta.

Heves támadására nem válaszoltam. Lassan eszembe jutott, hogy mindig a fegyőrnek adnak igazat.

Két nappal az eset után, „szemtelen magatartás” vádjával, 10 napra a sötétbe csuktak. Ekkor már bántam, hogy nem válaszoltam.

Munka szempontjából Ernő bánya más volt, mint Cser. Itt kevés kis csapati fejtés működött. Inkább a frontokra fektettek súlyt. Volt olyan időszak, mikor egyszerre 3 front is dolgozott. Ha új ember érkezett, nem sokat érdeklődtek, mi a kívánsága, egyszerűen bezavarták a frontra.

Itt aránylag kevesebb uraságira volt szükség. Jóformán csak a főbb vonalakon ténykedtek szállítók. Mikor Ernőre átkerültem, szerencsémre egyik töltőnél hiányzott a kihordó. Így a fronttól megmenekültem. Munka bőven volt. Mikor szerelés miatt állni kellett, az uraságiaknak is segíteniük kellett a fronton.

Egyszer a szerelésen való részvételt megtagadtuk. Lóránt lömester (akiről sokat lehetne mesélni) dühöngve nekünk esett:

– Hát miért nem akarnak bemenni?

– Azért – válaszoltam –, mert 100% alatt vagyunk. Ha a bányavezetőség nem törődik velünk, minket sem izgat a bánya.

– Megyek, szólok a felügyelőnek.

– Csak tessék bátran – zengtünk kórusban.

Bunkó valahonnan megjelent. Most nem volt rossz hangulatban. Viszont tekintélyét akarta fitogtatni.

– Miért nem teljesítik a lömester úr intézkedését? – kérdezte.

– Mert nem kaptunk százalékot – mondtam.

– Az utasításokat akkor is tegyék meg, mert mindenkit kihallgatásra rendelek – nézett rajtunk Bunkó ostobán végig. Ennyivel be is érte. Senkinek nem lett baja.

Fegyőrök találták-e ki, vagy civil gazemberek, nem tudom. 5 naponként, műszak után még 4 óra hosszát lent kellett maradnunk. Az új front beszerelését kellett lebonyolítani. Ezt a

4 órát nem fizették. A dolog senkinek sem tetszett. Mindenki tudta, hogy jogtalanságot követelnek tőlünk. De szólni csak *Béla pappusz* mert. Ő, a talpig férfi, aki annyira erős tudott lenni, ha az igazságról volt szó, mint senki más.

Aknásznak, fegyőrnek, parancsnoknak – mindenkinek – megmondta Pappusz, hogy a raboktól törvénytelen dolgot követelnek. Egy perccel sem hajlandó tovább dolgozni. Példáján felbuzdulva még hárman tagadták meg a túlórázást.

Azonnal sötétbe tették őket. A többieket 10 nap után kiengedték. Béla pappuszt 5 nappal tovább bent tartották, mert „szemtelen” volt. Kifogásolni merte, hogy a sötétben sem mosdási lehetőség nincs, sem fürdeni nem engedik őket. Pappusz nem hagyta magát, a parancsnokságot feljelentette (persze ezt csak kerülővel tehette). Vagy két hónappal később az ügyet kivizsgálták. Az ingyenes túlórázást megszüntették. Más azonban nem történt. Pappuszek sötétben töltött napjait nem tudták jóvátenni – de nem is akarták! Suttymban a parancsnokságot bizonyára megdicsérték, hogy ügyesen járt el. Hiába méltatlankodtunk. Senki nem hederített ránk.

Ezekben az időkben tűnt fel *Nyakkendős*. Valamikor bányász volt (a sötét fajtából). Még műszakra is nyakkendőben járt (innen a neve). Fegyőr lett és tizedesi minőségben hihetetlenül nagy szadizmussal sanyargatott bennünket. Különösen az ingyen túlórák idején mutatta ki foga fehérjét. Állandóan a nyomunkban volt és nem engedélyezett egy perc megállást sem. Nincs az a középkori rabszolga-hajcsár, aki különbül látta volna el feladatát Nyakkendősnél. Mikor megláttuk, legszívesebben köptünk volna. Úgy utáltuk.

A civileken keresztül leveleket és kisebb csomagokat kaptunk. Erre nagy szükség volt, mert a későbbi beszélők folyamán semmit sem tudtunk átjuttatni. Smasszerjaink – többnyire vamzerok révén – tudomást szereztek arról, hogy rabok és civilek között milyen ügyletek folynak. Ezért bevezették, hogy a műszakot megmotozzák. Egyik barátomnak egy civil hozott egy kis hazait. Hogyan vigye be a táborba? Fogott egy henger alakú fát és kibelezte. Az élelmiszert belerakta. Így indult felfelé. Tél volt. A bányából – akkor – minden elítéltnak joga volt hulladékfát felvinni. Ha mindent át is vizsgáltak, a fára senki sem gyanakodott. Többször is tapasztaltam kellett a rabok csodálatos leleményességét.

Télen soha nem hagytam ki a lehetőséget, hogy ne vittem volna a bányából fát fel. Egy alkalommal szintén vittem a fát. Béla pappusz és Winkler Jancsi mögöttem jöttek. Náluk is volt fa. A szembejövő műszak emberei mind figyelmeztettek bennünket:

– Fiúk, ne vigyétek fel a fogát. Elveszik tőletek. Újabb rendelkezés van. Ne strapáljátok magatokat.

Süketek lettünk volna, ha a figyelmeztetést nem halljuk. De azt a fát, amit már jó darabja cipeltünk, most egyszerűen dobjuk el? Nem, ezt nem tehetjük. Vittük hát a tüzelőt. Az aknaházban fegyőrrel is találkoztunk. De csak rab szólt, hogy a táborba tilos fát vinni. A rab okoskodó szavára meg nem sokat adtunk.

A bánya és a tábor közötti drót úton – ahol csak egyesével lehetett közlekedni – úgy adódott, hogy én mentem elől. Pappusz és Jancsi közvetlenül utánam hozták fájukat.

A toronyból éles hang szólt le ránk:

– Forduljanak vissza!

Tudtuk, hogy ez mit jelent – vigyük vissza a fát –, de voltunk olyan csökönyösek, hogy a megkezdett küzdelemből nem engedtünk. Utunkat, mintha semmit sem hallottunk volna, nyugodtan folytattuk.

– Dobják el a fát! – hangzott az újabb felszólítás.

Nem adtunk választ, csak mentünk.

– Utoljára figyelmeztetem magukat, dobják el a fát!

– Nem dobjuk – szóltam vissza.

– Dobják el, mert lövök!

– Lőjön – ordítottam abban a biztos tudatban, hogy úgysem meri fenyegetését beváltani.

- Lövök – dühöngött a smasszer a toronyban.
- Lőjön – ismételték most már másodszer.

Az őt tehetetlen dühében toporzékolt. A parancsnokságra csengetett. Közben beértünk a táborba. Ott mindenki csodálkozott, hogy sikerült fát hoznunk.

Alig értünk be szobánkba, már jöttek is értünk. Azonnal menjünk a körletparancsnoki irodába. 1955-ben ilyen nagyszerűen működött a vamzerszolgálat Várpalotán.

Ekkor próbáltam ki télen is a sötétet. Pappusz 5 nappal megúsza. Jancsi semmit sem kapott. A parancsnok velem szóba sem állt. Csak az őrt utasította:

- Ezt az embert tegyék sötétbe.

Annak ellenére, hogy Ernő bánya jóval barátságosabb volt Csernél, 6 hónap alatt annyira megszoktam, hogy már kezdtem nem undorodni tőle. Ha a gépi berendezés annyira érdekelt volna, mint amennyire nem, még érdekesnek is találtam volna. De még a vitlagépet – melynek közelében hónapokig dolgoztam – sem néztem meg. Inkább az *embereket* figyeltem. Mit vehetek észre náluk. Nyersességet. Ernőbányában az udvariasság leghalványabb fokát sem tapasztaltam.

Itt mindent nevén neveztek. Ha valakit hülyének tartottak, közölték vele. Senki nem sértődött meg, ha mázsányi gorombaságot vágtak a fejéhez. Sokszor hallgattam civil bányászok beszélgetését anélkül, hogy beleszóltam volna. Szénen kívül csak az italtól folyt a szó. Ha valaki már labdarúgásról szólt, értelmes embernek számított. Igazán kevés jófejű bányással találkoztam, bár kétségtelen, akadt ezek között a kemény emberek között is tehetséges. A sötét helyen végzett munka, valamint az állandó ivás nem lehet az értelemre jó hatással. Talán ezért szokták azt mondani, az a jó bányász, akinek sötét a feje és világos a lámpája.

Ebben a mondásban talán van valami, de valójában nem állja meg a helyét. Az igazság inkább az, hogy a bányászokkal soha nem foglalkozott senki komolyan. Ezért dőltek be nagy számban eleinte a kommunista propagandának. Később – mikor ráeszméltek, hogy a népi demokrácia is ki akarja őket használni – gyűlölettel fordultak a kommunizmus ellen.

Ernő bányában több munkahelyem volt. Legtovább mint forгатós működtem különböző frontok töltőinél. Voltam azonban kihordó, kapcsolós, fás és minden, ami éppen kellett.

Legkellemetlenebb időszakom talán az volt, amikor mint fahordó teljesítettem feladatokat. A frontot kellett bányafával ellátni. Ez nem lett volna rossz, ha az ereszkék rendben lettek volna. Ketten voltunk fások és két ereszkén kellett működni. Hol a fás csille esett ki, hol a vitla romlott el. Mindig volt baj. A szivattyú csövei állandóan útban voltak. Folyton a lakatosokat hívtuk. Ezek derék legények voltak. Mindig csak annyit csináltak, amennyire feltétlenül szükség volt.

Emlékszem olyan időszakra, mikor az ereszke annyira felduzzadt, hogy talpat kellett szedni. Ilyenkor a fákat kézzel vonszoltuk, és úgy dolgoztunk mint az állatok. Társam idősebb magyar volt. Intelligensen magyarázott mindenről. Csak azt nem szerettem, mikor a kommunisták ostobaságáról, vég nélküli előadásokba bocsátkozott. Az idők folyamán tapasztalnom kellett, hogy ellenségeink egyáltalán nem hülyék. Ha lekezelik őket, ez nagyon megbosszulja magát.

Igen boldog voltam, mikor új beosztást kaptam és kapcsolós lettem az egyik frontelőkészítő csapatnál. A munka itt nem volt veszélyes – legalábbis eleinte –, de állandóan küzdenünk kellett, hogy csapatunknak megfelelő mennyiségű csillét tudjunk biztosítani. Ha a front *teliből* indult, minden üres csillére szükség volt.

Néha veszekedni kellett. Ezt szívesen tettem. Mert nekem is kezdett már az agyamra menni a bányában töltött sok idő.

Hónapokig nem volt semmi baj. Aztán egyszerre minden ellenem esküdött. Ez már közvetlenül szabadulásom előtt történt.

A frontelőkészítő csapat már több mint 500 méterre halad elő. Új vitlást kaptunk. Ügyetlen volt. A vitlakötelet többször is elszakította. A visszarohanó csillék ilyenkor az ereszke bizonyos pontján nagy rombolást okoztak. A hiba kijavítása sok időt igényelt. Vájár, lőmester mérgében sokszor haját tépte. Jobb híján rajtam akarták bosszújukat kitölteni. Azért haragudtak rám, mert én nem vettem a szívemre, ha néhány órás kiesés keletkezett, hanem csak nevettem. A vájár – goromba fráter, aki addig velem szemben tűrhetően viselkedett – dühösen nekem támadt és ocsmányul szidni kezdett. Persze én sem hagytam magam. Úgy beolvastam neki, hogy ámulva csodálkozott. Azt hitte, én nem tudok vagy nem merek szólni.

Ernős időszakom utolsó hónapjában lőmesterem *Csősz János* volt. Az öreg kicsinyes, maradi és rosszindulatú embernek bizonyult. Ég tudja miért – legalábbis eleinte – engem szeretett. Keresztneveмен szólított, s ezt csak kedvenceivel tette. Igaz, udvarias voltam hozzá – ez simogatta hiúságát –, amit kívánt, megtettem. Hamarosan rájöttem, hogy az öreg igen alattomos. Mindenkire rosszat mondott. Többször engem hibáztatott, mikor pedig ő volt valamiben ludas. Ezt még elnéztem. Egyszer azonban olyan csúnyán megrágalmazott – hogy a felelősséget magáról elterelje –, hogy kénytelen voltam megutálni. Ettől kezdve levegőnek néztem – ami igen bántotta –, és ha találkoztam vele, nem köszöntem.

Csősz csodálkozott, de nem szólt semmit. Napokkal később előre köszönt. Nem válaszoltam. Másnap utánam kiáltott – már nem a keresztnevemet használta –, haragudott.

– Ágotha, ajánlom magának, hogy köszönjön!

Megálltam, végignéztem és csak ennyit szóltam:

– Magának soha!

– Ezt tanulta az intézetben? Erre nevelték?

Hagytam a szavakat magamról leperegni.

– Megálljon, szólok a felügyelőnek.

Csősz tudta, hogy kinek kell szólni. Megvárta, míg Somogyi – egy hírhedt csibész – került szolgálatba. Azt uszította rám. Somogyi nyersen, pökhendien megszólított:

– Maga az az Ágotha?

– Igen, én vagyok.

– Miért nem teljesíti a lőmester úr utasításait?

– Minden utasítást teljesítek.

– Akkor miért nem köszön a lőmesternek?

– Köszönök a lőmesternek.

– És Csősz lőmester úrnak szokott köszönni?

– Neki nem.

– Miért nem?

– Ez az én dolgom.

– Nem igaz. Ez rám is tartozik. Miért nem köszön Csősz lőmester úrnak?

– Hiszen megmondhatom, nem titok. Mert megrágalmazott, megsértett, s ezentúl nem vagyok hajlandó köszönni.

– Én pedig most megparancsolom magának, hogy ezentúl köszönjön! Megértette?

– Megértettem. De ennek ellenére sem fogok köszönni.

– Tudja, hogy ez parancsmegtagadás?

– Lehet.

– Le fogom magát csukatni.

– Ez a felügyelő úrnak jogában áll. De akkor sem köszönök.

– Fog maga még máshogy is beszélni.

– Azt nem hiszem.

– Mennyi ideje van még vissza a büntetésből?

– Öt nap.

Somogyi – mint akit leforráztak – elhallgatott.

Eszmecserénket többen is végighallgatták és alig győzték nevetésüket visszatartani. Tény, hogy Csősz után még annyira sem bírták mint előzőleg. A bányát hamarosan ott is hagyta. Valakivel beszélgetve egy alkalommal, rólam így nyilatkozott:

– Aztán az Ágotha Tibi nem értem. Eleinte olyan rendes gyerek volt. Aztán úgy elromlott (lehet, hogy az öreg szavaiban volt valami igazság).

Nem állítom, hogy 44 hónapon keresztül emberfeletti munkát végeztem. Hiszen lent mindig szállítómunkásként dolgoztam. Azért ha életemben valamire büszke vagyok, az a bányász múltam, melyet életem végéig nagy dolognak tartok.

Az a tény, hogy 44 hónapig megszakítás nélkül föld alatt dolgoztam, szép teljesítmény.

Az emberi társadalom olyan rétegét ismerhettem meg, mely minden hibája, maradisága, ostobasága és rosszasa ellenére is, megbecsülésemet vívta ki.

Idős bányászok arcát látom, akik idő előtt megöregedtek, mert egész életükön át a legkeményebb munkát végezték (és sajnos ezzel együtt a legtöményebb szeszt fogyasztották). Fiatal bányászokra emlékszem, akik öreg korukra roncsok lesznek a megfeszített munka miatt.

Emberek közönye, beletörődése a megváltoztathatatlan rosszba. Az iga cél nélkül való vonzása. Így festettek 1956-ban a magyarországi bányák.

Nézeteltérések, veszekedések, irigység (ha a másik valamivel többet keresett) és robot, állandó munka. Ez a bánya. A veszély leselkedése, melyre már oda sem figyel senki. Hiszen a halál megváltást jelent. Ilyen a bánya.

A rabbányász külön embertípus. Rövid idő alatt nagyszerű eredményeket tudtak elérni. Szinte átalakultak. Ha valaki nem utálja a bányát, meg tudja szokni. Ha valaki nem fél a munkától, örült tempót tudott elérni.

Sok rab túltesz a civileken. Voltak, akik rabságukból tekintélyes pénzösszeget tudtak hazaküldeni családjuknak. Legtöbben mégsem a pénz miatt szárnyalták túl saját magukat. Inkább valami örület (amit Várpalotán szénmaláriának hívtak) szállta meg őket. Sokan nem tudtak másról, csak a bányáról beszélni (ez már későbbi időszakban volt). Egyesek még álmukban is csilléval, aknásszal és szénnel viaskodtak. Egész életükre nyomot hagyott a bányában eltöltött rabságuk.

Szökések

Az 1945. évi „*felszabadulás*” előtti raboknak összehasonlíthatatlanul sokkal jobb dolguk volt, mint az azt követőknek. A régieket nemcsak emberségesebben kezelték, de több joguk is volt. Így többek közt minden elítéltnak joga volt szabadságát visszaszerezni (vagyis megszökni). Régebben is szigorúan őrködtek a szökött fegyenc felett és a lánc akkor sem volt ismeretlen.

45 után lényegesen változott a helyzet. A szökés büntetendő cselekedett lett. Ha a szökevényt elfogták, nemcsak vasat kapott a lábára, hanem bíróság elé állították és sokszor éveket szabtak ki rá, attól függően, hogy még mennyi ideje volt a szabadulásig. Szökések alkalmával nemcsak a megszökött került meleg helyzetbe ha elfogták, de mindazok, akikről feltételezték, hogy tudtak valamit a terveiről. A raboknak kötelességévé akarták tenni, hogy vigyázzanak egymásra. Ha valaki valamit megneszel, azonnal jelentenie kellett. Sokan nevetve kérdezték:

– Mire valók akkor a fegyőrök?

Ritkaság volt, ha valaki a szökni készült *beköpte*, persze vamzerek mindig voltak. Az is ritkaságszámba ment, ha a szökevény előre megmondta, mit is akar csinálni. A szökés gondolata mindenkiben felvetődik, de legtöbbször megmaradt csak vágnak.

Magyarországon nem volt elég a börtönből csak meglépni – bár ez is nehéz feladatnak bizonyult –, de ha valaki szabad akart lenni, az országot is el kellett hagynia. Aki menni akart, annak nagyon körültekintőnek kellett lennie és feltétlenül szüksége van börtönön kívüli segítőkre. A kockázat nagy, de néha sikerrel végződött.

4 éves rabságom idején mégis mintegy 40 emberről tudok, akik megkísérelték szabadságukat visszaszerezni. Legtöbbnek nem sikerült. Nem voltak elég elővigyázatosak. Leginkább olyanok próbálták meg a szökést, akiknek még sok lett volna hátra. Hallottam viszont olyan esetet, hogy életfogytos kitűnő lehetősége ellenére sem mert szökni. Csak az ég tudja, hogy az ilyenek mitől tartottak?

Úgy hírlik, hogy nincsen olyan fegyház, melyből még ne szöktek volna meg, legyen az Amerikában vagy akár Oroszországban. Magyarország börtöneit – ha mind nem is láttam – hírből valamennyit ismertem. Néha csodával határos dolgokat meséltek, hogyan sikerült egyik-másiknak a szegedi Csillagból, a recski haláltáborból vagy a hírhedt váci fegyházból meglépnie. Állítólag Sopronkőhidáról sem volt gyerekjáték a szökés, de hogyan tudtak egyesek Márianosztráról kiszabadulni, azt nehezen értettem.

Pedig Nosztráról is szöktek már meg. A Markóból régebben többen is elszeleltek (falbontással, ha szélső zárkában laktak). Hiszen ha sikerült a falon kibújniuk, már az ügyészségen voltak, ahol mindenki szabadon járhat.

Csupán egyetlen dolgot nem hallottam – Recsk kivételével – (és a sikert szinte hihetetlennek tartottam), hogy valaki az ÁVH karmaiból szabadult, helyesebben szökött volna meg.

Azalatt a 4 hónap alatt, míg a Markóban és Márianosztrán tengődtem, nem történt sem szökés, sem szökési kísérlet. Itt csak a meséket hallgattam bátor emberekről, vakmerő, mindenre elszánt rabokról.

Az első szökést – mely nemcsak ügyes, de szellemes is volt – várpalotai időszakom legelején éltem át.

Egy bizonyos *Czifra* nevű rab (semmi köze nem volt a későbbi rabtáborparancsnok Czifrához) feljött a bányából. Az öltözőben magára húzta Csontos főaknász ballonkabátját. Utána a civilekkel – az örök barátságos köszönése mellett – a kapun kísért.

Az első hetekben a civil bányászokat csak felületesen igazoltatták. A szökésre bizonyára csak később jöttek volna rá, ha Csontos a ballonkabátját nem keresi. Először azt hitte, hogy talán fia vitte el, aki ugyancsak a bányában dolgozott. Fia közben már előkerült, de a kabát nem. Ki vihette el? Civil nem valószínű. A kabát könnyen felismerhető. A rab sokkal kevésbé. Mit csinál vele a táborban? Míg bölcselkedtek, egy civil halványan emlékezett arra, hogy valaki a főaknász kabátját magára húzta és gyorsan eltávozott.

– Akkor az csak rab lehetett – állapította meg egy okos.

A létszámmellenőrzésnél valóban kitűnt, hogy egy fővel kevesebben vagyunk. A fegyőrök között nagy riadalom tört ki, hogy ilyen könnyen átverték őket. Később minden józanabb smasszer elismerte, hogy Czifra a szökését nagyon ügyesen csinálta.

A táborban napokig mindenki erről beszélt. Nagyobb hős Czifránál pillanatnyilag nem létezett. Egyesek azon morfondíroztak, visszaküldi-e Czifra Csontos főaknász ballonkabátját, ha már biztonságban lesz?

Visszaérkezett-e a kabát vagy sem, az nem derült ki. Csató alhadnagy – az akkori parancsnok – állítólag kapott külföldről egy levelet Czifrától. Ebben közölte, hogy a fegyőrök milyen csibészek. A kommunisták akasztófára valók. Csató pedig vigyázzon magára.

A kapura ezentúl fokozott figyelemmel vigyáztak. Minden civil igazolványát tüzetesen megvizsgálták. Mindenki biztosra vette, ha a jövőben lesz is szökés, az nem a kapun át fog történni. Mégis ott következett.

Zsoliról megoszlottak a vélemények. A mesemondásban utolérhetetlen volt. Elterjesztette azt a (mint később kisült, légből kapott) mesét, hogy december 21-én, Sztálin 73. születése napján amnesztia lesz. Ő egészen bizonyosan szabadul. Mondókáját hitték is, nem is. Aztán eljött december 21-e. Vasárnapra esett. Jöttek a beszélők. Zsolihoz valami hatan érkeztek. Nemcsak beszélgettek, de a szökést is előkészítették.

Mikor késő délután szokásos létszámmellenőrzésre került sor, egy ember hiányzott. A szobákat többször is átszámolták. Hiába! Végre rájöttek, hogy Zsoli nincs jelen. Hol lehet ez a csodálatos lóköttő? Most mindenkinek eszébe jutott Zsoli jövődöleése, hogy december 21-én amnesztiával fog szabadulni. Amnesztia ugyan nem volt, de Zsoli valóban szabadult.

Látogatók hoztak számára civil ruhát, kalapot, mindent. Ezt a gúnyát a WC-ben magára öltötte. A civil látogatókat kifelé menet, akkoriban csak felületesen igazoltatták, vagy még úgy sem. Zsoli jól szemére húzta a kalapját és a kapun kisétált.

Mire eltűnését felfedezték, már biztos helyen volt.

Legtöbben azon csodálkoztak, hogy az az egyén, akit minden fegyőr annyira ismert, egyszerűen csak kitudott sétálni. Így még senki sem csapott be fegyőröket. De bátorság is kellett hozzá.

A szökés levét mi – hátramaradottak – ittuk meg. Mindent annyira megszigorítottak, hogy akinek még komoly szándéka volt a szökés, az most már biztos nem a kapunál kísérletezett. A fegyőrök pedig hetekig úgy járkáltak közöttünk mint a fenevadak.

Jóval később, talán két év múlva, az a hír érkezett, hogy Zsoli lebukott és a Markóban várja, hogy elítéljék. Az okosok aztán arról számoltak be, hogy már el is ítélték (eredeti büntetésén kívül még jó néhány évet kapott) és elszállították Márianosztrára. Hittem is a kósza híreket, meg nem is. Egy Nosztráról érkező szállítással aztán Zsoli Palotára érkezett.

Elbeszélései folytán egy hőst kellett látnom benn, aki szabadságát, minden akadályt legyőzve szerezte meg. Szerencsétlen körülmények során újra lebukott.

Mikor 1952 decemberében sikerült meglépnie, a tábortól nem messze egy autó várta. Hamarosan a határnál volt. Elég simán átjutott Ausztriába. Ott – állítólag – nagyon jó dolga volt. Magyarországra többször is visszajött. Egyszer valamelyik fegyőrrel találkozott, akinek az autóból integetett. Az őt nem ismerte fel.

– Na és hogyan sikerült lebuknod? – kérdeztem.

– Hát egy nő segített be.

– Miféle nő?

– Az egész kellemetlen eset. Gyerekkori játszótársak voltunk. Most valamin összevesztünk és feljelentett.

Zsoli néhány napig lejárta a bányába. Akkor rájött, hogy beteg. Orvossal kiíratta magát. Sokáig élvezte a bányamentes – rabviszonylatban igen jó – életet. Aztán végérvényesen Nosztrára szállították.

Legveszélyesebb, legérdekesebb, egyúttal legszerencsésebb szökése a Maróthy–Gyulay duónak volt.

1953 nyarán történt. Vasárnap éjjel a műszak leállt. *Maróthy Laci* és *Gyulai Pista* önként jelentkeztek. Ilyenkor csak bányafenntartás volt, s aránylag kevesen voltak. Laci és Pista a csoport végére maradtak. Mindkettő hatalmas szál legény és erősek mint kevesen mások. Ők is leszálltak, de egy kis idő múlva visszajöttek.

Pista az aknában elrejtőzött. Laci felment az aknaházba, ahol egy fegyőr teljesített szolgálatot. Ha létezik egy rendes fegyőr – ámde van kivétel, amely erősíti a szabályt – akkor ez az őr az volt. A légynek sem ártott. A rabra még csúnyán sem nézett soha, nemhogy valakit is bántott volna. Egyetlen hibája volt – állítólag a smasszerságra úgy beszéltek rá –, hogy fegyőrruhát viselt. Laci hozzáért és megszólította:

– Felügyelő úr, legyen szíves segíteni. A barátom megsérült. Nem tud feljönni.

– Mi baja van?

– A lábát fejszével elvágta.

– Akkor menjünk.

Pista az aknában már várta őket. Szerencsétlen, smasszerruhás emberünket megragadták és megkötözték. Az őr védekezni próbált és rémületében – attól tartott megölik – ordított:

– Jaj, emberek, ne öljenek meg! Jaj, emberek, a családom. Jaj, jaj a családom, emberek! Hiszen mindig jó voltam magukhoz. Senkit nem bántottam. Jaj, a családom!

Évekkel később beszéltem Lacival. Azt mondta, a szegény ember siránkozását kínos volt hallgatni. Ők is tudták, hogy az egyetlen rendes fegyőrrel van dolguk, aki Magyarországon létezik. Ha Szekeres, Benedeczki, vagy bárki más teljesít szolgálatot, azt biztosan megölik (aminek minden rab szívből örült volna). Őt „csak” ájultra verték. Száját betömték. Utána a megkötözött fegyőrt az akna egyik oldalvágatába tették.

Laci és Pista az aknaház tetején próbáltak kereket oldani. Még le sem értek, mikor egy kutya (a civil pályaőr kutyája) ugatni kezdett. Ezt az őrtoronyban is meghallották. Az őr nem lőtt, de elordította magát:

– Riadó!

A kiáltást a többi őrtorony is átvette:

– Riadó! Riadó! Riadó!

Laci és Pista már a kerítésen kívül voltak. Valami bozótosig futottak, ahogy csak bírtak. Itt kissé megpihentek. Látták az őrtornyok világító fényeit erősen pásztázni. Sokáig nem lehetett várni. Tovább kellett sietniük.

Szinte hihetetlen, nemcsak a táborból, hanem az országból is sikerült megszökniük. Ha elfogták volna, mindenki biztosra vette, hogy halálra ítélik őket.

A fegyőrök – érthető módon – annyira mérgesek voltak, hogy szinte örültünk neki. Erre úgy látszik nem számítottak, hogy két rab kezét mer emelni rájuk. Soknak bizonyára az is eszébe jutott, ha a legszelídebb fegyőrrel így jártak el, mit kaphattak volna a többiek?

Laci Ausztriából feleségéért visszajött Magyarországra. Újból visszatért Ausztriába. Felesége szerencsésen át is ért. Laci lábát egy akna lerobbantotta. Irtózatos erőfeszítés révén szabad területre vonszolta át magát. Az egyik grazi kórházban sokáig kezelték. Laci hónapok múlva felépült ugyan, de egyik lábát fával kellett pótolni.

Később Gyulay Pista is visszatért – mint kém, az amerikaiak megbízásából – Magyarországra. Elfogták. Halálra ítélték. Az ítéletet életfogytiglanra módosították. Az 56-os forradalom idején sikerült szabadulnia és megint külföldre szöknie.

B. Gy.-nek és két társának szökéséről különböző dolgokat meséltek. Igaz-e, nem-e? Ki tudja? Tény, hogy ők is vasárnap éjjel szöktek meg. Kitűnően tudott zongorázni. Szökése előtt a kultúrteremben még azt játszotta: „Itt hagyom a falutokat nemsokára.”

Várpalotát estére el is hagyta. Az Ernő bányában volt valami rács (amiről csak kevesen tudtak). B.-ék valószínű tudták, hogy a rács mit jelent. Onnan valami út nyílt, ahol örök nem teljesítettek szolgálatot. Sikeresen ki is értek. Egyesek szerint külföldre is kijutottak. Mások szerint elfogták őket. Soha nem értesültem arról, hogy mi lett velük. Csak azt tudom, hogy utána a rácsot is megszüntették. Mindent erősen befalaztak.

Mindenki ismerte. Titónak hívták. Eleinte csak látásból ismertem. Mindig bizonyos tartózkodással mentem el mellette. Erős srác volt és nagy vagány. Senkitől sem ijedt meg, még a legfélelmetesebb fegyőrtől sem. Mikor közelebről megismertem, akkor vettem észre, hogy milyen értékes bajtárs. Kedves és jókedélyű volt. Ha tudott, segített. Csak akkor lépett fel pimaszul, ha erre szükség volt. Eleinte rossz véleményem volt barátjáról is. Mikor Skulót megismertem, őt is megkedveltem.

A szökést tudomásom szerint öten vagy hatan akarták megkísérelni.

Egyik vasárnap este – mert ez a legalkalmasabb – váratlanul rövidzárlat lett a táborban. Titó, Skuló és társai a kábeleket elvágták. A sötétség leple alatt akartak meglépni. Most azonban a fegyőrök résen voltak, vagy vamzolás történt. Rövid időn belül nemcsak áram volt, de a szökni készülnők is mind hurokra kerültek.

Azonnal átadták őket az ügyészségnek.

A parancsnok összehívatta a tábor lakóit és nagyjából a következő szónoklatot tartotta:

– Emberek, most láthatják, nem érdemes szökni. Aki szökik, azt vagy már itt elcsípik, vagy másutt az országban, de kézre kerül. Akit pedig elfogunk, az nemcsak szigorított házba kerül – Nosztrára vagy Sátoraljaújhelyre gondolok –, de a bíróság is elítéli. Titónak és társainak ügyét itt fogják tárgyalni. Maguk lehetnek a hallgatóság. Meglátják, hogy mit fognak ezek a gazemberek kapni.

Titókat csakugyan elítélték, de nem Várpalotán, hanem Pesten. Még csak nem is tudatták velünk, hogy hány évet kaptak.

A Titó ügy ezzel még nem ért véget.

Egyik délután – néhány fegyőr kíséretében – beront szobánkba Perger alhadnagy, az ávós tiszt. Vele van „Csirke” is, egy rab. A szobagazda „vigyázz”-t vezényel. Jelenteni akarja a létszámot. Perger durván félrelöki. Csirkéhez fordul:

– Mutasson rá!

Csirke a szoba közepéig megy. Mindenkit megnéz. G. Gyuri előtt megáll és rámutat:

– Ő az.

Perger villogó szemekkel parancsol:

– Azonnal velünk jön!

Gyurit – mert ő is tudott a Titó-féle szökési tervről és nem jelentette – Nosztrára szállítják. Talán egy évvel később visszakerül. Jól sejtettük. Csirkének köszönhette lebukását. Haragudott is rá kegyetlenül.

– Hogyan sikerült visszakerülnöd? – kérdeztem.

– Mindig kihallgatásra kértem magamat. Kivertem a rikácsot. Semmi nem használt.

Szereztem egy csomó krumplisztétát. Azt elrejtettem. Közben bejelentettem, hogy éhségstrájkba kezdek. Vagy két napig sztrájkoltam. Persze ettem a krumplisztétát. Akkor az intézetparancsnok elé vittek. Elmondtam, hogy jogtalanul hoztak Nosztrára. Dolgozni akarok. Addig nem eszem, míg nem szállítanak vissza Palotára. Beszédem tetszett a parancsnoknak. Még meg is dicsért és határozott ígéretet tett, mihelyst szállítás lesz, engem is visznek. De

ezután egyek. Ideje volt már valami megoldásnak. A krumplistészta elfogyott. Koplalni meg nem szeretek. Aztán tényleg bekerültem a szállításba. Most végre itt vagyok ismét.

Gyurit nagyon kedveltem, mert jóllehet vagány volt, kiváló bajtársnak bizonyult. Egyszer együtt dolgoztam vele egy műszakon. Ő volt a vágár, én a csillés. Valaki megkérdezte tőle:

– Na, Gyuri, milyen volt a műszak?

– Nem lett volna rossz – válaszolta –, csak az esett nehezemre, hogy Tivadarra való tekintettel, nem káromkodhattam.

Mikor Ernő-bánya rabosításával kibővült a tábor területe, még két őrtornyot állítottak fel. Ezentúl már 6 toronyból vigyáztak ránk.

Talán ez adott egy bátor legénynek (akit én nem is ismertem) ötletet arra, hogy a dróton át kísérelje meg a szökést. Bajtársunk akkor indult, mikor sötétedni kezdett. Az újonnan felállított két toronyban csak sötétedés után volt őr. Bátor emberünk a legmegfelelőbb időszakot választotta. A különböző drótkerítéseken egész egyszerűen átbújt és pontosan az őrtorony alatt hagyta el a tábor területét.

A szökésre csak később jöttek rá. Már nem tehettek mást, mint a toronyőrök parancsnokát (valami őrmestert) lefokozták. A drótkerítéseket annyira megerősítették, hogy egy újabb vállalkozó nehezebben ment volna át. Ezután a két új toronyban is állandóan strázsáltak őrök.

Később két fiatal gyerek szintén a dróton át akart szökni. Annyira terv nélkül indultak az akadálynak – méghozzá világos nappal –, hogy az éppen arra csellengő Borsos hadnagy észrevette őket. Maga a hadnagy is úgy meglepődött, mert hirtelenjében nem talált jobb megoldást, mint a fiúknak rontott és kegyetlenül elverte őket.

Borsos hadnagy goromba magatartása a raboknál nagy felháborodást váltott ki. Ezért Sipkai százados – a tábor akkori parancsnoka – az elítélteket összehívatta és a következőket mondta:

– Figyeljenek ide! Két meggondolatlan rab megint szökni akart. Ezzel meg sem elégedtek. Helyettesemet megtámadták és az életére törtek. Amit akartak, az persze nem sikerült. De szándékuk megvolt. Ez a két ember bíróság elé kerül. Itt lesz a tárgyalásuk. Ha nem ítélik őket halálra, akkor szerencsájük lesz. Majd gondolkozhatnak, érdemes-e szökni?

A dologból soha nem lett tárgyalás, legalábbis Palotán nem. A beszéd csupán arra volt jó, hogy a figyelmet Borsos otromba viselkedéséről elterelje.

Az egyik Ernő-bányában dolgozó rab igazán eredeti módon kívánta a szabadságát visszaszerezni. Végül egy hajszálon mégis megbukott a terve.

A bányában időnként azt a fát, amit már másra, mint tüzelőre, nem lehet használni, összeszedik. Csillébe rakják és felküldik a napra. Ernő-bánya fatelepén nincsenek őrök. Onnan egész egyszerűen tovább lehet menni. Az eredeti ötlettel rendelkező bajtárs mindent szépen eltervezett. Beült egy fáscsillébe. A fadarabokat valahogy úgy rendezte, hogy őt senki észre ne vehesse, és utazott. A csille legalább 3 km utat tett meg, míg az aknáig ért. Az út hol meredek, hol lejtős, hol megint vízszintes. Barátunk ezzel tisztában is volt. Mikor azonban a csille az aknához ért vele, hirtelen annyira más utazási tempót és formát érzékelt a fák alatt, hogy azt hitte, zuhan. Kiabálni kezdett:

– Emberek, segítség!

Éktelen ordítását meg is hallották. Az akna gépét leállították. Mind a gépkezelő civilek, mind pedig ijedt barátunk meglepődtek, mikor a fák alól előmászott. A civilek emberünk leleményességén csodálkoztak, rabunk pedig, hogy még él.

Nem tudom, mi lett a rabbal. De ettől kezdve Ernő-bányában tilos volt csillében fát küldeni. Fa csak nyitott oldalú kocsin mehetett a napra.

Voltak időszakok, mikor hónapokig semmiféle szökésre nem került sor. Ilyenkor egyes fegyőrök annyira elbízták magukat, hogy nem törődtek túlzottan az igazoltatással.

A civilek között mindig akadt néhány kifejezetten jószándékú ember, aki elmesélte, ha egyik-másik fegyőrnél hanyagságot vagy felületességet tapasztalt.

Az egyik elítélt gyorsan határozott. Mikor a műszaknak vége volt, nem arra ment, amerre a többi, hanem a civilekhez csatlakozott. Fel sem figyeltek rá. A bányában sötét van. Az emberek nem érnek rá egymást nézegetni. Annál a helynél, ahol a fegyőrök igazoltatni szoktak, állt ugyan két unott smasszer, de ezúttal nem is kértek igazolványt. Bajtársunk így egyszerűen kigyalogolhatott a szabad világba.

A szökésre azonnal nem is jöttek rá. Mikor a szenzáció kitudódott, elrendelték, hogy Ernő-bánya rab dolgozóit ezentúl még lent a bányában, az illetékes fegyőröknek meg kell olvasniuk. Csak utána jöhetnek fel. Ez a szigorítás senkinek sem tetszett. Naponta legalább egy félórát elvesztettünk „szabadidőnkből”.

Az aránylag sok szökés miatt elrendelték, hogy az őrtorony személyzete könyörtelenül viselkedjék. A drótkerítés mindkét felén kis táblák jelentek meg, hogy mind a rabokat, mind a civileket figyelmeztessék:

– A kerítést megközelíteni tilos! Az őr felszólítás nélkül lő.

Néha a smaszerek tényleg lőttek. Azzal szórakoztak, hogy a rabokat idegesítették. Legalábbis azt hitték, hogy nyugtalanítanak bennünket. Mi többnyire a felesleges erőlködésükön nevettünk.

Egyszer az egyik őr olyan ügyesen sütötte el a puskáját – mikor éppen senki nem szándékozott szökni –, hogy átlőtte a kezét. Senki nem értette, hogyan tudott ennyire mafla lenni? Akkor egész Várpalota ezen derült.

Egyszer az „okos” fegyőrtisztek közül valaki – azt hiszem Borsos hadnagy – azt a kijelentést tette, hogy a raboknak a fegyőröket meg kell becsülniük. Azok ránk vigyáznak, értünk dolgoznak.

Bölcs hadnagyunknak abban igaza lehet, hogy télen, farkasordító hidegben nehéz és kellemetlen feladat a nyitott toronyban fent álldogálni. De a smaszernak ezért soha nem jár tisztelet. Egyiküket sem kényszerítették, hogy így „dolgozzanak”.

Amíg rabok lesznek, mindig gyűlölni fogják őreiket. Hiszen bennük látják szabadságuk korlátozásának közvetlen okát. De ha nagyritkán akad köztük emberségesebb, azt a jóindulatot nem felejtik el.

Ahogy én láttam

(„A börtön nem a jellemóriások gyülekezőhelye”)

Azalatt a 4 év alatt, míg belülről figyelhettem meg különböző emberek sokaságát, rengeteget tanultam. 1945 után az elítéltek zömét nem az ún. gonosztevők alkották. Éveken át figyelhettem a társadalom keresztmetszetét. Minden rétegből százakat tanulmányozhattam. Az a tény, hogy a bezártak az ország lakosságának úgymond értékesebb részét képezték, a szomorú képet csak súlyosbítja.

Olyan lendülettel, akarással, hévvel és talán bizonyos fokú önteltséggel láttam hozzá az emberek jobbítását célzó foglalkozásnak, hogy azt hittem, csodákat fogok művelni. Az eredmény azonban csúfos kudarc volt. Senkit nem sikerült megmentenem, főleg pedig meggyőzőm. Sőt a rengeteg hiábavaló kísérletezés beláttatta velem, hogy nem tudok igazán bánni az emberekkel. Gyarló hirdetője vagyok annak a világnézetnek, melynek végül győznie kell, de mely pillanatnyilag – legalábbis látszólag – szinte teljesen megsemmisült.

Láttam álkeresztényeket. Nem teljesen olyanokat, akik megjátszották magukat – mert éveken át senki nem képes mást adni lényegénél –, akik azt hitték, hogy keresztények, de a krisztusi tantól távolabb álltak, mint az a mohamedán, aki legalább nem káromkodik.

Láttam fanatikusokat, akik úgy gyűlölték a kommunistákat, a zsidókat és a fegyőröket, hogy az minden emberi elképzelést felülmúl. De ezek ugyanakkor a bányában munkájukat 200 %-ra teljesítették. Nem azért, mert családjuk rá volt utalva a pénzre, de mert agyukra ment a hosszú börtönélet és a bánya.

Láttam beképzelt bolondokat, akik 5-6 éves börtönmúltsal is megtartották a társadalmi különbséget. Akik szívesen vették, ha valaki „doktor úr”-nak szólította őket, ugyanakkor a cigánnyal szóba sem álltak.

Láttam karrieristákat, akik olyan ügyesek voltak, mint az ördögök, és sikerült *sitiprinccé* (börtönarisztokratává) kinőniük (többnyire mások kárán).

Láttam kétségbeesett férjeket, akik feleségük miatt aggódtak. Apákat, akik gyermekeik jövőjén könnyeztek. Megcsalt, elhagyott embereket, akik nőt, Istent, mindent átkoztak.

Láttam homoszexuális rabokat – de mennyit –, akik már nem bírták idegekkel a kegyetlen valóságot.

Láttam spicliket, akik egy jobb falatért eladták saját magukat.

Láttam embereket, akiknek már minden mindegy volt. De még többet, akik állandóan bíztak. Miben? Az amerikaiakban, az atombombában. Valami kívülről jövő erőben. Csak legritkább esetben az Istenben.

Láttam fiatalembereket tönkremenni, akik más körülmények között nagyszerűen megállták volna helyüket. De itt el kellett süllyedniük a mocsárba.

Láttam pöffeszkedő fegyőröket, akiknél a beképzeltség az ostobasággal vetekedett.

Láttam azonban hősöket is – de nagyon keveset –, és e keveseknek is többet ártott a hosszú rabság, mint amennyit használt.

Megfigyeltem, hogy a legértékesebb emberek általában csendesen viselkedtek. Az uralkodó hangnemet a többiek adták meg.

Megfigyeltem azt is, hogy ezekről az értékes emberekből – csaknem kivétel nélkül – hiányzott a lendület, a hév, hogy másokat is magukhoz hasonlókká tegyenek.

Tapasztaltam, egészen a velőkig hatóan, hogy a beszéd ideje lejárt. Ha még egyáltalán lehet segíteni, azt másképp kell: példával és tettel. A múlt végérvényesen megbukott. A hiányosságokat frázisokkal már nem lehet betömni. Hiszen a komoly dolgok is alig

érdekeltek valakit. A közönyt találtam a legszörnyűbbnek, a mindent semmibe vevő, semmivel sem törődő, undorítóan nagy és ragályosan terjeszkedő közönyt.

Az első várpalotai beszélő alkalmával egy pap is érkezett látogatóba. Néhányan – akiknek sikerült – gyóntak. Sanctissimumot is kaptunk. Így áldozni is lehetett. Ez aztán többször megismétlődött. A táborban majdnem mindig volt Sanctissium, Akire Jozsó, Sándor és én felváltva ügyeltünk.

Lassan több emberrel megismerkedtem. Akikről feltételeztem, hogy Isten és a kereszténység iránt valamennyire is érdeklődnek, azoknak szóltam, hogy vasárnaponként jöjjenek el egy kis beszélgetésre. Amíg az idő engedte, kint magyarázgattam azt, amiről gondoltam, hogy a többieket is érdekli. Később a szobákban folytattuk az összejöveteleket. Egyesek kinevettek bennünket. Mások közömbösen szemlélték működésünket. 1 kettes műszakból talán 20 emberem volt, akik közül 8-10 többnyire eljött. A jószándékhoz vita sem férhetett. De a lustaság, a kényelem vagy igazi elfoglaltság, sokaknak akadályt gördített az útjába.

Nem állítom, hogy amit én mondtam, az valami csodálatos volt. Nem is erre törekedtem. Emlékszem egy vasárnapra. Többeknek, az ún. jobbaknak szóltam, hogy jöjjenek el. Mindenki tudott valami kifogást. Berci, a cigány, azonban nagyon örült, hogy hívtam és el is jött. Azt hiszem, nem jegyzett meg magának semmit abból, amit mondtam, de boldog volt, hogy emberszámba veszik. Nekem meg az evangéliumi példa jutott az eszembe, mikor a király elküldte szolgálait a hivatalosakért. Azok kimentették magukat. Akkor az utcáról mindenkit behívtak és a csőcselékből felnőtt előkelőség fogyasztotta el az ünnepi eledelt.

Karácsonykor sokan, talán a tábor 10-15 %-a áldozott. Ezt az arányt határozottan jónak állítom, hiszen titokban kellett működni. 44 hónapos várpalotai ottlétem alatt egyszer sem tudta meg avatatlan, hogy sok rab áldozott. Legtöbb rabban élt valami vágy a jobb és nemesebb iránt. Karácsonykor csaknem mindenki magába szállt. Beszéltem olyan emberekkel – helyesebben ők beszéltek velem –, akikről minden rosszat feltételeztem. Az illetők mégis annyi jószándékról és jó tervekről számoltak be, hogy ámulnom kellett. Hamarosan aztán rájöttem arra, hogy a lélek ugyan kész, de a test erőtlen. Vagyis a legtöbb ember olyan gyenge akarattal rendelkezik, hogy már a legkisebb szellő is elfújja.

1953 nyarán – azt hiszem a kecskeméti fegyházból – felszentelt papot kaptunk. Az illetékesek vagy nem tudták, hogy pap, vagy nem akarták tudni. Örömről közöttünk hagyták. Nem volt különösebb tehetség. Bátornak sem lehet nevezni. De mindent megcsinált, amire kértük. Mindig szeretettel gondolunk rá vissza, mert félénk természetét le tudta győzni. Misézett is, ha nem is túl gyakran. Bort könnyen tudtunk szerezni. Ostya helyett fehér kenyeret használtunk. Később már ostyánk is volt. A misét általában üres szobában tartottuk. Az udvaron még kevésbé tűntünk fel. 1953-ban még szabad volt az egész tábor területén közlekedni. Egy alkalommal közvetlenül az őrtorony alá húzódtunk. Különböző nyelvkönyveket tettünk ki a pokrócra, ha esetleg megzavart volna valaki bennünket. Közben a misét hallgattuk. A fejünk felett örökös smasszer azt gondolhatta, tanulunk. Míg ő „vigyázott” ránk, addig mi teljes nyugalommal folytattuk a börtönben tilos szentmisét.

Kecskemétről hozzánk került papunk hamarosan szabadult. Később más papot kaptunk. Arra is volt eset, hogy egyszerre ketten működtek.

L. B. nagy lendülettel fogott munkához. Mindenkiel tárgyalt, mindenkit megszólított, és meg akart nyerni a kereszténységnek. A tábornak hamarosan ismert alakja lett. Egy súlyos hibát azonban elkövetett: vitatkozott. Vitával pedig senkit nem lehet meggyőzni. Tekintélyt és csodálatot esetleg el lehet érni, de híveket, legalábbis értékes embereket nem. L. B. minden idejét másokra áldozta. Az, hogy rengeteget dolgozott, nem is kifejezés. Akkor én már visszahúzódtam az emberektől, és csak úgy figyeltem a hasztalan erőlködést. Most sem tudnám megmondani, mi hiányzott L. páter működéséből. De ez sem volt az igazi.

Jordán atya, aki L. B.-vel egy időben volt a tábor lakója, nem volt sem mozgalmas ember, sem különösebben ügyes. Valahogy mégis jobban tetszett. Talán mert természetesebben viselkedett. Mikor L. B.-t elszállították (azért nagy kár volt érte), először nem akart a misézésre vállalkozni. Sokáig agitáltam, főleg a Szentírásra hivatkoztam. Lehet, hogy rábeszélésem nélkül is engedett volna. Nem annyira a félelem tartotta vissza, de nagyon tisztelte a börtönszabályokat. Később a jó páter annyira belejött a dolgokba, hogy már többször akart misézni, mint amennyit az ésszerűség megengedett.

Aztán Jordán atya is szabadult. Egy darabig lelkipásztor nélkül voltunk. Majd a péti plébános személyében új papot kaptunk. Őt még kintről ismertem. Kölcsönösen örültünk egymásnak. Új pásztorunkban meg is volt minden jószándék, csak az ügyesség és az emberekkel való bánásmód hiányzott belőle. Ezt nem tanították a szemináriumban. Így a börtönben kellett megtanulnia. Ennél nehezebb tantárgy azonban nincs.

Várpalotai időszakom alatt minden feltétel meg volt ahhoz, amit egy magyarországi börtönben egyáltalán kívánni lehet, hogy lelkiéletet lehessen élni. Ez mégiscsak mérsékelttel sikerült. Ennek fő oka a fásultság, ami mindenkire többé-kevésbé ránehezedett. Az az „ügyis mindegy” hangulat, mely sokakkal az életet is megutáltatta. Másik lényeges ok, hogy a kereszténység lényegét a szentmisében, gyónásban és áldozásban láttuk. Ezek feltételéről, a szeretetről teljesen megfeledkeztünk. Persze beszéltünk róla. De ér-e ez magában valamit?

1953 karácsonyán ünnepi beszédet mondtam, kifejezetten nagy hallgatóság előtt. Mivel karácsony a szeretet ünnepe, ezt fejtegettem. Többek között megemlítettem, hogy a zsidókat is szeretni kell. Ekkor többen elhagyták a szobát. Másnap a szememre hányták, hogy mondhattam ilyesmit. A gyűlölet egyesekben annyira dühöngött, hogy azzal szembeszállni képtelenség volt. A bosszú vágya egy egész sereg rabban mint éltető elem lobogott. Senkit nem tudtam meggyőzni – csak magamra haragítani –, hogy bosszúval nem lehet semmit elérni.

Többen a következőket mondták nekem:

– Ha majd a helyzet megváltozik, a papokat egy hétre lecsukjuk. Addig mi az ávósokat, a kommunistákat, és a zsidókat elintézzük. Utána a papokat is kiengedjük. Akkor már hiába beszélnek megbocsátásról.

Túl sok volt a beszéd és kevés a tett. Erre legjellemzőbb a mi esetünk. Veszprémben Major Kálmán spirituális atyát nagyon szerettem, sőt tiszteltem is. Ugyanakkor Dervenkár Gyurkát, Szabó Pistát és Balogh Sanyit nem kedveltem. Jozsót jóformán nem is ismertem. Sanyival Várpalotán sem volt sok kapcsolatom. Jozsóval jóban voltam addig, míg közvetlen szomszédok nem lettünk. Attól kezdve vagy hat hónapon át nem is beszéltünk egymással. Jozsó bizonyára engem látott hibásnak, én meg őt. Vajon mindez a szeretet jegyében történt? Pedig jól ismertük Krisztus szavait: „Arról ismerik meg az emberek, hogy az én tanítványaim vagytok, hogy szeretitek egymást.” Hát mi nem szeretjük egymást. Sokkal könnyebb volt az emberen elhatalmasodó indulatnak engedelmeskedni, mint a nehéz krisztusi parancsnak. S ha mi ennyire elvesztettük lábunk alól a talajt – akinek szinte hivatalból erősen kellett volna állniuk –, mit várhattunk volna a többiektől, akik nem tűztek maguk elé nagy célokat, és Jézus tanítása sem jelentett számukra semmit.

Miért jutottam én egyáltalán ellenszenvhez, gyűlölethez és mások kritizálásához? Mert először is Veszprémben nem kaptam kellő töltést. Másodszor és főleg mert kifelé fordultam, ahelyett, hogy bensőmmel foglalkoztam volna. Az ember egyénisége, belső világa, mérhetetlenül gazdag, és ha valaki elkezd magát vizsgálni, hihetetlenül érdekes dolgokra jön rá. A belvilág sokszor komplikáltabb, érdekesebb, mint az ezernyi fénnel csalogató külső. De a kulcsot megtalálni nehéz. Kevesen szeretik azt, amit fáradságos munkával kell megszerezni. Így történt pontosan velem. Másokat akartam a legnehezebb dolgokra – önlegyőzés, akaratnevelés stb. – megtanítani, holott ezen a vonalon még kezdőnek sem nevezhettem volna magamat. Azt hittem, hogy jó emberismerő vagyok. Talán nem is

tévedtem túlságosan. Míg másokat akartam megmenteni, majdnem én is elveszttem. A legszomorúbb azonban, hogy ezt akkor nem láttam.

A várpalotai rabok kezdetben kizárólag politikai foglyok voltak. Az összetétel később megváltozott, de a túlnyomó többség politikai maradt. Nagyon sok tanult és diplomás ember volt bezárva. Időnként műsoros estéket rendeztek, vagy irodalmi előadásokat. Ezek nem voltak éppen rosszak, de jók sem. Hagytuk, hogy világnézet nélküliek szervezzék a kulturális programot. Kritizálni mindenki tudott, de a választ nagyon helyesen hangoztatták:

– Tessék valamit produkálni, nemcsak a hibákra rámutatni.

Mi azonban nem tettünk semmit.

A kulturális tagozatnak volt egy vezető tagja – magyar tanár –, aki nem tudom miért, Bánk bánt akart játszani. Végül megelégedett azzal, hogy részleteket adott elő. Tiborc panaszát persze el kellett játszani. Ebben többek között arról is szó van, hogy az esperes úr mennyi boldogságról beszél. De könnyű neki, mert teli hassal prédikál. Sokunkat az háborított fel, miért éppen ezt az igazságot kellett kihangsúlyozni, mikor annyi számtalan más is van. A nagy felzúdulás következménye az lett, hogy egyelőre semmit sem adtak elő. A Tiborc szerepét játsszóval beszéltem, hogy ne vállalkozzék erre a feladatra. Ezt meg is ígérte. Később mégis elszavalta, hogy az esperesnek tele a hasa, az övé meg üres.

Máskor meg a világrenddel kapcsolatban kellett valami ostoba brosúrát végighallgatni. Ezt egy volt újságíró olvasta fel. Csak ő tudja miért vállalkozott rá?

A kultúresteken időnként – fegyőrök és néhány vagány öröme – ugyancsak előfordultak különböző ízlésteleségek. Ezért én éppen úgy felelős lehettem volna, mint az, aki előadta. De engem akkor már nem érdekelt sem a kultúra, sem más.

Bár lakat mögött voltam, a külvilág eseményeit jobban ismertem, mint szabad ember koromban. Egyes beszélők után tragédiák sorozatát hallottam. A szerencsétlen rabon nem tudtam segíteni. Sokszor nem is akartam vigasztalni. Sok eset szinte közönyössé vált számomra.

Voltak rabok, akiket nem is lehetett sajnálni. Férfiak, akik úgy beszéltek különböző nőikről, mint a kapcarongyról, akik azt gondolták, nekik mindent szabad; ugyancsak megdöbbenek, mikor akár beszélő, akár posta útján arról értesültek, hogy feleségük válni akar tőlük. Mennyi átkot hallottam. Mennyi zúgolódást. Mennyi könnyet láttam. Biztos vagyok benne, ha a feleség lett volna bezárva és a férj szabadon, ő sem várt volna a feleségére.

Olyan eset többször előfordult, hogy az asszony eljött férjét meglátogatni, de a kapunál már más férfi várta és kísérté haza. Ez kímélet lett volna. Ha kitudódott – és az ilyen ritkán maradt titokban –, a férj többnyire összeroppant.

Ismertem rabot, akinél jobbat, kedvesebbet, ártatlanabbat el sem lehetett volna képzelni. Feleségéről úgy nyilatkozott, mint valami szentről. Az asszony aztán elmaradt a látogatással (az illető ekkor már 6 éve ült). Gyermeket szült. Ég tudja kitől. Mikor az illető rab szabadult, nem csinált botrányt. Feleségének megbocsátott és a kis kakukkfiókat saját gyermekének tekintette.

Másik szobatársamról, aki hasonló módon járt – két gyermeke mellé felesége szerzett egy harmadikat is –, nem mondhatom sem azt, hogy jó vagy rendes, mert az elhozta magával két gyermekét (a harmadikat otthon hagyta). Ez a kevésbé rendes és ártatlan ember állandóan tücsköt, békát kiabált feleségére és hangoztatta, hogy soha nem tér hozzá vissza. Nem tudom, az ügy hogyan végződött. Majdnem biztosra veszem, hogy minden hangoskodása ellenére, visszament feleségéhez.

Számtalan olyan eset is történt, hogy az elítélt talált magának valami nőt. Ezért feleségének azt írta, ne jöjjön beszélőre. Feleség helyett megérkezett az új nő. Később ilyen esetek nem fordulhattak elő, mert a látogatás rendjét alaposan megszigorították.

Igen sok esetben előfordult, hogy két állítólagos jóbarát közül az egyik szabadult. Az elment a még börtönben maradt feleségéhez hírt vinni. Az eredmény az lett, hogy a feleség és a kiszabadult „barát” összeálltak, fittyet hányva a börtönben sínylődő férjre és „barát”-ra. Ezek után én nem csodáltam – ha nem is helyeseltem –, hogy a legtöbb rabnak igen rossz véleménye volt a nőkről. A sok történet előadása nyomán az embernek szinte az volt az érzése, hogy rendes nők nem is léteznek. A helyzet viszont az, hogy többnyire az értéktelenek hangoskodtak. Az értékesek hallgatnak bánatukban, de örömukról sem nyilatkoznak a nyilvánosság előtt. Ezért tűnik úgy, hogy a világból kihalt minden becsületesség.

Árnyék mellett sok fényt is láttam. Ismertem fiatalembereket, akikre úgy várt a mennyasszonyuk, hogy ahhoz semmi kétség nem férhetett, sem gonosz nyelv. A legények pedig ezt a hűséget megérdemelték.

Tudok olyan családapákról, akik hazatértükkor a hűtlenségnek még az árnyékával sem találkoztak. Hallottam olyan esetről is, ahol az asszony nézte el férje súlyos hibáit.

Az erkölcsi felfogás a sitten távol áll a keresztény értékrendtől. A legtöbb ember, mikor azt állítja magáról, hogy keresztény, csak azt akarja mondani, hogy nem zsidó.

Béla bátyám a következő – állítólag valóban megtörtént – esetet mesélte el:

– Egy férfi – feleségét és kislányát visszahagyva – Amerikába vándorolt ki. Hosszú idő után meggazdagodva hazajött. Mikor megérkezett, már késő este volt. Az éjszakát a falujához közel eső városka szállodájában töltötte. A szálloda női alkalmazottai közül egy csinos lányt szobájába szólított, aki minden vonakodás nélkül vállalkozott a szerető szerepére. Emberünk másnap továbbment a falujába. Feleségét örömmel ölelte magához. Megtudta, hogy lánya a városban dolgozik, de gyakran hazajár. A szép lány hamarosan meg is érkezik. Az apa döbbenten ismer rá az éjszakai tündérre.

– Szegény ember – szólal meg Tapsi.

– Miért szegény az az ember – kérdem én –, vagy miért csak az ember szegény, a lány nem?

Most mindenki védeni kezdi az apát, a lányt pedig elmarasztalják.

Ezt nem tudom megérteni. Szerintem sem az apa, sem a lánya nem sajnálatraméltó. De ha már sajnálkozni kell, miért jobb az apa a lányánál? Véleményemet hamarjában ki is fejtettem. Látom, hogy lényegében igazat adnak nekem. Ez azt jelenti, elméletben, de gyakorlatban nem.

– Az élet zord – kezd az egyik böleselkedni –, valami öröme mindenkinek szüksége van.

– De ember, hát ez annak a módja?

– Hát mi a módja?

Mit válaszoljak ennek a megtaposott léleknek?

Más alkalommal a következő megállapítást hallhattam az egyik, ostobának egyáltalán nem nevezhető rabtól (mely megállapítást azóta több változatban másoktól is hallottam):

– A férfiak minden nőt magukénak akarnak. Ha egy nő valakinek nagyon megtetszik és nem akar a férfié lenni, házasságot ajánl neki.

A Markóban és Márianosztrán minden rab álma és vágya, hogy jóllakhassék. Várpalotán – ahol a koszt aránylag elfogadható – központi problémává a női kérdés jött. Csoportok alakulnak és mindent megtárgyalnak. Főleg beszélők után érdemes az embereket megfigyelni. Az első órákban legtöbbször látszik, hogy hozzátartozóit komolyan veszi. Később a csaknem ünnepinek nevezhető hangulat felenged. Ilyenkor talán mindenki hősnek képzelet magát. Mesélnek, mesélnek. Nem tudom sajnálni kell-e őket, vagy inkább kinevetni. Mikor a leghetetlenebb esetek tömkelegét jól megtárgyalták, egyikük megszólal:

– Mi lenne, ha most szabadulnánk?

– Leinnám magamat a sárga földig – mondja valaki.

– Szereznék magamnak egy klassz csajt – a másik.

– Az első fegyőrt félholtra verném – egy a sokból.

Számtalan válaszból tükröződik, hogy az emberben elsősorban az ösztön dolgozik. Megfontoltabb és józanabb rabok már más feleletet adnak:

– Először elmennék a templomba, aztán vonatra ülnék és sietnék haza a családomhoz.

Többször is elgondolkoztam azon, vajon mi lenne, ha valami szeszélyes kommunista vezér azt mondaná: mindenkinek, aki hitét megtagadja, szabadulhat. Ezt az aposztáziát azonban nem kell nyíltan csinálnia. Egy szavazólapra csak írja rá, hogy őt már nem érdekli az Isten és a vallás. Még attól sem kellene tartani, hogy az a másik mit szól. Véleményem szerint talán 5% vállalta volna inkább a börtönt, mint a hittagadást. Örültem, hogy legalább ennyit képesnek tartottam áldozatra.

Találkoztam fiatalokkal, akik nagy tiszteletnek, szeretetnek és bizonyos fokú tekintélynek örvendtek. Egyik bajtársat csodálattal szemléltem. Mindenben kételkedett ugyan. Semmit sem tartott biztosnak. Bár igen értelmes volt, soha vitákat nem produkált. Soha kétségbe nem esett. Soha nem szidta mások hozzátartozóit. Még háta mögött sem nevezte társait bolondnak. 11 éves börtönműlttal is tökéletesen józan volt. Míg én 4 év alatt ötször kaptam fegyelmit, ő 11 év alatt egyszer sem. Miből meríthet erőt, nem tudom. Gyengének soha nem láttam. Nézetét és meggyőződését senkinek nem hirdette. Ha nem szóltak hozzá, ő nem zavart meg másokat. Egyénisége még ma is rejtély számomra.

Egyik legértékesebb – talán legértékesebb – tagja táborunknak Jozsó volt. Őt nagyon kedveltem, s időnként csodáltam, bár képtelen voltam vele kijönni. Még abban a 6 hónapos időszakban – mikor nem beszéltünk – is megértettem. Azok közé a kevesek közé tartozott, akikre nem tettem kritizáló megjegyzést. Jozsó kimagasló jellemvonásai az önzetlenség, akaraterő, szeretet, emberismeret és az embereknek nagyszerű kezelni tudása volt. Jozsót az egyes szak éppúgy ismerte, mint a 2-es vagy a 3-as. Mindenki szerette, sőt tisztelte. Nem beszéltem olyan rabtárssal, aki valami rosszat tudott vagy akart mondani róla. Főleg a várpalotai időszak első felében lehetett ritkán egyedül látni. Folyton jött-ment, magyarázott. Szavaiban erő volt. Sok nagyon értelmes – Jozsónál lényegesen többet tudó – rabbal beszéltem, akik szívesen meghallgatták, mert mint mondták, megnyugtatta őket.

Aztán Jozsónál is jött egy olyan időszak, mikor megszédült és nem követte azt az utat, melyre én nagyon alkalmasnak ítéltam. Nyilván máshogy látta. Mi is történt? Sem akkor, sem most a helyzetet nem tudtam tisztán átlátni. Akkor minden annyira hidegen hagyott, hogy semmi után nem kutattam. Most pedig már késő van. Az emberek minden zagyvaságot összebeszéltek. Még együttlétünk utolsó időszakában is kiegyensúlyozott volt és szemei tisztán csillogtak. Rejtélyét így ítélem meg:

A várpalotai tábornak kétségtelenül – és mások egyöntetű véleménye szerint – legértelmesebb és legműveltebb tagja P. Pista volt. Ez a – abban az időszakban 30-32 év körüli – férfi egész életén át tanult. Saját bevallása szerint többet, mint amennyit kellett volna. Diakónus volt és pszichológus, sőt a kínai nyelvet ismerte. Honnan jött, ki volt, nem tudom. Nem is érdekelt. Azt viszont tudom, hogy papnak készült. Aztán valami más lett. Nős volt, egy gyermek apja és nagy keresője valami abszolút Lénynek. Mivel egész közelről nem ismertem, nem merek róla teljesen átfogó képet és minősítést adni. Attól a perctől gyanús volt, mikor Márianosztrán az a bizonyos nézeteltérés volt közöttünk. Minden megbecsülésemet elvesztette, mikor káromkodni hallottam olyan jelentéktelen dolgon, amiért egy fegyelmezett ember nem is szól. Ha valaki, aki pap vagy annak készült, káromkodik, az olyan jellembevágó hiba, amit mentetni és szépíteni lehet, de megmagyarázni nem.

P. Pista tehát kereste az abszolút Lényt. Mivel a kereszténységen át nem jutott el hozzá – mint mondotta –, más utakat próbált ki. Így eljutott a buddhizmushoz is. A lényeg – mondotta –, hogy az ember tudjon koncentrálni. Ehhez az szükséges, hogy kellő testhelyzetet vegyen fel. Ebben segít a jóga. Pista jógázott. Ennek következtében olyan primán össze tudta rakni lábait, hogy az valóban megfelelt a koncentráció minden követelményének. A jó koncentráció következménye, hogy a legfelsőbb Lény jelenlétét szinte tapasztalni lehet.

De az érzelmeket meg kell különböztetni a tapasztalattól. Az Isten édes érzése hasonlíthat a tökéletes és elmélkedésben esetenként. Nekem csak az nem tetszett, hogy a dolgok fő hirdetője gyakorlatban másként viselkedett.

Jozsó szerencsétlenségére – ő ugyan azt mondta szerencséjére – összekerült P. Pistával. Pista Jozsót mindenre tanította, a filozófiától kezdve egészen a jógaig. Társaságába nemcsak Jozsó került, de a legértelmesebb csoport került össze. Vagy nem voltam eléggé értelmes, vagy úgy vélték, kár az én fanatizmusommal egyáltalán vesződni, mert nekem sohasem szóltak.

Pistán kívül ennek a mozgalomnak még volt egy fontos embere: B. Béla. Tiszta szemek. Határozottan kellemes megjelenés. Ez a külső. A belső is értékes. Időnként tüneményes, de egy dolgot még nem értek. Az az ember, aki állandóan koncentrálni, miért veszt el gyakran önuralmát? Miért tör ki? Talán nem tökéletes a koncentráció? Ők mindent primán megmagyaráztak. Sokszor négyen-öten ültek az emeletes ágy tetején és hallgatták a nagy mesterek előadásait.

Vagy kétszer én is felültem közéjük. Ezen módfelett csodálkoztak. Pista beszélt valamiről – de vajon miről? – igen jól. A lényeg talán az lehetett, hogy semmik vagyunk és semmit sem tudunk. Keresnünk kell. Eddig minden kiváló. De miért van ehhez keleti misztikusokra szükségünk? Hiszen minden század olyan szenteket tud felmutatni, amiket India sohasem.

Pistáék csoportját „buddhisták”-nak nevezték. Legtöbben kinevették őket. Ezt nem mertem. De még ha akartam volna sem tudtam volna rajtuk segíteni. Értelmi síkon sokkal alacsonyabb fokon álltam a pszichológus mesternél, semhogy valami utat tudtam volna számára mutatni. Egyszer összekülönböztünk. Rövid ideig ugyanabban a szobában lakott, amelyben B. Béla és én. Azt hiszem a buddhizmus tanítja, de a tagok maguktól is rájöttek arra, hogy minden élőlényt védeni kell. Így pártfogásukba vették az egereket is. Egy alkalommal szobánkba betévedt egy eger. Többen rávetették magukat.

- Ne bántsátok szegény egeret – így Pista.
- Inkább bántsa az ételünket, igaz? – válaszoltam.
- Annak is élnie kell.
- Miért kellene élni a kártékony állatoknak?
- Joga van az élethez.
- És a poloskáknek, tetveknek, svábbogaraknak, szúnyogoknak, patkányoknak mind élnie kell. Mert joguk van az élethez!
- Veled nem vitatkozom, hiszen annyira hülye vagy.
- Ebben igazad lehet – válaszoltam –, hiszen mindenki nem lehet olyan bölcs, mint te vagy. De azért én nem fogom a ganajtúró bogarat imádni, sem a galacsinhajót szentnek tartani.

Pista többet nem válaszolt. Arcán látható volt, hogy nem tetszett neki, amit vagy negyven ember jelenlétében mondtam. Ez az összeszólalkozás azonban nem csinált belőlünk ellenségeket. Bennem továbbra is valami ártatlan lényt látott – akit szükség esetén bizonyára megvédett volna, mint egy egeret –, én pedig benne nagy tévelygőt. Kinek volt igaza? Talán egyikünknek sem.

Jozsó pedig a rengeteg jogagyakorlat folytán, továbbá a sok bölcs útmutatás nyomán, főleg koncentrációkból olyan lénné vált, ami lehet, hogy neki használt, de a többi tagnak biztos nem.

Jozsó továbbra is kedves volt, de a körülötte lévő világról nem akart tudomást szerezni. Másokkal nem akart foglalkozni. Azt hiszem, hogy a buddhista csoport működése váltotta ki benne azt az elhatározást, hogy eredeti hivatását – amiért pedig annyit áldozott – félrelökje.

A táborban nem voltak kis szobák. Nagy, közös termekben laktunk. Szinte lehetetlenség volt elrejtőzni. Mégis burjánzott, sőt erősen élte világát a melegek, langyosak – egyszóval a homokosok vagy homoszexuálisok – társasága.

Mesélni már többször mesélték, hogy a homokosság főleg a börtönökben nagy divat. Ezt a házszabályok persze kifejezetten tiltják. Először nem is értettem, mit jelent a „homokos” kifejezés. Hamar megmagyarázták, hogy nem a homokról van szó, hanem egészen másról.

Valamelyik szállításnál Palotára került egy furcsa megjelenésű fiatalember. Feltűnően viselkedett és öltözködött. Az öltözködés abban nyilvánult meg – hiszen a rabruha a kerítésen belül nem különleges –, hogy nyakára piros sálát kötött. Mindenkihez közeledni próbált. Ha valaki leállt vele beszélgetni, azt lehetőleg átölelte. Járása, modora, mozdulatai, magatartása, egész lénye annyira nőies volt, hogy nincs az a nő, aki nőiesebb lenne. Furcsa emberünket el is nevezték Rózsikának. Ez a név annyira ráragadt, hogy valódi nevét jóformán senki sem ismerte.

Valaki egyszer megsérült a bányában és feljött a táborba. Szobáját zárva találta. Ez még nem volt gyanús. Mikor a táborirodáról a kulcsot elhozta és a terembe lépett, csodálkozva vette észre Rózsit a tábor lakói által egyik jól ismert rabbal, Lacival együtt. Azok zavarba jöttek. A hír futótűzként terjedt el:

– Rajtakapták Rózsit Lacival!

Ez a Laci egyike volt a legönteltebb fickóknak. Többször áldozott is. Azért áldozott, mert hülye volt – ezt eleve tagadnom kell –, vagy mert képmutató volt. Lehet, hogy egy harmadik indok is van, de erre nem tudtam rájönni.

Az eset óriási port vert fel. Ez volt az első eset, ami kitudódott. Főleg Rózsit szidták, de Lacit is elmondták mindennek. Rózsit annyira megverték (a fürdőben), hogy sírt. Nagy gyűlést hívtak össze, ahol a dolgokat megmutatták (én nem voltam jelen). Elhatározták, hogy a vezetőséget megkérik, hogy Rózsit és Lacit szállítsák vissza Márianosztrára. Ha hasonló esetek a jövőben előfordulnak, az illetőket ugyanilyen szigorúan ítélik meg.

Az első határozott állásfoglalás csaknem őszinte volt. A tábor lakóinak többsége a gyűlésen született javaslattal azonosította magát. Mégis voltak hibák. Sokan nem is tudták, miről van szó, csak együtt kiabáltak a hangadókkal. Mások nagy is jól tudták, titokban azonban segítették őket.

Rózsit hamarosan el is szállították (vagy 2 év múlva újra visszahozták). Laci azonban maradhatott.

Az első botrányos eset után még sokra rájöttek. Ezeket vagy agyonhallgatták, vagy már nem is okozott különösebb feltűnést.

T. I.-t szintén jól ismerte az egész tábor. Lelkes áldozó volt. Mindig rászólt a káromkodókra. Páratlanul nagy képmutatónak bizonyult. Viselkedésére még mentséget sem találtam. Nagyszerű felesége minden alkalommal jött hozzá beszélőre. Két gyönyörű kisgyermekét is magával hozta. Az asszony a férjének azt mondta, akkor is várni fog rá, ha mind a 10 évet le kell ülnie. A férj pedig összeállt langyosokkal, míg le nem bukott.

Lacinak hívták a raktárost. A raktárban lakhatott. A srác egész fiatal volt. A magazin nagyon alkalmas helynek bizonyult. Folyt a játék, a homokos gyönyörűség. A vége bukás volt.

A számtalan esetből csak néhányat ragadtam ki. Sokan voltak, akikre gyanakodtak. Másokról ok nélkül beszéltek minden rosszat. Egyesek olyan furcsán viselkedtek, hogy azt barátságnak már nem lehetett nevezni.

Az volt az érzésem, örülni kell, hogy a homokosságot ilyen erővel elítélik. Hiszen beüthetett volna olyan felfogás is – mint néhányan próbálták is a különböző eseteket és személyeket mentegetni –, mely kineveti azokat, akik más híján nem lesznek homoszexuálisok. Persze mások elítélése mindig furcsán hat. Nekem a házasságtörő asszony esetét juttatta eszembe, akit a farizeusok Krisztusnál vádoltak.

Többen elhatározták, hogy például Rózsival nem állnak szóba. Jozsó a szerencsétlenhez többször is odament és beszélgetett vele. Azt hiszem Rózszi vajmi keveset fogadott meg az

intelmekből. De azt bizonyára megjegyezte, hogy legmegtiprottabb állapotában is akadt valaki – egy katolikus papnövendék –, aki emberszámba vette.

Ha valakit utáltam – és ez sajnos nem volt ritkaság –, akkor a képmutatókat. Ismertem jónéhányat, akik annyira megjátszották magukat, hogy végül saját maguk is elhitték, mennyire nagyszerűek. Időnként azonban kilógott a lóláb. Az eleinte talán megcsodált egyének közutalat alanyai lettek. Legérdekesebb, hogy ezt csak kevesen vették észre.

Volt többek között rabtársam, aki nagyszerűen beszélt valami idegen nyelvet. Erre olyan büszke volt, hogy időnként a szoba közepére kiállt, s azon a bizonyos idegen nyelven hangosan olvasott. Mindenki kinevette, de ezt egyszerűen nem vette észre. Meggyőződése volt, hogy ő a világ egyik legszerényebb embere.

Egy másik elítélt – akkor már nem tudom hány éve ült – időnként arcomba zavarta a vért. A nagyapja valamikor a múlt században miniszter volt. Erre ő még a börtönben a legnagyobb nyomorban is büszke volt. Lehetőleg csak arisztokratákkal állt szóba. Ha ilyen nem akadt, az érettségi feltétlenül szükséges volt ahhoz, hogy valaki emberszámba jöjjön nála. A múlt század miniszterének késői utóda csúnyábban viselkedett, mint az általa lenézett parasztok. Goromba és végtelenül pimasz volt. Mindenkit hülyének tartott. Mint öreg csataló, a *sitiprinceknél* jól feküdt és irodás lett. Az elszámolásnál annyi hibát csinált, hogy a többiek együtt sem hoztak annyit össze. Többen is mutatták fizetéspapírjukat, hogy nézzem meg. A legtöbb hibás volt. Reklamációkor aztán finoman megmondtam a magamét:

– Rossz az elszámolás. 3 hiba is van benne.

A beképzelt majom – aki ilyenkor nagyon szerényen tudott viselkedni – szinte szemrehányóan nézett rám és így válaszolt:

– Hiszen csak 6 forint a tévedés.

– Az nem számít – vágtam rá élesen –, 6 forintért már 2 doboz Kossuthot lehet kapni, és a sitten sokat jelent.

– Nem is tudtam, hogy te ilyen kicsinyes vagy.

– Kár a figyelmet a hibáról ilyen módon elterelni. Hiszen nem csak nálam volt tévedés, de alig találni hibátlan elszámolást.

– Ejnye Tivadar – úgy látszik ismert valahonnan –, soha nem hittem volna, hogy ilyen művelt és értelmes ember (lehet, hogy ettől függetlenül bolondnak nézett) így viselkedjék. Honnan veszed azt, hogy minden elszámolás rossz?

– Mert a legtöbben idehozták a papírjukat megmutatni.

A hangzavarra sokan körénk gyűltek és nekem adtak igazat. A vén csatalónak volt mit hallania. Később mesélték, hogy rám nagyon panaszkodott.

B.-vel sokáig dolgoztam együtt. Tökéletesnek gondolta magát. Valójában betegesen érzékeny volt. Időnként szívből kitálaltam neki. Abból, amit mondtam, nem hitt el semmit. Mindig kiszemelt magának egy-egy áldozatot. Azokkal képes volt órákon át a jövőről tárgyalni. Időnként kénytelen voltam légbenjáró nézeteit végighallgatni. Közvetlen munkatársak voltunk, és hallottam, mikor másokat agitált. Engem szerencsére nem akart meggyőzni. Mindig kinevettem. Egy percre sem hallgattam el, hogy képmutatónak, álszentnek, önteltnek, hiúnak és irreálisnak tartom. Többször is felsoroltam 10 pontban lényeges hibáit. Ez hiúságát nagyon bántotta, de nem vette szívére az én nézeteimet. Főleg azt kifogásoltam, miért emlegeti annyit a kereszténységet. Megmagyaráztam – amennyire tudtam –, mi a kereszténység lényege, és azt is, hogy milyen távol áll ettől. Látszott rajta, hogy gondolkodott – hiszen alapjában becsületes volt –, de valahogy mindig sikerült magát meggyőznie, hogy az a helyes, amit ő csinál.

Finnyás ember volt. Egy alkalommal – mikor gázos helyen dolgoztunk – kaptunk szódavizet. Kettőnkre egy üveg jutott. Poharunk nem volt. Csak úgy az üveg csapjáról ittunk. Közvetlenül utánam B. is inni akart. Valahonnan kerített egy darabka papírt – ami lényegesen piszkosabb volt mint az én szám –, azzal megtöröltre az üveg csövét. Ezért annyira

kinevettem, hogy az üveget majdnem hozzám vágta. Ez a bajtárs (nálam 8 évvel idősebb volt) annyira az egekben járt elméletben, hogy a jövőre vonatkozó vágyait (amikor majd fontos szerepet fog betölteni) így ismertette: egy családi házzal elégedett lesz; 30 hold földnél (amit majd bérbe ad) nem kell több; egy kis autó már megfelel. Álmodozásaiért kinevettem. Szemébe mondtam, hogy kötőznivaló bolond. B. Erdélyből jött. Néha tréfás megjegyzést tettem szülőföldjére. Ezért súlyosan neheztelt rám. Időnként éles gorombaságokat vágott a fejemhez. Ha ennek kis részét visszaadtam, csaknem belebetegedett.

Mint B., sokan mások is foglalkoztak politikával. Legtöbben hősnek gondolták magukat, akik – ha majd a rendszer megváltozik – a népet fogják vezetni. Mindenki vezetni akart. De nem tudták kit, hogyan és mire. Állandóan a legújabb eseményeket tárgyalták. Valami nagyot vártak. Senki sem tudta meghatározni, hogy mit.

A politikai ámokfutótól távol tartottam magamat. Ha véletlenül megkérdezték, mi a véleményem Dulles legújabb beszédéről, azt mondtam, semmi. Ezen igen csodálkoztak. Pedig tényleg nem volt véleményem. Többen azt várták, hogy vigasztalni fogom őket. Ezeknek megmondtam, felesleges állandóan buborékokban reménykedni. Volt, aki azt válaszolta, az én feladatomban lenne másokba reményt önteni. Ilyenkor vagy hallgattam, vagy megmagyaráztam, az atombomba, az amerikaiak bejövetele: mese. Ha valamikor bekövetkezik (többnyire 20 évet jósoltam), nem lehet végleges megoldás. Később ritkaság volt, ha tőlem kérdezték, mit mondott Eisenhower, Eden, Dulles vagy éppen Molotov?

Felejthetetlen marad az a nap, mikor Sztálin meghalt. Mindent pontosan tudtunk. A táborban volt néhány hangszóró. A hírek hallgatását akkor még nem tiltották (később igen). Hallgattuk, hallgattuk az orvosi jelentéseket. Nem hiszem, hogy volt olyan rab, aki a legnagyobb zsarnok gyógyulását kívánta. Mikor a rádió 1953. március 6-án bemondta, milyen nagy halottunk van, leírhatatlan örömben törtünk ki. A bajtársak tapsoltak, ujjongtak, nevettek, káromkodtak. Egyesek gyönyörűségükben mások hátát csapkodták. J. a siratóasszony szerepére vállalkozott. A táborban zokogva körüljárt – kitűnő színész volt –, mutatván, mennyire sajnálja a „nagy halottat”.

Embereket ilyen örömmámorban még sohasem láttam. Persze mindenki azt gondolta, hogy Sztálin halála az annyira óhajtott szabadságot is meghozza.

Pukkancsról ekkor a következőket mesélték. Bement a bányairodába. Az egyik szobában, ahol Sztálin képe függött, megállt. Sokáig szemlélte a falra akasztott képet. Fejét csóválta és megszólalt:

– Hogy ez is meghalt. Ki hitte volna? Én azt hittem, hogy örökké élni fog.

Mint a világon mindenütt, a börtönben is rengeteg hiba és bűn fordul elő. A sitten az értékelés másfajta módon történik. Ha valaki Pukkancsot vagy Pipást megölte volna, senki nem tartotta volna őket gyilkosoknak. Ellenkezőleg, derék legényeknek.

Ami az elítéltek körében a felháborodást legjobban kiváltja, az a spiclikedés. Börtönnyelven: *vamzolás*. Házakba (Markó, Gyűjtő, Márianosztra stb.) többnyire a házimunkások a vamzerok. Munkahelyen azok, akik úgy gondolják (többnyire tévesen), hogy az árulkodásból hasznuk lesz. Ha valaki vamzol, sokáig nem marad titokban. Ilyennek aztán nincs maradása. Állandóan marják őket. Ha egyetlen mód van rá, a szerencsétlent alaposan megverik. Olyan esetre is emlékszem, mikor emiatt jó súlyos bányáslámpával vertek fejbe valakit. A tettest betették ugyan a sötétzárkába, de akit fejbevert, annak örök tanúságul szolgált.

Volt olyan spicli, aki, mikor kitudódott, hogy vamzolt, nem mert többé a bányába lemenni. Emlékszem egy kifejezetten nagy vamzerverésre. Éjszaka, valamilyen ürüggyel, egyesével kihívták a szobákból a különböző spicliket. Kint aztán nagyon megverték őket.

Néha az is előfordult, hogy az egyik vamzer a másik ellen áskálódott. Az ilyen esetekből jó ritkán származott.

Az árulkodókat a legtöbb fegyőr is megvetette. Hiszen joggal tarthattak attól, hogy esetleg ellenük is vádaskodnak.

Akik 1954 és 56 között tartózkodtak Várpalotán, nagyon jól ismerik *Czifra Gyulát és Angyal Dezsőt*. Ez a két ember hatalmassággá nőtte ki magát. Bizonyos értelemben nagyobb szavuk volt, mint a fegyőröknek.

Czifra Gyulára én egyénileg nem haragudtam. Megtaláltam a módját, hogy ne vegyem olyan veszélyesnek, amilyen valójában volt. Ettől függetlenül fanatizmusáról sokat lehetne regélni. Gyűlölete minden elképzelést felülmúlt. Egyetlen vonalon becsültem, nem káromkodott, de ennek a magyarázatára nem sikerült rájönni.

Czifráról a következőket mesélték (igaz-e vagy sem, bizonyítani nem lehet, de róla nagyon hihető): Az oroszok beözönlése előtt állítólag tiszt volt. Még leventéket is oktatott. 1945 után ávós lett. Sokan állították, hogy az ÁVH-nál egészen az őrnagyi rangig sikerült magát feltornásznia. Ekkor valamilyen viselt dolgára rájöttek volna és emiatt bezárták.

V. Miki, Zoli és Sz. Lőrinc után Czifra lett a rab-táborparancsnok. Legfőbb hibája az volt, hogy a fegyőrök utasításait nemcsak tökéletesen teljesítette, de túlteljesítette. Mindent az öröknél is szigorúbban ítél meg. Csaknem mindenkit ismert. A rabok szokásait, felfogását jól ismerte. Hamarosán észrevette, ha valami nem úgy történt, ahogy a szabályok előírták. Ilyenkor azonnal közbelépett. Igen jóban volt a parancsnokság ávós tisztjével, Pergerrel. Állítólag tegeztek egymást. Tény, hogy sokat tárgyaltak. Czifrát a fegyőrök is utálták, egyúttal tartottak is tőle.

Egyeduralma szinte megdönthetetlennek látszott. Szabadulásom után mesélték, hogy lebukott (ha igaz). Akkor már a 4. parancsnok volt Várpalotán, *Kinity* főhadnagy. Ez az ember aránylag tűrhetően viselkedett. A panasszal hozzá forduló rabokat meghallgatta. Állítólag olyan dolgok derültek ki, melyek tűrhetetlenek. Kinity – aki az ávós alhadnaggal sem állt jólában – Czifrát leváltotta volna.

Czifra félelmetes volt, mert ügyesen dolgozott. Kommunistának vallotta magát (ki tudja, tényleg az volt-e a meggyőződése, vagy csak érdekből szavalt annyit), ami eleve minden józan rabból haragot váltott ki ellene. Roppant önérzetesnek mutatta magát. Elvárta, hogy kellő tisztelettel beszéljenek hozzá. Kezdetől fogva tegeztem és „Gyulá”-nak szólítottam. Ezért többen tréfásan meg is fenyegettek. Ha valamire szükség volt, gyakran szóltam neki:

– Te Gyula, ez és ez kellene!

Néha előfordult, hogy amit kívántam, meg is tette. Ha azonban a fejébe vett valamit, azon nem változtatott.

– Még az édesapámnak sem tenném meg – szokta mondani. Ilyenkor kár volt a beszédért.

Czifrától *Angyal Dezső* nem sokban különbözött. Ő írnok volt. Az adminisztráció igen nagy volt. Két, sokszor három írnokra is szükség volt. Angyalt valószínűleg Czifra fedezte fel. Angyalról azt állították (de lehet, hogy ez csak légből kapott mese), hogy valamikor régen (még a háború előtt) felszentelt katolikus pap volt. Később állítólag református pásztorrá vedlett. Aztán ezt az irányt is abbahagyta volna. Nem lehetett tudni, hogy miért csukták be.

Míg tisztsége nem volt, csendben viselkedett. Mikor főírnok lett, ügyködése elején kijelentette, hogy a parancsnokság intézkedéseit maradéktalanul végre fogja hajtani. Ha valaki nem engedelmeskedik, azt jelenti. Káromkodni legalább olyan jól tudott, mint bármelyik fegyőr. Egyszer rám is özönével zúdította az áldást, mert az engedélyezettnél valamivel több fát vittem.

„Dezső bácsi” – mert én mindig így szólítottam – azt hiszem olyan mélyre süllyedt, amennyire csak lehet. Sok kellemetlen jellemvonása ellenére sem igazán tudtam rá haragudni, bár nem is sajnáltam. Azt hiszem, ő sem gyűlölt engem. Talán saját magát látta bennem abból az időből, mikor még ő is tele volt idealizmussal és lelkesedéssel.

Akkor eszembe sem jutott, most már bánom, miért nem kérdeztem meg, hogyan jutott ennyire mélyre. Néha megfigyeltem, mit olvashatok le arcáról. De azon a közönyön kívül más nem tükröződött. Nem tudom mi lett vele később.

Sokan voltak, akik kisebb-nagyobb szerepet vállaltak, hogy jobb soruk legyen. Ismertem néhányat – bár igazán kevesen voltak –, akik végig meggyőződéses kommunisták maradtak. Rengeteget vitatkoztak. Sok beszédjük már idegesítő volt a többiek számára.

Az egyik legértelmesebb csahos valami görögkeleti pápa fia volt. Ő már túltette magát minden ún. „gyerekségen”. Középiskoláját a ciszterciknél végezte. Titóista volt és a táborban elég szép számmal jelenlévő szerbek szellemi vezére. Szeszélye időnként arra ragadtatta, hogy engem ugrasson. Persze én őszintén válaszoltam neki, hogy szélhámosnak tartom, és kértem, hogy inkább a kedves édesapjából csináljon bohócot, mint belőlem.

Ez a szellemi szerb vezér szert tett valakire, aki oroszot akart tanulni. Hangosan olvasgatták az engedélyezett orosz tankönyveket. Végre valaki megszólalt:

- Mi az ördögöt tanultok ti itt?
- Oroszt.
- Hát itt meg ne tanuljátok ezt a szemét nyelvet!
- Hát hol tanuljuk? – próbáltak gúnyosak lenni.
- Kint valahol a WC körül. Az a legalkalmasabb.

Úgy ítélt meg, hogy a hatalmas tábor lakóiból az a néhány, aki másokra is akart hatni, az mind az Egyház ellen dolgozott. De egy higgadt, lelkes, kiegyensúlyozott embereket megmozgatni tudó egyéniséggel mégis találkoztam: *gróf Teleki Lászlóval*.

Valami – egyáltalán nem távoli – rokonságban állt a híres Teleki Pál miniszterelnökkel. Bár arisztokrata volt a javából, cseppet sem játszotta meg magát (mint például annak a bizonyos miniszternek a késői leszármazottja). Nem azért volt közvetlen, mert most *pechére* börtönben sínylődött, de mert ember volt, mi több, keresztény. A Szentírás alapján álló protestáns volt. Türelmén csodálkoztam. Szeretete, finomsága, okossága és alkalmazkodni tudása bámulatba ejtett. Szavaiban nem volt gőg, sem önteltség, de valami megnyugtató erősség. Ennek alapja az erős hit volt, amit nem lehet megjátszani.

Egy alkalommal közös elmélkedést tartottunk. Azt hiszem az ismeretlen Istenről, a Szentlélekről volt szó. Fogalmam sincs már, hogy én mit mondtam, de Teleki gróf szavaira még jól emlékszem. Többek között a kereskedőket kiűző Krisztusról szólt. Kiemelte, hogy erre a szentírási részre sokan szeretnek hivatkozni. Így próbálják bosszújukat minden gátlás nélkül kiélni és megvédeni. De ezek valamit elfelejtenek. Krisztus bűn nélkül volt, s így joga volt másokat elítélni, s ezt mégis csak egyszer tette. De ki az az emberek közül, aki állíthatja, hogy semmi vétke nincs? Ha pedig bűnös, miért akarja a másikat – aki talán csak látszólag vétkesebb nála – megkorbácsolni?

Sajnos Teleki Lászlót is elszállították. Míg ő Várpalotán jelen volt, a protestánsok igazi vezetővel rendelkeztek. Ez a vezető nem szított nézeteltéréseket, sem gyűlöletet. Ellenkezőleg: megértés és együttműködést hirdetett. Mikor a tábor lakóinak egyöntetű sajnálata mellett, kénytelen volt Márianosztrára távozni, a protestáns fiúk, mint valami pásztor nélkül maradt nyáj, elszéledtek, szétestek.

Későbbi szállítások folyamán Teleki Lászlónak csaknem sikerült Várpalotára visszakerülnie. A grófi címe és származása állandóan terhet jelentett számára.

Táboréletünk rendjébe azok a szerencsétlen szállítások úgy következtek be, mint a robbanó bombák. Számos esetben a rabokat nem váratlanul vitték el. Máskor egy-egy intézkedés olyan hirtelen jött, hogy mire az ember észbekapott, legjobb barátja vagy ismerőse, földije vagy éppen testvére, már nem is tartozott a tábor lakóihoz.

Állandóan éreztették velünk, hogy mi nem számítunk embereknek. Csak számok vagyunk. A gyakori, hirtelen szállítások talán arra voltak jók, hogy senki ne érezze magát biztonságban. Mindenki nyugtalankodjék. Sokan – főleg a nagyidősök – már az állandó

szállítást is közönyösen vették. Legfeljebb mosolyogtak vagy az orruk alatt morogtak valamit.

Többször betegeket szállítottak vissza a házba, vagy olyanokat, akiknek a magatartásával nem voltak elégedettek. Sokszor egészen érthetetlen intézkedések történtek. Az is előfordult, hogy a szállításban már bent levő a parancsnoknak ügyesen könyörgött, és az megengedte, hogy maradjon. Láttam olyan szállítást, hogy az 5 jóbarátból 4 elment, 1 maradt.

A Markóban egyszer voltam sötétzárkában. Várpalotán háromszor. Kétszer huzamosabb ideig lehettem lakója a szigorított sötétnek. Amiket ott tapasztaltam, sohasem fogom elfelejteni. Fegyőrök, rabok, zárka, koszt, bődületes meleg, irtózatossággal hideg, kemény fekhely, bűz, keserűség, indulatok, zúgolódás, bosszú. Röviden ezek vegyüléke jut eszembe, ha a sötétzárkát felidézem.

Aránylag semmit sem csináltam. Csak vissza mertem beszélni az egyik fegyőrnek. Ez elég volt ahhoz, hogy 10 napra a börtönön belül még bebörtönözzenek.

Nyár volt. A nap erősen sütött. A hőség nyomasztóan nehezedett ránk a sötétzárkában. Úgy izzadtunk, mint a meghajszolt lovak. A levegő nem cserélődhetett. Szellőzőnyílása sehol sem volt. A sarokban kibli állt. Ezt ugyan fertőtlenítették, de a levegő minőségét csak rosszabbá tette. 4 fapriccs helyezkedett el egymás mellett. Hatan voltunk becsukva.

A Markóban dupla kosztot adtak. Itt csak fél adagot, de ezt is csak kétnaponként. A közbeeső napokon kenyér és víz volt az eledel. Mintha csak a középkor elevenedett volna meg. Az elviselhetetlen hőség miatt alig bírtam enni. A többiek egyre jobban panaszkodtak. Állandóan szitkozódtak és borzalmas bosszút forraltak (majd ha megváltozik a rendszer vagy legalábbis miután szabadultak).

Nyári sötét büntetésem legérdekesebb alakja Mackó volt. Ez az érdekes emberke kisebb volt mindenkinél. Furcsa, csaknem feltűnő egyénisége megragadott. Életében Istenről nagyon keveset hallhatott, s amit hallott, azt is káromkodás formájában. Ennek ellenére nem volt istentelen. Tiszteletben tartotta mások véleményét, ő maga pedig elvárta, hogy őt is komolyan vegyék. Ez nehéz feladat volt. Kis termete mellett állandóan szellemeskedett.

Gyűlölködni azonban jobban tudott, mint akkor hatunk közül bárki más. Egyszer a következőket mondotta:

– Fiúk – mondta –, ha én szabadulok, nem várok rendszerváltozásra, hanem ha elkapok egy „cserkészt” (így hívta a fegyőröket), abból nevető ember csinállok.

– Az mi, hogy nevető ember?

– Aki mindig nevet, mert szája a füléig ér.

– És ezt hogyan csinálja?

– Egyszerűen. Fogok egy kést. A „cserkész” száját mindkét oldalán meghosszabbítom. Örökké vigyorogni fog.

Mackót ilyesmire képesnek tartottam. Lehet, hogy többet beszélt, mint cselekedett. A bányában az aknást egyszer megzavarta. Az akart tőle valamit (nem tudom mit) és többször piszkálta. Az aknász egy alkalommal bement a frontra – ahol Mackó is dolgozott – és hősünkbe belekötött. Az hirtelen haragra gerjedt, felkapta a fejszét és nekiugrott az aknásnak, aki (szintén kis emberke volt) azt sem tudta, hogyan szedje a lábait. A bányamester Mackót kitiltotta a bányából. A srác ezen egyáltalán nem búsult. A táborban lödörgött. Majd az építőkhöz osztották be.

Mackó nem tudom miért került a sötétbe, de rögtön 20 napot kapott. Ideje már csaknem lejárt, mikor büntetését újabb 20 nappal meghosszabbították. Cigarettát szerzett és ezt a másik zárkába is átjuttatta. Kiszúrták és ezért büntették ilyen súlyosan.

Mackó éhségstrájkjal tiltakozott. A fegyőrök radikálisan jártak el. Pukkancs egyszer Mackót megetette. Ettől fogva felhagyott a strájkjal. Pukkancs azt a módszert alkalmazta, hogy a kanalat a szerencsétlen strájkoló fogsora közé nyomta olyan erővel, hogy vagy a rab engedett, vagy a fogak törtek. Mackó jobbnak látta, hogy legalább a fogai épségben

maradnak. Mikor a sötétbe kerültem, Mackó a 27. napját töltötte és nagyon várta már, hogy kiengedjék.

Első sötét rabságomnak másik jellegzetes rabja (bár sajátosságával jóval Mackó mögött maradt) Tibi volt. Ő már nem először ült. Mestersége pék volt. Kissé megjátszotta magát. Viszont nagyszerűen tudott mesélni arról, hogy miként tolt ki a fegyörökkel, milyen volt az élet Vácott, vagy hogy mennyire tud futballozni. Előadása nyomán egy univerzális hős kezdett lelki szemeink előtt kibontakozni. A labdarúgópályán később láttam játszani. A labdába csak ritkán rúgott bele. Céltalanul futkározott összevissza.

Mindenki sejtette, hogy Tibi beszédéből csak keveset kell elhinni. Viszont örültünk, hogy a zárka lakót szóval tartotta. Tibinek nem volt mindig kedve előadást tartani. Ilyenkor Mackó mesélte el különböző lopásait.

Máskor mozdulatlanul feküdtünk. Senki nem szólt. Csak vártuk az idő múlását és szenvedtünk a pokoli hőségtől.

Egymás mellett 4 sötétzárka helyezkedett el. A közfalakon mindenütt lyuk tátongott, amin átbeszélgettünk a szomszédos zárka lakóihoz. Ha valakinek cigarettája volt, azt bajtársiasan megosztotta nemcsak saját zárkájának lakóival, de a szomszédéval is. Gyufa nem volt, de mire jó a vezeték? Addig mesterkedtek, míg szikrát csiholtak. Már égett is a *spangli* (cigaretta). A tiltott árut csodálatos élvezettel szívták. Néhány cigaretta mindig volt a zárkában. Ezt legkönnyebben fürdéskor lehetett szerezni. Mosdási lehetőségünk a sötétben nem volt. Fürdeni – ha el nem felejtették – hetente egyszer vitték a társaságot. Addigra a kosztól már ragadtunk.

A sötétzárkát még csak modern kínzóeszköznek sem lehet nevezni, mert még annál is gyötrelmesebb. Ha Rákosi Mátyást csak egy napra beültették volna egy gőzkamrába, a fenyítésnek ezt a módját bizonyára eltörölte volna. De még valószínűbb, hogy mindenütt ezt rendszeresítette volna.

Mikor 10 nap után a ketrecből végre kiengedtek, szédültem. A friss levegőt mellre szívni igen jó érzés volt. Mikor a szobába értem, éppen a kávé osztották. Amint beléptem, a világ forogni kezdett velem. Elhatároztam, hogy kerülni fogom, hogy ismét sötétbe csukhassanak.

A szándék meg volt bennem. Ennek ellenére decemberben – tehát télen – ott álltam *Kinity* főhadnagy előtt kihallgatáson. Miután megállapította, hogy szemtelen, flegma, arrogáns és bűnös vagyok, 10 nap sötétre ítelt.

Most legalább kihallgatáson voltam. Nyáron még ez sem történt. Akkor csak közölték velem, hogy szemtelen vagyok és 10 napra sötétbe tettek. Pedig én mindig azt gondoltam, hogy udvarias vagyok. Ám a fegyörök jobban tudják, hogy milyennek minősítsenek.

Nyáron a rettenetes hőség, most a kegyetlen hideg kínozza az embert. A sötétben sokan voltak. Valami fertelmes társaság. Egy nem egészen ép elméjű fiatalember állandóan vitatkozott egy kovács külsejű rabbal. Ez egy darabig türelmes volt, majd amazt jól fejbe verte. Rövid ideig csend lett. Ekkor egy vékony hang szólalt meg. Többé el sem hallgatott. A véletlen megint a pékkel hozott össze. Napokon át fejtegette, hogy milyen nehéz volt eddig az élete.

Később egy bika külsejű fiatalembert tettek be hozzánk. Állandóan a nőiről álmodozott. Azok mennyire szerették őt, és mennyire válogathatott. Időnként fejjel szeretett volna a falnak rohanni. Neki itt kell rohadnia – mondotta –, míg kint a legszebb nők sétálnak (s rá várnak). Az éhségtől sokat szenvedett, én pedig a hidegtől.

Télen is, nyáron is a falra kis rovásokat húztunk reggelenként (annyit azért lehetett látni), de jelzés nélkül is tudtuk, mennyi időnk van még hátra. Ez szórakozásnak számított. A különböző műszakoknak szóló kolompolásból mindig tudtuk, hány óra van. A büntetést az utolsó percig ki kellett tölteni.

Még egyszer majdnem sötétbe kerültem. Többen mentünk kihallgatásra, mert a sorakozóról elkéstünk. Más parancsnok bizonyára fenyítést adott volna. Kinity csak jól

megdorgált bennünket. Később hallottuk, hogy az előállító őrt *letolta*, mivel minden „hülyeséggel” hozzá küldik a rabokat. Ezen valamennyien módfelett csodálkoztunk, mert 1945 óta ritkán találkoztunk az igazsággal.

Sokat tapasztaltam, nagyon sokat. Egyet különösképpen megjegyeztem, hogy nincsenek erős emberek. Vannak nagyszájúak. Akadnak fanatikusok, színészek, bolondok, gyávák és hősnek látszók. Előfordulhat, hogy többen megtévednek beszéd, játék, propaganda vagy ég tudja mi folytán. De nincs, aki erős tudna lenni, erős a saját erejéből.

Olyan vagányokkal beszéltem, akik már igazán betetőzői a gonoszságnak, bűnnek, aljasságnak és mindennek, ami rossz. Többen bevallották, hogy az ávón imádkoztak, talán buzgóbban mint az a zárdanövendék, akinek fogalma sincs a terrorról. Egy sírva mondta – még a Markóban –, csak szabaduljon, soha többé nem lesz rossz. Ezt úgy jelentette ki, mint a kisgyermek, aki anyjának ígéretet tesz.

Rengeteg embert láttam megtörni. Még többet, aki titkolta. De látszott rajta, hogy az ávó nem nyomtalanul adta át az ügyészségnek, az pedig a végtelen éveknek. Sokszor – főleg börtönidőm első szakában – szinte együtt sírtam a panaszkodókkal. Mikor daliákat láttam összetörni, nem tudtam közömbös maradni. Aztán rájöttem, hogy kár mindent úgy a szívre venni. A legtöbben csak addig szállnak magukba, míg bajban vannak. Utána fittyet hánynak erős elhatározásra, fogadalomra, mindenre, ami elősegítené azt, hogy a földön az életünk szebb legyen.

Megdöbbsentem egyes emberek hitetlenségén, undorító tisztátlanságán, gőgjükön, gyűlöletükön, gyengeségükön és azon a már említett közömbösségen, amiből nem is akartak kijutni. Csak a megszokott maradjon meg. Csak én legyek boldog. Csak a jelen, a pillanat fontos. Más nem számít, nem érdekel. A legnehezebb iskolában – a 4 évig tartó börtöniskolában – ezt tanultam, így láttam. Azt is beláttam – amire talán soha nem jöttem volna rá –, hogy én alig vagyok más a többieknél. Persze én azt nem akartam bevallani. De ez így volt és ez végtelenül szomorú.

Azt hittem, hogy szeretem az embereket. De amikor közlőrl megismertem őket, utálat, megvetés, harag és közöny hatalmasodott el rajtam. Jézus Krisztus pedig azt kérdezi: „Ha nem szeretitek testvéreiteket, akiket láttok, hogy szerethetitek Istent, aki nem láttok?”

A Szent Pál-i idézetet soha nem mertem idézni: „Mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek.” Rájöttem, hogy az én emberszeretetem külsőség, melyet 2 év alatt leradírozott rólam az a mérhetetlen közöny, mely állandóan körülvelt. Nem tudtam jobb lenni a környezetemnél. Lassan belefásultam a hiábavalónak látszó küzdelembe.

Mint süket mentem el a káromkodók mellett. Többé már senkit sem figyelmeztettem. A későbbiek során már nem rendeztem vasárnapi elmélkedéseket (amelyek már úgylis nagyon elsekélyesedtek). Közömbösen szemléltem, ha ugyan egyáltalán figyeltem, mások szenvedéseit. Magammal is egyre kevesebbet törődtem.

Pali bácsi, egy öreg lókötő – aki mindenkit nagyon szeretett megfigyelni – egyszer így szólt hozzám:

– Tibi! Hát maga soha nem imádkozik?

– Ezt miből gondolja Pali bácsi?

– Mert hát nem látom soha térdelni, sem kezeit összetenni.

– Tudja Pali bácsi, ez nem a külsőségeken múlik. Lehet úgylis imádkozni, hogy csak a jó Isten vesz róla tudomást. Hiszen az ima beszélgetés az Istennel. Erről magának nem kell tudomást szereznie. Bár tudom, mennyire kíváncsi.

Lehet, hogy Pali bácsinak igaza volt. Nem imádkoztam vagy rosszul imádkoztam. Másokban kerestem a hibát, holott magamban kellett volna. Mindenesetre én úgy láttam, hogy a minden oldalról fenyegető vésszel nem tudok megküzdeni.

Lehet, hogy gyáva vagyok. Lehet, hogy képtelen vagyok komoly feladatok megoldására. Egyet nem akarok: másokat is magammal rántani, mint a farizeusok. Nem keresek középutat; vagy mindent, vagy semmit.

Szabadulás

Minél magasabbról esik le valaki, annál jobban megüti magát. Minél erősebb rács mögül engedik ki az embert, annál jobban tudja a szabadságot élvezni és értékelni.

Nem találkoztam még rabbal, aki nem örült, hogy kimehet (bár állítólag ilyenek is vannak). Annak a rengeteg szerencsésnek az örömtől sugárzó arcát, akik 4 éves rabságom ideje alatt szabadultak, nem tudom elfelejteni. A szabadulás valami olyasmi, amit nem lehet megmagyarázni, amit más talán nem is tud kellően értékelni, csak aki átéli.

Szabadultam. Megszűntek a rácsok, kerítések, fegyőrök, vamzerok. Megszűnt az állandó rettegés, a folytonos bizonytalanság és a kellemetlen házsabályok idegölő teljesítése. Megindultam a „szabad” élet felé, ha ugyan 1956-ban ilyesmi létezett Magyarországon.

1952. február 27-én tartóztattak le. 1956. február 28-án a hajnali órákban engedtek el. De ez nem ment olyan egyszerűen. A börtönben semmi sem megy könnyen, csak a büntetés és a fegyelmi.

Olty Vilmos 6 évi börtönre ítélt. Ez a hosszú időszak lecsökkent 4-re. Nagy Imre 1953 nyarán – mikor miniszterelnök lett – kisebb politikaiakra (mint izgatók, fegyverrejtegetők, feljelentés kötelezettségének elmulasztói stb.) leírásos amnesztiát adott. Akkor a dolgon nevettem. Nem azért, mintha nagyon bíztam volna valami változásban, de mert az ügy teljesen hidegen hagyott.

Mikor az ember büntetésének a fele, harmada, negyede vagy nyolcada volt még vissza, lehetett kérelmet beadni. Fél iránt nem is próbálkoztam. Mikor harmadomhoz értem, már meginogtam és voltam olyan gyenge, hogy az ilyenkor szokásos ívet kitöltöttem.

Az volt a felfogásom, hogy a kommunistáktól semmit sem kérek. De „okos emberek” addig magyaráztak (meg én is saját magamnak), míg engedtem. Kérésemet elutasították. Negyedét is kértem. Azt sem adták meg.

Ekkor következett a százalék. Hosszú éveken át 288 napot dolgoztam le. A százalékos kérelmet már 2 hónappal az esedékes határidő előtt be kellett nyújtani. Benyújtottam. A válasz elutasító volt. Hiába volt aránylag magas százalékom, nem mehettem, mert sok fegyelmem volt. A határozat nem ért váratlanul. A sitten jobb, ha az ember mindig a rosszabbra számít.

Tekintve, hogy semmi nem tart örökké, elérkezett a végső határnap. Amikor egy börtön bármennyire is vendégszerető, kénytelenek voltak elengedni. Mivel a törzskönyvi irodáról nem hívtak, magam mentem jelentkezni.

Lippai törzsőrmesterhez vezettek.

– Törzsőrmester úr tisztelettel – szoltam –, én holnap szabadulok. Lejárt az időm.

– Ezt maga honnan veszi? – lapozott Lippai egy könyvben.

– Tudom.

– Nézze, itt a könyvben az áll, hogy maga március 6-án szabadul.

– Ez félreértés. Március 6-án tett az ÁVH a Markóba át. De már február 27-én letartóztattak.

– Csak az írás számít.

– Az is van. Még egy éve kérvényt adtam be, hogy az ÁVH-n töltött időmet számítsák be. Kívánságomat teljesítették. Annak idején még törzsőrmester úr olvasta fel a választ.

– Ilyesmire én nem emlékszem – rázta fejét Lippai.

Közben csak lapozgatott. Végre előkerült az a bizonyos jóváhagyás, mely lehetővé tette, hogy február 28-án szabaduljak.

– Na, mégis itt van – mutatta fel a papírt Lippai diadalmasan –, holnap tényleg szabadulhat. Addigra én elkészítem a szabadulólevelét. Kincstári holmiját a raktárban már leadta?

– Igen. Szeretném tudni, mit kell még tennem?

– Most elmegy a pénztárhoz. Ott mindent megmondanak.

A pénztárban nagyon sokáig számolgattak. Végre kisütötték, ha minden tartozásomat levonják (mert a markói és a márianosztrai „szállodákat” is ki kellett fizetni, 16 Ft 60 fillért kapok reggel kézhez).

Takács tizedes, régi ismerősöm (bámulatos nagy gazember) volt az egyik számológépmester – szórakozni akart velem – és mindenféle hülyébbnél hülyébb kérdést tett fel. Ezekre egyszerűen nem is válaszoltam. Akkor Pajor alhadnagy, a nevelőtiszt, a segítségére sietett.

Ezzel a Pajorral (Pápán) együtt jártam iskolába. Ennek Várpalotán nem sok hasznát vettem. Igaz, hogy jóval alattam járt és soha nem érintkeztünk egymással. Pajortól én nem is kívántam semmit. Jelentéktelenebb, gyávább és meghunyászkodóbb pribékek ritkán találkoztam. Ha meglátott, mindig barátságosan mosolygott (persze nekem kellett előre köszönnöm) és érdeklődött hogylétem felől. Miért tette, soha nem értettem. Egyszer mégis kértem tőle valamit (engedélyt egy tankönyv megszerzésére). Ezt később többször megismételtem. Mást mint kedves fejbólintást, soha nem kaptam.

Ez a „derék” iskolatárs most kérdést intézett hozzám:

– Maga ugye most szabadul?

– Igen, én most szabadulok.

– Felejtse el, hogy pillanatnyilag még rab. Válaszoljon nyíltan egy kérdésemre. Ne féljen, semmi baja nem lesz. Mi a véleménye a Vatikán üzleti ügyeiről?

Meglepődtem, de nyugodtan válaszoltam:

– Nézze alhadnagy úr, engem izgatásért 6 évre ítéltek. Holnap szabadulok. Azt akarja, hogy újabb izgatást kövessék el?

– Nem bízik meg bennem?

– Éppenséggel így is ki lehetne fejezni.

A gyermekképű alhadnagy száját kissé elhúzta, de többet már nem szólt.

Mire minden hivatalos ügyel végeztem, este lett. Most a tábort végigjártam. Elbúcsúztam attól a rengeteg embertől, akit ismertem. Sokan hiányoztak már. Nem azokra gondolok, akik szabadultak, hanem akiket más munkahelyre, akár más fegyházba szállítottak. Nem volt jelen Jozsó, hiányzott Béla pappusz, Palcsi és számosan, akiket megszerettem. Az én műszakom éppen éjszakás volt. A sorakozón mindenkivel kezét fogtam.

Az utolsó éjszaka következett. Alig tudtam valamit aludni. Aztán végre reggel lett. 6 órakor ott álltam a kapunál. Az ügyeletes smasszer jött ajtót nyitni. A körletparancsnoki irodában öltöztem át. A rabruha ott maradt. Helyébe civil került. A csodálatos civilruha alatt közönséges munkásruhát kell érteni.

Fejemre katonasapkát nyomtak (más nem volt a raktáron). Azt hiszem, nem néztem ki különül valami árva madárijesztőnél. De a ruha most igazán nem számított. Egy másik irodába kellett még átmennem. Ott a kezembe nyomták szabadulóleveletem és azt a bizonyos 16 Ft 60 fillért. Ez még arra sem volt elég, hogy Budapestig a vonatjegyet megváltsam.

Feltárták végre a kaput. Az őr harsányan felszólított:

– Kérem a szabadulólevelét!

– Tessék! – nyújtottam feléje az értékes papírdarabot.

Lábam alatt a jéggé fagyott hó megcsikordult. Dermesztő hideg volt. Fáztam. Ezzel azonban most nem törődtem. Csak mentem, mentem. Egyszer sem néztem vissza. Nem érdekelt az annyi szenvedés színhelye. A talaj egyébként is nagyon síkos volt.

Hideg idő, rossz út máskor bizonyára bosszantott volna. Most nem törődtem vele. Mentem a szabadság felé szabadon. Mögöttem nem jött fegyőr. Nem tartottak rám géppisztolyt. Ritka jó érzés fogott el.

Elsőnek azt tűnt fel, hogy a sínek közötti táv milyen széles. Éveken át megszoktam a bánya keskenynyomtávú síneit és most csodálkozva tapasztaltam mennyivel másabb az igaz, nagy és szabad sín.

Siettem. Tudtam, hogy a veszprémi vonatot nem késhetem le. De valami nyugtalan vágy egyre csak hajtott. Aztán Péten voltam. Több mint 4 éve jártam itt egyszer. Akkor építették az állomásépületet. Még sötét volt. Az újságos bódében öreg bácsika ült.

- A veszprémi vonat sokára megy el? – kérdeztem.
- Vagy 40 percen belül.
- Mennyibe kerül Veszprémig a jegy?
- Úgy 7-8 forintba. De maga honnan jön, hogy ezt nem tudja?
- Innen nem messziről – mutattam a tábor irányába.

Az öreg sajnálkozva végigmért, de nem szólt semmit.

44 hónapos szünet után érdekes volt vonatra szállnom. Most persze nem rabok voltak az útítársaim. Furcsa érzés volt annyi idő után civil emberek között ülni.

Veszprémbe mindenki megnézett. Néhányan meg is fordultak utánam. Először csodálkoztam. Mikor az egyik kirakat ablakában megláttam magamat, megértettem az embereket. Főleg katonasapkám tűnt annyira mulatságosnak, hogy magamnak is mosolyognom kellett. A kemény hidegben (-7 és -8°C körül lehetett) az is feltűnő, ha valaki nagykabát nélkül járkal.

Betértem a Szent Margit plébániára. Ott nagy szeretettel fogadtak. Megvendégeltek. *Szemes József* plébános atya még pénzt is adott, mondván, hogy ez nem árthat. Vettem is rögtön egy meleg sísapkát. Így már nem voltam annyira feltűnő.

A püspöki palota portáján egy nagy könyvbe kellett nevemet bejegyeznem. A püspökkel való beszélgetéshez az államegyházügyi megbízott adott engedélyt.

Ezt a „magas” tisztséget már nem Lévi töltötte be (aki érdemeire való tekintettel magasabb pozíciót kapott), hanem egy furcsa nevű csibész: *Prazsák*.

- A püspök úrral szeretnék beszélni – kezdtem.
- Maga is bent volt abban a bizonyos összeesküvésben?
- Összesküvésben nem voltam benne. De azért becsuktak.
- Látja, tönkretette az életét.
- Miért tettem volna tönkre?
- Legszebb éveit a börtönben töltötte. Kár volt. Nem?
- Nem! – nyomtam meg a választ.
- Ez a maga dolga. A püspök úrral beszélhet.

A főpásztor végtelenül kedves volt. Én azonban búsan ültem a székemen és közömbös dolgokról meséltem.

Veszprém négy év alatt alig változott valamit. Néhány ismerőssel találkoztam. Főleg tanárokkal. Örültek. Aztán hagytak továbbmenni. Így is este lett, mire vonatra ültem, hogy végre hazamenjek Budapestre.

Még nem volt 10 óra, mikor Kelenföldön leszálltam.

Az természetes, hogy otthon kölcsönösen örültünk egymásnak. De már aznap este a holnap és a jövő sötét árnya előrevetette magát.

1952-ben állandó lakásom Veszprémbe volt. Akkor becsuktak. Életemből négy év kiesett, de az országból nem. Behozták a hírhedt letelepedési rendszabályt. Ez azt jelentette, budapesti lakos csak az lehet, aki ehhez az engedélyt megkapja.

Másnap a VII. kerületi kapitányságon jelentkeztem. Ott közölték velem, hogy 8 napon belül köteles vagyok munkát vállalni. Személyazonossági igazolványt is akartam szerezni.

Elutasítottak azzal, hogy azt csak Veszprémben kaphatom meg. Igazolvány nélkül pedig szó sem lehet budapesti letelepedésről.

Veszprémbe utaztam. Igazolványomat gyorsan megkaptam. Közölték velem, hogy katonakönyvemet is szerezzem be.

A kiegészítő parancsnokságon fiatal hadnagy előtt kellett megállnom. Mikor megtudta, hogy négy évet ültem, igen pimaszul viselkedett. Igazolványképet is kért (ami szinte természetes), amire én nem gondoltam. Mást nem tehettem, rohantam a fényképészhez. Az egész városban csak egy szaküzletet találtam.

– Kérem szépen – adtam elő kívánságomat – igazolványképet szeretnék csináltatni.

Lehetséges ez?

– Természetesen.

– De nekem sürgősen kellene, még ma délután.

– Azt sajnos nem tudjuk vállalni.

– Pestről jöttem. Ha a fénykép nincs meg, nem utazhatok ma vissza.

– Ezt mi mind elhisszük. De értse meg, lehetetlenséget kíván. Rengeteg munkánk van. A képek holnapra készen lesznek. Mást nem mondhatunk.

Körülöttem már többen is álltak. Három fényképészlány, meg ördög tudja milyen szakemberek. Arcukról a közönyt és a megnemértést olvastam le. Aztán végső kétségbeesésembe így szóltam:

– Nézzék, nekem már annyi bajom volt. Még maguk is nehézséget támasztanak. Most jöttem ki a börtönből. Ezért sürgős a fénykép.

Életemben szavakkal ilyen hatást ritkán értem el. Az addig csaknem ellenségesnek nevezhető hangulat teljesen felengedett. Fejüket összedugták. Súgtak-búgtak. Most már nem volt lehetetlenség az, hogy 3 órán belül átvegyem a fényképemet.

Segítségüket nagyon megköszöntem. Ezzel olyan örömet szereztek, amit soha nem felejték el.

Veszprémben aznap mindent elintéztem. Még a munkakönyvet is. Ezt később utánam küldték. Azt gondoltam, most végre túl vagyok a nehezén. Pedig az igazi küzdelem ezután kezdődött.

Hiába volt személyazonossági igazolványom. Letelepedésről szó sem lehetett. Csupán annyit engedtek meg, hogy kérvényemet beadjam.

Ezt később a legnagyobb ridegséggel el is utasították.

Közben „derék” házmesterem feljelentett, hogy engedély nélkül lakom a házban. Éjszaka két ostoba rendőr jelent meg. Mindenkit felébresztettek. Engem igazoltattak. Szabadulólevelem hátán látták a VII. kerületi rendőrkapitányság pecsétjét. Ez megnyugtatta őket. Bár felszólítottak, hogy a bejelentkezést haladéktalanul intézzem el.

Másnap kénytelen voltam az annyira utált rendőrségen megjelenni.

– Ideiglenesen szeretnék bejelentkezni – szóltam a kövér és roppant ellenszenves arcú rendőrnőhöz.

– Kérem a személyazonossági igazolványt.

– Tessék.

– Maga Veszprémből jön. Kinél fog lakni?

– Az édesanyámnál.

– Hol dolgozik?

– Még sehol.

– Ez meg hogy lehet Magyarországon 1956-ban?

– Ez úgy lehet, hogy a börtönből jövök.

– Ah, úgy! – mért a törzsőrmester-asszonyosság megvetőleg végig.

Kolléganőjének kezdett el valami olyasmit mesélni, hogy a múltkor két gyermekével moziban volt. A film egy bebörtönzött apáról szólt. A végén a gyerekek örömmel mondták:

– Ó, anyuka, de jó, hogy a mi apukánk nem olyan, mint ez a bácsi volt.

– Igen – mondtam és mosolyognom kellett a rendőrnő naivsággal vegyült gonoszságán.

Két hétig tartózkodhattam Budapesten. Elmentem a kőművesekhez dolgozni. Így jogom volt arra, hogy a fővárosban tartózkodjam.

A bestia külsejű rendőrásszonnyal néhányszor még találkoznom kellett. Ha egy módja volt, nehézséget támasztott. Időnként szerettem volna jól megrázni. Ezt sajnos nem lehetett.

Állandó letelepedés érdekében többször mentem a főkapitányságra. Legtöbbször csak a kapuig jutottam vagy a felvilágosítóig. Már ott elutasítottak.

Igen sokan szerettek volna pesti lakosok lenni. Az emberrel többnyire szóba sem álltak. Egyenes úton célt elérni szinte lehetetlenségnek látszott. Valami jó protekciót kellett volna találni. De nem ismertem egyetlen *fejest* sem.

Szemtanúja voltam néhány megható esetnek. Öregasszonyok könyörögtek szívtelen hivatalnokoknak. Hiába.

Egyszer testes külsejű férfi jelent meg. Nagy hangon érdeklődött, hogy hol adják a személyazonossági igazolványt.

– Hát az elvtárs honnan jön, hogy még nincs igazolványa?

– Onnan, ahol ilyenre nincs szükség.

– Az meg merre van?

– A börtönben.

– Milyen világ van a börtönben? – kíváncsiskodtak a többen is.

– Még maga is megtudhatja, ne féljen.

A nagyhangúval később én is szóba elegyedtem.

– Melyik fegyházban volt? – kérdeztem.

– Szegeden, több mint 3 évig.

– Azért érdekel, mert én is be voltam csukva.

– Sose búsuljon bajtárs. Három fajta ember létezik: aki be volt csukva, aki jelenleg ül, s végül, aki majd ezután fog síttra kerülni.

A rendőrségre való járkálás, a főkapitányságon való megjelenés, mind semmit sem ért. Állandó budapesti tartózkodásra nem kaptam engedélyt. Végül is az egészen lehetetlen helyzetet egy új törvényerejű rendelet módosította.

Néhányszor Veszprémbe kellett utaznom. Ilyenkor a vonat a volt táborunk mellett húzott el. Furcsa érzés fogott el, amikor a tornyokat és az olyan jól ismert barakkokat figyeltem. Az utazóközönség véleményére nagyon kíváncsi voltam. Ezért erősen figyeltem. Általában nem tettek megjegyzést. A tábort vagy észre sem vették, vagy nem is tudták, mi az. Bizonyára olyanok is voltak, akik nem mertek szólani.

Egyszer hallottam valakit tréfálkozni.

– Látod milyen szép házak azok? – szólt társának.

– Látom, de azok nem szépek.

– Tudod-e, kiket őriznek itt?

– Bizonyára gonosztevőket.

– Eltaláltad. A veszélyes gengszterek vannak itt.

Nem sokkal szabadulásom után Esztergomba is ellátogattam. Ott egykori veszprémi osztály- és iskolatársaimból néhányval még találkoztam. Nagy lelkesedéssel fogadtak. Csak prefektusunk (egy békepap) kötötte ki, hogy semmiféle politikai témáról ne beszéljek.

Hallottam egy próbaprédikációt. Olyan gyenge volt, hogy majdnem sírva fakadtam. Lelkesedés, fanatizmus, hév, lendület, mindaz, ami talán még ér valamit a XX. században, hiányzott a beszédből. A bírálaton is részt vettem. A már említett (békepap) prefektus ítélte meg a hallottakat. A kritika sem ért többet magánál a beszédnél.

Kissé csalódva hagytam el Esztergomot.

Egyik nap a Budapesti Központi Szemináriumot látogattam meg. Itt több egykori osztálytársam doktorátusukra készült.

Első alkalommal sikerült a fiúkkal huzamosabb ideig társalogni. Másodszor már minden jó véleményem füstté vált. Nemcsak beszélgetni nem engedtek, de egyszerűen kiutasítottak az épületből.

Egy szombati napon (nem kellett dolgoznom) a növendékek reggeliztek, én pedig vártam rájuk. Mivel unatkoztam, a folyosókon kezdtem el járkálni. Néztem a szépnek egyáltalán nem nevezhető festményeket. Amíg így sétálgatok, látom ám, hogy egy jóhúsban lévő, vöröshajú pap határozott léptekkel felém tart. Később tudtam meg, hogy a vicerector. Mikor közel ért, nem éppen barátságosan megszólított. Valahogy így:

- Maga mit csinál itt?
- Sétálok.
- Azt látom. De miért sétál pont itt?
- Várom az egyik hatodévest.
- Nem tudja, hogy itt idegeneknek tilos tartózkodnia?
- Ez lehet. De én nem vagyok idegen.
- Hát micsoda? Pap vagy teológus?
- Teológus voltam.
- Úgy – mért a vicerector undorítóan végig –, teológus volt. Akkor mégis idegen. Itt nem tartózkodhat.

– Főtisztelendő úr talán a prefektus?

– Nem, de én is előjáró vagyok – jelentette ki olyan büszkén, mintha arról lett volna szó, hogy életében sikerült legalább egy lelket megmentenie. – Menjen a portára és várakozzék ott. A prefektus úrtól már kért engedélyt?

- Nem. De nem is tudtam, hogy ehhez engedély kell.
- Hát hol élt maga?
- Valamivel rosszabb helyen, mint a főtisztelendő úr.

Közben a portához értünk. Itt egy darabig vártam. Aztán ismét kimerészkedtem. Rőthajú ellenfelem – ég tudja honnan – megint előtermett és rám förmedt:

- Menjen azonnal vissza a portára!

Életemben már találkoztam néhány nevetségesen kicsinyes emberrel. De a vaskalaposság ilyen fokú megtestesítője kezdett kihozni a sodromból.

Pillanatok előtt lejátszódott előttem a várpalotai első beszélő csodálatos emléke. Mikor tuskó fegyőrök udvariasak tudtak lenni, nemcsak a civil látogatókhoz, de hozzánk rabokhoz is. A krisztusi szeretet csodálatos tanának egyetemét végzett alapostolát most én mértem végig megvetően. Amilyen gúnyosan csak tudtam, megkérdeztem:

- Mondja főtisztelendő úr, mi szükség van erre a nagy szigorúságra?

A vöröshajú előjáró arca is átvette haja színét. Látszott rajta, hogy benne is indulatok tusakodtak. Kabátom szélét megfogta és azt rángatva mondta:

- Azonnal hagyja el az épületet!
- Hagyja a kabátomat – reagáltam –, azt felesleges rángatni, mert az magát nem bántotta.

Én pedig rángatás nélkül is elhagyom ezt a házat.

- Maga, fiam, nagyon szemtelen. Ezt vegye tudomásul.
- A szemtelenség viszonylagos fogalom. De azt hiszem, ha maga is fog 4 évet ülni, másképp fog gondolkozni.
- Na, menjen barátom. Ilyen látogatókra nincs szükség!
- De ilyen papokra sem! – mutattam a rőthajú előjáróra, és az ajtót becsaptam magam mögött.

1956 nyarán egyik iskolavárosomat, Pápát is meglátogattam. Kevés ismerőssel találkoztam. Hiszen az a sok diák, akikkel együtt jártam, mind elszéledt. Hittanárommal

azonban találkoztam. Abban az időben tanított már, mikor a hittan fakultatív volt. Az nem vártam, hogy nyakamba boruljon – mint valami apa, ha tékozló fia megérkezik –, de ilyen közömbösségen elcsodálkoztam.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus – köszöntöttem.

– Mindörökké fiam. Hát visszajöttél?

– Hát visszajöttem. – Szerettem volna azonban megkérdezni, hogyan lehet egy ember ennyire érzéketlen. Azt hittem, hogy érdeklődni fog és mesélni a pápai eseményekről. Ő egészen mással volt elfoglalva. Valamit rendezgetett.

Talán egy hónappal szabadulásom után, Kelenföldön vártam a vonatra. Egyik padon csíkos ruhájú rabot pillantottam meg. Fegyőr ült mellette. Ők is valami vonatra vártak. A rab – idős ember – szomorúan nézett maga elé. A fegyőr a fejét egészen behúzta vállai közé. Nyilván szégyellte magát. A rácsokon belül valószínű félelmetes fenevad egészen kisfiúnak látszott. Öreg rabomat jó ideig elnéztem. Szívesen adtam volna bármit is bajtársamnak. Nem lehetett. Erre a gyáva ürge azért ügylet.

Mint szabad ember, több helyen megfordultam és sok embert megismerhettem. Nagyjából ugyanazt tapasztaltam mint a börtönben.

Közvetlenül szabadulásom után rengeteg helyre kellett üzenetet vinnem. Láttam síró asszonyokat és szülőket. Reménykedő és bizakodó embereket. Sorsuk ellen lázadókat és fásultakat. A legtöbb egyénben a bosszú működött. Ez éltette őket, hogy azt a rengeteg keserűséget, ami állítólag büntetlenül sújtotta őket vagy közvetlen hozzátartozóikat, visszafizessék.

Találkoztam a kommunizmus 12. évében olyanokkal is, akik nyugodtan éltek világukat, mint nyárspolgárok. Senki mással nem törődtek, csak saját magukkal. Ezeknek a magam módján olvastam be. Lehet, hogy meg sem értették, mit akarok mondani. Többnyire azt meséltem el, hogy milyen rendes gyilkos barátaim voltak a sitten. Azt hitték, viccelek. Pedig az emberek lényegileg egyformák. De ezt nagyon nehéz elmagyarázni. Később már nem is vállalkoztam rá.

Úgy vettem észre, hogy nemcsak a börtönben vannak rabok, de a szabad életben is. Szenvedélyek rabjai. Ösztönök kiszolgáltatottjai. Kifejezetten szabad ember alig létezik.

A világot fel kellene szabadítani rabságából. Ezt azonban sem atombombával, sem hadsereggel nem lehet. Elképzelésem szerint csak egyetlen módon lehetne mindenkit szabaddá tenni. Ha gyűlölet helyett szeretet lenne. Ha kizsákmányolás helyett kölcsönös segítség volna. Ha undorodásig menő sok és langyos beszéd helyett végre tettek következnenek. Egyszóval, ha igazi kereszténység lenne. Nem betű és formaság, hanem élet. Nem önimádat, de az Isten keresése és megtalálása.

Ennek az elképzelésnek azonban irtózatok akadályai vannak. Kevés az igazán jó pap. A papság nem rossz, csak átlagos, közepes. Ez talán rosszabb, mintha teljesen elmarasztaló véleményem lenne.

Az lehet csak jó pap, aki azért, amit állít és hirdet, meg is tud halni. Csak az lehet igazi lelkipásztor, akit a legpusztítóbb közöny sem tud elkeseríteni, mert hegyeket mozgató hittel rendelkezik. Csak az képes a krisztusi világnézet ügyét előbbre vinni, aki fanatizmusát másokra is át tudja ruházni. Aki lelkesedésével csodákat tud teremteni és az ellenfelet az igazság erejével térdre kényszeríteni.

Aki ezt nem tudja, nem érti meg vagy képtelen felfogni, az ne legyen apostol. Ne próbáljon másokat megmenteni, mert maga is elvész.

Legyen az szabadítója a rabságban magát jól érző emberiségnek, aki nemcsak szavalni tudja, de át is éli a zsoltáros szavait:

„Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam!”

Utószó

Várpalotán, 1953-ban, mikor az éjszakás műszakról feljöttünk, mindenki lefeküdt és aludt. Ellenőrzés jóformán soha nem volt. Ilyenkor írtam. Az eredeti szöveg még megvan. Ezt a beszélőn kijuttattam.

A könyv utolsó részét 1957-ben, már Mechelenben (Belgiumban) fejeztem be. A kéziratot egyik barátom (3 példányban) legépelte. A szöveg németre is le lett fordítva.

A mű kiadására különböző okok miatt nem kerülhetett sor. Mikor Magyarországon a helyzet a változás irányába kezdett alakulni, Dr. Major Kálmánnak egy példányt elküldtem. Ő el volt ragadtatva.

Azon voltam, hogy a könyv megjelenjék. Már úgy volt, hogy ennek nincs akadálya. De érthetetlen módon a kiadásból semmi sem lett.

Beláttam, hogy két vonalon kell módosítanom:

1. A meglehetősen laza stílust ki kell javítani.
2. A bántó megjegyzéseket és kitételeket el kell hagynom.

A kéziratot 1993-ban ebben az értelemben átpofoztam. Mit akarok kihangsúlyozni? Miért kell ennek az írásnak megjelennie?

Magyarországon a katolikus Egyház állítólag behódolt a kommunista rendszernek.

Ez csak fele az igazságnak.

Mi, az 1956 előtti Magyarország kispapjai, nem alkudtunk meg. Nem féltünk. Talán naivak voltunk. Talán máshogyan kellett volna működnünk. De célunktól nem hajoltunk el.

Dr. Major Kálmánnak az utolsó szó jogán elmondott beszéde felfogásunkat annyira visszatükrözi, hogy további magyarázkodás felesleges.

Ez a beszéd annyira jó, hogy (szerintem) az iskolában kellene tanítani.

Most könnyű beszélni. Akkor kellett volna? Hát mi akkor is beszéltünk.

Nem is az a fontos, hogy mi csináltunk-e valamit, hanem az, hogy az Isten kezébe talán mégis jelek lehettünk.

Herentals (Belgium), 1993. június 29.

Az itt mellékelt két ismertetésért a BUDAPESTI MEGYEI BÍRÓSÁG OLTY által vezetett tanácsa, 1952. április 23-án ÁGOTHA TIVADARNak (akkor a Veszprémi Püspöki Szeminárium 2. éves teológusa) 6 év börtönt adott főbüntetésül.

A „Különös házasság” 1951-ből nézve

1895-ben, amikor Magyarországon is sikerült érvényre juttatni, a polgári házasság – azóta olyan nagyon lejáratott, de akkor erősen felmagasztalt – törvényét, mintegy szükségszerűvé vált, bizonyos hangulatos aláfestés is. Ez az alattomos igyekezet természetesen az Egyház ellen irányult és arra volt hivatva, hogy kimutassa az állítólagos „lelki rabságot”, amelyben az emberek papjaik, illetve főpapjaik részéről sínylődnek.

A polgári házasságot kísérő mellézköngye persze nem nyílt formában mutatkozott, hanem egy csaknem kedvesnek mondható könyvben látott napvilágot.

A könyv címe: Különös házasság. Szerzője: Mikszáth Kálmán.

Mikszáth könyvét néhány évvel a polgári házasság elfogadása után adta ki. Mi a célja ezzel, nem kétséges. Egyrészt a polgári házasság ésszerűségét próbálta kimutatni, de talán még inkább gyűlöletét a katolikus Egyház iránt juttatta itt minden különösebb kockázat nélkül kifejezésre. Az a Mikszáth dolgozott az Egyház ellen, aki különben is teljes cinizmussal tudott szemlélni mindent, az a Mikszáth, akitől ez a mondás is származott: „A fehér és fekete személyek egyformán veszélyesek”. Az az író, aki regényeiben többnyire mindent csak lebecsmérel, aki előtt nincs, vagy alig akad igaz személy, szent cél, magasztos eszme.

Könyvének a meglehetősen szűklátókörű közönség csaknem teljesen hitelt adott. Akadtak ugyan, akik tiltakoztak. Így Bosits Gábor kúriai bírósági elnök, a „Vasárnapi Újság”-ban, ugyan ő Mikszáthot is felszólította könyve visszavonására. De sem Bosits, sem mások nem értek el eredményt. 1931-ben adta ki dr. Döry Ferenc „Gróf Buttler János házassága” című könyvét. Ebben hitelesen, okmányokkal és levelekkel kimutatja Mikszáth könyvének teljesen hamis, még csak ferdítésnek sem nevezhető, de egyenesen hazugságnak minősíthető mivoltát. Dr. Döry Ferenc bizonyítékai leleplezik Mikszáth Kálmánt és különös könyvét, a „Különös házasság”-ot.

Mikszáth Különös házassága egyébként a következő:

Gróf Buttler János és sárospataki tanulótlára, Bernáth Zsiga húsvéti szünidőre Bernáthékhoz, Bornócra gyalognak. Útközben, Olaszröszkén, betérnek a vendéglőbe, s ebédelni óhajtanak. A fiatal emberek vendéglői tartózkodásáról értesül Bátor Döry István szolgabíró, aki a fiúkat magához hívja ebédelni. Buttler és Bernáth elfogadják a meghívást. Döry, kit Mikszáth léha embernek fest, lányával és egy francia nevelőnővel lakik kastélyában. Ebéd után kis mulatságot rendeznek, melynek során Mariska rosszul lesz. Kitudódik, hogy a leányt a helybeli plébános csábította el, aki a kastélyban hittanórákat szokott adni. Döry elhatározza, hogy leányát Buttlerhez fogja adni, mégpedig gyorsan, s ha kell, erőszakkal. Buttler közben eljegyzi Bernáthék szomszédját, régi szerelmét, Horváth Piroskát. Szünet végén Buttler és Bernáth kocsin visszamennek Sárospatakra. Olaszröszkén várják a két fiút és csaknem erőszakkal viszik a kastélyba. Ebéd után Döry báró félrehívja Buttler és felszólítja, hogy vegye feleségül lányát. Buttler tiltakozik. Döry csenget. Erre megjelenik Döry Mária (Mariska), az eskető plébános és néhány hajdú, kik Buttler kényszerítik a házasságra. Közben Bernáth Zsiga türelmetlenül vár. Rosszat sejtve Buttler keresésére indul. Egyik szobában zajt hall. Benyitni nem tud, mert az ajtó zárva van. Zsiga a kulcslyukon néz be, és mindent megért. Sietve fut el segítségért Sárospatakra, Fáy Istvánhoz, Buttler gyámjához. Ezalatt Buttler egyedül marad az irodában, bezárva. Levelet ír jegyesének (Horváth Piroskának). Később elnyomja az álmot, elalszik a karosszékben. Egy felvonógépen felemelik a felső szobába, mely Döry Máriáé. Reggel a bejövő cselédek ott találják Buttler Máriánál. Buttler ekkor végre lemehet. Gyámja rögtön megindítja az egri érsek szentszéknél a házasság érvénytelenítésének a perét. A dolog nagy port ver fel. Buttler befolyásos

emberek felszólítják, hogy mondjon le a perről. Ő erre nem hajlandó. Ezalatt a „rákényszerített feleség” egy éjszaka Bozosra érkezik, ahol a gróf éppen tartózkodik és leánygyermeket hoz a világra. Nagy nehezen a per is megindul. Döry lefizeti tanúit. Buttler hiába állít ellentanúkat. Az egri szentszék mégis érvényesnek mondja ki a házasságot. Buttler fellebbez először Esztergomhoz, majd Rómához. Perét azonban mindenütt elveszti. Döry báró egyik tanúja halálos ágyán feltárja, hogy hamisan vallott. Erre Buttler ismét pert indít. De nem Fischer érseknél, aki közben már elhunyt, hanem Pyrker egri érseknél. Pyrker érsek kinevezését Buttler Rómában támogatta és így reméli ügyének elintézését. De az érsek elutasítja, az Egyház érdekeire hivatkozva. Buttler tehetetlen dühében elhagyja az országot. Bécsbe megy, ahonnan hamarosan halálának híre érkezik. Holttestét hazahozzák. Öreg tisztartója utoljára látni akarja urát és titkon felnyitja a koporsót. A gróf azonban nincs benne, csak egy fabábú. Ezzel a felírással: „Tace!” (Hallgass!) Az öreg szolga hallgat is. A dolog mégis kitudódik. Megtudja a nép is és elterjed a legenda, hogy Buttler nem halt meg, hanem valahol boldogan él, igaz feleségével, Horváth Piroskával.

Ez a tartalma Mikszáth művének. Természetesen regényes formában sokkal inkább hat, s aki olvassa, de nem tudja az igazságot, valóban úgy érzi, hogy az Egyház önkényesen, földi dolgokat szem előtt tartva, ítélkezett Buttler ügyében. Pedig egészen másképp történt. Szinte minden fordítva esett meg, ha ugyan az időeltérések és egyéb kitalálások mellett beszélhetünk egyáltalán bármiféle esetről.

Mikszáth Kálmán a regényét a következő szavakkal vezeti be: „Egy nem is nagyon megsárgult krónika után írom ezeket a dolgokat, úgy ahogy következnek. Annyira biztosak és hívek az események fő adatai, hogy a neveket sem tartom szükségesnek megváltoztatni, és semmi cirádát, semmi írói arabeszket nem teszek hozzá. Az, aki naplójában feljegyezte a történetkét, sohasem szokott hazudni másoknak sem. Hát még saját magának minek hazudott volna? Igaz hát minden sor. Minek rontsam én el nem igazra?”

„Nem is nagyon megsárgult krónika” után azonban Mikszáth nem írhatta regényét. Ti. ilyen nem is létezett, mert egyszerűen nem létezhetett. A regény forrását – mint maga Mikszáth bevallja a Pesti Hírlap 1900. április 22-i számában és később a Pesti Napló munkatársával folytatott beszélgetésében – Bernáth Zsigmond fiától, Bernáth Dezsőtől, országgyűlési képviselőtársától kapta. Ő csupán belekomponálta, ami bele való, és elhagyta, ami oda nem illő volt. Mikszáth végül kijelentette, hogy a fő dolgok mindenben a valósághoz híven vannak leírva. „A legfontosabb az esküvői jelenet valóságos fotográfia. Bizonyította Bernáth Zsiga, aki ott volt.”

Ezzel szemben Döry Ferenc 1931-ben kiadott hiteles cáfolatában kimutatta egyrészt Mikszáth, másrészt Bernáth alaptalan elbeszéléseit, s noha nem kutatott utána, hogy történelmileg hitelesek-e, mégis úgy adta elő, mint megtörtént, igaz tényeket. Mikszáth tehát itt követte el a legnagyobb hibát.

Ezek után az igazság a következőképpen fest:

Buttler János gróf és Döry Mária házassága nem 1910-ben történt, ahogy ezt Bernáth Dezső állította, és tőle Mikszáth is átvette, hanem – mint számos okirat, levél és egyéb tanúbizonyság világossá teszi – 18 évvel előbb, 1792. augusztus 20-án. Az esküvő nem Bodrogolasziban, hanem Girincsen történt. Döry Mária atyja nem János, hanem Gábor volt. Édesanyja pedig nem volt német nő, hanem született báró Eötvös Katalin. Döry Mária nem volt Mária, hanem Katalin. Döry Mária (Katalin), nem volt 25 éves „vénlány”, hanem 18 éves hajadon, mikor Buttler elvette. („vénlány”-t nem Mikszáth, hanem Bernáth Zsiga használta.) A főkérdés azonban, hogy vajon kényszer volt-e a házasság vagy sem? A főkérdés előtt azonban szükséges a lényegtelenebb kérdéseket is megvizsgálni, mert ezek is sokat tudnak mesélni.

Gróf Buttler János sohasem volt sárospataki diák. Ezt az ő korában meg sem tehetette volna, hiszen Buttler katolikus volt, míg a sárospataki iskola református vezetéssel működött.

De ha el is tekintünk a kor szokásától, mely nem tűrte a más vallásút iskolájában, figyelembe kell vennünk Buttler gróf állítását, mely szerint a gimnázium 2. osztályánál tovább sohasem jutott, s magasabb iskolákat nem látogatott. Később perénél hivatkozik erre a gróf, mely állítását okmány igazolja. Ha pedig Buttler nem volt sárospataki diák, akkor nem is lehetett Bernáth Zsiga iskolatársa. Mennyire valótlan állítás, hogy Bernáth és Buttler iskolatársak lettek volna, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Buttler házassága idején (1792-ben) Bernáth Zsigmond csupán másfél éves kisdied volt. Ebből továbbá az is érthetővé válik, miért akarja Bernáth Dezső, illetve apja Bernáth Zsigmond, a dolgokat úgy feltüntetni, mintha az esküvő 1810-ben, s nem 1792-ben történt volna. 1810-ben ui. Bernáth csakugyan ifjú volt, de Buttler mégiscsak közeledett a 40 év felé. Ami azonban Bernáth Zsigát úgy látszik nem zavarta.

Abból, hogy gróf Buttler és Bernáth nem lehettek együtt sárospataki diákok, az is következik, hogy nem mehettek együtt iskolai szünetre, s nem térhettek be semmiféle vendéglőbe. Döry báró (aki egyébként nem báró, hanem jobaházi gróf Döry volt) így nem hívhatta őket magához. Amennyiben feltesszük, hogy Döry csak Buttler hívta egyedül magához, Bernáth Zsiga nélkül, nem szabad elfelejtenünk, hogy akkor hiányzik a tanú, aki állítólag a kulcslyukon át mindent látott.

Bernáth Zsiga állításai tehát valótlanak. Ezt olyan világosan ki lehet mutatni azon hazug állításból, hogy ő és Buttler Sárospatakon diákoskodtak, mint a nap. Ezért azt kell megnézni, mi az igazság? Hogyan lehetett „különös házasság”?

Buttler János gróf életét kell most végigkísérnünk. Ebből láthatjuk meg az igazságot. János gróf 1773. február 25-én született Erdőtelken. Ifjú korában alig kapott komolyabb nevelést. Bátyja, majd atyja halála után – 1792-ben – nagy vagyon örököse lett. Már 1791-ben megismerte gróf Döry Katalint, gróf Döry Gábor és báró Eötvös Katalin leányát. Buttler 18 éves heves fejjel beleszeretett a Döry lányba. Akkor még élő atyja óvta fiát a báró grófi, de leszegényedett családtól. Az ifjú azonban nem hallgatott atyjára. Pesten, 1792. május 31-én történt meg az eljegyzés. Ezután halt meg Buttler atyja, s az ifjú János gróf rögtön nősülni akart. A házasságot háromszor kellett volna hirdetni, de Buttler nem akart várni. Levélben kérte a püspököt – mely levél fent is maradt –, hogy engedje el a háromszoros hirdetési időt. Gróf Eszterházi Károly egri püspök azonban ezt nem engedte meg. Sőt meghagyta a plébánosnak, hogy mindaddig az esketést nem tarthatja meg, míg a fiatal Buttler gyámja, Fáy Bertalan beleegyezését nem adja. Buttler Fáyhoz intézett levelében többek között így ír: „... oly eltökélt szándékom Döry Katalint elvenni, hogy attól se tanács, se erő, se adomány, se szépség el nem vonhat. Consiliárius uram, ez nem hirtelen dolog, majd esztendeje, hogy fontolom...” A püspök, mikor gátolta házasságát, csak jót akart a 19 éves grófnak, kinek hevesességét ismerte, s csupán óvni akarta a meggondolatlan lépéstől. Látván azonban Buttler nagy szenvedélyét menyasszonya iránt, nagyobb rossz elkerülése érdekében engedélyezte a házasságot. Ez létre is jött 1792. augusztus 20-án. Az esküvő Girincsen történt a templomban. Ez alkalommal az zsúfolásig megtelt. Az egész falu láthatta, hogy a gróf a legnagyobb szabadsággal veszi nőül menyasszonyát, Döry Katalint. Az esküvő után boldogságban élt a Buttler pár, csaknem két évig. 1793-ban Buttlerné Girincsen halott gyermeket hozott világra.

A baj kettőjük között kölcsönös féltékenykedéssel kezdődött. A hevesvérű Buttler gróf csakugyan okot adott a szemrehányásra. Buttlerné is meggondolatlanul viselkedett. Egy alkalommal üdülőhelyén töltve idejét, fogadta egykori udvarlóját, Szirmay Józsefet. Férje emiatt nagyon megharagudott. Feleségét hazarendelte. Otthon házasságtöréssel vádolta és súlyosan megfenyegette. Buttlerné, mivel életét nem látta biztosítottak, elhagyta férje házát. Megkezdődött a per. Buttler ekkor már nem szerette feleségét. Minden ocsmányságot ráfogott. Leánykori életét becsmérelte. A per folyamán azonban kiderült az asszony ártatlansága. Mivel férje nem volt hajlandó visszavenni házába, egyezményt kötöttek, mely Buttlert fizetésre kényszerítette. Csakhogy Buttler léha életet élve, feleségének még fizetni

sem akart. Így számtalan nehézségbe sodorta a hazulról szegény asszonyt. Végül mégis sikerült megegyezniük a fizetést illetően. Így Buttlerné néhány évig, ha nem is boldogan, de legalább nyugodtan élhetett. Közben az idő is múlt, és Buttler megenyhült felesége iránt. Ismét visszavette magához. Boldogságuk azonban nem állt helyre. Buttler továbbra is folytatta léha életét. Feleségéhez zsarnok volt. Ez az asszonyt nyilvánvalóan elkésértette. Anyjához ment, ahol úgy érezte, hogy családi örömeknek néz elébe. Mikor férje erről tudomást szerzett, rögtön visszahívta feleségét, s nagyon örült, hogy örököse fog születni. Felesége nem tudta világra hozni gyermekét. Az ismét csak fertelmes életet folytatott. Feleségét útjába érezte. Ezért egyszerűen elűzte nejét. Az asszony Temesvárra menekült. Itt a csanádi püspök pártját fogta. Férjével megegyezett eltartását illetően. A szentszék pedig – miután látta a békítési kísérletek eredménytelen voltát – kimondta az asztal és ágytól való válást. Egy ideig így megint rendjén lett volna a dolog. De Buttler nem fizetett rendszeresen. Ezért 1818-ban ismét per indult, mely csak 1821-ben ért véget. Ekkor Buttler végre rendesen kezdett fizetni. De most más nehézség került előtérbe.

Már 1809-ben felvetődött Buttlerben a gondolat, hogy házasságának érvénytelenítését kellene kimondatnia. Ezt főleg azért akarta, mert tudta, hogy elűzött feleségétől soha nem születhet élő gyermeke. Neki pedig nehéz volt arra gondolnia, hogy örökös nélkül haljon meg. Ez volt mindenesetre a fő ok, amihez aztán kisebb okok is csatlakoztak. Buttler azonban jól tudta, hogy házasságát nem lehet felbontani, mert az szinte nagyon is érvényes. Ezzel a tervével sokáig nem is mert előhozakodni. Csak magában vagy szűk környezetében tervezgetett róla. Törte a fejét, hogy mivel tudna célt érni. De nem talált rá okokat. Végre belátta, hogy egyenes úton célt nem érhet. Ezért csellel próbált élni. Felfogadta Sávoly Sámuel ungvári ügyvédet, aki ravasz praktikával, hihetetlenül ügyes, bár hazugságon alapuló ügyet készített, melynek alapjául a házassági kényszerrel vette. Mikor erről Fischer István egri érsek – aki annak idején Buttler házassági ügyét közelebbről ismerte – értesült, indulatosan a következőket mondotta: „Ne azt mondja Buttler, hogy őtet valaki erőltette a házasságra, hanem inkább, hogy ő Istenben boldogult gróf Eszterházi püspöknek tanácsa ellenére, maga erőltette a házasságot. Mert reá emlékeztetheted őt arra, midőn a tisztelt püspök engem Erdőtelekre küldött, hogy őt házasságának halasztására reábírom, ő sem engemet, sem tanácsaimat semmibe vette, sietve Girincsre szaladt, azért is, és szorgalmazta ott a megeskedtetését.”

Mikor azonban a köteléki per 1827. május 17-én megkezdődött, Fischer érsek már nem élt. Buttlernak azonban nem használt az, hogy a legtekintélyesebb tanúk már nem éltek. Házassága ui. annyira bizonyított volt, hogy azt Sávoly Sámuel furfangja sem tudta más színben feltüntetni. Buttler tanúiban nem szűkölködött. Pénz dolgában nem állt rosszul. Így kaphatott embereket célja elérésére. Feleségének már sokkal nehezebb volt, hiszen meglehetősen rossz anyagi körülmények között élt. Mégis sok tanút, Buttler tanúinál sokkal szavahihetőbbeket tudott felvonultatni a per alkalmával. Ezek többnyire egyszerű emberek, a legnagyobb készséggel vallottak a grófnő igaza mellett, mikor Buttler tervéről értesültek. Buttler maga is látta mesterkedéseinek nevetséges voltát. Ezért még a per megkezdése előtt, ajánlattal lépett feleségéhez. Hivatkozott arra, hogy nem gyűlöletből, hanem utódok iránti vágyból óhajtja házasságát felbontani. Kéreti feleségét, hogy a per folyamán ne védje magát. Ebben az esetben hajlandó 100.000 forintot fizetni, továbbá évenként 3.000 forint ajándékot számára biztosítani. Buttlerné azonban nem egyezett ebbe bele. A gróf másodszor is kísérletet tett. Ekkor már 200.000 forintot ajánlott fel. Felesége kijelentette, csak abban az esetben hajlandó magát nem védeni, ha a gróf a becsületét nem sérti. Ezt a nyilatkozatát Buttler visszaküldte azzal az indoklással, hogy lehetetlen a perben becsületének megsértését elkerülni. Mivel Buttler sima megpénzelése nem sikerült, kénytelen volt a pert megindítani. Szörnyű vádakhoz hozott fel felesége leánykori életére vonatkozólag. De ezeket a vádak nem tudta bizonyítani, mert tanúiról világossá vált a megfizettség. Azt az állítását pedig, hogy őt

gróf Döry Gábor, feleségének atyja kényszerítette volna a házasságra, oly fényesen megcáfolta Buttlerné ügyvédje, hogy maga a gróf is belátta, perét elvesztette.

Az egri szentszék 1831. június 30-i döntésében a házasságot érvényesnek mondta ki. Buttler Esztergomhoz fellebbezett. Itt ügye a pont akkor elhunyt Rudnay Sándor primás miatt elhúzódott. De 1833-ban a dolog elintézését nyervén, Esztergom megerősítette az egri döntést.

Buttler elkeseredett dühében áttért a református vallásra. Ez ugyan semmit sem használt neki, mert házasságát új vallása sem bonthatta fel. Végredeletében a Ludovika Akadémián tett 120.000 forintos alapítványt. Hagyott egy névrokonára is (aki vele semmiféle rokonságban nem volt). Továbbá feleségét is megfelelő körülményekbe hozta. Némi vagyont a református egyházra is hagyott. Végül jótékony célokra is hagyott hátra javakat. Életét 1845-ben fejezte be. Halála – végrendelete után ítélve – szebb volt életénél. Felesége 7 évvel később, Pesten hunyt el, 1852-ben.

A valóságban tehát nincs szó különös házasságról. Az ilyesmi csak holmi Bernáth Zsigák és Mikszáth Kálmánok fantáziadús és rosszakarattól sem mentes agyában született meg. Még költött regénynek is sok lenne; hát még valóságnak. Úgy látszik mese vagy valóság, hamisság vagy igazság, költött dolog vagy történelmi hitelesség nem jön Mikszáthnál tekintetbe, mikor a katolikus Egyházba rúghat.

Tisztázni kell még a Mikszáth által leírt Szucsinka plébános állítólagos esetét. Ilyen nevű plébános nem is létezett Girincsen. Ahol Döry Katalin lakott, a plébános Olajosi Jánosnak hívták. A Döry lányok nagyon vallásosak voltak és szívesen töltötték idejüket papi társaságban. Ezt rosszmájú emberek szeretik úgy feltüntetni, mint valami nagy hibát.

A Szucsinka-féle eset egyedül Mikszáth agyának tulajdonítható.

Elismerésre méltó Pyrker egri érsek Mikszáth által leírt jelleme. A nagynak nevezett író úgy ír az érsekről, mint aki elfogadta ugyan Buttler támogatását – ki az ő érseki kinevezését Rómában segítette –, de nem teljesítette ígéretét, melyet a grófnak tett. Mikszáth a legszemtelenebb módon gyanúsítja és sértegeti Buttler szája által Pyrker érseket. Az érsek szavaira ui. így szólaltatja meg a grófot: „Én sem voltam kellően informálva az ön jelleme felől.” Pyrker jelleme azonban rendben van. Annál kevésbé Mikszáthé, aki meg nem történt dolgokat állít. Itt nincs mentsége Mikszáthnak.

A sok valótlan állítás közül még egyet emelek ki. A Különös házasság című könyvben Döry báró úgy szerepel, mint aki lefizeti a tanúkat. Ezzel szemben a valóság az, hogy gróf Döry báró, Katalin atyja, már régen halott akkor, mikor a köteléki per megindul. Ezt azonban akkor sem nagyon tudta volna megtenni, ha életben van, mert szegény volt. Aki a tanúkat lefizette, az nem Döry volt, hanem Buttler János. Hiszen erre csupán neki volt oka, mert az igazság felesége mellett állt. A könyv szerint Döry egyik tanúja halálos ágyán bevallja, hogy hamisan tanúskodott. A tanú azonban nem Döry, hanem Buttler embere volt. Vékony János nevű jobbágy halálos ágyán, sógora, Kertész János és Fekete Mihályné előtt kijelentette, hogy hamisan vallott a grófné ellen, amit most már bán. Ezt a hamis tanút használta fel Bernáth Dezső elbeszélése után Mikszáth. De nem úgy, ahogy az a valóságban megtörtént, hanem úgy, ahogy egyéni céljainak inkább megfelelt.

Így néz ki tehát a „Különös házasság”. Lehetne még folytatni számos ellentmondását. De elég ennyi is. Az egész regényben nincs egy hiteles pont, vagy ha talán akad, az véletlenül. Kilóg belőle a lóláb. És ez egy klasszikusnak nevezett mű. Ezt írta Mikszáth.

Mikszáth Kálmán Különös házasság című műve hazugság volt már akkor, mikor először megjelent. Az író nemiképp menti az a tény, hogy csupán Bernáth Dezső elbeszélését kerekítette ki. Mindenesetre teljesen nem menthető fel. A hazugság mégis menthető addig, míg igaznak látszik, s a fátylat senki sem vonja félre. Mikszáth tévedéséről azonban hamarosan lekerült a rejtelmes máz. Erről azonban kevesen vettek tudomást. Így még mindig nem lehetett ítéletet mondani. 1931-ben azonban, amikor Döry Ferenc munkája könyv alakjában jelent meg, már ki lehetett mondani, ezek után aki a „Különös házasság”-ot igaznak

tartja, az vagy ostoba, vagy gonosz. Dőry Ferenc könyve ui. annyira hitelesen mutatja ki az igazságot, hogy el kell fogadni.

Ezzel szemben 1947-ben a könyvnapon piacra dobták Mikszáth Különös házasságát. Ezt az aktust már nem lehetett menteni. A könyvek azóta elfogytak. A közönség ui. kapható a különleges dolgokra, akkor is, ha az csupa hazugság. Az elfogyott könyvek pótlására azóta már megtörténtek az előkészületek. Hamarosán megint kapható lesz Mikszáth csemegéje: a „Különös házasság”.

A „Különös házasság” azonban nem állt meg a könyvnél. Könyvet nem olvas mindenki. Főleg azok nem olvasnak, akiknek legkisebb a kritikai érzékük. Mikszáth műve bevonult a színházakba. Most itt aratta szomorú sikereit. De ez még mindig kevés volt. Színházba se jár mindenki. Így nem ismerheti meg a „halhatatlan” művet. 1950-ben elkészült tehát a film. Ez volt az igazi. Színes film. Magyar film. Nagyon jó film. Hallatszott sokfelé. És a „Különös házasság” megkezdte romboló hatását a mozikban is. Már volt hatás. Volt közönség. Táblás ház. Pergett a film.

A háború utáni Magyarország filmtermése az ostrom előttiének kb. 1/4 része. Vagyis 1 év alatt maximum 8-10 magyar film kerül bemutatásra. Ez meglehetősen kevés. Mégis úgy látszik, nem találtak jobb témát, mint a hamis Különös házasság anyagát. A film színes. Ebből arra lehet következtetni, hogy nagyon lényeges és az illetékeseknek nagyon kedves valami.

Budapest után vidékre került a film és csaknem minden kis helyen bemutatták. Az emberek pedig tódultak a megtekintésére. Sokan tudták, hogy amit a film mesél, az nem igaz. Még többen érezték, hogy nem lehet valóság. De sokan voltak, akik részben vagy egészben elhitték a pergő film történetét. Azok, akik nem hitték el, úgy érezték, ha a film nem is igaz, valami túskeféle mégis maradt a lelkükben, ami kellemetlenül hatott rájuk. A Különös házasság filmváltozata pedig ezalatt bejárta az országot.

1951-ben a film bemutatásra került a keleti földteke filmfesztiválján. A hatás természetesen óriási volt. Szemjonov elvtárs a Szovjetunió filmügyi miniszterhelyettese a következőket mondotta: „Igen érdekes alkotásnak, sikerült filmnek tartom. Jelentősége, hogy bár régmúlt történetről szóló irodalmi alkotást dolgoz fel, ez semmivel sem csökkenti időszerű politikai mondanivalóját: a klerikális reakció leleplezését.” Rajzmin elvtárs kiemelte, hogy a Különös házasság amellett, hogy politikailag helyesen fogja meg a fontos kérdést, igen jól visszaadja a magyar levegőt; Hendrich elvtárs, a csehszlovák kommunista párt központi vezetőségének tagja, hangsúlyozza, hogy a Különös házasság bemutatása nagyon hasznos lesz Csehszlovákiában is. Sadout francia filmkritikus a következőket mondta: „Az ellenséges jobboldali kampány Cannesban nagy vihart kavart a Különös házasság körül. A film nagyon érdekes. Franciaország Voltaire és Dreyfus országa. Voltaire harcos igazságérzete, Dreyfus ártatlan üldöztetése, ez a két elem találkozott ebben a filmben is. Az a jogi mesterkedés, amit az Egyház vezetett a perben, hasonló, amit a Dreyfus per idején csináltak. A film nagyon lendületes és hűségesen visszaadja a regényt. Az emelőszerkezetes ágyjelenet úgy érzem primitív, és ez bizonyos mértékben rontja a film hatását. A per megmutatása viszont nagyon jó és hihető.”

A film valóban a regényt adja vissza. Ebből azonban csak az következik, hogy annál semmivel sem különb, vagyis szintén hazugság. Különösebb eltérés a regény és a film között csak Fischer érsek személyét illetőleg van. Mikszáth még ragaszkodott ahhoz, hogy igen feltűnő történelmi hazugságot – mint amilyen egy érsek léte vagy nem léte – ne csináljon. A film munkatársai ezt már nem tartották szükségsszerűnek. Fischer egri érsekből egyszerűen esztergomi érseket, primást csináltak. Ezzel szemben Fischer István egri érsek 1827-ben már nem élt. Ekkor az esztergomi érsek Rudnay Sándor volt, ki primássá 1818-ban lett kinevezve. Előtte Fischer nem lehetett esztergomi érsek, mert ez a fontos tisztség 1807 és 1818 között be sem volt töltve. Egy hibával több vagy kevesebb, úgy látszik nem mindenütt számít.

Ami magát a filmet, mint filmet illeti, a maga nemében, el kell ismerni, hogy csaknem tökéletes alkotás. A színes film technikai megoldása nagyon jó. A rendezés kifogástalan. A szereplők a lehető legjobbak. Olyan ez a film, mint a piros alma, mely belül pudvás, kívül azonban csalogatóan gyönyörű.

Érdemes a film szereplőivel külön is foglalkozni. Gróf Buttler Jánost Benkő Gyula alakítja. Benkő 1945 előtt még viselte a vitéz előnevet. Ezt már elhagyta. Úgy látszik mást is hagyott mellé. Játéka a Különös házasság szempontjából igen jó. Úgy testesíti meg Buttler, mint a becsület lovagját. Nem az ő hibája hogy Buttler sohasem volt olyan, aminőnek alakítja. Buttler társát, Bernáth Zsigát, Gábor Miklós játssza. Gábor az a színész, aki kitűnően tud kocsis, kanász és hasonló szerepeket betölteni. Bernáth Zsiga szerepét is valószínűleg azért játssza, mert a film rendezői ilyennek képzeltek a dicső sárospataki kollégát. Ennek ellenére sem játszik Gábor rosszul, sőt. A film egyik legjobb alakja, de egyben a legnagyobb botránya is, a Szucsinka plébánost alakító Szabó Sándor. Szinte hihetetlen, hogyan lehet katolikus papot ennyire gyávának, aljasnak és főleg ostobának feltüntetni. Szabó megfelel a követelményeknek. Talán az a legordítóbb jelenet, mikor megkérdezik tőle, hogyan lehet a világosság a világ teremtésénél előbb, mint a nap? Erre ő olyan nevetségesen viselkedik, hogy a közönség hangosan felnevet. De még Szabó Sándort is felülmúlja Somlay Artúr, aki Fischer érseket játssza. Somlay annyira nagy színész, hogy ehhez vita nem fér. Inkább másról lehetne itt beszélni. De jobb ezt hagyni. Meg kell még említeni Major Tamást, aki a filmben mint jezsuita lép elénk. Major példája annak, hogy képzelik el az ateisták a jezsuitákat. Az az alattomos hajlongás, amit ő alakít, bár nagyon röviden, de mégis hüen tárja fel a rendezők hamis felfogását. Gobbi Hilda, Pécsi Sándor és a film számos szereplője, nem maradnak el az említettek mögött. Tény, hogy jól játszanak, csak nem jót.

Ezt nézték hát ezek és tízezrek. Ezt csodálták magyarok és katolikusok. Ezt kísérté figyelemmel nem egy pap is. Különös házasság, különös film.

A film azonban nem állt meg Magyarországon. Külföldre került, hogy szomorú dicsőséget szerezzen a magyarságnak. Augusztus második felében mutatták be a filmet Moszkvában. A Pravda augusztus 24-i számában Boris Polevoj a következőképpen ír róla: „A film arról tanúskodik, hogy a népi demokratikus országok felszabadult művészete fejlődik és erősödik. Új, alkotó sikereket arat. Mikszáth Kálmán Különös házasság című regényében egy valóban megtörtént esetről ír. Így haladó gondolkodású fiatalembernek és menyasszonyának sorsáról, akiknek boldogságát aljas ármánykodással feldúlta a katolikus papság. Ez az igaz és szellemes történet, a realista mester ábrázolásában félelmetes vádirat a katolikus egyházfejedelmek ellen, akik a gonosztságot szolgálják, vádirat az elállatiasodott feudális urak, és a tetőtől talpig rothadt osztrák-magyar monarchia ellen. A regény ábrázoló ereje rendkívül nagy. Nem véletlen, hogy a reakció ezt a művet el akarta rejteni a nép elől.” Polevoj így fejezi be cikkét: „A Különös házasság igazi realiztikus mű, nagy sikere a Magyar Népköztársaságnak.”

Szegény Polevoj nem tudta, hogy amit Mikszáth igaznak állít, az nem igaz. Nem tudta, hogy Buttler éppen nem nevezhető haladó gondolkodású fiatalembernek, még ha Mikszáth úgy állítja is be. Nem tudja, hogy a Különös házasság nem annyira a katolikus egyházfejedelmek ellen, hanem inkább Mikszáth és pártfogói ellen vádirat. Ezért Polevoj sajnálatra méltó ember. De még inkább azok, akik külföldre és így Moszkvába juttatták el a filmet. Polevojt nem terheli felelősség. Ő keveset tudhat a Különös házasság igazi képeről. De vád illeti azokat, akik tudtak és mégis közreműködtek.

A Különös házasság tehát bejárja a fél világot. Sok helyen okoz bajt, kellemetlenséget. Egy bizonyos, a magyar nép e filmből vajmi dicsőséget fog aratni.

Az emberek nézik és csodálkoznak, milyen ostobák a papok. Az emberek nézik és álmélkodnak, hogy milyen ravaszak a papok. Az emberek előtt pereg a film és látják, hallják a kuruttyoló békákat, amik azt mondják: „Urak a papok”. A nép ül a mozikban és azt hiszi,

hogyan az Egyház az ellensége. A nép ül és azt látja, hogy félrevezetik. Ül a nép és azt tapasztalja, hogy nincs igazság.

Az emberiség nagy része csak azt látja, hallja, tapasztalja. Nem tudja, hogy más az ostoba, nem a pap. Más a ravasz, nem a pap. Más az úr, nem a pap. Nem tudja, hogy ki az igazi ellensége. Ki vezeti félre. Ki zárja el előle az igazságra vezető utat. És ha tudja is, sejti is, ez még nem minden.

A Különös házasság 1792. augusztus 20-án nem indult különösnek. Nem is volt az különös. Inkább Buttler mesterkedése volt később különleges.

Mikszáth Különös házassága sem indult különösnek. Nem is gondolta ő azt annak idején, hogy történelmi csalása 50 év múlva ilyen nagy port fog felverni. Ha tudta volna, talán nem írta volna, vagy talán annál inkább? Nem lehet tudni. Egy tény: Mikszáth, nagyjából talán saját hibáján kívül, megváltoztatta néhány ember történetét. Kis emberekről van szó, de mégis létezettek. Vajon mit szólnának az emberek, ha – mint valaki megjegyezte – egy író úgy írna le II. Lajos magyar királyt, mint aki Mohácsnál megverte a törököket? Vagy Napóleont, aki egész Oroszországot megsemmisítette és magáévá tette? Vagy a németeket, akik mindkét világháborút megnyerték? Az az író, aki ilyent mond, nyilván örülnek számítana. Fokozottabb mértékben kell tehát helyteleníteni olyan írók eljárását, aki kevésbé ismert dolgokat másít meg, s így a kritikával nem rendelkező közönséget félrevezeti. Ezt tette Mikszáth. Métélyt adott a népnek. Most – 1951-ben – lehet látni, mi a Különös házasság mint könyv, színdarab, film?

Mikszáth úgy látszik Voltaire tanítványa. Tőle kaphatta érdekes elvét: „Csak bátran hazudjatok, valami mindig ragad belőle az emberekre.” Machiavelli azonban azt mondja: „Könnyű az embereket meggyőzni valamiről, de nehéz megtartani őket meggyőződésükben.” Igaza van Voltaire-nek, de még inkább Machiavellinek. Mert senki sem maradhat örökké vak, még a „Különös házasság” ügyében sem.

Ez az előadás 1951. november 18-án hangzott el a Veszprémi Püspöki Szeminárium Önképző (Pázmány) köre előtt. Jelen voltak: Dr. Major Kálmán spirituális, a Pázmány-kör vezető tanára; Dr. Weisz György teológiai tanár; Dr. Nyers Lajos történelemtanár és a szeminárium minden tagja.

A nagy építők

(A Magna Domina Hungarorum templom lebontása)

„A teljes Szentháromság: Atya, Fiú és Szentlélek Isten nevében és segedelmével, Boldogasszony Anyánk, a Magyarok Nagyasszonyának tiszteletére és dicsőségére ...emeljük e hajlékot.” Így kezdődik az az alapítólevél, amely 1925. október 10-én nyer elhelyezést a Magna Domina Hungarorum plébánia-templom alapkövében.

Sok küzdelembe került, míg az alapkövő letétele bekövetkezett. De csak ezután kezdődött az igazi, fáradságos munka. Noha a plébánia már 1919. május 4-én létrejött Csernoch János esztergomi érsek rendelkezése folytán és a nagy templom építésének terve rögtön felvetődött, mégis hat év kellett ahhoz, hogy az álmodozásból tett lehetett. És tett lett. Megszületett az alapkövő.

1926-ban már hozzákezdtek a nagyszabású templom építéséhez. Hívek kíváncsiskodó tömege kereste fel napról napra a készülő templomot. Örömmel állapította meg bárki, hogy szép templom fog a földből kinőni.

Aztán elfogyott a pénz és megállt az építkezés. Mindenki búsult, sópánkodott, de senki sem tudott segíteni. Kövek hevertek szerteszét a ligetben, és árulkodva beszéltek a szemlélőknek, hogy belőlük lesz a templom. Csakhogy nincs pénz és így várni kell.

A plébánia hívei nagy erőfeszítéseket tettek. Gyűjtöttek és adakoztak. Segített a Főváros is. Amerikából is érkezett segély. A Pesti Kereskedelmi Bank pedig adott 320.000 pengő kölcsönt. Ismét nekiláttak az építkezésnek. Az emberek vidám arccal jártak a befejezéshez közel álló templom körül. Felépül végre a templom, a mi saját templomunk.

És állt a templom. És olyan büszkén hirdette a világhódító katolicizmus diadalát, hogy örült, aki látta és katolikus volt. Igaz, a templom csak kívülről volt szép. Belül jóformán üresen állott. Kint is hiányzott az 51 méteresre tervezett torony. De mégis mindenki boldog volt és következhetett a templom megáldása. Ekkor 1931 volt és Némethy Ernő dr. plébános a következőket írta: „Habár a nagy templom belül még egyszerű, nem jut eszünkbe a jeruzsálemi zsidókkal siránkozni, hogy belül nem olyan nagyszerű, mint kívánnók; impozáns külső képével így is kielégít bennünket; így is az Isten háza a mi szemünkben, az Isten lakik benne, a lélek legszentebb örömének csarnoka az számunkra. Nem érint bennünket az, hogy még nincs az egyházi művészet alkotásaival, a szegények bibliájának kincseivel ékesítve. Nem hiányzik nekünk még a szent olaj kenete sem. Úgy érezzük, járja át előbb falait áhítatos lelkünk illata, csiszolja előbb és koptassa le lépcsőit, padozatát lépésünk, térdünk. S ha lelkünk ott az Isten imáadásában s testvéri szeretetben úgy forrott össze egy csodás egységgé, mint hatalmas építőkövek, akkor majd eljön a legnagyobb nap is, amelyet várunk.”

1931. június 14-én áldotta meg Serédy Jusztinián bíboros hercegprímás az újonnan épült templomot. A harang, mely szintén áldásra várt, mindössze 210 kg volt. Orgona sem akkor, sem utóbb nem volt a templomban. De volt nagy tömeg, áhítatos hívek, akiknek végre elkészült a nagy templomuk.

A hercegprímás főpapi misét celebrált. Majd evangélium után szentbeszédet mondott. Többek között így szólt: „A nagy tömegek befogadására alkalmas templom századok múlva is hirdetni fogja, hogy az Úrnak 1931. és előtte való, de utána következő éveiben is ennek a Fővárosnak olyan vezetősége volt, amely nemcsak szóval hirdette, hanem tettekkel is megmutatta, hogy hiszi és vallja azt az elvet, hogy egy ilyen hatalmas város életében és kormányzásában Istent kikapcsolni nem lehet, hanem ellenkezőleg: az egész életnek Istenre kell támaszkodnia.”

Felejtethetlen volt az ünnepség, mellyel az új templom megnyílt és boldogok voltak a papok, hívek egyaránt. De hiába volt kész a nagy templom, megérkezett a téli hideg és elnéptelenedett a kedves hajlék. Fűteni nem lehetett az óriási kupolát. Ablakok csak szimplán voltak. S az egyik legszükségesebb elem, a pénz, teljesen fogytán volt.

De tél után tavasz következett és megint tele volt a templom és ismét nagyon sok kegyelmet nyertek a templom látogatói. Belül ugyan még mindig szegényes kép tárult a hívek elé. De már gyarapodás is volt tapasztalható. A templom plébánosa mindent megtett, hogy díszesebbé váljék Isten háza. Gyűjtéseket rendezett, beszélt és példát mutatott. Sikert is sok értékkel emelnie a templom berendezését. Sőt a torony felépítésére is gondolt. Egy alkalommal így írt: „A párizsi Notre Dame templom tornyait állítólag csonkának tervezték, s úgy maradtak. A Regnum Marianum tornya nem marad csonka!” Nem a plébánoson múlt, hogy sajnos vagy szerencse, a torony mégis csonka maradt.

1931. július 14-én a templom 600.000 pengő tartozással volt megterhelve. Évente 50.000 pengőt kellett fizetni. Toronyépítésre egyáltalán gondolni sem lehetett. Tartozást fizetni volt a nagy parancs. És a hívek fizettek. Sok szegény vitte el pár fillérjét, gazdagok is adakoztak, ki szépen, ki sehogy sem. Lassanként fogyni kezdett az adósság. Közben az egyházközségi élet egyre szebben fejlődött. Különböző egyesületek alakultak. Különösen az ifjúság nevelése volt elsőrangú. Szent Imre kör, Kis Szent Teréz kongregációja, később pedig a farkaskölyök csoport is bizonyította, hogy jó kezekben vannak a halhatatlan lelkek.

Az idő gyorsan haladt, s a Magna Domina Hungarorum templom már nem számított új templomnak. Nem volt ugyan régi sem, de már beletartozott az Aréna út képébe, melynek fenséges képet kölcsönzött. Az 1945-ös ostrom sokat ártott templomunknak. Különösen az ablakok kitörése okozott nagy bajt, mert akkoriban nem lehetett az üveget pótolni. Végeredményben az ostromot is túlélte a toronytalan templom és ismét kezdett rendbejönni. Ekkor végre a 600.000 pengős tartozástól is megszabadult a plébánia. 1946. szeptember 12-én iktatták be az új plébánost, Dr. Tóth Jánost, ki a nyugdíjba küldött Dr. Némethy Ernő pápai kamarás helyébe lépett. Tóth atya nagy lendülettel fogott bele munkájába és sikerült is szép eredményeket elérnie. Leginkább dicsérhető a ministráns gárda, mely 40-50 állandó taggal, a legutóbbi időkig működött. Belső berendezése egyre inkább gazdagabbá vált. Minden virágzásban volt. A hívek szeretettel csüngtek templomukon. Hat pap fáradozott, hogy mindenben a legjobbat tudja nyújtani. Már hangszóró is volt. Már kupolavilágítás is díszítette a templomot. Már egyre több nagyszerű dologgal dicsekedhetett a kívülről egyébként is gyönyörű templom.

Amikor! 1951. június vége felé megjelent egy pársoros cikk, mely arról számolt be, hogy Sztálin szobrának felállításával kapcsolatban szükségessé válik a Városliget átrendezése. Akkor már mindenki rosszat sejtett. De bizonyosat még senki sem tudott. Rémhírek kaptak lábra: „lebontják a templomot”, mások „könyvtár lesz belőle” stb. stb., amint az már történni szokott. Mindenki beszélt, senki sem tudott semmit.

1951. június 22-én hívatta a város tanácsa először a templom plébánosát, és közölte vele, hogy a templomot le fogják bontani. Az érseki helynök tanácsára a dolgot titokban tartották, mivel a bontást csak szeptemberben szándékoztak elkezdni. Június első felében hivatalos írás érkezett Tóth János plébánoshoz, mely a templom kiürítését rendelte el, mivel augusztus 1-jén megkezdődik a bontás.

Mikor a sok rémhír valónak bizonyult, nem akarta elhinni senki. Az első megdöbbenést azonban legyűrve, sokan siettek a templomhoz. „Igaz, hogy lebontják a templomot?” – kérdezte egy nap legalább ezer ember. Még mindig ült az arcokon egy kis remény, hogy ez nem lehet való. De a válasz úgy hangzott: „Igen”. Napokon keresztül százak és százak látogatták meg a templomot. Sokan, akik először jártak ott. Az arcokon bánat, gond, elkeseredés, harag, gyűlölet tükröződött. Ilyen ábrázattal mentek be a templomba, mely

éppen azért van, hogy öröm, jólét, bizakodás, szeretet és önfeláldozás legyen olvasható minden arcon.

A templomot 20 éves fennállása óta ennyi ember sohasem kereste fel. A templom 20 éves fennállása óta ennyi könnyes arcot nem látott. A 20 év alatt mégsem volt olyan szomorú nap egy sem, mint az utolsó hetek napjai.

Úgy építették ezt a templomot, hogy évszázadokig hirdesse a Mária magyarságának élniakarását. Úgy emelték, hogy ez az ajándék Máriának. És most lebontják. Kis emberek fillérjeiből, dolgozó proletárok önkéntes morzsáiból létesült a templom. És most lerombolják. A templom, mely koronája volt az egész környéknek, most romba dől.

1951. július 29-én, vasárnap volt az utolsó ünnepi mise. Este 6-kor már tömve volt a templom és a hatalmas kórus is. Pedig még egy óra volt hátra a mise kezdetéig. A hívek egész délután énekeltek, imádkoztak és sírtak. Nem csupán nők, de meglett férfiak is könnyeztek. A Magna Domina Hungarorum templom ilyet még nem látott. De nem is látott más magyar templom sem ehhez hasonlót mostanában.

Július 29-én, vasárnap este pontosan 7 órakor csendült meg utoljára a misét jelző csengő. Mintegy 25 ministráns kíséretében megjelent Dr. Tóth János plébános az oltárhoz vonult, hogy utoljára mondjon templomában misét. A templom zsúfolásig meg volt telve, nagy figyelemmel, s ha bánkódó, de mégsem megtört szívé hívekkel. Ezek ajkán felcsendült a „Boldogasszony édes” éneke, és bizonyára eljutott oda, ahova küldték. A nagy áhítattal szálló énekben itt is ott is sírás hallatszott. Könnyes szemek néznek körül és megállapodnak a kitett Oltáriszentségen. Evangéliumkor az egyik káplán megy fel a szószékre és felolvassa a Fővárosi Tanács határozatát, valamint a plébános vigasztaló szavait. A hívek hallgatják, amit a pap olvas. Sírnak és tudomásul veszik, hogy a Dózsa György út 90 méterre való kiszélesítése miatt fogják a templomot lebontani. S, hogy az a 90 méter széles út fontos, annyira fontos, hogy az 1929. évi XXX. tc. 56.¹-a értelmében fellebbezésnek helye nincs.

Nem is tiltakozik senki semmit. Egy ember sem fellebbez. Mindenki csak sír, imádkozik és csendben búcsúzik a templomtól. Már áldoztatás van és sokan járulnak utoljára áldozni a templomban. Közben száll az ének, szinte dörögve hallatszik a „Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat”. De hiába fenséges ez az ének, mindenki arra gondol, ami augusztus 1-jén fog bekövetkezni. Azért mégis énekelnek, mert Krisztus legyőzte a világot és többé nem lehet felette diadalmaskodni. 8 óra felé ér véget a mise. Utoljára hallatszik a templomban a pápai, majd a magyar himnusz.

Tóth János segédletével bevonul a sekrestyébe. A hívek még sokáig maradnak. Majd ők is kifelé tódulnak. A templom azonban újra meg újra tele lesz. Állandóan újabb emberek jönnek. Vannak, akik az egész éjszakát ott töltik. Nem akarják árván hagyni a szomorú sorsú templomot. A templom előtt elsikló villamosokból kíváncsi és csodálkozó tekintetek néznek a templom felé. Sokan leszállnak. Nem is tudják, mi van itt. Kérdezősködnék. Azt hiszik, bérmlás van. Ők is megtudják, hogy nem bérmlás, egészen más dolog van itt. Búcsú a romlásra ítélt templomtól.

Katolikusok, protestánsok, zsidók, még kommunisták is, ott állnak a templom előtt és nézik az est sötétjében egyre inkább elhalványuló templomot. Utoljára nézik. Mások nézik, de könnyeiktől nem látják. Búsan hallatszik a sok Máriás ének. A kijövő hívek kint is énekelnek. Mária templomától búcsúzni jöttek. Mária temploma többet nem fogja éneküket hallani. Helyén felvonuló csapatok, tüntető tömegek fogják Sztálin és Rákosit éltetni. De július 29-én még Máriát dicséri a nép. Most még szabad, még lehet. De másképp lesz augusztus 1-jén.

És megérte Budapest, megérte Magyarország, megérte Európa, meg az egész katolikus világ, hogy egy virágzó katolikus templomot, egy Szűz Mária hajlékot át kellett adni az enyészetnek. Nem bomba veti ki sarkaiból, nem az idő kaptató karma dönti össze. Emberek rombolják le, s köztük sokan katolikusok is.

Augusztus 1-jén délelőtt 9 órakor kellett a templomot átadni. Erre az időpontra teljesen üresen állt a templom. A nagy kaput lezárták és 9-kor az állam átvette a templomot.

11 órakor csak pár ember nézte, mi történik a templom körül. Léceket vittek és rakosgattak. Pár munkás lézengett csupán. Két férfi (talán mérnökök lehettek) mutogatva magyarázott egymásnak. Egy munkás léceket vert a földbe. Többen körülállták: „Hol dolgozott azelőtt?” – kérdezték. „Az üzemben” – válaszolt. Egy asszony tovább merészkedett: „Ugye N.V. ez?” „Az” – hagyta rá a munkás. „Maguk mind zsidók?” A munkás csodálkozva néz. „Nem, csak a fejesek.” A férfi láthatólag szégyelli magát, de azért rendületlenül veri a léceket a földbe. Körülkerítik a templomot, hogy zavartalanul mehessen a bontás.

Dél van, de nem szól a harang. Dél van és zárva van a templom kapuja. Dél van, csak hogy nem ennek a templomnak a számára. Izzóan süt a nap. Az ég nem siratja templomát, legalábbis láthatóan nem teszi azt. A cölöpverő kalapácsa hallatszik. Hamarosan még szomorúbb zene hallható.

1931. június 14-én nyílt meg először a Magna Domina Hungarorum templom és 1951. augusztus 1-jén utoljára. 9 órakor végérvényesen bezárul a kapu és a templom halálos ítéletének végrehajtását megkezdték. Bontani könnyű, építeni nehéz. Templomnál fordítva is lehet.

20 évig hirdette a templom Isten dicsőségét. 20 évig vigasztalta a csüggedt lelkeket. Most ledől. De emléke örökké hirdetni fogja, hogy kötelességünk van Istennel és Szent Anyjával szemben. S e kötelesség hirdesse a „Maga Domina Hungarorum” név.

Budapest, 1951. augusztus 2.

Ez az ismertetés 1952. január végén és február első napjaiban jelent meg az Önképzőkör (Pázmány-kör) faliújságján. Onnan vitte el az államegyházügyi megbízott: Lévi.

A szerző

Ágotha Tivadar 1931. január 4-én született Nova-Topolán (a mai Boszniában). Apja Temesvárról származott és katonatiszt volt. Édesanyja boszniai horvát katolikus család sarja. 10 éves korában a kőszegi katonaiskola növendéke lett. Majd Pápára került és az ottani állami tanítóképzőben tanult. 1949 végén, Sztálin 70. születése napjára 1/4 kg hulladékpapírt ajánlott fel. Emiatt az iskolából kizárták.

Középiskolai tanulmányait a veszprémi (akkor még létező) küsszemináriumban fejezte be. 1950 szeptemberétől 1952. február 27-ig a veszprémi nagyszeminárium növendéke. Innen hurcolták el 4 szeminarista társával és spirituálisukkal, dr. Major Kálmánnal a budai ÁVÓ-ra, majd egy koncepció perben 6 év börtönre ítélték.

Ágotha Tivadar az 56-os forradalom eltiprása után Belgiumba került. Történelemből és hittanból szerzett oklevelet a leuveni katolikus egyetemen.